

BARTHA MIKLÓS

ÖSSZEGYŰJTÖTT MUNKAI

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

ÉLETRAJZZAL ELLATTA

SAMASSA JÁNOS DR.

SEBESSI SAMU

ELŐSZÓVAL

ÁBRÁNYI KORNÉL-TÓL

BUDAPEST, 1912.

BENKŐ GYULA UDVARI KÖNYVKERESKEDÉSE BIZOMÁNYA

(V , DOROTTYA-UTCA 2.)

BARTHA MIKLÓS

ÖSSZEGYŰJTÖTT MUNKAI

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE

SAMASSA JÁNOS DR.

ELŐSZÓVAL

ÉLETRAJZZAL ELLÁTTA

ÁBRÁNYI KORNÉL-TÓL

SEBESSI SAMU

NEGYEDIK KÖTET

= POLITIKAI CIKKEK =

BUDAPEST, 1912.

BENKŐ GYULA UDVARI KÖNYVKERESKEDÉSE BIZOMÁNYA

(V., DOROTTYA-UTCA 2.)

PANNÓNIA KÖNYVNYOMDA, GYŐR.

Liberális indokok.

1893. december 31.

Holnap reggel örömtűzek fognak égni a szabadelvű párt tagjainak szemében. A kör termeit fekete ruhás alakok töltik meg ünnepies díszben. Üresen álló játékasztalok tesznek bizonyoságot a pillanat komolyságáról. A gyülekezés csendben, méltóságosan történik; A bizalmasok suttognak, a kapaszkodók reménykednek, a beavatottak hallgatnak.

Az óra üt; bérkocsik robognak elő; a klubtagok páronként indulnak éljenzésre köszörült torokkal, tapsokra kész tenyérrel. Így jutnak fel a miniszterelnöki palotába, hol a nagyterem ajtószárnyai között áll Wekerle Sándor, miként egy oltárkép, kinek a nyomán arany fakad, akinek a markában áldás terem.

Jó »begyakorolt hajlongásoknak szívet-lelket megható alázatosságától kísérve, derűs arccal megy a bálvány hívei elé, hogy mindenkinek jusson egy kézszorítás, vagy legalább is egy igézetes mosoly. Azután elhelyezkednek, a szerények hátul. Ám mindenki az első sorba jut.

A díszszónok most nem Bokros Elek. Ettől a jellemző szerencsétől a balsors egy végzetes csapása szabadította meg a pártot. Díszszónoknak ezúttal becsületes embert választottak.

Amit Magyarországon már régen könyv nélkül tud minden ember, azt most újra elmondja Perczel Dezső. Megtudjuk, hogy a párt egységes, hogy a bizalom rendületlen, a munkakedv általános; hogy az ország boldog, a nemzet elégedett, a testvérharc árnyai tünedezőben, és hogy minden vágyunk teljesítve lesz, ha egyszer már az újszülött csecsemő

nevét nem a pap írja a lajstromba, hanem a – kántor. Mert ez feltétlenül szükséges a teljes boldogsághoz.

Kétségtelen, hogy Wekerle örömmel veszi tudomásul mindezen jó dolgokat Aztán meglehangú köszönetet mond a megemlékezésért, a bizalomért és a szépen megcsinált lelkesedésért. Végre nem lesz szükében a fontos politikai enun-ciációknak sem.

Nem igen hiszem, hogy sok kételkedő akad abban a pártban, de ha akad, majd megtudja e nyilatkozatokból, hogy hol rejtőzködik az a községi intelligencia, amelyik ezentúl házasságot köt és lustrumot vezet.

Azt sem hiszem, hogy a reformok sorrendje ellen kifogást emelne valaki, de ha mégis? No úgy majd megkapja a felvilágosítást. Nemzeti egység kell Önöknek? Mi sem könnyebb ennél. Íme a katolikusoknak nem tetszik a kötelező polgári házasság. Úgyde a protestánsoknak tetszik. Viszont, íme a protestánsoknak nem tetszik a garanciális törvény eltörlése. Úgyde a katolikusoknak tetszik.

Már most a teendő igen egyszerű. Csinálunk kötelező polgári házasságot, mert ez tetszik a protestánsoknak, és a garanciális törvényt eltöröljük, mert ez tetszik a katolikusoknak. Ekként létrehoztuk a nemzeti egységet mindkét félnek a tetszésében.

Vagy megfordítva: kötelező polgári házasságot csinálunk, ámbár ez nem tetszik a katolikusoknak; a garanciális törvényt eltöröljük, ámbár ez nem tetszik a protestánsoknak. Ám így is létrehozuk a nemzeti egységet mindkét félnek a nem tetszésében.

A fényes napnál is világosabb tehát, hogy e reformok nem megosztják, nem meggyengítik a nemzeti társadalomban rejlő erőt, hanem megizmosítják azt a nézetek összeolvadásának forrasztó hatása által. Tehát a sorrend igen helyesen van megállapítva. Mert nagy feladatok várnak ám reánk, ezeknek megoldására koncentrálni kell jó előre minden erőt, minden buzgalmat, minden szenvedélyt. Ezért kellett a szőnyegen levő reformok révén a nemzeti egység formálódását új és biztos kapcsokkal ellátni.

Íme rendezni kell a valutát; de ki tudná azt rendezni

olyan emberekkel, kikről csak a papok vezetnek anyakönyveket? Szent Istvánnak dicsőséges palástját is oltalmazni kell egy kissé, nehogy másfajú polgártársaink darabokra tépjék. De ki fogná a nemzetiségi hullámok veszélyeit ellensúlyozni olyan raborszáiban, hol még felekezeti nélküli sem lehet az ember? Igazgatásunkat az egész vonalon meg kellene szabályítani a bürokráciának mindig nehézkes, gyakran lelketlen, sokszor zsaroló rendszerétől. Úgy-e ennek kétségtelen előfeltétele a zsidó vallás recepciója.

Most erőteljesek vagyunk, ha arról van szó, hogy a zsoldár magyar kardbojtot viseljen; arra is erőteljesek vagyunk, hogy a ménlovas káplár magyar hatóság alá vonassék. Aztán nincsen iskola ezer községben; a néptanító bátran megirigyelheti a jó cseléd állapotát, ingyen iskolázásunk nincs; ingyen kórházunk nincs.

Szegényről, nyomorékról, árváról, lelencről nem gondoskodik az állam. Vagyis az egészségesekeket nem tanítjuk, a betegeket nem gyógyítjuk, a nyomorultakat nem istápoljuk. Tehát nem teljesítünk kellő feladatot az állami kötelességek legkezdetlegesebb terén sem.

Hát a magasabb szférában?

De ne alkalmatlankodjunk ezzel a kérdéssel.

Valószínűleg azért hibás az adminisztráció, azért bizonytalan és drága a jogszolgáltatás, azért vannak rossz utaink, azért nincs magyar diplomácia, magyar véderő, magyar bankrendszer és azért van sárga-fekete jelzőzászló, és azért beszélnek katonáink németül: mivel eddig hiányzott a kötelező polgári házasság intézménye.

Bizonyára így van ez és nem másként. Mert ha másként lenne, akkor a reformok sorrendjét nem az egyházpolitikai terén kezdték volna. És én bizonyára tévedek és csak ellenzéki viszketeg szől belőlem, ha állítom, hogy jobb lett volna a nemzetiségek erejét megtörni, hol békéltető, hol érelyes politikával, mint a magyar nemzet erejét gyöngíteni a felekezeti féltékenykedés földözésével. És valószínű, hogy abban az állításban is tévedek, hogy hazánk minden józan eszű polgára inkább sóvárogja a pártigazgatás korrupciójának megszüntetését, mint a dogmatikus szabadelvűség néhány tételének törvénybe iktatását.

Bizonyos: hogy tévedek. Nézzétek a szabadelvű pártot. Az bezzeg nem téved. Lám, hogy lelkesedik! Ni, hogy dagad a melle nagyságának tudatában. Mert nagyok ők valamenynyien. A hazát is nagygyá tették. Olyan nagygyá, hogy még Montegrót is megtudnók verni, ha Bécsből katonát adnának hozzá.

Megcsonkítva.

1894. január 3.

Nehéz sebből vérezve sántikál át az új évbe Magyarország kormánya. A kollégium csonka; báró Fehérváry hiányzik a tanácsból. Ez nagy vérvesztést jelent a kormány politikai szervezetében. Mert Fehérváry báró nem volt ugyan politikus, s ha néhanapján a közjog mezejére lépett, mindig nagy kétségbeesést okozott az igazságügyminisztereknek, de el nem tagadható tények igazolják, hogy Bécs és Budapest között a »becsületes alkusz« szerepét a közelebbi időben ő játszotta.

Ilyen közvetítőfélélt korábbi kormányaink nem használtak. Andrassy, Tisza, Szapáry úgy hiszem személyesen informálták a koronát. A Lónyay idejében, a netalán hiányzó bizalmat bizonyára bőségesen pótolta br. Wenkheim Béla, aki »odafönn«, személyének vonzalmat, állásának becslést tudott szerezni. Csodálatosképpen, a mostani kormány ideje alatt, a király személye melletti miniszter állandó kikerülésével, minden fontosabb elhatározásnál, a miniszterelnök meghallgatását mindig megelőzte a br. Fehérváry meghallgatása.

A liberalizmus és a demokrácia lemondó keserűséggel nézte, hogy nem az ő szemefényétől, a miniszterelnöktől kéri a jó és drága tanácsokat, hanem a honvédelmi minisztertől. Alkotmányos kifogás ezen eljárás ellen, persze nem volt emelhető. A korona jogait épen olyan szűk korlátok közé nem lehet szorítani, hogy a kabinet tagjai között megkülön-

böztetéseket ne tehessen. Igaz, hogy kormányalakítással Wekerle volt megbízva; de ha Wekerle mellőzést látott abban, hogy a Fehérvári szava súlyosabb az övéénél, nem vala elzárva előtte a visszavonulás útja. De ha nem is eshetett alkotmányos szempontból alapos kifogás alá a miniszterelnöknek ekként való megkerülése, mindazonáltal a helyzet visszásságát mindenki súlyosan érezte. Egy tréfás bon-mot, mely királyunknak tulajdoníttatik, érdekesen világítja meg ezen helyzetet. Beszélük, hogy midőn Fehérvári is, »mitgefangen mitgehengen« a kötelező polgári házasság mellett nyilatkozott, a felség szelíden mosolyogva így felelt volna neki: »Was verstehen Sie davon, lieber Fehérvári?« A bizalmoskodó vonzalomnak e kedélyes megnyilatkozása igen őszintén tárja fel a helyzetet.

Mert mit is akar a kormány? Helyreállítani a valutát; reformálni az adóügyet; államosítani a közigazgatást; és amit elül kell vala említeni, megoldani az egyházpolitikai kérdéseket az egész vonalon. Hát bizony ezek a feladatok mélyen belenyúlnak a közélet veséibe. Minden polgárnak zsebe, személyisége és lelkiismerete jön kapcsolatba a kérdések megoldásával. A közbékének, a közszabadságnak, a közvagyonosodásnak majdnem valamennyi nagy érdeke felszínre került a reformok ezen áradatában. Nem lehetett tehát közömbös, hogy e kérdések megoldási procedúrájában melyik miniszter iránt viseltetik a korona feltétlen bizalommal.

Minden jel és minden tény azt mutatta, hogy a korona a maga bizalmával elsősorban br. Fehérváryt tüntette ki. Ez a helyzet visszás volt és nyugtalanító. Mert az a katona bizonyára adott őszinte információkat, de nem adhatott szakszerű információkat. Azt, amit tudott, bizonyára becsületesen megmondta; úgyde keveset tudott és sokat nem is tudhatott.

Katonának jó volt a csapatnál is, az adminisztrációnál is. Halált megvető, hős a csatában, értelmes szervező a békében. Magánéletében gentleman, érintkezésében szívélyes. Főnöknek igazságos, királyához hű, hazája iránt köteleességtudó. A haza iránti köteleességet nem egészen úgy fogta fel, mint a hogy kellett volna. De ez nem jellembeli hézag nála, hanem nevelésbeli hézag.

Osztrák katona volt, mint ifjú; s osztrák-magyar kato-

nává lett, mint férfiú. Hazafi és magyar akkora mértékben, amennyit kötelességérzete a törvényekből kiolvashatott: ilyen volt br. Fehérvary. Azt a mindenható érzést, mely minket az életnek és halálnak erejével köt a haza múltjához, jövődjéhez, magyarságához, népéhez, földjének porához, a Tiszának habjaihoz, a pusztáknak költészetéhez: ezt az érzést ő sem nem érezte, sem nem értette.

Mivel tehát hiányos volt a tájékozottsága a reformkérdésekben és mivel lelkülete nem volt egész mértékben áthatva a hazaszeretet által és mivel mégis ő volt a korona legbizalmasabb tanácsosa: ennél fogva a helyzet csakugyan vitás és mód nélkül nyugtalanító volt. Az ilyen helyzet rendesen a kormányzasi egyensúly megbillenését jelenti. Ha Fehérvary távozása az egyensúly helyreállítását mozdtítja elő, akkor jó, hogy távozik. Mert bárki legyen a kormányelnök: ezen állás természete és tekintélye okából óhajtható, hogy ne mellőztessék se Kőszegen, se a kabinetirodában és hogy a katonák szava ne legyen súlyosabb, mint az övé. Így áll ezen ügy az ország szempontjából. A kormány szempontjából nem így áll. Fehérvarynak amolyan bece-sze-repe volt a kormánycsaládban. Amit a kissé makacs Csákygyerek és a kissé rakoncátlan Szilágyi-gyerek megmondani nem mert az atyuskának, azt mindig a becére bízták. A becék sajtósága, hogy mindent túrnek és mindig türetnek. A közbenjárásnak lehet szidás a vége, de harag nem igen lesz belőle soha. Ez a bece most a faképnél hagyta a testvéreket. Nem kedves újévi ajándék ez a kormányra nézve. A magyar kormányok ahhoz vannak szoktatva, hogy üstöküknél fogva vezessék őket Bécsből. Ilyen üstök volt Fehérvary. Mi lesz már most üstök nélkül. Merre mozduljanak szegények, ha nem ráncigálják őket?

Valóban az újesztendő rosszul köszönt be, nemcsak Fehérvary megy, hanem Csáky is, sőt Tisza Lajos is. Minden idült bajnak az a tünetmája, hogy olykor akuttá lesz. A túl-érett szabadelvű párt évek óta nem bír állandó kormányt termelni. Valamennyinek élete foltozgatásból áll. Holnap kezdődik a házassági javaslat bizottsági tárgyalása. Ilyen fontos reformhoz egész kormány szükséges egységes párttal.

Ám a kormány csonka. Három sebből vérzik teste. A Fehérváry távozása által megnyitott seb könnyen válhatik halálossá is. Mert e távozás oly kötelékek meglazulását vonhatja maga után, amelyek kormányunknak, miután nem a nemzeti talajban igyekezett gyökeret verni, feltétlen életszükségét képezi.

Tisza Lajos is megy: nem sokat jelent. De Csáky arra van hivatva, hogy védelmezze a kormány egyházpolitikáját. Rossz dolga van annak a tábornak, hol a katonák órallásait elhagyni készülnek. Az ilyen csonka béna kormány saját betegségével van elfoglalva. Az ilyen kormány nem arra való, hogy országot vezessen, országot regeneráljon. Az ilyen kormány csak sínylődni tud.

A csonka kormányt egyetlenen párt állja körül. Régi meghasonlásnak evesedése rágódik e párt szervezetén. A bomlásnak tünetei nőttek nőnek. Reverzálisos képviselők ütik fel a fejüket itt is, ott is, mert szorongatva vannak nagy erővel a társadalmi tisztesség nevében. Azok a fránya jogász-emberek pedig azt zúgatják a házassági javaslatról, hogy az nem komoly alkotás, hanem fércmű. Ezek bizony nem kedvező jelek. »Rossz időket élünk, rossz csillagok járnak.«

A becsület nevében.

1894. január 5.

Képviselőházunk egynéhány tagja a múlt választások idejében aziránt tett ígéretet, hogy a kötelező polgári házasság ellen fog szavazni. Ez a tény zavarólag hat a biztositottnak vélt többség nagysági arányára. A többségi arálynak ezen zavaró elemét szeretné a kormány valami után eltüntetni; de miután azt sem láb alól eltenni, sem eltitkolni nem lehet, sőt még tagadni sem lehet; mivel pedig a dolgon mindenáron segíteni kell: ennél fogva a Pesti Hírlap melegágyában a kormánypárti morálnak egészen új csiráit kezdik treibolni.

Azt mondják: »a reverzálisoknak sem erkölcsi értéket nem lehet tulajdonítani, sem pedig azokat olyanoknak nem lehet tekinteni, amelyek a képviselői kötelességek teljesítésére akármiféle hatással lehetnének.«

Magyarul: a választóknak tett ígéretet nem szükséges megtartani. Más szavakkal: a becsület a képviselőt nem kötelezi.

Egy börzeágens elkiáltja magát: »Adok!« Egy másik börzeágens így kiált vissza: »Veszek!« – és a börzeágens inkább elúsztatja a differenciák hullámain egész vagyónát, mintsem, hogy ígéretét be ne váltsa. Talán csak nem jutottunk még oda, hogy a képviselőházból a börzeépületbe vándoroljunk a szótartás tisztességének példájáért? Még nem.

Hiszen ma még csak a tanítás stádiumában vagyunk. Tanítványok még nincsenek. Az ige még nem öltött testet. Az új doktrínának még nincsenek követői. Pedig a doktrína indokolva is van.

Íme: miután a reverzálisokat az alsó papság kiszorította a jelöltektől, ennél fogva nem kell azokat számbavenni, így indokolva, úgy-e mindjárt jobban hangzik?

De jó is volna nekünk magyaroknak, ha így szólhatnánk a bíró előtt: »Uram, mikor a hitelező nekem a kölcsönt leszámította, ugyanakkor szorította ki tőlem a kérdéses váltót; ennél fogva nem tartozom a kölcsönt visszafizetni.«

Voltaképen ki is szorongatta olyan nagyon a szegény jelöltet? Talán a fölfegyverzett katonaság és a csendőrség? Vagy talán a kortes hadjáratra mozgósított hatóságok? Nem; hiszen tudvalevőleg ezek ilyenkor a választás szabadságát tartják őrizet alatt. Kicsoda szorongatta hát a jelöltet? A választó. Mivel szorongatta? A vótumával, melyet csak azon föltétel alatt adott, ha a jelölttől ígéretet nyert. Dehát mióta nem szabad a vótumát erkölcspolitikai feltételhez kötni?

De ne is beszéljünk erről. Ez a szorongatási theoria úgyis csak arra való, hogy az »ultramontánok«-nak adott ígéretet ne váltassék be. Mert ezek az urak sohasem laknak jól. Apponyitól eltulajdonítják az államosítást. Irányítól a vallás-szabadságot; Ugrontól a magyar udvartartást. Mégis éhe-

sek. Most már a jezsuita atyáktól lopogatnak programmot: a cél szentesíti az eszközt; a liberális cél, a nem becsületes eszközt

A »kiszorítás« erkölcsanát két államjogi tétellel támasztja meg a kormánypárti felfogás.

Az első tétel szerint annak a jelöltnek, akitől reverzalista szorítottak ki; valóságos utasítást adtak. Már pedig az 1848-iki alkotmány eltörölte a választók utasítási jogát. Ergo, aki reverzalista adott: törvénytelenül cselekedett.

Ez a tantétel okos volna, ha bolond nem volna. Úgy, de bolond. Mert utasítást a választóknak nem adtak s mert eszeágában sincs senkinek azt kívánni a képviselőtől, hogy utasításhoz kösse magát. A választók csak vótumot adtak. A jelölt pedig Ígéretet tett vagy szóval, vagy írásban. A kérdés tehát nem terelhető át államjogi térre, mert az egész eljárás a becsület ítélőszéke elé tartozik. Ez az ítélőszék pedig a tisztességre igényt formáló embertől annyit legalább is megkíván, hogy ígéretét teljesítse és adott szavát váltsa be.

A másik elmélet még bolondabb, mert azt hajtja, hogy a képviselőnek nem szabad ígéretét megtartani, mert »a reverzális hajsza« egyenesen az immunitást veszélyezteti, már pedig az immunitás nem a képviselő joga, hanem az országgyűlésé. Nesze neked logika! Uselác kapitány fegyver élére akar egy képviselőt állítani azért, amiért ez megróni merészli a közszolgálatban elkövetett hibát. És a parlamenti többség Uselácnak ebben a tényében nem látta veszélyeztetve a képviselői immunitást. Most a kormánypárt veszélyt lát abban, ha a választó a képviselőt ígéretének beváltására figyelmezteti.

Vajjon megérdemli ez a friss elmélet, hogy logikájának fonálán tovább haladjunk? A tétel értelme ez; annak, aki ígéretet tett, nem szabad ígéretét beváltani. Tehát nem szabad a reformjavaslatok ellen szavazni. Vagyis: aki programmot adott, annak a keze meg van kötve. Am nem arra, hogy programját beváltsa, mert az veszélyeztetné a szent immunitást; hanem arra, hogy ne váltsa be programját. Okuljatok ebből szorongatott jelöltek és ne adjatok programmot! Ha pedig adtok, jól megjegyezzétek, hogy azt megtartani nemcsak nem szükséges, de nem is szabad.

De miért is adnátok programmot, mely úgyis csak arra való, hogy a törvénytelen ségek rút dilemmájába keverjen? Mert ha a választók megkívánják, akkor elé áll a követutasítás törvénytelen állapota; ha pedig ragaszkodtok a programhoz, akkor egy ígéret kényszerűsége alá kerültök, mely a képviselői jogok gyakorlásának szabadságát korlátozza s eként az immunitást sértvén meg, szintén törvénytelen ségre vezet

Jó nektek jó emberek, ha nem adtok programmot. Hiszen ott van a kormány. Hát nem elég program az? A végrehajtó bizottság is ott van. Ne búsuljatok. A főispánok is megvannak még; a szolgabírók is élnek és egészségesek. Magyarország be van rendezve budgetszerűleg arra, hogy ti képviselők legyetek. Minek hát fáradni beszédmondással, programkészítéssel?

És ha van köztetek olyan meggondolatlan, aki arra tett ígéretet, hogy az egyházi reformokat nem szavazza meg, annak figyelmébe ajánlom a következő igazságokat:

a választók azért adtak neked vótumot, mivel te arra kötelezted magadat, hogy véleményüket respektálni fogod. Közted és a választóid között ilyenformán egy szerződés jött létre. Ezt a szerződést törvényesen effektuálni nem lehet. Ennélfogva annak a szerződésnek csak becsületbeli hatálya van. Ha megtartod: becsületes ember vagy; ha nem tartod meg: nem vagy becsületes ember.

Úgyde, a miniszterelnök azt mondta, hogy a politikai téren olyanokkal is érintkezünk, kikkel a társadalmi téren nem fogunk kezét. Már most jól jegyezd meg, hogy neked, mint képviselőnek elsősorban nem a társadalmi, hanem a politikai téren kell mozogni. Neked tehát elsősorban arra kell dolgozni, hogy a miniszterelnök érintkezzék veled, nem pedig arra, hogy kezét fogjon veled. Ennélfogva ne ügyelj te a kényeskedésben szigorú társadalomra, hanem szenteld magadat a nem válogatós politikának.

Hivatásodat csak úgy töltöd be derekasan, ha ígéreted ellenére a javaslatok mellé állasz. Mert nem a becsületre van itt szükség, hanem a szavazatodra. És főleg ne engedd magad megtévesztetni holmi idealisták által, hanem vésd a

lelkedbe a Falstaff katekizmusát: »mi a becsület?« Egy szó. Mi a becsületszó? Levegő. A becsület csak festett halotti címer. Nohát nekem egy szikra sem kell belőle.«

Hidd el, hogy a becsületnek igen alárendelt szerep jut a boldogulásnál. Gondolj a kormánypárt nagy példájára. Mandátumot kapott: bankigazgató lett; Erdélynek minden érdekét rábízta; az első alelnöki székbe emelték – anélkül, hogy szükségesnek találták volna meggyőződést szerezni becsületéről.

Hát csak szavazz bátran, ha mindjárt reverzálist is adtál. Legfeljebb azt mondják rád, hogy nem vagy becsületes ember, mert megcsaltad választóid bizalmát. De ez ne zsenirozson, mert ez sem a vagyónúdnak nem árt, sem az egészségednek.

Károlyi István gróf.

1894. január 17.

A szabadelvű párt tegnap este azzal a határozattal lepté meg a világot, hogy ő »az adott szó szentségét minden körülmények között megóvándónak tartja.«

Ez a különös határozat igen különös érzelmeket ébreszt az olvasóban. Mindenekelőtt előtérbe szorul az a kérdés, hogy hát volt szükség ilyen határozatra? Hát már ott volnánk, hogy párthatározatok nélkül a szótartás bizonytalanná vált?

Úgy tetszik, hogy ezt a határozatot a párt kellő megfontolás nélkül hozta egy igen szerencsétlen órában.

Vagy volt szükség egy ilyen határozatra, s ha igen, akkor ez a határozat úgy sem tartatik meg. Mert akiket csak párthatározatok terelnek a becsület útjára, azok félrelépnek az első alkalommal. Ezt a föltevést én csak az alternatíva okából kockáztattam meg; mert arról vagyok meggyőződve, hogy ámbár politikailag a lehető legrosszabb véleményt táp-

lálom a szabadelvű pártról, hogy ilyen határozatra még ott sem volt szükség. Ha pedig nem volt rá szükség, akkor – a párt szempontjából tekintve – hiba volt ezen határozat, mert porig alázza a pártot.

Minden bukásban van megrendítő elem és az enyészet mindig borús hangulatot kelt. Az ember sajnálja azt a látványt, hogy egy párt, mely hazánk sorsát hosszú idő óta intézi, egyetlen beszédnek a hatása alatt földreborul, elveszítve a méltóságnak erejét és a férfiasságnak önérzetét.

Íme a nagy szabadelvű párt, a mindenható, a mindent tudó, a mindent leröhgő, a mindent megszakozó, – ott hever a gróf Károlyi István lábainál! Azt jöttem megkérdezni, hogy becsületesek vagytok-e? – igen uram, mi becsületesek vagyunk.

Igen, én elhiszem. A hibát a késelemben keresem. Mikor a kormánypárti lapok hetek előtt felállították az új morált arról, hogy a választóknak adott ígéretet nekik nem kell megtartani, – a szabadelvű párt és a kormány hallgattak. A világért meg nem cáfoltak volna egyetlen újságot sem. Itt volt a dolog elvéve, mert ez a némaság idézte fel a kísértetet. Miért hallgattak? Miért várták azt a szomorú momentumot, hogy gróf Károlyi István szorítsa ki belőlük párthatározattal a tisztességhez való ragaszkodást? Ennek a habozó késelemben csúnya megaláztatás lett a büntetése.

De az új morál megbukott. Az új morál apostolai most már a logika mezején próbálkoznak új képet állítani. A fő apostol Wekerle Sándor, ki ezt hirdeti: azok, kik ellenkezésbe jönnek a szabadelvű párt és a kormány egyházpolitikájával, holott a pártnak és a kormánynak súlyával lettek megválasztva, tegyék le mandátumaikat.

Ez egy merőben új formula.

Eddig is így tudtuk: a választók választanak képviselőt; a képviselő ígéretet tesz választóinak. Ha ígéretét megtartja, jó; ha nem tartja meg, mondjon le. Mert a parlamentben a választók közakarátának kell érvényesülni.

Az új formula így szól: a képviselő a szabadelvű párt és a kormány »súlyával« lett képviselő. A képviselő tehát köteles a szabadelvű párttal és a kormánnyal szavazni. Ha nem teszi, mondjon le.

Íme egy részletmutatvány a kinevezési rendszerből. Ki törődnek választókkal? Választóknak alkalmatlankodó véleményével? Hiszen a választó csak vótumot adott. Ámde a kormány és a párt »súlyt« adott. Már pedig ez a fődolog, a súly, a baksis, a sáp és hozzá a hatósági erőszaknak minden arcátlansága.

Hanem hát egyről Wekerle kormányelnök megfelekezett.

Ugyanis a választások nem ennek a kabinetnek a súlya alatt történtek. Ezt a többséget a Szapáry Gyula gróf súlya hozta létre. Az akkori súly nem vonatkozott az egyházpolitikára, mert akkor ez a reform nem volt fölvetve. Ha tehát lemondásról beszélünk: azoknak illik lemondani, kik – erre kapott mandátum nélkül – változtatni akarnak a helyzeten, nem pedig azoknak, kik a helyzetet fent kívánják tartani.

Összegezve: a szabadelvű pártban a szótartás hivatalos kötelességgé vált. Ez a határozat 60-70 vótum veszteséggel járhat. A veszteséget azzal szeretnék kiheverni, hogy a reform ellenzői mondjanak le mandátumaikról. Úgyde, nincs okuk lemondani, mert ők nem tesznek egyebet, mint beváltják ígéretüket választóik irányában. Ez a helyzet igen kínos és igen problematikus a kormányra nézve.

Protestáns szempontok.

1894. február 3.

Nincs könnyebb, mint vizet prédikálni és bort inni. Nincs jobb tanács, mint az, hogy az egyházi reformot tekintse mindenki politikai kérdésnek, s ne vegyítsen abba felekezeti szempontokat. Helyes; épen, miként a vízről szóló prédikáció. De nekem úgy tetszik, hogy azért mégis bort iszik minden ember s a jó tanácsnak hirdetői legtöbbit. Ne ámítsuk hát magunkat azzal, mintha tökéletes lények volnánk. Főleg pedig ne legyünk hypokriták.

A gyermekszobának édes emlékei és a családi tűzhelynek meleg hagyományait minden ember magával viszi a magánszórakozások termeibe épen úgy, mint a közéletnek kavargó porondjára. Édes anyánk imádkozásra tanított, mikor beszélni tanított, s ekként a legnagyobb és legnehezebb tudást, mit emberi elme elérhet, a beszélni tudást, együtt és egyszerre sajátítottuk el a vallási érzülettel.

Nem jól fejezem ki magam. Ki kell állításomat azzal egészíteni, hogy vallásos érzületünk, az ébredés első percétől kezdve, felekezeti keretekben nyer kifejezést. A katolikus anya csak katolikus imára tanítja gyermekét, a protestáns anya protestáns imára.

És az első benyomások a legtöbb embernél a sírig megmaradnak. Az első mívelés olyan mély barázdákat szánt a gyermeki kedély szűz talajába, hogy az akkor elhintett magoknak gyökerei többé onnan ki nem irthatók. Az élet küzdése elkoptatja a gyengét, megedzi az erőt, a jellemnek egyik indulatát elsimítja, a másikat kidomborítja; de még a mívelt emberek közül is ezeréből csak egy akad, akinél az első nevelés felekezeties jellege vagy hit, vagy meggyőződés, vagy poézis alakjában föltálalható nem lenne.

Mikor tehát előttem valaki azzal dicsekszik hogy az egyházi reformok megítélésénél őt a legkisebb mértékben sem vezetik felekezeties szempontok: akkor nekem mindig az a gondolatom támad, hogy ez a polgártárs vagy az őszinteséget hanyagolja el, vagy az önbírálat. Én részemről nyíltan bevallom, hogy – a Perczel alelnök szavait használva – jó kálvinista vagyok, voltam és leszek; és nem tulajdonítva magamnak magasabb látkört, önzetlenebb felfogást és tisztább hazafiasságot, mint a mennyi, minden hozzám hasonló tucatembernek a közpályán, úgy is mint kötelesség, úgy is mint áldozat, osztályrészsül szokott jutni: nyíltan vallomást teszek arról is, hogy az egyházpolitikai reformjavaslatok megbírálásánál a protestáns szempontokat mellőzni sem tudom, sem nem akarom.

A mérleg így állítandó fel: Az egyik serpenyőben van a katolikus egyház; a másikban a protestáns egyház. Tesék odanézni.

Amott a korona, az egyházfejedelmek, az óriási vagyon, a főurak igen nagy része, az egyetemesség öntudata, a csalhatatlanság hite, a nép többsége és a lángelmével kigondolt szertartásoknak meg nem mérhető hatása.

Emitt? Ugyan mit állíthatna a korona tekintélyével, a főpapok hatalmával, a nagy vagyonnak befolyásával szemben a szegény, sokáig üldözött, az alig megtúrt és csak reverzális mellett befogadott protestáns egyház? Talán a gályát, melyen papjai elsorvadtak? Talán a vértörvényszéket, ahol vitézei kiszenvedtek? Ám régen volt az nagyon és ma már csak arra jó, hogy ápolja önérzetünket s ébren tartsa hazafias kötelességünket De a múltnak e nagy szenvedése és e nagy dicsősége sem kellő oltalmat nem nyújt a verseny ellen, sem eszközt nem ad kulturális feladataink teljesítésére.

A mérlegnek ezen aránytalanul nagy differenciája önkényt vezet azon jogos és méltányos kívánsághoz, hogy a reform ne növelje mesterségesen a két egyház között meglévő aránytalanságot, hanem igyekezzék azt, ha már a kiegyenlítés nem lehetséges, legalább áthidalni. Igen, áthidalni, de nem az erősebb meggyengítésével, hanem a gyengébbnek megerősítésével; nem az erősebbnek megtámadásával, hanem a gyengébb félnek oltalmazásával.

E helyett mi történik?

Mindenekelőtt javaslatba hozzák a kötelező polgári házasságot.

Mit nyer, mit veszít ezzel a protestáns egyház? Nyerést semmit sem nyer; mert hiszen a protestáns házasság lényegében ma is polgári házasság, mivel állami jurisdikciója van – Erdély kivételével – és szerződési jellege.

A változás oly csekély lesz a látszatban, hogy a nép alig is veszi észre; de ha majd észreveszi, akkor mellőzni fogja az egyházi szertartást s ezzel azon becses kötelékek közé, melyek a népet a templomhoz fűzik, igen sok lesz ketté vágva. Nyereség tehát nem lesz; a veszteség lehet igen nagy.

És mit nyer, mit veszít a katolikus egyház? Én nem a dogmát veszem számításba, mely a lelki világot szabályozza, hanem kutatom azt a hatást, melyet a javaslat a földi életre gyakorol. És ha így nézem s polgári szemmel azt másként

nézni nem lehet, akkor a katolikus egyháznak nincsen vesztesége a kötelező polgári házasság tervezetében, hanem van igen nagy nyeresége. Amit mondok, bizonyítani tartozom.

A felbonthatatlanság tana szép és poétikus tan. De nyűg az egyházon és bilincs a hívőkön. Hiába, földi emberek vagyunk és nem égi lények. A házasfelek elválását igen sokszor az erkölcs és az életboldogságnak leküzdhetetlen reménye teszi szükségessé. Az elválást a katolikus egyház nem engedi meg, de megakadályozni nem tudja. Így kényszerítetnek a hívők valláscserére, nem lelküknek átalakulása által, hanem egy tarthatatlan viszony felbontásának lehetősége miatt. A kötelező polgári házasság tehát a felbonthatatlanság bilincsetől szabadítja meg a hívőket. Az egyházat pedig megmenti azon állandó veszteségtől, melyet eddig a kitérések révén szenvedett.

Ezt én határozott nyereségnek tekintem és talán nem csalódom, ha ennek a nyereségnek tulajdonítom azt, hogy a kötelező polgári házasság intézménye elsősorban épen a katolikus államokban honosult meg.

Az is meggyőződésem, hogy az egyház befolyása a hívőkre a legkisebb csorbát sem fog szenvedni. Igenis, a protestánsokra csökkent az egyház befolyása, de a katolikusokra nem. Miért? Mert a protestáns ember az egyházi szervezethez ragaszkodik, melyből egy oszlop ki fog hullani: papjának hatáskörével ő is hatáskört veszít. De a katolikus hívő nem cselekvő alkatrésze az egyháznak; ő tehát nem a szervezethez ragaszkodik, hanem a szertartáshoz. Üdvét ebben keresi és ebben találja. Ő a házasságnál mindig fontosabbnak fogja nézni az egyházi szertartást, mint a polgári kötést, s ennél fogva attól eltérni nem fog soha. Bizonyítja ezt Franciaország, hol a hitbuzgalom most nagyobb, mint a forradalom előtt.

Ezekután nem tudok eleget bámulni a nézetek ama megtevédeése fölött, hogy nagy általánosságban a katolikusok ellenzik az egyházi reformokat, a protestánsok pedig, kiknek sokkal több okuk van az ellenzésre, pártolják.

Fokozódik bámulatom, ha a »Gyermekek vallásáról« szóló törvényjavaslatra gondolok. A kimondott Junktim szerint a kötelező polgári házasság intézménye csak úgy léphet

életbe, ha az 1868. évi LIII. t.-cikknek garanciális része eltörültetik.

A gyermekek nem szerint követik a szülők vallását.

Ez a néhány szó, a gyengébbnek oltalmat, az erősebbnek tilalmat, a családnak békességet, az országnak nyugalmat, a vallásnak türelmet jelent. Hogy ez a néhány szó fölvetésének corpus juris-unkba, ahhoz szükséges volt a lelkek összeforradása a forradalom izzó kohójában, az elnyomatás közös szenvedésében és a feltámadásnak lelkesült örömeiben.

A gondviselés ritkán nyújt a nemzeteknek olyan pillanatokat, mikor senki sem gyanúsít, mindenki önzetlen; senki sem féltékeny, mindenki ölelkezik. Országunk nagyjai egy ilyen pillanatot választottak ki arra, hogy az LIII. t.-cikket megalkossák. Igazi oltalma a törvény a gyengébbnek, a nélkül, hogy támadná az erősebbet. Protestáns érdek kívánta e törvényt, de ez a felekezeti érdek együtt járt az ország nyugalmanak érdekével.

Most ez a törvény a kötelező polgári házasságnak áldozatul fog hozatni. Éket vernek a családi tűzhely egyetértésébe. A házassági együttlét szent magányát fölbolygatják a fanatizmus kísérletei. Papokat állítanak a kis bölcsők fölé, hogy ott dulakodjanak a tulajdonjog felett.

A kath. papok, az ultramontánok, a klerikálisok taposni fognak, mert az új törvény érettük, miattuk, nekik lesz alkotva. A protestánsok lefőzve, kihasználva, elerőtlenítve és bizony kikacagva majd elől kezdik a harcot és hoznak határozatokat a kerületben, a zsinaton és mennek kéregetni az országgyűléshez és könyörögni a királyhoz, hogy 60 év múlva egy szerencsés pillanatban visszanyerjék megint azt, amit most elveszítenek.

A vita hangja.

1894. február 18.

Horváth Gyula ma a M. H.-ban megütközik azon, hogy a publicisztika nem az elvek harcát vívja az egyházpolitikai reformok körül, hanem tinta helyett szennybe mártja a pennáját. Én pedig azon csodálkozom, hogy egy olyan jó szemű ember, mint ő, ezt előre nem látta. Hiszen semmi sem lehetett bizonyosabb mint az, hogy a kormánypárt sajtója durva önteltséggel fog lebunkózni minden ellenvéleményt. Hiába vetünk fel nem szántott talajba tiszta búzát, mert számartövist fogunk aratni minden időben. Hát még, ha az! is megtörténik, hogy a vetőmag sem egészen tiszta!

Az idő és a szükség két irányban érte a közelebbi évtizedek alatt a nemzeti közszellemet. A faji megerősödés és a gazdasági fejlődés irányában.

Magyarok kívánunk maradni s hazánkat minden állami nyilvánulásban magyarnak kívánjuk látni. Ebben egyetért a nemzet óriási többsége. Ezért az eszméért fölveszi a keztyűt öreg és ifjú, kormánypárti és ellenzéki egyaránt.

Aztán haladni akarunk a gazdasági élet minden vonalán. Rohamosan kívánjuk fejleszteni a forgalomnak minden eszközét, a termelésnek minden ágát, a fogyasztásnak minden lehetőségét. E téren az áldozatokat senki sem sajnálja. Kormánypárt és ellenzék mindig készen áll a legmesszebbmenő befektetésekre. Okos kormányzat azt az alkalmat szokta megragadni, amelyik kínálkozik. Mert nem a testet szokás a ruhához idomítani, hanem a ruhát a testhez. A nemzeti aspiráció kielégítésének és a közgazdasági fejlődés előmozdításának útja tárva-nyitva, alapít készen, hogy azon a kormány a nemzetet vezesse. A közszükségletek, az általános óhajlásnak erkölcsi hatalma adott volna megbecsülhetetlen erőt a kormánynak ezen az úton. A közlelkese és lehetett volna a kormány vezércsillagja s emlékezetes; útját a dicsőségnek magasztos ódái borítottak volna el.

A kormány nem ezt, a jól előkészített utat választotta,

hanem olyan térre lépett, ahová senki sem várta s amelynek minden pontja parlagon hever, dudvától elborítva, napfénytől át nem hatva, művelés által meg nem termékenyítve.

E lépés mindenkit meglepett, mindenütt zavart okozott. Úgy tett, miként a gyermek, mikor pálcájával hangyabolyt tur fel.

A megbolygatott hangyafészek nyüzsgéséhez hasonlít ma hazánk. A békés munka abban hagyva, a kedélyek nyugtalanítva, az eszmék fölkarvarva, a gondolatok megtévesztve. Mindenki lót-fut, kapkod, menekül, hadonáz és fegyver után nyúl, miként közveszély idején.

Mert a kormány nem felvilágosította a nemzetet a gondos előkészítés által, hanem megrohanta rögtönzésével, miként az ellenség szokta a pihenő táborot. A zűrzavar tehát természetes következménye a kormány politikájának.

Már most van-e, lehet-e helye ilyen körülmények között a higgadt és nemes kapacitációnak?

Nem inkább azt kell-e elismernünk, hogy a kormánypárti sajtó csak a megrohanási taktikához marad hű és következetes, midőn a ledorongolásnak, a gyanúsításnak, a szidalomnak nemtelen fegyvereit használja.

Minden reformeszme változást okoz. Minél nagyobb méretű egy reform, annál nagyobb a változás mértéke is.

Úgyde a társadalom úgy oszlik fel, hogy vannak birtokon belüliek és vannak birtokon kívüliek. Akik már el vannak helyezkedve és ott gyökeret vertek bizonyos érdekkötelékek között és bizonyos erkölcsi szférában: mindig ellenezték és mindig fogják ellenezni az olyan változásokat, melyek kizökkentik eddigi helyzetükből s egy, még eddig ki nem próbált helyzetet kínálnak érte. A változásban tehát okkal, vagy ok nélkül, valamennyien megtámadva látják erkölcsi és életérdekeiket. Csoda-e tehát, ha a reformban támadást látnak és csoda-e, ha védekezésükben ők is a megrohanó fegyvereihez alkalmazkodnak?

Így fejlődik ki aztán egy olyan utálatos küzdelem, amelyentől mindig félni szokott a tisztesség, s mindig óvakodott a komoly hazafiság.

Előkészíteni egy reformot annyi, mint elejét venni egy ilyen fajtájú küzdelemnek.

Az úrbériség eltörlését évtizedeknek beható vitája, lángelméknek tisztító tüze, vármegyéknek szent lelkesedése készítette elé.

A nemesi osztálynak nagy érdekhálózatát kellett szétépnie.

De az előkészítés folytán a meggyőződés oly általánossá lett, hogy a közszükség oly hangosan nyilvánult, a szabadságszeretet olyan ellenállhatatlanul nyomult előtérbe, hogy azt az érdekhálózatot, melyet századok fontak, s mely a nemességnek életgyökereit képezte, maga az érdekelt fél, a magyar nemesség, áthatva nemes ideáloknak szeretetétől, az önzetlenségnek egy fenséges történelmi pillanatában sajátkezűleg tépte szét.

De a mostani társadalom nem így van nevelve.

A pártadminisztráció, a protekcionális rendszer, a jelzavak előtérbe tolása és gyakori elárulása, a politikai hazudozásoknak szertelensége, az államélet összes funkcióiban melegágyra találó korrupció nem volt alkalmas olyan nemzedéket nevelni, mely nemes elvi harcokban mérje össze az észnek és kedélynek fegyvereit.

Az így nevelt társadalomtól ne várjon Horváth Gyula más természetű küzdelmet, mint a milyent utálattal szemlélt ő is, én is.

A mi pártunk.

1894. február 20.

Jó barátoknak öröme, ellenségeknek bosszúságára, egységes maradt a 48-as függetlenségi párt. Kárba veszett munka felől méltán panaszkodhatik a fondorlat. Meghiúsult remény, elhibázott számítás, csalódott föltevés, ez az, a mivel Wekerle beszámolhat urának. A vótum meglesz; de hol a bizalom? Ezt a vótumot nem a kormány kapja, hanem az eszme. A kormány csak bizalmatlanságra számíthat.

Egyebet a mi pártunktól nem is érdemel.

Mert mi nem felejtettük el a honvédek dicsőségét, mié-
ként ő; és nem vagyunk hálátlanok hőseink véráldozata iránt,
mint ő. Bécsnek hatalma minket sem el nem szédített, sem
meg nem igazított, – mint őt. Egységesek maradtunk, hogy
erősek legyünk; s erősek leszünk, hogy rossz fiaitól oltal-
mazhassuk e hazát.

Köszegre is emlékezünk még. Közveszélytől tartva egye-
sültünk akkor. Eötvös Károly elment, de Ugron Gábor jött
helyette.

Ez a csere nem gyöngülést jelent. Hadüzenés történt
akkor hazánk önállósági törekvése ellen. De ha Wekerle jó
labanc, mi meg jó kurucok vagyunk. El voltunk válva homok-
szemek gyanánt, de az ütést minden atom megérezte s a
homok sziklává tömörült a nyomás súlya alatt.

Nincs kedvünk újra szétválni és nincs okunk az eg}ház-
politika miatt összeveszni.

Hosszú küzdelmünk nemcsak arra érlelt meg, hogy
szembeszálljunk ellenfelünkkel, hanem arra is, hogy bajtársi
szeretettel legyünk egymás iránt. Aki, mint mi, érvekkal szo-
kott harcolni, az megszokta a becsületes véleménynek tisztel-
telését.

Az egyházpolitikai javaslatoknak van e pártban sok ellen-
sége és van még több barátja.

Nem negyvenhat áll szemben tizenkettővel, hanem ötven
áll szemben harminccal.

Ez a helyes arány. De hiszen az mindegy. Ám számítsen
a kormány másként. Higyje, hogy hatvan lesz mellette és 20
lesz ellene. Mit tesz az? Az igazság arányát a vótum-arány
nem változtatja meg. Már pedig a pártnak minden tagja úgy
tért haza a szombati ülésről, hogy mindkét félnek igazsága
van a saját szempontjából. A vita mindenkiben azt a meg-
győződést keltette, hogy ellenfelének véleménye épen olyan
jóhiszemű, mint az övé.

Ezen fordult meg a kérdés. Ezért nem mérgesedett el
a vita. Ezért nem tomboltak a győzők és ezért nem kesered-
tek el a legyőzöttek. A kisebbség nem gyanúsított, a többség
nem hetvenkedett. A javaslatokra nézve nem volt egyetértés, de

hogy ellenzéki maradjon a párt, a kormány által Kőszegen eldobott keztyűt izmos kezébe vegye, abban egyetértés volt.

A javaslat kap majd vótumot, de a kormány nem kap bizalmat. Pártunk tagjai megadják a többséget a reformhoz, de nem adnak többséget a kormányzáshoz.

Hogyan fog Wekerle kormányozni ezentúl? Pártunk kegyelméből? Talán csak nem hiszi, hogy egyebekben is megsegítjük. Hát akkor mi a terve?

Arra igenis számíthat, hogy házassági javaslatát pártunk többsége megszavazza; de gondolt-e arra, hogy a szentesítéstől az életbeléptetésig milyen hosszú az út? Maga egy egész esztendő-t kér ezen út megfutasára. De nincs ám senki-nek kedve ezen időre beállani a kormánypártba.

Pártunk többségének arra van obligója, hogy helyeselje és megszavazza a kötelező polgári házasságot. Jól van. A becsületes adós beváltja adósságát. Pedig sok kifogást emelhetne, mert kötlevelét nem Wekerlének adta, hanem önmagának; nem is szórványosan adta, hanem egy összefüggő rendszer keretében; és nem számított arra, hogy kötlevelét közjogi sérelmekkel és állami adminisztrációval terhelik meg. Tehát elég kifogást emelhetne még arra is, hogy ezt a megváltoztatott adóslevelet ne ismerje el a magáénak. De ezt nem teszi. Fizet pontosan és nagylelkűen. Hanem már arra aztán nincsen pártunknak obligója, hogy beszegődjék betegápolónak egy végelgyengülésben sínylő kormányhoz.

A szombati határozatnak tehát kétféle jelentősége van. Az egyik az, hogy a párt megtartja a maga egységét. A másik az, hogy a párt eltökélve ragaszkodik ellenzéki álláspontjához. Ez a két szempont uralkodott a vitán és ez képezi a párt közszellemét.

Mindenki téved, ha azt hiszi, hogy a házban a tárgyalás alatt pártunk tagjai hűtlenek lesznek a közszellemhez. Kötelező legyen-e a polgári házasság, vagy ne legyen kötelező; ebben van köztünk eltérés; de abban, hogy nem egyházpolitikai párt vagyunk, hanem közjogi ellenzék és abban, hogy nagyobb szüksége van hazánk önállóságának, a mi egységünkre és egységes örállomásunkra, mint a házasságkötés forma-külömbsegeire: ebben a pártnak minden tagja teljes

mértékben egyetért. Épen ezért a bajtársi kötelék sokkal erősebb köztünk, semhogy azt a ház vitái meglazíthatnák.

Aki megszavazza közülünk a javaslatot, elvhűségének hódol, anélkül, hogy feláldozná ellenzéki kötelességét. Aki nem szavazza meg: ellenzéki kötelességet teljesít, anélkül, hogy elveit hozná áldozatul.

Ez nem paradoxon, hanem valóság. Mert sokan vannak, kik a kötelező polgári házasság intézményét régóta sürgetik. Ezek tehát megszavazzák elvhűségből; de kijelentvén, hogy nem bíznak a kormányban, hívek maradnak az ellenzéki álláshoz is. Viszont vannak sokan, kik a kötelező polgári házasságot soha nem vették föl politikai krédójukba. Ezek tehát nem szavazzák meg, híven ellenzéki állásukhoz és addig vallott nézetükhöz.

Mindebből a Wekerle kormány megítélheti saját helyzetét.

E párttól ne reméljen egyebet, mint pusztá szavazatot. Azt se önmagának, hanem a javaslat fő. elvének. És a kik vele mennek az ütközetbe, azok sem adják ki kezükből a fegyvert, hanem a maguk módja szerint fognak harcolni.

Mert Helfy, épen úgy, mint Justh és Polónyi, épen úgy mint Kiss Albert és Thaly épen úgy, mint Hoitsy a főelvet védeni fogják ugyan, de fegyverük életől a kormány fog megsebesülni. Erkölcsi győzelmet nem remélhet tehát, hanem csak vótum többséget Pozíciója nem megszilárdul, hanem még jobban meginog.

Amit a kormány a mi pártunktól remélhet, az nem életmód, hanem csak kegyelem-falat. Pillanatnyi éhsége lecsillapul, de megélni belőle nem tud. Ha sokáig akar élni, gondoskodjék állandó támaszról, de ezt ne keresse a 48-as függetlenség pártban, mert ott nem találja meg.

A gyermek vallása.

1894. február 22.

Minő vallásban neveltessék a gyermek? Ez a kérdés soha sehol nem okozott annyi fejtörést és annyi viszályt, mint hazánkban. Mert az amerikai Egyesült Államok kivételével sehol annyiféle felekezetre oly erőteljesen az ország lakossága fel nem oszlik, mint nálunk; s mert a felekezeteknek az államhoz való viszonyai és vagyonsbeli állapotuk különbözősége könnyű módot nyújt nemcsak a versengésre egymás iránt, hanem a gyengébbnek a hatalmasabb által való elnyomatására is.

Minő vallásban neveltessék a gyermek? Ez a kérdés ott, ahol a házaspár egy vallást követnek, a mai napig föl sem volt vetve, annyira természetesnek találtatott, hogy a gyermek a szülők hitét kövesse. A kérdés tárgya a mai napig mindig csak a vegyes házasságból származó gyermekek vallása volt.

E kérdést 1791-ig tisztán katolikus szempontból oldották meg, kimondván, hogy minden gyermek katolikus legyen. Olyan előjogot biztosított ezen intézkedés a katolikus egyháznak, amilyent sem a szabadság, sem a méltányosság elve meg nem tűrhetett

Az 1791-iki törvényhozás oda módosította a helyzetet, hogy a katolikus apának valamennyi gyermeke katolikus legyen; ha pedig az apa nem katolikus, akkor a gyermekek nemek szerint kövessék szülők vallását.

Könnyű átlátni a haladást, de azt is könnyű átlátni, hogy egészen megnyugtató ez a megoldás sem volt, mert sértette a protestáns érzeteket, az igazságot és a viszonyosság elvét.

E század közepén, midőn minden nagy kérdést felölelt a reformatori buzgalom, újabb viták tárgyát képezte a vegyes házasságok kérdése, különösen a gyermekek vallása tekintetében.

Döntésre e viták 48-ban kerültek volna, ha e korszakos törvényhozási akciónak folytatását az önvédelmi harcok meg nem szakítják.

Így azonban a 48-iki törvényhozás az egyház és állam közötti viszony elintézésének egypár főmomentumán túl nem mehetett s a részletes kidolgozás egy békésebb idő bölcsességének lett fentartva.

Ez a békés idő 1868-ban következett el. Ez volt a kibékülés kora a koronával; Horvátországgal ekkor egyeztünk ki; a nemzetiségi törvényt ebben az évben alkották; a zsidók ekkor emancipáltattak; a görögkeleti egyház autonómiája ebben az évben kodifikáltatott s ekkor kapott az egyfelől szerb nemzeti, másfelől román nemzeti címet. Olyan idő volt az, midőn az általános lelkesedés örömrájában úszik a nemzet és sorsának vezérletét a maga kezében kapván, bizalomteljesen tekint a jövő elé. Nem gyanakodik, nem bírál; még a gyakorlati nehézségekkel sem sokat törődik. Csak örvend és lelkesedik és siet a vágyak kielégítésével.

Ebben az időben jött létre az 1868-ik évi LIII. t.-cikk is. Nem meglepetesszerűleg, miként a horvát kiegyezés, nem is hebehurgyán, miként a nemzetiségi törvény és a görögkeleti egyházak autonómiájának nemzeti céggel való felruházása; hanem egy hosszú és régi vitának megérlelt gyümölcse gyanánt, a nemzet testvéries érzületének egyik szép pillanatában.

A gyermekek nem szerint követik a szülők vallását. Ez az elv lett kimondva abban a törvényben.

A sok vitát és sok vizályt okozó kérdésnek igazán bölcs és egyszerű megoldása, mert méltányos, mert igazságos, mert a *sum cuique* elvén alapszik, mert egyik felekezetnek sem biztosít előnyt a másik fölött s mert absolute senkinek sérelmet nem okoz. Ilyen törvény áll fenn Erdélyben 100 év óta; de ilyen törvényerejű szokás áll fenn immár 300 év óta. Bajt, keserűséget, vizályt, pörpatvart soha senkinek nem okozott. Büntetőjogi sankciója ott sem volt e törvénynek, miként itt; de a társadalom megszokta, átvitte a saját vérkeringésébe, ahhoz alkalmazta eszejárását s a rendelkezést annyira természetesnek, békéltetőnek és igazságosnak tartotta, hogy soha eszébe sem jutott az ellen cselekedni.

Az 1868-iki évi t.-c. bölcsesége abban kulminál, hogy megszünteti, jobban mondva lehetetlenné teszi a lelkészek beavatkozását a család belső életébe.

Alig képzelhető indokolatlanabb helyzet, mint az, hogy egy lelkész odaálljon a bölcső mellé s jogokat formáljon a kis gyermek erkölcsi és kedélyvilágához. Hogy pörlekedésnek anyagául szolgáljon a lélek, az érzelem, vigasz, s mindazon szenny-indulat, melyből egy vallásos kedélyt a nevelés megkonstruál. Hogy egy idegen ember, aki sem névvel, sem vagyonnal, sem fáradsággal, sem aggodalommal, sem önfeláldozással nem járul a gyermek neveléséhez: törvényes jogot birjon arra, hogy átlépje azt a küszöböt, hol az anya, életet adva, talán a halállal vivődik, és ott, kezében a felekezeti bélyegzővel, hivatalosan lefoglalhassa előzetes szerződés alapján, a maga társulata számára a kis gyermek később fejlődő jellemét, hitét, erkölcsnézetét és egész kedélyvilágát. Nem egyéb ez, mint biztosítási végrehajtás a gyermek lelkületére.

Ez az executió akkor is igen csúnya és igen képtelen volna, ha egyházaink és lelkészeink egészen egyforma hatással bírnának a hívekre. De itt azzal a ténnyel is le kell számolni, hogy a katolikus lelkésznek társadalmi állása előkelőbb, vagyoni helyzete jobb, vallásbeli hatása intenzivebb, mint a protestáns lelkésznek. A katolicizmus a vallásos hatásnak eszközei közé felvette az építésnek, a festésnek, a szobrászatnak és a zenének művészetét. A protestantizmus mellőzi a kedélyformálásnak ezen mélyreható eszközeit.

A katolikus egyháznak fejedelmi vagyona van, ami lehetővé teszi a theologusok tudományos és társadalmi kiképeztetését. A protestáns egyház szegény s theologusai kénytelenek a kiképzés idejében kenyérkereset után nézni.

A protestáns lelkész, ki parochiáján családalapítással kezdi az életet s abban a nemes hitben, hogy ahová a gondviselés egy gyermeket ad, oda mindig juttat egy darab kenyeret is, családja nagyon elszaporodik. A buzgón remélt darab kenyér pedig rendszerint elmarad. A katolikus lelkész javadalmazása jobb s ámbár az alpapságnak helyzete e tekintetben feltétlen javítást igényel, de a coelibátus megfosztván őt a családalapítás gondjaitól, kevés jövedelméből mégis többet juttathat állásának fentartására s műveltségének fokozására, mint a kenyérkeresésben izzadó protestáns lelkész.

Vegyük ehhez, hogy a protestáns lelkész csak prédiká-

tor; a katolikus lelkész nemcsak prédikátor, hanem gyón-
tató is. Vegyük ide, hogy a protestáns lelkész az egyháznak
szolgája; a katolikus lelkész egymaga az egyház. A protes-
táns lelkész tanácsadó a lelkiekben, a katolikus lelkész köz-
vetítő a lelkiekben isten és ember között.

Vegyük ide a protestáns lelkész ispánszerű helyzetét az
uri családokban, aki megbízatásokban a gabonák rendbeho-
zására, a pince kezelésére, a számadások felülvizsgálására s
vendégség alkalmával az asztal végén ül a házitanító és a-
klavirmájszter mellett, míg a katolikus lelkész teljesen befo-
gadott egyenrangú tagja a societásnak, akinek az úrfiak és
kisasszonyok kezét csókolnak, aki a társalgóban a kanapén
foglalt helyet s a terített asztalnál a háziasszony mellett.

Mindent összevéve: nem egy dolog, ha a katolikus pap
formál jogot a gyermek vallására, vagy ha a protestáns pap
teszi ugyanazt. A két pap helyzetének egyenlőtlensége szüli
az eredmények kirívó egyenlőtlenségét. Megengedni azt, hogy
a szülők reverzálist adjanak gyermekeik vallása felől, annyit
jelent a mi egyházközi viszonyaink között, mint másfélszázad
alatt katolikussá tenni egész Magyarországot. Annyit jelent
Biharmegyében, Alsó-Fejérben, Fogarasban, Szolnok-Dobo-
kában, Kolozs megyében, mint a szórványos szigeteken élő
magyar kálvinistákat törvényesen átterelni a görög egyesült
és görög nem egyesült egyházak kebelébe, vagyis oláhokká
tenni őket s velük együtt a nagy-küküllői, brassói és szeben-
megyei szász faluk lutheránus lakosságát is.

A 68-iki évi LUI. t.-c. módosítása tehát vallási veszélyt
rejt magában a protestáns egyházakra nézve, és nemzeti ve-
szélyt a hazára nézve. Növeli e veszélyt a »Gyermekek val-
lásáról« szülő javaslatnak első §-a, mely nemcsak a vegyes
házasságoknál tartja fenn a szülők, illetve jegyesek elhatáro-
zási jogát és megegyezését, hanem az egyvállason levő ház-
asfeleknek is szabad elhatározást biztosít. Tehát módot, alkal-
mat, jogot ad a papnak még arra is, hogy olyan családokban
keressen proselitákat, ahol a házaspár egyikike sem tartozik
a papnak felekezetehez.

Az egyházak vagyon-különbözősége ezen a téren talán
még inkább fogja hatását éreztetni.

Mert a gazdag egyház sok alkalmat nyújt a gyermekek ingyen vagy olcsó nevelésére.

A szegény szülő, az emberi természet erejénél fogva mindig inkább hajlandó gyermekét egy más vallás karjaiba átbocsájtani, mint nevelés nélkül hagyni. Új áramlat indul meg tehát. A protestáns honorácior osztály, kivált a tisztviselői kar ma emberfölötti önmehtagadást végez, hogy gyermekét neveltethesse. De ha észreveszi, hogy gyermekei előtt megnyílnak a gazdagon dotált katolikus intézetek tantermei, vagy ingyen, vagy igen olcsón: bizony mondom, hogy az életmódnak manapságos nehézségei nagyobb súllyal nehezedenek rá, mint a milyen erő a felekezetéhez való ragaszkodás.

Egy állandó hadjárat zsilipjeit nyitja föl ilyenformán a »Gyermekek vallásáról« szóló törvényjavaslat, mely a protestáns egyházak teljes legyőzetésével fog végződni.

Az állam.

1894. február 8.

Mikor aztán nagyon megrekednek argumentum dolgában, akkor megjelenik ajkukon és pennájukon a magyar állam. Olyan varázsigé-féle ez a szó is, mint a liberalizmus. Nem a tartalmáért szeretik, hanem a hatásáért. Színpadi dekorációnak használják politikai életünk utálatos komédiájában, szédelő ürügynek, az egyéni és helyhatósági jogok elkobzására.

Kvalifikálatlan főispánoknak kvalifikálatlan hatalmat az állam nevében adtak. Birtokos embernek igaz regálé tulajdonát az állam nevében vették el. Az állam érdekében szednek adót és soroznak katonát. Kisajátítják földeinket és házainkat az állam parancsára. Munkánk jövedelmét megtizedelik az állam javára. Életviszonyainknak egyetlen fordulata sincs, melyből az állam jövedelmet nem húzna. Az államban

születtünk, az államért élünk, az államnak halunk meg. Ennyiből áll a magyar honpolgár biográfiája.

De ha vagyont, vért, munkát adunk az államnak s ha mindezt adjuk alkotmányos utón, tehát saját elhatározásunkból, önként, törvényes formák között, a szabadságnak védő pajzsa alatt: akkor természetes, törvényes és jogos az a követelésünk, hogy az állam, mely általunk van, egyszersmind érettünk legyen.

Az állam érdeke nem lehet egyéb, mint mindnyájunknak érdeke. Az állam függetlensége: mindnyájunknak szabadsága. Az állam gazdagsága: mindnyájunknak jóléte. Az állam tartalma: mindnyájunknak ereje.

Jogaink, kötelességeink, biztonságunk, vagyonunk, érdekeink, szabadságunk, oltalmazásunk, mindez összesítve van az állam törvényeiben és intézményeiben. Áldozatot hozunk az állam részére szabadságunkból, hogy megvédelmezhesse szabadságunkat, áldozatot hozunk vagyonunkból, hogy oltalmazhassa vagyonunkat. Tehát szervi alkatrészei vagyunk az állami szervezetnek, épen mint az emberi test bármelyik szerve alkatrésze magának a testnek. A szerveket a testtől különválasztani nem lehet sem értelemben, sem érdekekben, sem érzelmekben. Ezt a törvényt a rómaiak már történelmünk legelső idejében is tudták. Csak a mi kormányunk nem ismeri ezt a nagy természeti törvényt. Béctől való félelmében azt hiszi, hogy valami kiváló bölcseséget művel, ha elválasztja az országot a társadalomtól, az államot a nemzettől.

A közelebbi időből igen eleven példák állanak rendelkezésére.

Az aradi vértanuk gyászünnepén megjelent a magyar nemzet; a magyar állam nem jelent meg.

A Radetzky-szobor ünnepélyén már a magyar állam jelent meg; a magyar nemzet azonban nem jelent meg.

A koronázási jubileumon megjelent az állam is, a nemzet is.

A honvédek szobránál csak a nemzet jelent meg; az állam nem jelent meg.

A Bokros Elek temetésén már jelenvolt az állam; de a nemzet nem volt jelen.

Kossuth Lajost fenséges pompával gyászolta meg a magyar nemzet; a magyar állam nem öltött gyászt e nagy temetkezés idejében.

Igen rövid idő alatt sokkal hosszabb sorozata ez a példának, sem hogy eltagadható volna az eljárás rendszeressége.

Mit bizonyít e rendszer? Azt, hogy a kormány, melynek hivatása az állam ügyeit vezetni, nem érez együtt a nemzettel.

Nos, ha ez így van, pedig isten, ember látja, tudja, érzi és a példák sokasága bizonyítja, hogy így van: akkor nem tudom, hogy mi a különbség a Bach Sándor kormánya és a magyar Wekerle Sándor kormánya között. Mert Bach Sándor liém tett egyebet, mint a maga kormányával és kormányzati közegeivel a maga igazságszolgáltatási, közigazgatási, rendőri, pénzügyi, közlekedési státusával és a hadsereggel egy a nemzeti testtől elkülönzött államot alkotott, melynek más volt a célja, mint a nemzetnek, más volt az erkölce, más volt az érzelme, más volt az eszejárása.

A Wekerle-kormány állama épen ilyen. Az ő állama a maga hatalmát nem a nemzet erejében keresi; a maga tekintélyét nem a nemzeti tiszteletre alapítja. Az ő államában a legfőbb kormányzati arkánus a választó víz. Mintha a bölcsesség abban volna, hogy különválasztassék az állam a nemzettől. Az ő állama közömbös, mikor a nemzet kegyeletet tanusít. Az ő állama rideg és sivár, mikor a nemzet szíve vonaglik a fájdalomtól. Az ő állama a bécsi Burg asztaláról lehulló kegyomorzsák után hajlong, mikor a nemzet férfias gyászában felkiált: »M megbűnhődte már e nép a múltat s jövőndöt.«

Hát kicsoda ez az állam – ha nem mi vagyunk, együtt a magunk vagyónával, érzelmeivel, jogainkkal és kötelességeinkkel? Mit keres ez a szó a magyar közélet szótárában, ha úgy kell azt emlegetnünk, mint ellenségünket? Kit képvisel, ha nem minket együttvéve? Minő érzelmeket vall, ha nem a mi érzelmeinket együttvéve?

Mit érez a nemzet – a nagy és oszthatatlan és egységes magyar nemzet Kossuth Lajos iránt? A kormányhoz van e kérdés intézve. Megfigyelte a temetési előkészületeket? Ol-

vasta a hírlapokat? Látta a gyászt? Hol volt, ha mindezt sem meg nem figyelte, sem nem olvasta, sem nem látta? De ha mindezt megfigyelte, olvasta, látta: akkor tisztában van azzal, hogy az oszthatatlan és egységes magyar nemzet szent kegyelettel, véghetetlen hálával és el nem múló szeretettel viseltetik Kossuth Lajos iránt

Hol veszi hát a kormány a törvényt, a jogot, a bátorságot ahhoz, hogy egész mértékben ignorálja az egész nemzet érzelmeit s hazánk egész hivatalnoki karát a közszájalom prédájává tegye, midőn megtiltja nekik a köteles kegyeletnek, hálának és szeretetnek *megnyilvánítását*?

Meg kell a magyar államot szilárdítani. Ezt a jelszót már annyiszor említették kormányaink, hogy a magyar publicistikának minden szájkója ezzel keresi kenyerét.

Hol van hát az a magyar állam? A nemzeti törekvések táborában nincs. Közös bánatunknak nem részese, lelkesedésünkben nem osztozik, akaratunknak nem intézője, érzületünknek nem kifejezője. Hát hol van, ha nem bennünk van? Kicsoda, ha nem mi vagyunk? Miből él, ha nem általunk? Kiért létezik, ha nem miérettünk?

Kossuth Lajos temetésén nem vettek részt a hadsereg aktív tagjai, a pánszlávok, a dákorománok, a katolikus főpapság nagy része és a kormány a maga közegeivel.

Ezzel szemben részt vettek a képviselőház, a főrendek egy hazafias csoportja, a társadalom minden szerve, a vármegyék, a városok, a községek és a nép.

Ilyenformán a kormány szövetségre lépett a hadsereggel és a nemzetiségi túlzókkal a magyar nemzet ellen. E szövetség alkotja ma a magyar államot. Ám, ilyen szövetséggel nem lehet az államot megszilárdítani, ilyen eljárással kiölnék a nemzetből az állam iránt minden ragaszkodást és minden áldozatkészséget.

Mit jelent az alkotmány, ha nem a kormányzat összeolvadását a nemzettel? És a kormány, midőn szembetette magát a nemzet közakaratóval, nem művelt egyebet, mint saját életfáját gyökerestől tépte ki az anyaföldből. Sorsa nem lehet egyéb, mint örömtelen vergődés a nemzeti ragaszkodás hiányában és dicstelen elsorvadás a szükséges életnedvnek hiányában.

Kormány és nemzet.

1894. április 15.

E pillanatban, midőn a képviselőház arra határozta magát, hogy az Ugron Gábor indítványával ne foglalkozzék, szükségesnek látszik néhány általánosan elismert alaptételt felfrissíteni az olvasók lelkében.

A Kossuth Lajos temetése igen sokoldalú tanulságot rejt magában. E tanulságok között van örvendetes is, van elszomorító is.

Örvendetes, hogy a hála érzete olyan kiváló erővel lüktet a nemzeti vérkeringésben; örvendetes, hogy e nagy embernek erkölcsi és politikai nagysága a társadalom minden rétegét tiszteletre és hódolatra tudta kényszeríteni; örvendetes, hogy az állami függetlenségre törekvés szelleme együtt látszik nőni, fejlődni és izmosodni a nemzet politikai, kulturális és gazdasági hatásában.

Elszomorító tanulság az, hogy a kormány nem érez együtt a nemzettel. Tehát nem organikus, hanem csak mechanikus alkatrésze a nemzetnek. Nem vezérel, csak kormányoz; nem velünk él, hanem csak rajtunk.

Ez az állapot a valódi parlamentarizmusnak teljes félreismerését jelenti. Mert nem a felelősség elve képezi a parlamenti intézmény lényegét, mivel a többségi uralom természeté a felelősség elvének értékét annyira alászállítja, hogy annak igazi materiális értelme nem igen van; hanem a parlamentarizmus lényegét abban kell keresni, hogy a törvényhozó testület tényezői a közkormányzás tényezőivel állandó és egymással kölcsönösen ható érintkezésben vannak.

A kölcsönhatásnak ez az állandósága voltaképpen jjém egyéb, mint a nézeteltérések állandó kiegyenlítési munkája. A parlament műhelyében az elvek expediensekké változnak át. Az ellentétek szögletei lesimíttatnak; az érdekek harca kiegyenlítést keres; a tantételek merevsége enged s a princípiumok hajlékonyságot kapnak a tárgyalások melegében, miként az acél az edzés alatt, hogy ekként jobban hozzásimuljanak az élet gyakorlati szükségéhez.

Mindez csak úgy történhetik meg, ha a kormány véleménye, eszejárása és érzelme nincsen merő ellentétben a nemzeti képviselőlet nézetével, felfogásával, indulataival és hitelével. Mert mihelyt ellentétben van és mégis kormányoz: akkor ez már nem parlamentáris kormányzat, mert talaja nem a népképviselőletben van. A régi dikasztériális kormányzat és az új parlamenti kormányzat érdemileg éppen ebben a pontban különböznek egymástól. A dikasztériális kormány nem a nép érdek- és érzelmvilágából nőtt ki. Nem szerve volt a nemzeti életnek, hanem csak parazitája; nem benne, hanem rajta élt. De a parlamenti kormányzatnak az a természete, hogy benne és általa nyilatkozzék meg hivatalosan a nép érdek- és érzelmvilága. A népakarat cirkulációját neki kell vezetni, irányítani, gyorsítani, vagy fékezni.

Az a sokszoros félreértés, mely Magyarországnak negyedfélszáz esztendősz szenvedéseket okozott, leginkább abból származott, hogy törvényhozásunk el volt különítve a kormányzástól. Az országgyűlés és kormány között intézményes összefüggés nem volt. Egymás mellett éltek, de nem egymásnak éltek. Tekintet nélkül a másakra, e két hatalmi faktor ment a maga útján, sokszor parallel, gyakrabban ellentétes irányban haladva. Az országgyűlés meghozta a törvényeket; de a kormány azokat sokszor ignorálta, máskor félszegül alkalmazta, gyakran kijátszotta. Az országgyűlés proklamálta a haladás elveit; a kormány folytatta a retrográd irányzatot. Az országgyűlés legtöbb esetben kizárólag a nemzetet szolgálta, a kormány mindig a koronát. Már pedig úgy fogták fel, hogy annak a koronának érdekei, mely más országok fölött is uralkodik, nem mindig egyeznek meg Magyarország érdekeivel.

A helyzetnek e nagy visszásságán kívánt segíteni a 48-iki törvényhozás a parlamenti intézmény megalkotása által. Ezen intézmény legfőbb célja az, hogy a hatalmi szférák összeütközése kikerültessek. Hogy a nemzet és a kormány véleménye egy közös akaratban olvadjon föl. Hogy a kormány közvetítő legyen a korona és a nemzet között. Hogy a félreértések felvilágosítást nyerjenek, úz ellentétek kiegyenlittessenek, az akaratok és törekvések összhangba hozassa-

nak, és hogy az érzelmek mérlege állandó egyensúlyban tartassék.

Minden monarchiában ez a parlamenti intézmény főcélja – nálunk pedig épen ez a legfőbb célja, mert nálunk, hol a dinasztia még mindig nem öltött magyar nemzeti, jelleget, könnyebb a félreértés, mint másutt, több az ellentét, mint másutt és különbözőbb az érzelmek forrása, mint másutt.

Egy szó, mint száz: nem volnánk igazságosak, ha könnyebbnek mutatnók a helyzetet, mint a milyen az a valóságban. A tapasztalásnak igen sok igazsága és az érzelmeknek igen sok tradíciója halmozódott össze a végből, hogy a bizalmatlanság gyúanyagául szolgáljon nemzet és korona között. Ez a tény bizonyára sokat nehezít a kormány helyzetén. Ha tehát a kormány nem nyújt kezet arra, hogy a Kossuth Lajos érdemei törvénybe vétessenek: erre mentséget ugyan nem találok, mert a nemzet nagy igazságait egy nemzeti kormánynak ellenőrizni soha semmi szín alatt nem szabad; de találok rá magyarázatot azokban a gyöngédségi tekintetekben, melyekkel egy kormány a korona érzelmei iránt viseltetik.

Úgy de a kormány nemcsak az említett és valóban létező nehézség előtt hátrált meg, mert ha csak ezt tette volna, meg lehetne annak magyarázatát találni. Azonban a kormány megfutott mindentől, még saját árnyékától is. Megfutott különösen azon kötelesség elől, hogy az ellentéteket kiegyenlíteni s ezáltal az érzelmeket egyensúlyba hozni törekedjék,

Mikor gyászba borult az egész magyar nemzet, a kormány egyetlen darabocská fátyolrongygyal sem tanúsította, hogy együtt érez a nemzettel. Nem osztozott a nemzet nagy és őszinte fájdalmában sem külsőleg, sem belsőleg. Még a konvencencia legegyszerűbb szabályainak sem tett eleget.

Ha nem tudott hálás és kegyeletes lenni hazánk újjáalkotója iránt, lehetett volna legalább udvarias a nemzet érzelmei iránt. De még csak udvarias sem volt. A jó társasághoz szokott embertől joggal megvárható, hogy senkit a maga lelki gyászában meg ne botránkoztasson. Ám a magyar kormány egyenesen megbotránkoztatta a nemzetet, midőn a köztisztviselői, különösen pedig a bírói függetlenség egyenes megátalásával, hazánk valamennyi államhivatalnokának meg-

tiltotta, hogy ilyen minőségben részt vegyen a nemzet nagy gyászában.

Mit jelent ez?

Mit jelent, hogy egy polgármester, vagy egy főispán, vagy egy platzkommandáns temetésén testületileg jelenhetik meg a pénzügyigazgatóság, a törvényszéknek, a vámhivatalnak összes személyzete; de a Kossuth Lajos temetésén nem jelenhetnek meg? Bizonyára nem azt *jelenti*, hogy az a polgármester, vagy az a főispán, vagy az a platzkommandáns különb ember és hasznosabb polgár volt, mint Kossuth Lajos. Hát akkor mit jelent? Jelenti azt, hogy a kormány nem kivan és nem tud együttérezni a nemzettel. Jelenti tehát azt, hogy ennek a kormánynak abszolúte semmi érzéke nincs a parlamentarizmusból folyó kötelességek iránt. Jelenti azt, hogy nálunk csak formailag van parlamenti élet, annak unalmaival, nehézkességével és komédiáival; de a valóságban van egy törvényhozó testület, mely megy Turinba bujdosót temetni és egy dikasztériális kormány, mely ugyanakkor katonai karhatalommal kaszabolgatja le azokat, kik egy hivatalos épületre gyászlobogót kívannak kitűzetni.

Szeretnék feleletet kapni: hazafias volt-e a Kossuth Lajos holttestét hazahozni? Ha igen, miért nem tette meg ezt a kormány? Ha nem, miért nem akadályozta meg a kormány? Hazafias volt-e Kossuth Lajost világra szóló pompában eltemetni? Ha igen, miért nem vett részt a szertartásban a kormány? Ha igen, miért nem akadályozta meg azt?

Rútabb dilemmát nem ismerek. Vagy alkatrésze a kormány a parlamentnek s ez esetben minő jogon és minő okon vált külön a parlamenttől? Vagy nem tekinti magát a parlament kiegészítő alkatrészének s ez esetben nálunk nincs parlamentarizmus.

Akár így, akár úgy, méltán tehető a kérdés: kinek a kormánya ez a kormány? Honnan veszi erejét, hatalmát, megbízatását, pénzét? És ha mindezt a nemzettől kapja, mert hiszen nálunk minden hatalomnak, minden fénynek, minden közvagyonnak ősforrása a nemzet: akkor nem rút árulást követett-e el a nemzet érzületén, midőn azzal ellentétbe helyezte magát?

A katonai levelezések.

1894. április 21.

Olyan különös államszervezet, mint Magyarországon, sehol sincs. Az a furcsa kérdés, hogy minő nyelven érintkezzenek egy és ugyanazon állam területén a katonai hatóságok a polgári hatóságokkal, sehol a világon elő nem fordulhat. Csak a mi számunkra tartott fenn a balsors és a vezéregyéniségek mondva csinált bölcsesége olyan problémákat, amelyenkről más államoknak távoli fogalmuk sincs.

Magyarország: önálló állam. így mondják törvényeink és így tanítja ezt ezer esztendőnek története.

Magyarország: magyar ország. Ezt is törvényeink mondják s ezt is egy évezredes múlt tanítja.

De ha ez az ország magyar, és ha ez az állam önálló, hogyan merülhet föl kérdés alakjában is az, hogy minő nyelven érintkezzék ebben az önálló és magyar országban a katonai hatóság a polgári hatóságokkal?

E sajtószervi kérdés fölmerülésére az adott okot és alkalmat, hogy hazánk törvénykezési és hatósági nyelve – épen miként Európának egyéb államaiban is – a latin volt. Mikor aztán a múlt század vége felé az állam nyelve a latinnal szemben a maga természetes jogait kezdte érvényesíteni, akkor a magyarországi hatóságok némelyike – így p. o. azon városok, melyekben tulnyomólag német ajkú nép lakott, továbbá a katonai hatóságok, melyeknél német-, cseh-, horvát-, lengyel tiszték is voltak fölös számban alkalmazva, a magyar nyelv kizárólagos használatát magukra nézve nem szívesen fogadták el, s kényelmesebbnek ítélték a német nyelv használatát. Ez volt az oka annak, hogy nálunk az állami nyelv használatát, amit minden más állam egészen természetesnek talált, még törvényes biztosítékokkal is körül kellett venni. Így keletkeztek az 1791. évi XVI., az 1792. évi VII., az 1805. évi IV., az 1830. évi VIII., az 1836. évi III., az 1840. évi VI., az 1844. évi II. és az 1868. évi XLIV. törvény-cikkek a magyar állami nyelv biztosítására.

A törvények egynémelyike, kiváltképen pedig az 1868:

XLIV. t.-c. bizonyos feltételek mellett úgy az egyeseknek, mint a társadalmi és egyházi szervezeteknek, és a jegyzőkönyvi nyelv alakjában a törvényhatóságoknak is megengedte, hogy az ott körülírt korlátok között saját anyanyelvüket használhassák a hivatalos érintkezésben; de egyetlenegy törvénye sincs hazánknak, mely a magyar hadseregnek vagy ha erről nem beszélhetünk, épen, miként a Kálmán király boszorkányairól, holott az 1867. XII. t.-c. beszélt róla, hát, hogy a Magyarországon újoncozott és elhelyezett cs. és kir. hadseregnek megengedné a német szó használatát. Ilyen törvény nincsen a corpus jurisban.

Olyan törvényünk azonban van, mely elrendeli, hogy az állam nyelve a magyar, olyan is van, mely elrendeli, hogy a közkormányzás minden ága magyar nyelven vezettség, tehát a katonai is; olyan törvényünk is van, mely elrendeli a paritást Ausztria és Magyarország között, amiből önként foly, hogy a közös hadseregnek Lajthán túli része osztrák, Lajthán inneni része magyar legyen. Az 1840. évi VI. t.-c. 9. szakasza pedig egyenesen kimondja, hogy a magyar ezredeknek kormányai a magyarországi törvényhatóságokkal magyar nyelven levelezzenek.

Tehát jól megértendő. Olyan törvényünk, mely megengedné, hogy a magyarországi katonai hatóságok német nyelvet használjanak, egyetlen egy sincs. Olyan törvényünk azonban, mely az állam és a közkormányzat nyelvévé a magyart teszi, sok van, sőt olyan is van, mely a katonai hatóságoknak egyenesen megrendeli, hogy polgári hatóságainkkal magyarul levelezzenek.

Ezt a törvényt a katona urak vagy nem tudták, vagy tudni nem akarták. Annyi bizonyos, hogy nem tartották meg és német nyelven írtak a magyar törvényhatóságokhoz. Néhány vármegye és szabad királyi város úgy vélekedett, hogy a közrend érdekében az államnak főnnálló törvényeit minden hatóság tartozik megtartani. A katonák pedig úgy vélekedtek, hogy nekik a magyar állam – wurst, a magyar állam törvénye – schmarn, és a magyar nyelv hivatalos használata – pomád! A polgári és katonai vélekedésnek e különbözősége érintkezési zavarokat idézett elő, mert törvényható-

ságainknak azon jóra való része, mely nem tekinti üres frázisnak saját érdemeinek akként való törvényigátását, hogy az alkotmány védbástyájának tekintessék, a törvényekre támaszkodva, a német nyelvű iratokat nem vette tekintetbe.

Ennek következtében a kérdés a delegációban is fölmerült, s az ott hozott határozatot, saját speciális katonai belátása szerint értelmezve, a császári és királyi közös hadügyér rendeletet bocsátott ki a katonai hatóságokhoz a magyar nyelv használatának szabályozásáról. Ez történt 1892. május 21-én.

Igen természetes, hogy ez a rendelet nem szólott a törvényhatóságoknak és nem is kötelezte őket. Eredménye sem volt, mert a német nyelvű iratok épen úgy elláttatlanul maradtak, mint azelőtt. Az érintkezés tehát a katonai és polgári hatóságok között sok helyen meg volt akadva.

Az így felmerült panaszokat végre a magyar belügyminiszter 1893. évi augusztus 4-én egy körrendelettel igyekezett megorvosolni. De – medicina pejor morbo. A magyar miniszter a katonák törvénytelen eljárását egy törvénybe ütköző rendelettel kívánja szentesíteni.

Rendeletét a betűrágásnak egy menthetetlen szofizmájára alapítja. Elismeri, hogy az 1840. évi VI. t.-c. fennáll, de ezen törvény rendelkezését, mivel ott »ezredek kormányai« említtetik, csak az ezredparancsnokságokra terjeszti ki. Szándékosan összezavarja a kormány fogalmát a parancsnokság fogalmával, hogy ezen a réven árhasson a magyar szellemnek és használhasson az osztrák szellemnek.

Megcsinálván a fogalomzavart, így folytatja benne a halászatot: a törvény megrendeli az ezredparancsnokságoknak, hogy a törvényhatóságokkal magyarul levelezzenek. Ennélfogva a törvényhatóságok csak magyar iratokat tartoznak elfogadni – kiktől? az ezred-, a zászlóalj-, a század-, a szakasz és a hadkiegészítő-parancsnokságoktól. De a »kezdeményező« iratokat a dandár-, a hadosztály-, a hadtest-, a térparancsnokságoktól, továbbá az építészeti-, ruhatári-, kórházi-, hadbíróági és élelmezési-hivataloktól németül is tartoznak elfogadni s kötelesek azokat ellátni.

Az egész kérdés ezen fordul meg: mit kell és mit lehet

a törvénycikkben használt »ezred kormánya« alatt érteni. Mindenki tudja, hogy 1840-ben nem az volt a katonai szervezet, ami most; a dandárokra, hadosztályokra, hadtestekre való tagolás akkor nem létezett. Az ezred egy befejezett, körülhatárolt külön nyelvvel, külön igazgatással és külön tulajdonossal bíró, önmagában egységes szerve volt a hadseregnek, mely újoncozott, önmagát kiegészítette, levelezést folytatott, felszerelés iránt intézkedett s a maga belső szervezetében ura volt az életnek és a halálnak. Midőn tehát a törvény az ezred kormányának teszi kötelességévé a magyar nyelven való levelezést, akkor a dolog természete szerint kötelezővé tette azt mindazon katonai hatóságnak, mely érintkezésbe jöhet a törvényhatóságokkal.

Hanem a belügyminiszter ezt nem így tudja. Az ő felfogása szerint, mivel 1840-ben dandár, hadosztály, hadtest nem létezett, a mai tagolás és körülírás szerint és mivel akkor nem léteztek a mai keretekben mozgó építészeti, ruhatári, élelmezési, kórházi és hadbírósi hivatalok; ennél fogva a törvény rendelete nem terjeszthető ki ezekre.

Azt azonban nem veszi figyelembe a belügyminiszter, hogy a fentemlített tagozatok akkor kumulatív bennfoglaltattak az ezred kormányának fogalmában. Azt sem veszi figyelembe, hogy ha csakugyan kétséges volna a törvény joghatálya, akkor a magyar kormányfőúrnak nem azok között van helye, kik a magyar nyelv jogait sértik, hanem azok között, kik a magyar nyelv jogait védik. Végre azt sem veszi figyelembe, hogy midőn ő a törvényt alkalmazni kívánja az ezred-, a zászlóalj-, a század- és a szakasz-parancsnokságokkal szemben, de nem kívánja alkalmazni a hadtest-, a hadosztály-, a dandár-parancsnokságokra és az élelmezési, ruhatári, kórházi hivatalokra; akkor ő olyan ügyet végez, ami nincsen rábízva, mert akkor ő törvényt magyaráz, már pedig az 1791. évi XII. t.-c. szerint a törvényt magyarázás hatalma közös a koronás fejedelemmel és az országgyűléssel és azonkívül nem gyakorolható.

A belügyminiszter rendelete olyan jogot ad a katonai hatóságoknak, amilyennel eddig nem bírtak; a törvényhatóságokat pedig német nyelvű iratok ellátására kényszeríti tör-

vénytelenül. Mert hol van megírva, hogy magyar hazánk védereje német legyen? És hol van megírva, hogy alispánjaink, polgármestereink, főjegyzőink, aljegyzőink, tanácsosaink, szolgabíráink németül tudjanak?

Vége is, mikor lett a magyar nyelv közös ügy? Mióta szabad a miniszternek hazánkban háttérbe szorítani a magyar nyelvet? Lehet-e magyar államiságról beszélni ott, hol azt a minisztert, ki az állam nyelvét egy idegen nyelvvel szemben megalázza, meg nem bünteti? Nem durva megalázása-e egész állami létünknek az a tény, hogy egyik miniszterünk úgy merészel bánni a katonai hatóságokkal, mintha itt viszonyosságról lehetne szó s mintha a katonai hatóság nem épen olyan alárendelt szerve volna az államnak, mint bármelyik polgári hatóság?

A penna tisztessége.

1894. április 22.

Úgy érzem, hogy a pennának van értéke, de árfolyama nincs. Igenis a pennát meg kell fizetni, mert ez a kis szerzőszám is eszköze a kenyérkeresetnek, de azért a penna még sem eladó. A hallás érzéke a fül, a látás érzéke a szem. Van érzéke a lelkiismeretnek is: ez a penna. Mikor írunk, nem teszünk egyebet, mint külső benyomásokat fotografirozunk. E művelethez a szükséges fényt saját lelkiismeretünk világosságága adja meg. Aki tehát pennáját adja el, lelkiismeretét adta el. Bérbevett lélek mindig volt úgy az egyházi, mint a politikai és az irodalmi téren. De az e fajta bérenc minden becsületes társadalomban mindig át volt adva a közmegegyezésnek.

Semmi sem nehezebb, mint a határok biztos megvonása annál a kérdésnél, hogy kicsoda ír igaz meggyőződésből és kicsoda ír hit nélkül csupán a pénz okából, olykor jobb meggyőzésének ellenére? Rendes bíróság ezt a kérdést el nem

tudná dönteni soha; az esküdtszék inkább; a nagy olvasóközönség a legtöbb esetben. Miért? Mivel itt nem bizonyítani, hanem érezni kell. A tömeg ösztöne jobb útmutató, mint a tanúságoknak egész sorozata. Az embert meg lehet csalni; de az emberiséget nem lehet. Ki lehet játszani a pillanatot, az órát, a napot; de magát az időt kijátszani nem lehet. Az emberi együttlétnek egyik legfőbb életfeltétele az igazság. Épen ezért az igazságot nem kell félteni sem a sötétségtől, sem a hazugságtól, mert az emberi együttélés közszüksége mindig győzelemre juttatja azt.

A fatalisztikusnak látszó nézetet számos példa támogatja a magyar sajtó köréből. Tudunk hírlapról, mely a programmba foglalható ígéretek netovábbját váltja be mindennap, melynek sorai ragyognak az ékesszólás művészetétől, minden közkérdést komoly alapossággal tárgyal, mindenről hírt ad, kitűnő összeköttetéseket tart fenn, jól fizet, kiállításai kifogástalan, megjelenése pontos, minden szaváért kész vért hullatni s másoknak minden szaváért kész vért ontani . . . és mégis, mindezen kiváló előnyök mellett kellő számú előfizetője nincs, olvasó-közönsége nincs, hatása nincs, súlya nincs. Miért? Mert nincsen hitele. Mert a nagyközönség úgy érzi, hogy az író lelke nem ott jár, ahol a pennája; az íróban nem harcost lát, aki győz vagy bukik az ügygyei, hanem ügyvédet, akinek ügyessége, tudása, tehetsége, munkája egész mértékben benne lehet az ütközetben, de szívének, lelkének, egyéniségének semmi köze hozzá. A nagyközönség csak annak hisz, akinek hite van; csak arra hallgat, aki meggyőződéssel beszél; csak abban bízik, akinek töprengését, nyugtalanságát, reményét összeforrvá látja írói munkájának érzelmvilágával.

Némely írónál a betű nem egyéb, mint a kézmozdulatok fixírozása. Az ilyen író: mesterember. Homokra épít s a háza összedül. Víz tetején szánt s barázdáját betemeti a hullám.

A másik írónál minden betű az életerőnek egy kiszakított paránya. Égő gyertya az ilyen, mely önmagát fogyasztja, hogy másoknak világítson. Munkája közben lelke százezer

darabra törik, hogy minden olvasóját megtermékenyítse akaratával. Hatásra, közbecsülésre csak az ilyen író számíthat.

Ezen igazságokat Ábrányi Kornél épen úgy tudja és épen úgy megtartja, mint én.

Mit keres hát Weisenbacher úr abban a társaságban, mely mindennap meghal a köznek nemes szolgálatában s miként a Kaulbach hun vitéze, megint föltámad, hogy tovább harcolhasson? Hogy harcolhasson a közjóért az egyéni érdek ellen, a becsületért a gazok ellen, a közhasznú munkáért a hitvány szédelgés ellen. Mit akar itt Weisenbacher úr?

Azt mondja, hogy az a másfél százezer forint, mellyel a Pesti Naplót megvásárolta, pénzének csak egy kis töredékét képezi. De hát ki beszél itt pénzről? Nem a millióit akarom én látni ennek az urnák, hanem a pennáját. Azt szeretném tudni, hogy miért nem érvényesült az a penna mostanig? Azt akarom tudni, hogy mi a célja a megvásárolt hírlappal?

Az az objektum, melyet ez az úr megvásárolt, 40 éven át szolgálta a közéletet, hirdetett elveket, harcolt a maga politikai igazságaiért, terjesztette az irodalmat, védte és ellenőrizte a közszolgálatot. Most már kérdem, mit akar vele Weisenbacher úr? Mert ez nem az eladó és a vásárló dolga. Ez mindnyájunknak ügye, akik írunk és akik olvasunk. Mert Ábrányi ott hagyja a Pesti Naplót, de a P. N. megmarad.

A föltevés az, hogy magánüzletek előmozdítása céljából alakult át Weisenbacher úr egymaga »Egyesült hírlapkiadó-vállalattá«. E föltevésre alapos cáfolatot várunk a magyar sajtónak tisztessége érdekében. Tudnunk kell, hogy miféle mondanivalója van ennek az urnák a politikai, társadalmi, gazdasági és irodalmi téren? Miért nem írhatta meg mondanivalóját anélkül, hogy másfél százezer forintjába kerüljön. Talán új pártot akar létrehozni? Talán új tanokat akar megmagyarázni? Talán nem ismert elveket akar hirdetni? Mit akar?

Üde és ártatlan ifjúkorát a magyar sajtó immár túlélte. A nemes ideáloknak ama szent ihletét, mely egy félszázad előtt a sajtóból oltárt s munkásaiból rajongókat formált, az élet vihara ledörzsölte. Szép ábrándképek foszlottak szét, fē-

nyes vágyak tördelődtek össze. Ma már több a salak, de nagyobb az erő is. Materiálisabb a felfogás, de intenzívebb a hatás; kevesebb az eszmény, de több a munkaeredmény.

Az a hihetetlen mérvű átalakulás, mely a nemzeti életet érte, megrohanta a sajtót is. Hogy megfelelhessen a gyors fejlődés szükségeinek, a verseny hajszává fajult, itt van a kulcsa a sajtó visszaéléseinek, melyek e mondatban jutnak állandó kifejezésre: »Mai számunk 24 oldalt tartalmaz«. Csak-hogy nincs ám a magyar közéletnek naponként 24 oldalra menő eseménye.

Ez a túlhajtás maga után vonja a munkának és a költsézésnek könnyelműségét. Ebből származik aztán a deficit, úgy az üzletben, mint a lelkiismeretben. És mentől nagyobb kitartással iparkodnak az üzleti dificitet elenyésztetni, annál nagyobb mérveket ölt a lelkiismeretbeli deficit. Olyan baj ez, mely hitem szerint önmagát fogja megkorrigálni.

De a mit Weisenbacher úr művelni készül a maga millióival, az már nem futó baj, hanem mélységes seb, melyen a sajtó tisztessége elvérzik.

Az olvasó tévedések martaléka lesz. Kinek higgyen? Mit higgyen? Vajjon a közügyet szolgálja-e pennánk, vagy a Weisenbacher úr magánvállalatát?

Ám kétségbe ezért nem estink. Mert a Weisenbacher úr milliói arra alkalmasak, hogy betűket préseljenek ki a tollból; de nincsen annyi kincse széles e világon senkinek, sem külön-külön, sem együttvéve, hogy életet tudjon adni annak, ami nem él. Az életet majd azok adják meg betűiknek, akik hittellelkesedéssel, önfeláldozással, hazaszeretettel dolgoznak, mert ezek megőrzik pennájuk tisztességét s megszerzik maguknak a közbizalmat

Mindaddig, míg a magyar társadalomban meg nem bomlik a köztisztesség egyensúlya, a magánüzérkedésre alapított hírlapvállalat nem téveszti meg az olvasókat

A penna tisztessége.

1894. április 26.

Folyó évi április 24-én arra ébredt föl a magyar olvasóközönség, hogy a Pesti Naplónál az események előadásának egyensúlya megbomlott. Alább következő soraimnak az a célja, hogy ezt a düledező egyensúlyt az igazság érdekében helyreállítsam.

Soraimat hozzád intézem, mert én azzal a te embereddél, aki egyik napon kijelenti, hogy egyedül tulajdonosa a Pesti Naplónak, a másik napon már »az egyesült hírlapkiadó vállalat igazgatóságát« beszélteti maga helyett; sőt egy és ugyanazon napon, egy és ugyanazon hírlapszámban Téged is beszéltet, Vészi József úrról is beszéltet és az igazgatóságot is beszélteti – csak ő egyedül hallgat; nekem annyival inkább fölösleges szóba állani, mert paraszt észszel én azt föl nem érem, hogy a saját állításaitok szerint csak április 28-án megalapítandó részvénytársaságnak, miként lehet már április 24-én vezérigazgatója és polemizáló igazgatósága?

Hozzád szólok tehát és neked mondom el, mi indított engem arra, hogy »a penna tisztessége« érdekében felszólaljak.

Mindenekelőtt emlékeztetek a Turgenjev szörnyű rajzára, midőn lefesti a tolongó népet, mely egy halálra ítélt embert őszinte szájalommal kísér utolsó útján az akasztófa felé. Menetközben valaki megkérdezi, hogy kit fognak kivégezni? Egy hírlapíró, felelte a hóhér. – Egy hírlapíró? kérdi a kérdező; – egy hírlapíró! adja tovább a szomszéd; – egy hírlapíró! mondják egymásután ezerén és ezerén. S miközben szájról-szájra jár e szó, azonközben csendesén, egymást nem biztatva, össze nem beszélve, közömbösen, mintha már kísélták volna magukat, visszatér és hazaszéled az egész tömeg.

Ezt a mesét Turgenjev Budapesten is elleshette volna. Mi hírlapírók ahhoz vagyunk szoktatva, hogy mosolygó arckat lássunk, hanem ha hátrafelé is látnánk, könnyen észrevennék, hogy az emberek nem mosolygó ábrázattal néznek felénk. Ez a helyzet.

Már most köztudomásra jut, hogy a Pesti Naplót meg-

vette egy ember. »Micsoda? hát gseftelünk? hát eladók vagyunk? hát annak van igazsága, aki jobban fizet? Ma nemzeti pártiak vagyunk az urak pénzén, holnap ultramontánok a papok pénzén? Holnapután szabadkőművesek a zsidók pénzén? De hiszen hát ki csodálkozik ezen? Ilyen a skribler!«

Elhiheted nekem, hogy ilyenfajta moralizáló hangulat uralkodott a nem-hírlapíró társaságokban. E hangulat hatása alatt írtam meg azt, amit a penna tisztessége érdekében jónak és szükségesnek ítélttem.

Arra figyelmeztettem a közönséget, hogy a penna kenyérkereső eszköz ugyan, de nem eladó portéka. Ez volt felszólalásom első fele. A cikk második felében úgy kívántam feltüntetni a sajtót, mint templomot, hová a kufárkodást nem szabad bebocsátanunk.

Az első részt megírtam úgy a magam, mint minden tisztességes hírlapíró-társam érdekében, akik közé számítottalak téged is és számítottam a P. N.-nak nagy tiszteletben méltán részesülő több munkatársát. Útját kívántam vágni azon felfogásnak, mintha a P. N.-val együtt a szerkesztőség meggyőződése is meg volna vásárolva. Úgy cselekedtem, mint ki a szomszéd ház tüzét oltja, hogy a magáját megmenthesse.

A második részt megírtam azért, mert információim szerint a te vásáros embered szakszerűen foglalkozik házak építésével, kevésbé szakszerűen foglalkozott regálé-bérletekkel, híres mint szerencsés vállalkozó, de politikával, hírlapírással, könyvkiadással, nyomdászattal, betűszedéssel, sőt még plakát-ragasztással sem foglalkozott soha.

Ha már most egy ember, akinek millió vannak és aki ragasztással sem foglalkozott soha.

Ha már most egy ember, akinek milliói vannak és aki milliókra menő vállalatokat folytat, minden politikai célok nélkül, megvásárol egy deficittel küzdő hírlapot: akkor alapos a föltevés, hogy fegyvert akar szerezni saját üzleteinek támogatására E föltevésem annál alaposabbnak látszik, minél többet gondolkozom róla. íme, meg akarják nyújtani a Kosuth-utca vonalát; hidakat terveznek a Dunára. Kaszárnyákat hordanak szét és új kaszárnyákat fognak emelni. Egy valóságos aranyeső kínálkozik a nagyban dolgozó építők számára.

Hihető-e, lehető-e, hogy az ilyen időben egy politikai hírlapot a te nagyban építkező embered azért vásároljon meg, hogy annak a hírlapnak természetes céljait mozdítsa elő? Hihető-e, hogy ez a te embered, akinek szakmája az építés, aki ezen a téren ért el nagyhasznú sikereket, most egyszerre fölhagyjon biztos vállalataival s gondját, idejét, pénzét arra fordítsa, hogy egy előtte teljesen ismeretlen üzletágot, mely téged a szakértőt, a tönk szélére juttatott, előbb megtanuljon s később a közjó szolgálatában felvirágoztasson? Nem természetesebb-e a föltevés, hogy meg akarja nyerni a nagy vállalatok révén azt, amit a kisebb hírlapi vállalat vámján elveszít?

Ma hatni a börzére, holnap valamelyik bankra, holnapután a kormányra; ma földicsérni a téglát, mely a gyárából kerül ki, holnap a követ, melyet ő bányásztat, holnapután résen lenni egy rejtett szélű hírrel, majd oldaltámadást intézni egy versenyvállalat ellen és így tovább ... a hírlap mindennap beszél, sokfelé beszél és igen sok embernek beszél. Jól és ügyesen kezelve arra is nagyhatalom, hogy népszerűvé tegyen valamit, arra is, hogy porig ócsároljon valamit. Amíg jó lelkiismerettel – bármelyik politikai párton – közügyet szolgál a hírlap: addig nincsen annál nagyobb jóltevője az emberiségnek; de mihelyt magánérdekek vállalatává fajul: nincsen veszedelmesebb fegyvere a korrupciónak, mint a hírlap.

Mindent várhattam tehát, midőn ilyen felfogás mellett a penna tisztessége érdekében felszólaltam, csak azt nem, hogy a P. N. személyes támadást intézzon ellenem. Igenis várhattam annak bebizonyítását, hogy a te embered, nem egyéb üzleteinek előmozdítása céljából vásárolt lapot; vagy várhattam – ha már bizonyítani tud, egy mélységes agyonhallgatást; de hogy a P. N.-ban, melynek még most is főszerkesztője vagy, azzal támadjanak meg, hogy a te emberedéhez hasonló gründolást akartam én is csinálni, de az nekem nem sikerült: ezt valóban nem vártam. Rosszul azonban nem esik a dolog, mert »holtig tanul a jó pap« s a tanulás soha sem árt az embernek.

Azonban lássuk, miben áll az én gründolásom? Vajjon

csakugyan azt próbáltam-e megtenni, amit a te embered megtett?

Az ügy kezdete ott van, hogy a P. N.-t a vele járó veszteségek miatt az Athenaeum áruba bocsátotta. Te megvásároltad. Pénzed azonban nem volt. Magad mondod, hogy igen csekély összeg állott rendelkezésedre, de ezt az igen csekély összeget is rokonaidtól és barátaidtól kaptad kölcsön. Más szavakkal: sem arra nem volt pénzed, hogy megvásárolj a P. N.-t, sem arra, hogy annak folyó kiadásait fedezd. Már most kérdezd meg emberedtől, aki az üzleti téren jártasabb is, szerencsésebb is, mint te, hogy helyes volt-e ez a lépésed?

Ennek a helytelen lépésnek a következményei csakhamar mutatkoztak. Te azt mondod: »se pap, se nagy úr ehhez egy garast nem adott«. Mihez? »A tulajdonjog megvételére és a lapnak átalakítására.« Ebben igazad van.

De én itt nem állhatok meg, mert én a magam gründeri szándékát csak úgy magyarázhatom meg, ha a következő kérdést intézem hozzád: hát a lap fentartási költségeinek azon részét, mely túllépte a bevétel határait, kicsoda fedezte? Elmondhatod-e, hogy ehhez sem adott sem pap, sem nagy úr egy garast sem?

Hiszen épen az a baj, hogy adott biz ahhoz pap is, nagy úr is, jóbarát is, szegény legény is, ki váltót, ki készpénzt nem kis mennyiségben. Ha jól meggondolod a dolgot, rád nézve jobb lett volna, ha nem adtak volna, mert nem kerültél volna abba a kellemetlen helyzetbe, hogy fünek-fának lekötelve érzed magad, s hogy tehetségedet és munkaerődet másfél hosszú éven át a pénz után való szaladgálásnak nem neked való és nem hozzád illő mesterségével vesztegesd el.

Úgy, de adtak – s ez reád nézve megállapította azt a kötelezettséget, hogy megfizesd tartozásaidat. Minden mai napod azzal telt el, hogy bevételéből foltozgasd a tegnapi napok hiányát. Helyzeted napról-napra kínosabb lett nemcsak magadra nézve, hanem azokra is, kik téged szerettek. Ezek közé tartoztam én is.

Mikor tehát azt mondtam neked, hogy létre fogsz hozni egy, az Athenaeumhoz hasonló, félmillió tőkével induló nyomda-részvénytársaságot, mely átveszi a P. N.-t tulajdo-

nába s e mellett is más napilapok nyomására is vállalkozik; őszinte örömmel hallgattam tervedet s melegen óhajtottam részedre a sikert. Bővebben a dologról nem beszéltünk.

Idő múltával arra szólítottál fel, hogy írjak alá egy felhívást, mely az említett részvénytársaság megalapítását célozza. Megvallom, nem annyira bizalmasan lepett meg, mint inkább azon föltevésed, hogy az én aláírásomnak ilyesminél súlyt tulajdonítasz. Arra nem gondoltam s remélem te sem gondoltál, hogy ez az aláírás később a P. N.-ban fedezetül fog szolgálni egy üzérkedéshez s alapul egy ellenem emelendő gáthoz. Azon ellenvetésemre, hogy az én aláírásom semminemű biztosítékot nem nyújt, mert nem vagyok üzletember, szegényember vagyok s mert nincsen nevem a pénzügyi világban: te azt felelted, írjak csak alá, mert mind csak olyan egyénnel iratom alá, akiknek neve biztosíték arra, hogy a vállalatot ellenzéki férfiak vezetik.

A felhívás alatt már ott van a gróf Szapáry László és a Meltzer Géza képviselőtársaim neve. Odaírtam magam harmadiknak, mert teljességgel nem láttam át, hogy miért ne tehettem volna meg azt olyan egyénért, akit barátomnak neveztem, ha ő abban szívességet látott. Ugyanekkor azt a meggyőződésedet fejezted ki, hogy az ívet alá fogja még írni Szentiványi Árpád, Péchy Tamás és gróf Bethlen Bálint

Tehát mind csupa képviselők, akik hivatásszerűleg foglalkoznak közdolgokkal és mindnyájan ellenzéki férfiak.

Ez úgy hiszem, kissé különbözik a te embered vállalatától. Mert ha mi arra szövetkezünk, hogy egy hírlapot felvirágoztassunk, akkor nekünk a hírlap jövedelmeztetése mellett elsőrangú célunk jó belátásunk szerint közcélokat előmozdítani. De semmi névvel nevezhető föltevés sem szól amellet, hogy a te emberednek is ilyen célja volna. Úgy de – veti ellen a P. N. – Robitsek és Latzkó urak is alá vannak írva. Ezt én akkor, mikor felszólítottál, nem tudtam. Azonban, ha tudtam volna, akkor is aláírtam volna. Mert mindkét urat tisztetem – egyiket csak híre után; mert mindkét úr tagja a Nemzeti párt klubjának; mert mindketten ellenzékiek; s mert nem igaz a P. N. állítása, hogy politikával nem foglalkoznak, mivel Robitsek jelölt is volt a lipótvárosi

kerületben; Latzkót pedig épen te kívántad jelöltetni nemrégén a nagyiklódi kerületben.

Mi történt tovább az általam is aláírt gründolásiívvvel, nem tudom. Értekezletre hívtál kétszer. Mindkét esetben elkéstem. Néhány ívet adtál át, hogy gyűjtsék részvényest. Nem is kísértettem meg. Mindennap találkoztunk, de soha egy szót sem beszéltünk az ügyről. Mindez reám méltán tette azt a benyomást, hogy a gründolási szándékot magad sem vetted komolyan. Sem arról nem értesítettél, hogy gyűlnek-e vagy nem az aláírások, sem arról, hogy füstbe ment-e vagy nem a terv; sem arról, hogy megtaláltad a magad emberét. Okom volt tehát napirendre térni fölötte és semmi okom nem volt föltételezni azt, hogy baráti szívességből történt aláírásomért épen az a lap támadjon rám, melynek te vagy a főszerkesztője.

A magyar nyelv.

1894. április 29.

Akár tetszik Bécsben, akár nem – akár helyeslik a kaszárnnyákban, akár nem: mi magyarok akarunk lenni, nyelvben, gondolkozásban és temperamentumban. Azok voltunk. Azok maradunk. Punktum.

Ahhoz való jogunkat, hogy magyarok legyünk, magyarul beszéljünk, magyarul írjunk itthon, Magyarországon, a közélet minden ágában: törvényekkel is bizonyíthatnók, de ez nem szükséges. Elég, hogy így akarjuk. Ennek így kell lenni és így is lesz. Nem kérünk erre engedélyt sem Krieghammer úrtól, sem Wekerle úrtól, a kik rövid időre megakadályozhatják akaratunkat; de csak rövid időre; csak addig, amíg kidörzsöli saját szemét a nemzet és teljesen fölébredve észreveszi, hogy kormányférfiai nem mernek és nem tudnak jó magyarok lenni.

Ha volna kormányunk, mely megérzi a nemzeti érverés lüktetését, nem úgy állana a kérdés, hogy magyarul írjanak-e

hatóságainkhoz a katona urak? Hanem azt kérdeznők: hogy mernek ők Magyarországon németül beszélni, németül igazgatni, németül levelezni?

Arra, hogy hazánkban magyar legyen a hatóságok nyelve és szelleme, nem kell sem törvény, sem engedély. Aminthogy arra sem kell törvény, hogy ruházkodjunk, hogy táplálkozzunk, hogy levegőt szíjunk. De arra, hogy a Magyarország hatóságainak egyik része ne az országnak történelmid leg, szokásjogilag és törvényileg megállapított nyelvét használja, hanem egy idegent: arra már igenis csak külön törvény adhatna engedélyt

Hát hol van az a törvény, mely hivatalos nyelvvé tette nálunk a németet? Mutassák meg. Olvassák. Hadd lássuk, hadd halljuk mi is, hogy ekként mérsékelhessük ítéletünket,, s elnyomhassuk utálatunkat.

Mert nem egyéb utálatos rögeszménél, hogy főembereink még a magyar nyelv kérdését is vakmerően bevonják a politikai alkudozások kocsonyájával. Hiszen maholnap szégyelnünk kell, hogy magyarok vagyunk, annyi megaláztatást szenved nemzetünk államiérfiúskodó beamtereitől. Se címerünknek, se színeinknek, se lobogónknak, se nyelvünknek, se érdekeinknek nem tudnak tiszteletet szerezni. Mit keresnek hát a nemzet élén, mikor a nemzeti érzelemben ők a legutolsók?!

Az öt világrésznek minden lakóhelye és minden rengetege meglehetősen föl van már tárva. Ám üssük fel az emberi nem nagy könyvét s mutasson rá a kormány arra az országra, amely önként, saját jóvoltából, békés időben, törvényes formák között saját fiait saját tisztviselői által katonának soroztassa s az így megalkotott hadsereget ellássa saját pénzen lakással, ruházattal, élelemmel, fizetéssel oly föltevés mellett, hogy ez a hadsereg idegen nyelvet beszéljen, idegen szellemnek hódoljon, idegen zászlóra esküdjék. Ha ezer szeme volna a kormánynak, akkor sem kapna ehhez fogható példát sem a felvilágosult – sem a vademberek között. A legeredetibb ebben a sült-bolond helyzetben az, hogy mi ezt az állapotot az államférfiúi bölcs belátás és a törvénytudói eszély és józan okosság révén tartjuk fenn, mindenki azt hiszi, hogy a

vak szerencsének egy jókedvű pillanatában a keleti hét bölcsök kövét találta föl, mikor a tudákosság gögijével és a beavatottság látszatával kijelenti, hogy a hadsereg kérdését nem kell bolygatni. Olyan kategorikus imperativus hangon mondják ezt, mintha a Mózes könyvéből olvasnák 11-ik parancsolat gyanánt.

Már pedig ez a kérdés meg lesz bolygatva és el nem alszik, míg megoldásra nem kerül. Hiába hallgatná el azt a szélső bal, mert az életnek, a közszükségnek, a nemzeti haladásnak nagy törvényei fölvetik azt.

Az összbirodalmi eszmének ma már egyetlen híve sincs Magyarországon. Mit keres hát hazánkban egy rajtunk kívül álló, nem miértünk létező, általunk nem megbíráható és csak önmagáért és önmagának élő saját célú hatalom? Hiszen nem vagyunk hódított tartomány és semmi szükségünk sincs arra, hogy hazánkat megszállva tartsa egy idegen nyelv és idegen érzelmű hadsereg.

A hadsereg nem egyéb, mint rajtunk élőködő alkatrésze az összbirodalmi eszmének. Egy intézmény, mely nem azt tanulja, amit mi, nem azt a nyelvet beszéli, amit mi. De hát mire támaszkodik ez az intézmény? Létezésének hol a jogcíme? Ezt a jogcímet a kiegyezési törvényben sem találja meg. Mert a kiegyezés közössé tette ugyan a hadsereget, de osztrákká nem tette. Hanem igenis megállapította a paritás elvét, ami annyit jelent, hogy a vezérlés és szervezet kérdéseit Ausztriában intézi az osztrák császár, Magyarországon intézi a magyar király. Már pedig a magyar királynak anyanyelve, érzülete, szelleme, hajlama csak magyar lehet, s külön föl-hatalmazást törvényeinkben a király sem kapott arra, hogy a magyar hadsereget – mely kiegészítő része ugyan az összes hadseregnek, de azért a törvény világos szavai szerint, magyar hadsereg, – tehát, hogy a magyar hadsereget németül szervezze, vezényelje és vezérelje: erre a magyar király külön törvényes megbízatást soha sem kapott a nemzettől. Nem is fog kapni; mert németek lenni nem tudunk, osztrákok lenni nem akarunk.

És hiába követnek egymást föl váltó kormányaink osztrák politikát; hiába védik a román vámegegyezségnél az

osztrák ipart a magyar földművelés kárára; hiába védik a katonai levelezéseknél a német nyelvet a magyar nyelv hátrányára; hiába járnak búcsút osztrák hősök sírjához, miközben a magyar hősöket kutyába sem veszik; kelthetnek borús érzelmeket magyartalan voltukkal; ébreszthetnek közszánalmat érzületüknek osztrákká fajulása által; fölingerelhetik a bosszankodás indulatát nemzeti érdekeink cserbenhagyása által, – de a fölébredő és öntudatára jutott magyar nemzetnek minderre előbb-utóbb csak az leszen a válasza, hogy a ki osztrák politikát akar csinálni Magyarországon, az menjen Ausztriába, hazafiségének ott keressen alkalmas tevékenységi kört.

A meggyilkolt elnök.

1894. június 26.

Az egész civilizált világ szeme ama ravatal felé fordul, amelyen a meggyilkolt köztársasági elnök holtteste van kiterítve. És mindenkit a legmélyebben meghat az a borzasztó vég, melyet a sors Carnotnak, ennek a becsületes, munkás és nagy polgárnak juttatott. Mikor véreskezű tyranusok vagy véresszájú demagógok pusztulnak el hasonlóképen: ebben, minden iszonyatossága mellett is, van valami kiengesztelő momentum. A nemezis visszataszító eszközt használ ugyan, de lesújtó kezét mégis az igazság mozgatja. Oktalanabbul és jogtalanabbul nem fordult még gyilkos kéz ember ellen, mint az, amely Carnot mellébe a halálthozó tört döfte.

»Mindent megérteni annyit tesz, mint mindent megbocsátani,« mondta egy francia bölcselő. Íme egy büntény, amely abszolúte megbocsáthatatlan, mert abszolúte érthetetlen. Annál igazabb, bensőbb, egész emberi mivoltunkat átfogóbb az a részvét, melyet e rejtelmes, e megérthetetlen valami áldozata iránt érzünk. És mindnyájunkat meglep egy félelem, a bizonytalanságnak valamely érzése. Úgy vagyunk,

mint az a hadcsapat, mely sziklás hegyek közt járatlan utakon vonul fel. Egyszer-egyszer eldördül egy lövés és mindannyiszor egy-egy harcos bukik le véresen. A többiek pedig haladnak tovább azzal az elszánással és azzal a félelemmel, hogy az orvos fegyvereinek immár ők a célpontjai.

Íme így harcol a verség és munka jogain felépült polgári társadalom ellen az a rejtélyes, az az érthetetlen valami, ami magát anarchizmusnak nevezi. Harcának színtere ezidő szerint legkivált Franciaország.

Franciaország, mely valaha a politikai és társadalmi téren, mint úttörő szerepelt, mely évtizedeken át magát Európa vezérének tartotta, napjainkban szembetűnő hanyatlásnak indul. A legkomplikáltabb politikai és társadalmi betegségeknek egész halmaza kezdi áthatni ezt a régente mintaszerűnek tekintett államot. Mind e hézagok közt azonban a legveszedelmesebb betegség az anarchizmus, mely ugyan más államokban is felüti a fejét itt-ott, de Franciaországban a leghatározottabban kiemelkedik. A közelebbi időkben Franciaországban elkövetett bombamerényleteknek egész sorozata lepte meg a világot. És most a köztársaság választott elnöke, – tehát a francia nemzet képviselőjének bizalmi hivatalnok, – esett áldozatul egy oly merényletnek, melynek oka még véglegesen kiderítve nincs, de amely épen indokolatlan voltánál fogva arra enged következtetni, hogy ebben a dologban is belejárt az anarchizmus áldatlan keze.

E merénylet következményei ma még előreláthatatlanok. Mindenesetre azonban már ma is kézzelfogható az a tanulság, hogy ama végzetes társadalmi betegségnek további elharapódzását az összes civilizált államok erélyes közreműködésével minél előbb meg kell szüntetni.

Hogy az anarchizmus épen Franciaországban – az egyetlen európai nagyobb köztársaságban – kapott lángra, ez első pillanatra nagyon megdöbbentő jelenség. Mert hisz a köztársasági kormányformát jellemző szabadság és a nemzet teljes önrendelkezési joga tulajdonképp homlokegyenes ellentétben áll a vesztes iránynyal, mely rendet, békét, társadalmi szervezetet nem ismer. Az anarchizmus tulajdonképp nem lehet más, mint az uralom elleni reakció; ennek

pedig csak ott lehet helye, ahol az uralom nem a nép kezében van, hanem ahol a nép akaratának elnyomásával a fékvesztett zsarnokság uralkodik. Nemcsoda, ha a félig-meddig ázsiai szellemű oroszbirodalomban az anarhizmusnak, vagy mondjuk nihilizmusnak jelenségeivel találkozunk, de hogy ez a romboló betegség a magát legszabadabbnak hirdető államban is jelentkezzék, ez valóban csodálatosnak látszik.

Ha közelebbről megfigyeljük Franciaország újabkori fejlődését, arra a következtetésre kell jutnunk, hogy Franciaország tulajdonképpen kettős életet él. Külsőleg igenis köztársasági alkotmányos állam; de belsőleg oly bajokban szenved, melyek a múltból öröklött korellenes irányzatból fejlődtek, s melyeket kiirtani, úgylátszik nem lehet. Annak idejében Franciaország a világszabadság hirdetője és harcosa volt, azonban e harc folyamában hirtelen átváltozott egy zsarnoki hatalommá, mely önmagát is alávetette a korlátlan egyeduradalomnak és egész Európa felett zsarnoki uralomra törekedett. Az önimádás, a gloire mániája hatotta át az egész nemzetet. És midőn a szabadságra törekvő Európa lerázta magáról a francia igát, a bekövetkezett szent szövetségi reakció ismét kezébe adta Franciaországnak azt a fegyvert, melylyel a szabadság, egyenlőség és testvériség jelszava alatt újra harcra kelhetett, – névleg az európai reakció ellen, – de tényleg saját önimádásának és glóriájának érvényesülésére. Ebben az önimádási mámorban kéjelgett Franciaország évtizedeken át, és midőn Németországra ráerőszakolta a háborút és ez a háború Franciaország teljes legyőzésével végződött, a kijózanult gloire nemzet – a mámor elszálltával – úgy járt, mint az olyan iszákos ember, kitől a folyton élvezett mámorító szeszt egyszerre elvonják. Bekövetkezett a józanság gyilkoló elkeseredése – delírium tremens. Ez már Párizs ostromidejében tört ki . . . Hisz mindenki ismeri a kommunisták által előidézett tragikomikus katasztrófát. Nos hát: a mai anarchizmus ugyanaz, ami a 70-es években a kommunista-dühöngés volt. Beteg ez a nemzet, régótától fogy és a betegség bacillusait a közforgalom szellője mindenfelé széthordja.

E pusztító bacillusok ellen a többi nemzeteknek minden képzelhető eszközzel védekezniök kell, de különösen védekezniük kell az ifjabb nemzeteknek, aminő a magyar, mert a pusztító betegségek ép a legifjabb és leggyöngédebb szervezetekben idézik elő a legnagyobb rombolást.

Kossuth szobra.

1894. július 15.

A világ megállott, bámulni a csodát. Milyen dicső nap is volt az, mikor százezrek beláthatatlan emberáradatban gomolyogtak egy néma koporsó után és a nemzet szívében, Budapesten, hívó szó nélkül együvé zárandokolt az ország színe-java, férfi és nő, öreg és ifjú, mint összefut a szívből minden vércsőpp, ha nagy az öröm, vagy nagy a bánat.

Egy nemzet, egy igazi, hamisítatlan, lelkesedni, érezni még mindig tudó magyar nemzet kísérté akkor utolsó útján impozáns, páratlan végtisztességgel a letűnt nagy idők utolsó nagy emberét, akiről hasztalan iktatta törvénybe a hivatalos nemzet, hogy nem közénk való többé, hogy fenkölt eszméi, melyekért egész életét feláldozta, nem vezérelhetnek bennünket többé, hogy az ő és a magyar nemzet utai rég szétváltak. Nem igaz, – zúgta rá mintegy a hivatalos hazugság cáfolataként azon a napon az együttérezni, együtt gyászolni ide fölsereglett félmillió magyar. S a hontalan apostol két fia könnyelt szemekkel, hálás szívvel nézett végig a népek zokogó ezreire: »Apánk szelleme nem a múltból visszakísértő fantom, a Kossuth név meg nem »már a törtenelemé«, itt él, itt uralkodik nagy nemzete nagy szívében.«

Valóban nagy nemzet, mely ily nagy tud lenni gyászában is! – hangzott mindenfelé rólunk a külföld elismerő Ítélete. Ekkora részvét, ilyen végtisztesség nem jutott ki még Gambettának sem, – ismerte be még az annyira öntelt francia is s mindenütt, amerre csak szobrok, emlékkövek jel-

zik a népek atyjainak, a nemzetek dicsőségeinek emlékezetét, bizonyos aggódó jósolgatással tekintettek föl a Kossuthnapok alatt e szobrokra: »Mik lesznek ezek ahhoz a monumentumhoz képest, amivel majd a gyászában oly óriásnak mutatkozott magyar nemzet megtisztelti legnagyobb fia emlékéét!«

És – megindult a gyűjtés Kossuth szobrára nagy Magyarországon. Ma már harmadik hónapja folyik és még alig másfél százezer forint van együtt. Szám szerint alig egy negyede azoknak a százezreknek, akik gyászkarkötővel, fekete ruhában és borongó nemzeti fájdalommal szívükben kísérték együtt örök pihenőre a szent hamvakat.

Másfél százezer forint, Kossuth szobrára!

Annyira elenyésző, csekély ez a szám, annyira aránytalanul kicsi külső kifejezője és emlékeztetője az országszerzte felzokogott nemzeti fájdalomnak, hogy lehetetlennek tartjuk elfogadni igazi nemzeti kegyeletadó fejében azon az oltáron, melyen Kossuth emlékezetére még nagyon sok időközön át fog áldozni a magyar. Hát az az ország, mely Kossuth halálán világra szóló gyászba temetkezett, mely minden hivatalos presszió ellenére is legjobb és legintelligensebb fiait százezrével küldötte fel egy-egy levélkéért Kossuth ravatalához, mely hódoló menetben, aminőt koronás fők se láttak, vonult el csak a fiai előtt is a szent apostolnak; hát az az ország annyira szegény legyen, midőn arra hívják föl, hogy szeretetének, hálájának és fájdalomának külső jelben is, a nagy halotthoz méltó fényes emlékszoborban adjon kifejezést.

Sokkal jobban ismerjük a magyar nemzetet, semhogy ezt a gondolatot, mely Ítélet is lehetne, szomorú, lesújtó ítélet, csak egy pillanatnál tovább is megtűrnők magunkban. Nagyjaink emlékének külső megörökítése is ép oly nemzeti kötelesség, mint amennyire szükséges emlékezetüket szívünkben megtartani s szent örökség gyanánt ivadékainkra hagyni. S ahol nemzeti kötelességről, áldozatkészségről volt szó, a magyar nemzet buzgóságát, bőkezűségét sohasem érhetette a legparányibb gáncs.

A három havi gyűjtés ekkora fiaskójának egyebüttl keresendők az okai.

Százával is megtalálhatók, de most csak egyre, a legföbbre mutatunk rá.

Alig borult rá a föld a szent hamvakra, hivatlanul, kelletlenül mindenki előtt, hirtelen csak a nyilvánosság előtt termett valami bizottság, körlevelekkel árasztotta el az országot s a nyilvánosság minden tényezőjét, kinevezte magát a Kossuth szobor gyűjtőbizottságának s lassacskán ráerőszkolta a közvéleményre azt a hitet, hogy a kegyelet adójának behajtására ő kapott pátenset, a Kossuth szoborra adományokat gyűjteni az ő monopóliuma. A közönség, mint akkor mindenben, ami a Kossuth névvel hozatott kapcsolatba, kapott ezen a Kossuth szobor-bizottságon is, első hevedelmében, még sajtó bánatában. Lassankint azonban megnyugodtunk a nagy csapásban és kezdtünk szemlélődni, kik veszik ajkukra a Kossuth nevet és mi jögon. Az aláírt névsereg ekkép szorgos vizsgálat alá esett és a hosszú rostálás után mind áthullt a rostán: aligha talált a közönség egyetlen nevet is ebben a listában, melyről akár a név maga, akár tények igazolnák, hogy jogosan illik bele oly bizottságba, mely magának követelhetné a legnagyobb hazafi emlékszobrára a gyűjtő megtisztelő jussát.

Csupa ismeretlen (egyik-másik népszerűtlen) nevek, melyeknek semmi közük, semmi összeköttetésük sem volt Kossuthnal, se fenséges küzdelmével, se eszméinek propagálásával teljes világéletükben. Nekik sem, apáiknak sem. Ez a körülmény eleinte talán kissé felbosszantotta az embereket, később azonban sokkal nagyobb, alig helyrehozható kárt okozott. Ha egy eszmét előttünk közömbös, ismeretlen, sőt talán ép ellenszenves csoport vagy klik hirdet, terjeszteni akar, természetszerűleg visszahúzódnak előbb az »apostolokétól, lassacskán elveszítjük érdeklődésünket maga az eszme iránt is, bármily nemes, szép, pártolásra méltó ügyet karol is az föl.

A Kossuth szobor eszméje ugyan sokkal inkább megerősödött szíve lelkében, semhogy akárminő bizottság el tudná altatni bennünk, vagy érdeklődésünket végképen lelohasztatná. De annyi tény, hogy az emberi természet örök tulajdonságai itt is érvényesültek, a rokonszenv és ellen-

szenv hatásai eredményükben is szemláttomást mutatkoznak. S oda jutottunk, hogy amelyik célra rövides milliók begyűlését jósolhatta joggal mindenki, arra a célra hosszú három hó alatt sem tudott összeverődni több, mint százötvenezer forintocska.

De ne menjünk bele most rekminációkba. Ha rosszul indult is meg a dolog, nem ok rá, hogy rosszul folytassuk. A nemzetnek van egy nagy tartozása, ezt le kell rónia. Ez rá nézve a becsület kérdése Isten és a világ előtt.

A flegma.

1894. július 23.

Egy csomó könyv, meg hetenkint egy jó adag újság-cikk dicséri a leendő világvárost, Magyarország fényes metropoliszát, a mi székesfővárosunkat, Budapestet, amelynek a lefolyt 25 év alatt sikerült évszázadoknak mulasztásait pótolni és amerikai gyorsasággal gyarapodni és fejlődni nagygyá, ragyogóvá, hogy méltó reprezentánsa legyen a magyar nemzetnek.

Igen sokan aztán rossz néven veszik, ha ennek a városi tüneménynek egy kicsikét utána járunk és kimutatjuk, hogy székesfővárosunk fejlődése, gyarapodása, kiépülése oly alapon történik, amely egyszerűen nevetséges és haszontalan, mert emelhetünk mi itt palotákat paloták után, végig a kijelölt körutakon és sugárutakon, lerombolhatjuk mi a kaszárnyákat és állíthatjuk helyükbe milliókba kerülő nyilvános és nem nyilvános épületeket, fény és pompa lehet elég, de az úgynevezett városrendezéstől, melyet nemcsak a pompa, hanem a közegészség és a jövő idők fejlődése kivan meg, messze, nagyon messze állunk.

Van-e a mi műépítészeinknél igazi művészi lelkesültség, van-e nekik melegen érző szívük, hogy szeressék is e várost, melyben működnek? Gondolt-e egy is arra, hogy

ennek a városnak majdan milliányi lakosa nemcsak szép, díszes és büszke utcákat, hanem édes otthont kívánna, melyben szeretettel tartózkodik és amelyhez igazán bensőleg ragaszkodik.

Nekem vérzett a szívem, mikor nemrégén azokat a remek városrendezési tervezeteket láttam a nagy városházteremben – Bécsben, mikor láttam, hogy mennyire érdeklődik az a hanyatlásnak induló bécsi nép mindazért, ami az ő városát illeti, melyet szeret és amelynek díszével, ékességeivel dicsekszik is. Fájt nekem, hogy ez a bécsi nép ezri-vel tolongott megnézni a remekműveket és megbíráta, megbeszélte alaposan. És most szinte sírhatnám, mikor azt látom, hogy a bécsi okos vezéreket mily szűkvelejű törpeséggel tolják félre a mi Budapestet rendezni kívánó fővárosi közmunkatanácsunknál, amelynek főképviselője a főváros közgyűlésén az eskütéri híd feljárója körül a szabályozás tervét elfogadásra ajánlotta, dacára annak, hogy a terv rossz-szaságát és alapjában való hibásságát elismerte. De ezt megértheti mindenki, mert ez a dicső férfi azt is mondta, hogy: »a közmunkatanácsnak nem lehet feladata eszmények után futkosni, a közmunkatanács vezető elve mindig egy és ugyanaz volt és annak is kell lennie, mert különben könnyen túlzásokba kerülhetne és ez a vezető elv nem más, mint a flegma!«

A bécsi pályatervek legnagyobb része a momentális reprezentációt másodsorba helyezte, mint például Stübben építőtanácsos első díjjal jutalmazott tervezetét is, amelyben az újjá rendezendő városrészek amilyen remek szép képet mutatnak, éppannyira célszerűek és otthonosak is. A város északnyugati határán elterülő hegység gyönyörű és e vidék tere-num alakulatának megfelelő módon van kiképezve és a tervezettel egységesítve. Ezt a tervet 100.000 forinttal jutalmazta Bécs városa, noha a terven nincsen egyetlen egy olyan épület, melyet igazán monumentálisnak szoktunk nevezni!

Persze a közmunkatanács vezérembere, mikor szó volt a tervezetről és ennek a hegyeket is felkaroló részleteiről, azt mondta: »Ugyan mit akarhatunk mi Budapesten? Bécsset

utánozni. Nevetséges, hiszen tudják, hogy Budából sohasem lesz város!»

Bizony flegmatikus emberek azok, akik Budapestet ily irányelvek alapján vezetik! Flegmájuk oly hideg, hogy nem mernek azoktól az alapoktól eltérni, melyeket mintegy 25 esztendővel ezelőtt, még pedig Budapest fejlődési energiájának és mértékének ismerete nélkül megállapítottak. Flegmájuk olyan visszataszítóan együgyű, hogy hivatalos tudomással sem bír a közmunkatanács arról az eseményszámba menő bécsi szabályozási tanulmányról, amely mint műszaki aktus 1891–1893-ig a technikusokat igazán feszült izgatottságban tartotta és az utolsó napokig egy nagy város népességét a legélénkebben érdekelte.

Amit e flegma csinál, az csak toldozás-foldozás és megsértése Budapest jövőjének. Itt egy példa. Miután az Andrásy-utat nem lehet egyenes vonalban a Dunáig vezetni, hát vegyük elő a léniát, meg a rajzont és hosszabbitsuk meg a meglevő térképen kifelé a városligeten keresztül Rákos állomásig és ha aztán kell, tovább Rákos-Palotáig, vagy Fótig, – a városon kívül lehet már a vonalat megtörni. Ezt különösen szereti. íme a flegma még merényletre is képes! Azt mondja, hogy az Andrásy-útnak mind a két vége erőszakkal meg van szakítva, azaz, hogy az Andrásy-utnak van egy csúnya ferde kezdete és egy igen kellemes vége. A csúnya kezdetét a Váci-körútnál (körút nálunk az ilyen gyertyaegyenes út is!) nem lehet eltüntetni, de a kellemes és szép végét a városligetnél igen; vigyük tehát az Andrásy-utat ki a Rákos homokbuckáin át a dunakeszi határra, talán épen Alagra vagy Alag felé, hogy a lóversenyeket is egy kissé elősegítsük odakinn. Utóvégre ez is megfontolandó! A legfőbb pedig a Városligetnek tönkretétele, azt pedig azzal indokolják meg, hogy a Városliget már úgy sem liget, az 1896-iki kiállítás után pedig pusztán csak díszkert lesz, melyből eltiltják a labdázást és egyéb testüditő játékokat. Vágjuk át ezt a díszkertet utakkal, építsünk szép villákat, a népet pedig utasítsuk a Rákosra, ott van levegő elég. Budára úgy sem lehet elmenni, t. i. a hegyek közé, mert pl. amennyiért én Bécsben a város közepéből kimegyek

Nussdorfba, Döblingbe, Dornbachba, Gersthofba t. i. 10 krajcárért, azért itt legalább is 22 krajcárt kell fizetnem. Tessék már most családapának lenni, aki a kirándulást legalább egy irányban szeretné családjával lóvasúton megtenni! A Városligetbe meg már nem mehetünk majd gyerekekkel, mert abból diszkért lesz, félig-meddig az már most is. A munkásnépet meg be sem fogják ereszteni oda, mint a hogy nem ereszti az Erzsébet-sétányra sem. Hát hol üdülünk?

És ez mind a flegmából ered, melyet azért tartanak irányelvül, nehogy a közmunkatanács és egyéb ezzel egy húron pendülő hatóságok, főközegek és más irányadó urak valamikor kényteleníttessenek eszmények után futkosni? Ez a flegma az, amely a zöld szint nem szereti és azért a fő-tömegek köréből minden egyes fűszálat szeretne kipusztítani. Ez a flegma az, amely évek hosszú során át hagyta a közönséget panaszkodni a rossz víz miatt és ez a flegma az, amely évekig húzta-halasztotta a vásárügy rendezését és a fővárosnak észszerű csatornázással való ellátását. Ez a flegma az, amely csak egy igazán maradandó nagyszerű művet létesített meg, csodálatraméltó gyorsasággal azt a kínai falat, melylyel körülzárja magát, hogy üdvös munkálkodásában senki és semmi által meg ne akadályoztassék!

Majd veszünk magunknak annyi bátorságot, amennyi a kínai fal átlépéséhez szükséges, hogy a flegmát fölkeressük az ő odújában és megvilágosítjuk az ott uralkodó eszmei szegénységet, melynek a főváros ki van szolgáltatva.

Magyar katonák.

1894. Július 29

Sok bajunk van katonáékkal, sokkal több, mint más nemzeteknek a maguk hadi rendszerével. A militarizmus más népeknél is számon tart minden vér- és verejtékcspepek melyet az országból kicsapolnia lehet. Nekünk azonban

ráadásul még az érzés is megadatott, mintha hadseregünk nem »mi« volnánk, mintha idegen zsoldosok ülnének nyakunkon, akik nem bennünket féltenek valamitől, hanem tőlünk féltenek valamit.

Egy katonatiszt, magyar ezredből való, magyar fiúkat a hazájuk és nemzetük védelmében vezetni hivatott alsóbbrendű parancsnok nyilvánosan arcul üt egy katonát, amiért ez véletlenül szerencsétlen volt Kossuth Lajos arcképét meglátni. Ki törődik ezzel? Ki fenyíti meg érte?

A magyarnak nagygyá lesz a lelke Kossuth emlékében és egy idegen zsoldos cudarul arcul meri ütni az emléket, azon a szegény, nyomorult alattvalóján töltvén ki dühét, aki époly véletlenül, époly szántszándéka nélkül látta meg a Kossuth arcképének leleplezését abban a csekély városligeti színházacskában, mint maga az ő tiszt ura. Kik fogják e tiszt uraknak megmagyarázni, hogy ő csak a Kossuth nemzedékének zsoldban tartott fegyverhordó szolgálója, aki a mi Kossuth apánk fiainak kenyerét érdemtelenül eszi!

Régebben a közvélemény haragja vállalkozott erre, de elégszer meggyőződünk róla, hogy csak elismerést és előmenetelt biztosított idegen hadseregünkben a mi haragunk a népségnek. Elfojtjuk hát azóta haragunk kitörését, nehogy még önmagunk jutalmazzuk az ellenünk vétkezőket.

Egy másik katonatiszt – ez már magyar fiú – nem bakájának, hanem kollegájának, – ami a dolognak a kollegák közötti veszekedés karakterét adja, – a katonáéknál dívó műnyelv hangján oda mondja: »Te kutya német!« Ez már elég ok, hogy érte tisztí bojtját letépjék kardjáról és hosszú böjttel, kemény ágygyal, súlyosbított börtönre juttassák. Egészen mellékes, hogy aztán magas állású rokonság befolyása folytán kegyelmet kapott. A legsúlyosabban megbüntették, amiért a huszáros káromkodásba egyszer a »német«-et is belékanyarintotta, míg a másik, aki Kossuth arcképének véletlen meglátásáért megveri a katonát, bizonyára a vitézség szentjei közé lesz avatva a tisztikar német sematizmusában.

Ezeken az állapotokon egyszer már segíteni kellene. Ha nem lehet az országházában, segítsünk rajta társadalmi úton.

A közös hadseregnek ötödrésze magyar anyanyelvű legénységből áll. Tisztikara pedig 14,000 fejet számlál. E tisztikarban azonban elenyészően csekély a magyar családból származó tiszt, a magyar ezredek, a tiszta magyar legénységből újoncozott csapatok is csupa idegen: német, cseh, horvát, szerb és oláh parancsnokok kezében vannak.

Ma a katonai pálya talán a legbiztosabb kenyeret és a legvalószínűbb kalácsot szolgáltatja azoknak, akik rája jutottak. Az a fiatal hadnagy, aki egy érettségi vizsgálatnak megfelelő kvalifikációt szerzett, 20 éves korában olyan fizetéshez és sokkal kiváltságosabb helyzetbe jutott, mint a jogi kurzust végzett és jogi diplomát is szerzett törvényszéki jegyző, vagy pénzügyi fogalmazó. Előmenetele is biztos,, 30 éves kora körül már százados, sokkal jobb helyzetben, mint a törvényszéki bíró, vagy a pénzügyi tanácsos. S csak csekély ambíciójába kerül, hogy ezt az utat is még hamarabb megtegye és tovább is, felfelé gyorsan és biztosan jusson, a polgáriaknál államilag is legjobban fizetett, társadalmilag is legjobban kitüntetett magasabb katonai rangosztályok és fokozatokba.

Az anyagi szempont tehát csak csábító lehet gondos családapáink előtt, hogy fiaikat katonai pályára neveljék. A neveltetés költsége itt a legolcsóbb, s a neveltetés eredménye itt a legbiztosabb.

Erkölcsei mérlegeléseinkben azonban idegenkedés él népünknel e pálya ellen. Nem, mintha testileg gyengék, lelkiileg gyámoltalanok volnának fiaink hozzá, de mert idegen intézménynek tekintjük, ahol fiaikat elszakítják tőlünk, ahová beadva véreinket, önmagunk közösítjük ki őket nemzeti érzéseink kebeléből.

És ebben van is igazság, de nincs is. Amíg magyar fiú csak elvértve lesz hivatásos katonává, amíg csak elvértve verődik össze magyar ezredeknél is egy-egy magyarajkú tiszt, addig természetes, hogy izoláltságukban nem lesznek képesek ellentállni a körülöttünk nyüzsgő idegen befolyásnak és bizony áthasonulnak ők németté, idegenné. De ha rendszerré tenné a magyar is gyermekeinek katonai iskoláztatását, ha ezredeink tisztikarában tömegesen találkozná-

nak össze magyar fiaink, akkor ezeknek egyesült magyar érzése szoros falankszot alkotna a degenerálódás ellen, különösen, mert a fiúk családjaikhoz is ragaszkodva, magyar városok magyar polgárai között is élve, kívülről is folytonos támogatást nyerhetnének nemzeties érzületükben.

Adjuk hát oda – a pályaválasztás napjaiban fiainkat hivatásos katonáknak, neveljünk belőlük a hazának hivatásos védőket és szorítsuk ki velük ezredeinkből az idegent, a zsoldost, a fizetett ellenséget!

Félegyháza hazafias közönsége körleveleket intézett hazai hatóságainkhoz és testületeinkhez a magyar katonai akadémia felállítása ügyében. Hazafias kötelességévé tesszük ezért mind e közintézményeinknek, hogy ragadják meg a Félegyháza által nyújtott alkalmat, támogassák erkölcsi hozzájárulásukkal annak felhívását, de különösen el ne mulasszák mindannyian tehetségük teljes erejéhez mérten – pénzt is megszavazni az ekkép közadakozásból felállítandó magyar katonai akadémia részére. Segítsük ki kormányunkat zavarából, ha azt állítja, hogy nincs pénze ez új intézményhez. Amint a nemzet létesíteni tudta a Ludovika-akadémiát saját társadalmi erejével, teremtsé meg közös hadseregünk részére is annak nagyobb szabású módját, hogy magyar fiaink a katonai pályát tömegesen kereshessék, a közös hadseregben is magyarok, jó magyar honvédők lehessenek és abban is a magyar nemzeti eszmének válhassanak apostolaivá.

Az elzüllés útjain.

1894. augusztus 12

»Amilyen bűn egy országot megalapított, ugyanaz a bűn fogja azt tönkre is tenni!« mondja a nyugat-római birodalom bukásának történetírója. Az alapnak bűne, eredendő baja az egész építménynek, a fundamentális hiba lehetlenné tesz a fundamentum felett minden egészséges rendszert.

A magyar társadalom az elzüllesnek ijesztő mértékeit ölti már magára. Csak sporadikus symptoma az, hogy egy főispán fiát betörés kísérletében fogja el a rendőrség, hogy egy másik gavallért, párbajlovagot és volt képviselőjelöltet sikkasztás miatt csuknak le, a harmadik úrfit pedig a bécsi policia körözteti csalás és egyéb nem köztiszteletben részesülő cselekmények elkövetése miatt. A bűnösök »java«-része azonban nem hagyja magát rajtakapni, hanem okosan disztíngvál formális kriminalitás és materiális bűn között, óvatosan kikerüli a bűnnek meg nem engedett formáit, hogy a társadalmi látszat követelményeinek betartása mellett köztisztelet és közbecsület közepette üzhessék az alávalóságának minden lehető pontjait.

Odáig jutottunk már, hogy Ungvárott népgyűléseket kénytelen a polgárság rendezni városi gazdálkodásuk züllöttsége ellen és összegyűjtött fillérekkel adnak módot egy bátor embernek, hogy ez a városi hatalmasok által sajtópert indíttasson maga ellen, mert máskép a panasz és kétségbeesés nem tud szóhoz jutni ama régés régi varjú-politika miatt, amely szerint az egyik nem vájja ki a másikat a szemét.

Nem ajánlhatunk tanulságosabb olvasmányt egy magyar városi közgyűlés leírásánál.

Szónokaikból csak úgy kiabál minden közérdekű ügy tárgyalásánál az a magánérdek, amelyekért a tárgyalt közérdekkel szemben ügyvédkednek és határozataikon csak nagyritkán vehető észre, hogy egy erkölcsi testület és nem egy szűkkörű közkereseti társaság nyilatkozik meg azokban.

De miért akadnánk fenn rajta, ha a sok aprószentnek magafelé hajlik is a keze, amikor maga az állam is az ő egész jogi, politikai, gazdasági és erkölcsi életében az elzüllesnek már a morál insanity felé közeledő utjain tévelyeg.

Mert vajjon jogrend-e az, ha vadászgató urak nem eléggé óvatos nyulak hiányában, emberekre heccelik vérszomjukat, embereket lönek agyon anélkül, hogy az igazságszolgáltatás sánta lábai utolérnék érte?

Vagy kell-e ezredikszáz és százezredszáz újra rámutatnunk politikai züllöttségünkre, a választási korrupcióra, a parlamenti stréberségre és a miniszteri előszobák rejtelmeire?

Reflektálunk-e arra a »vállalkozó-ring«-re, mely ma Magyarországot bérli, építi, vicinális vasutazza?

Vagy hivatkozunk-e a közvélemény-vásárlásra, a közvéleménynek üzletszerű adás-vevésére. Egy-két éve még csak hogy a kormánynak a félhivatalos Nemzetén kívül egyetlen egy hírlaporgánumát sem vette be a közvélemény természete és azóta az összes régebbi lapok behajtották fejüket a kormány meleg ölébe s csak a legeslegújabb alakulású újságok adnak már csak hangot a politikai és ethikai viszonyaink kritikájának.

Az elzúllás általános és minden vonalon konstataálható, Csak az a sajnálatos, hogy ezt egészen természetszerűnek, a rendszerből önként folyónak kell találnunk és így magát az elzúllést még csak gyógykezelnünk sem lehet, míg az egész rendszer valahogy alapjaiból ki nem fog fordulni.

Ez a rendszer 1867-ben készült és azóta csak erősítve lett állami és társadalmi fejlődésünkben. Hazugságra épült ez a rendszer: a nemzet akaratának meghamisítására s a nemzet látásának megtévesztésére. Egy nagy hazugság volt a kiegyezés, mely kihatván egész állami és társadalmi szervezetünkre, a logikai okszerűség termékenységével megszülte a többi sok apró hazugságot is. Az a fallácia, amely megtagadta nemzeti aspirációinkat, alapjában meghamisította a nemzeti erkölcsöket is. Amikor egész állami és társadalmi életünk alapeszméit: nemzeties érzéseit és céljait kénytelen eltagadni, ott nem csodálkozhatunk, ha az élet aprólékos momentumaiiban is csak olyanok a viszonyaink, mint nagy körvonalaiban: csalfák és csalárdak, hamisak és hazugok. Az a nagy nemzeti capitis diminutio, amelyen 67-ben keresztülméntünk, lenyeste minden erkölcsünkről a becsületesség virágait.

És csakis az adhat még valamelyes szomorú vigasztalást, hogy »amilyen bűn egy rendszert megalapított, ugyanaz a bűn fogja azt tönkre is tenni,« hogy a bűnös tett önmagában hordja a saját nemezisét. Ez a bűnös rendszer végre maga magát is le fogja járítani; a rendszer fekélyei végre fel fogják rágni magának az egész rendszernek is húsát és csontját.

Nemzeti főnemesség.

1894. augusztus 12.

Holnap kezdődnek a nyári lóversenyek s ez az alkalom arisztokráciánk egy részét ismét összehozza a fővárosba. Szép dolog is az, mikor a tüzes telivérek kitágult orral, csillogó patával rohannak egymás mellett, küzdve az elsőség dicsőségeért. Szép különösen annak, aki nem mint egyszerű proletárnéző remeg a totalizátorre rakott forintocskákért, hanem a maga lovaira, a maga színeire fogadhat a bookmakernél.

Isten mentsen hát, hogy irigyeljük nagyurainktól ezt a kedvtelést. Akinek az Isten módott adott, éljen vele, ahogy tud és keresse úgy a mulatságát, ahogyan neki tetszik. Eddig tehát rendben van a dolog. De ami már nincs rendjén, az az, hogy főuraink legnagyobb részének köztevékenységét, tisztelet az egy-két kivételnek, teljesen és kizárólag a lóversenyek merítik ki. Valami csodálatos dolog az, hogy főnemességünk mennyire nem él, mennyire nem érez velünk, mintha lételük gyökerei nem is ebből a földből, nem ebből a nemzetből szívják az éltető nedveket, mintha egész mivoltával kívül esnék a nemzeti társadalom organizmusán.

Micsoda más arisztokrácia például az, amelyet e napokban Lembergben láttunk! Ezek már minden ízükben lengyelek és megértik azt a kötelességet, melyet a történelmi nagy név és a történelmi nagy vagyon birtoka rájuk ruház. Ezek legelői járnak a nemzetük kulturális, politikai és gazdasági érdekeiért való küzdelmekben s nem érik be azzal, hogy a nemzeti célokat egypár forint könyöradománynyal lerázzák a nyakukról. Ezek vagyonuk mellett tudásukat, ízlésüket, lelkesedésüket, egész egyéniségüket beleviszik a nemzeti munkába, többi honfitársaiktól csak abban különböztetve meg magukat, hogy a kötelességekből nagyobb részt foglalnak le a maguk számára.

Csakis így lehetett a leMBERGI kiállítás azzá, ami: a nemzeti munkának, a nemzeti művészetnek igazi templomává, amelynek minden izéből a lengyel nemzeti szellem sugárzik

ki. És ezt legnagyobb részben a lengyel főnemesség alkotta meg ilyennek.

A kormány nem adott a kiállításra többet 40,000 forintnál; a többit összehozta a társadalom, amelynek vagyoni áldozatban és lelkes munkában a főnemesség tagjai jártak elül.

Hol volnánk mi magyarok, ha nekünk is ilyen volna a főnemességünk! De teljességgel nem ilyen. A magyar arisztokráciának talán legvagyonosabb és legfényesebb nevű része el van szakadva a nemzettől, amelynek még csak nyelvét is alig érti s amelynek történelmi köztudatából ő benne semmi sem él.

Igazán különös és szomorú jelenség ez. Máshol mindenütt – és ez természetes is – a nemesség az, melyben a nemzeti tradíciók a legszívósabban felmaradnak, melyben a nemzeti érzés a legerősebben lüktet, melyben a nemzeti gondolat a leghatározottabban formulázódik. S ha van jogsultsága az arisztokráciának, hát csakis ebben van. Amely nemesség lemond arról, hogy a változó kozmopolita-áramlatokkal szemben szilárd fenntartója legyen a nemzeti hagyományoknak és erős istápjja a nemzeti eszme érvényesülésének: az kirúgja maga alól a történelmi bázist s legfőlebb vagyona erejével tarthatja fenn magát ideig-óráig.

S íme mit csinálnak a mi nagyuraink? Arisztokráciánkból közel másfél század óta jóformán teljesen kiveszett minden magyarság. Nyelvük német, érzésük osztrák, kultúránk rajok nézve idegen, politikai törekvéseinket még csak megérteni sem képesek. Ha közibénk jönnek is, az osztrák császári udvar légkörét hozzák magukkal, ahonnan Mária Terézia kora óta összes kulturái és politikai impulzusaikat kapják. Itt-ott, Erdélyben s az ország egyes részeiben, ahol a kuruc kor emlékei erősebben bevésődtek az elmékbe, akad még egy-egy igazi magyar mágnás, aki, ha nem teljesíti is mindenben az őt megillető nobile officiumot, de lényegében legalább fenntartja a magyar karaktert s érzi a nemzet testébe való tartozását. De a nagyobb rész nem ilyen. Az Esterházyak, a Pálffyak stb. azonban merőben elvesztek a magyarságra s csakis rengeteg birtokaikkal ékelődnek bele, mint egy holt tetem, mely az anyag-organizmus dús nedveit parazita módon elszívja.

Vakság ez, bizony nagy vakság, amit ti műveltek nagy uraim. Hisz gyűlnek, íme gyülekeznek a támadó seregek, amelyek a társadalom rendjéből ki akarnak pusztítani minden történelmi jogot s a magok metafizikai elméletei szerint cirkálómossal rendezni be a világot. Tudjátok-e, mi a legerősebb sánc, amin ez a támadás megtörik? Bizony, bizony a nemzeti érzelem az, amely nem konvenció, nem is annak a megértése, hogy bizonyos kétes célokra okos dolog egy szervezetre egyesülnünk, hanem alapszik az a verség természetrajzi ösztönén és a históriai köztudat epikai fundamentumán. Amely főnemesség ebbe a közérzésbe veti meg a lábát, az biztosan megáll; amely kivonja magát belőle, s nemzetietlenné lesz, annak többé nincs se morális, se politikai alapja.

Nemzeti ünnep és nemzeti dinasztia.

1894. augusztus 19.

Egyetlen napja van a magyar nemzetnek, a melyik az övé: nemzeti ünnepe, az első magyar királynak, Szent István-nak napja.

I. István király tette a magyar nemzetet Európa-képpessé. A magyar nemzet ezredéves fennállásának az ő uralkodása vált politikai bevezetésévé. Elfogadtatta nemzetével a keresztény vallást, hogy ezért nemzetét a keresztény vallású Európa is magába fogadja. Idebent pedig politikai és közigazgatási intézményeket létesített, amelyek 400 év lefolyása alatt csak fejlődtek, de nem fogytak, erősödtek, szaporodtak és nem pusztultak maguk s nem engedték pusztulni nemzetünket

Róma hálája fejében szentté avatta a szentéletű fejedelmet. Talán országát is hűbéri kötelékébe akarta bevonni, de éppen azért vált a magyar nemzet szentjévé az első magyar király, mert az ő intézményei segítettek meg a magyar nemzetet minden hűbéri, szolgai kötelék ellen. Nem is Róma

avatta őt fel a magyarnak nemzeti szentjévé, hanem ő maga volt az, aki uralkodásának emlékét 900 évre szóló intézményekben szentségre emelte a magyar nemzet szívébe.

Három századon át uralkodott az ő vére, a magyarnak vére, a magyar királyi trónusból ez ország fölött; a másik 300 év királyi véreinek s azzal a magyar nemzet történelmének nincs egységes karaktere, míg a harmadik háromszázban a Habsburgok vérségi kötelékének egymásutánja fonja körül a magyar históriát.

Nem az elméleti kritika, nem valamilyen történelmi filozofálás célja hasonlítja össze és különbözteti meg velünk a magyarnak e háromszor háromszázados történelmét. Az a rengeteg nép, mely Budapestre érkezik Szent-István jobbját meglátni, palástját megcsókolni, üdvözült emléke előtt leborulni, az a népfelvonulás vonultatja el szemeink előtt a magyarnak kilencszázados történelmét; ebből tanuljuk meg a történelemnek tanulságait, és ezeket a tanulságokat óhajtanok mi megértetni mindenikkel, a kiket a tanulság illet s a kikre az üdvös és hasznos lehet.

Eleven tanúsága a magyar nemzet jólelkűségének, hálaérzetének ez a Szent István-napi országos népvándorlás. Azt a királyt ünnepelni vándorol az ország népe fel Buda várába, a ki megalapítója volt nemzeti államunknak és biztosítója volt nemzeti és állami fennmaradásunknak. Élő bizonyysága ez a népvándorlás a magyar nemzet dinasztikus érzelmeinek is, mely nem szolgálaiasság, mint más nemzeteknél, hanem elismerése és hála kifejezése a kilenc százados fennállásunkat megalkotott király bölcsességének és nagyságának. A Szent István király bölcsesége öntött egy ezredévre fenntartó okosságot nemzetünkbe, az ő nagyságának fénye világítja be mindmáig a magyarnak történelmi útjait.

A Szent István-napi körmenetben tehát nem szó szerint vesszük, hogy egy szent jobbot hordanak körül, nem pusztán a vallási erekllye hangolja ott vallási éneke az összesereglett híveket, hanem a magyar állam megteremtőjét tiszteljük e bebalzsamozott kézben, a magyar nemzetet szervező első magyar királyt jövőnk oda szent dallamokkal dicsőíteni.

Micsoda fenséges egy ünnep ez! A mi az emberben a

legnemesebb; a nemzeti s a vallásos érzés, együtt ül ünnepet ezen a napon s alakul egy magasztos demonstrációvá a szent-korona mellett. íme egy bámulatos találkozás, a melyben legenda és történelem, vallás és nemzeti öntudat összefolynak arra, hogy dicsőítsék, felmagasztalják, szívünk vérébe vigyék át a királyság eszméjét.

És ezt az ünnepet a magyar nemzet magában ünnepli meg, – királya nélkül. A ki Szent-István jogán hatalmas mi-közöttünk, a kinek homlokára a fenség a szent korona fényességéből árad; az *nincs* mivelünk *ezen az ünnepen*, az *nem* jön közénk ezen a napon, hogy lássuk őt és elmondjuk egymásnak: »íme, ez az, a kit a szent király trónusába ültetett a mi oltalmunkra az Isten rendelése.«

Pedig írott törvény is volna, a mely azt rendeli, hogy magyar királynak nem szabad megfélelkezni a magyar királyság megalapítójának tiszteletéről. A törvényt azonban a mohácsi vész után lassankint elfeledték. Az utolsó, a ki megfogadta a rendelését, Mária Terézia volt. Az járta egyszer együtt a Szent-István napi búcsút a magyar nemzettel, az is akkor, mikor nagy szorongattásaiban rászorult a magyar szentek protekciójára is. Vajjon el lehet-e e nélkül a mi királyunk? Nincs-e neki is szüksége a nemzetnek arra a meggyőződésére, hogy királya a múlt kegyeletében, az eszmények tiszteletében, a jövő reményeiben egy vele?

Bizony-bizony, a politikai okosság is nagyon kívánatossá tenné ennek a megfontolását. Avagy lehet-e azt jelentőség nélkül való dolognak tekintenünk, ha egy király szinte szánt-szándékkal elhanyagol egy ünnepet, a melyben a királyság eszméje, a vallás és a nemzeti dicsőség glóriájától környezve jelenik meg? Mit kell erről gondolnunk? Azt-e, hogy egy monarchia egyáltalán idegenkedik a monarchikus eszme dicsőségétől? Avagy azt, hogy itt speciális ok van az idegenkedésre, s nem kell a monarchikus eszme megdicsőítése sem, mikor az karöltve jelenik meg a magyar nemzeti eszmével?

Gondolják ezt meg jól, akiket illet, miért gondolkozik immár róla az egész nemzet, miközben éneklí az ünnepi zsoltoszmát:

»Oh hol vagy, magyarok tündöklő csillaga?«

Lajos napja.

1894. augusztus 25.

Szomorú Lajos-napra virradunk holnap. A kinek nagy nevét ünnepelni e napon évenként, országszerte összegyülekeztünk, az nincs többé. De azért csak össze fogunk gyülekezni most is, éltetni fogjuk e nevet most is, ha elköltözött is közülünk annak viselője, mert bennünk élni nem szűnt meg ő s ezt az életet, a míg csak magyar lesz ezen a világon, nem fogunk megszűnni az örökkévalóságig érőnek hinni és remélni.

Háromszáz esztendőn keresztül sírt a magyar, míg e névnek viselője az örömek sugarait gyűjthatta fel benne.- Háromszáz éven át volt benne idegen érdekek rabja a magyar, míg ez e megváltója, ha nem is tehette szabaddá, de naggyá tette, mert megtanította a maga nagyságának, a maga erejének önérzetére és elveszthetetlen kincsévé tette a negyvennyolcas idők győzelmei után annak a tudatát, hogy a magyar lehet még nagy, lehet még szabad is, lesz is még nagy, lesz is még szabad.

Összejövünk tehát, minden bevett szokás ellenére egy meghalt embernek nevenapját megünnepelni, mert nem emberbálványt imádtunk mi benne, mint a hatalom napjában sütkérező a hatalmat birok előtt hajtják meg fejüket-térdüket; az eszme buzdított bennünket irányában, a míg élt; a magyar nemzetnek ő általa életre keltett jövő eszméje s eszme maradt meg örökül számunkra halála után is, ez, a nevével örökre egybekapcsolt eszme, hoz össze bennünket ma is, magyar nevének dicsőítő megünneplésére.

Az egész ország ünnepségek színhelye lesz e napon; adjunk ez ünnepségeknek konkrét célt és feladatot.

Kossuth Lajos temetése alkalmával megindult a mozgalom, hogy a legnagyobb magyarnak méltó emlékszobrot állítsunk. Országszerte megindult e célra a gyűjtés. A kormány, a gyáva, nem mert akkor nyilvánosan ellenszegülni a nemzet kitérő gyásznyilatkozatának. Csak kicsinyes akadémikuskodásaiból ösmertünk akkor rájuk, a szolgálókra, a hatalom

koldusfilléreinek osztalékosaira. Az alattomos aknamunka azonban részükről rögtön megkezdődött.

Alig hogy megindult az országos gyűjtés, a felállítandó Kossuth-emlékre, a kormány az ellen azonnal kijátszotta azt a tromfot, hogy a gyűjtő-bizottságot a maga embereiből megalkototta. Senki sem adott erre felhatalmazást a kormánynak, az élő Kossuth és a meghalt Kossuth iránti kíméletlen illojalitása annál kevésbé adhatta meg neki a felhatalmazást, sőt az a csendes megvetés, mely a Kossuth hült tetemeit sírjába kísérő magyar nemzeti gyülekezetet a kormány ellen eltöltötte, éppen a legkövetelőbb erélylyel megtilthatta volna a kormánynak és embereinek, hogy a magyar nemzet e szívügyébe magát beleártani merészeljék. Az az obskúrus gyűjtő-bizottság tehát az erre illetékes faktoroknak minden megbízása nélkül ragadta joggatlanul és illetéktelenül a maga kezeibe a gyűjtés központi vezetését.

Most aztán már tisztában lehetünk vele, hogy mi volt e machinációnak célja: magát a gyűjtést is lehetőleg szűk mederbe szorítani és a gyűjtés befejezte után az emlék megvalósításának ügyénél majdan a kormány tetszése és akarata szerint befolyásolni a Kossuth-emlék karakterének megadását és ezzel meghamisítani Kossuth nevét és a magyar nemzet érzésének kőbe vésett kifejezését.

Nos hát, állunk elébük az uraknak. Amióta a »gyűjtő-zottság címét és jellegét maguknak adományoztattak, még életjelüket sem láttuk és nem hallottuk. Mert az csak nem központi szervezése a gyűjtésnek, hogy elfogadják, a mi az újságok gyűjtéséből az ölükbe hull. Tény, hogy ez a bizottság abszolúte nem tett eddig semmit a gyűjtés előbbrevitelében, a természetszerűleg kezében összpontosított gyűjtőhatalom kihasználására, dacára annak, hogy az újságok eddigi gyűjtése messze mögötte marad a legmérsékeltebb várakozásoknak is. Egy negyed millió forint gyűlt eddig össze az állandó emlékre, holott a temetésnél a pillanatnyi részvét nyilvánítására milliókat költött a nemzet összesége. A gyűjtés eredménytelenségének oka tehát nyilvánvalólag nem a közrészvétlenségben, hanem éppen csak a gyűjtést szervezni és vezetni hivatott központi bizottság szándékos tétlenségében kell, hogy fekjűdjön.

Felhívjuk ezért a gyűjtő-bizottságot a maga egészében és a maga egyes részeiben, hogy teljesítsék kötelességeiket, mert végül is fog lehetni módját találni az ő rendszabályozásuknak is.

A ma Lajos-napját ünnepelni országSZerte összegyűlekező közönséget pedig hazafias üdvözlettel felkérjük, hogy az ünnepeket használják fel új impulsus gyanánt a Kossuth-émlék költségeinek összegyűjtésére. Ez a nemzet a lelkét köszönheti Kossuth Lajosnak, mert ő öntötte a magyarba a jövődönék lelkét: lételének reményét. Ne szennyezze hát be a mi hálátlanságunk e szebb jövődönék korszakait.

Európai basa-politika.

1894. augusztus 29.

Ez a *Sztambulov* határozottan megérdemelte a sorsát Nyolc esztendeig szolgálta hazáját mint miniszterelnök és ma, elcsapatása után, ő maga is beismeri, hogy csak fejedelmének volt a szolgálója.

Ő maga beszélte el ennek legdrasztikusabb bizonyítékát egy hírlaptudósító előtt. *Klement* metropolita feje volt a bolgár orthodox egyháznak, az egységes bulgáriai vallás egyházának. Nincs szerencsénk a metropolita urat sem erényeiben, sem bűneiben személyesen ismerni, de önkéntelenül is bizonyos mértékben imponál nekünk az a magas erkölcsi állás, a melyet mint országos egyházfejedelem betöltött Szék-helye Tirnovo volt, a hová egyszer *Nándor*, bulgár fejedelem kedves feleségével ki akart rándulni. Nándorka dicsekedni és pompázni akart a felesége előtt, útjának diadalmenetével és attól félt, hogy *Klement* megzavarhatja e diadalmenet fényét, már csak azzal is, hogy nem fog hozzájárulni a fejedelem fogadtatásához.

Nosza, hogy kell ezen segíteni? Odaszól *Nándor* *Sztam-*

bulovhoz és Sztambulov szépen megfoghatja Bulgária egyházfejedelmét és minden további nélkül lecsukhatja.

Maga Sztambulov beszéli ezt így, a hogy mi reprodukáljuk és miután ő maga beszéli önmagáról, még az is mellékes a dologban, hogy egyáltalán igaz-e, mert mint karakterisztikon feltétlenül elfogadandó Sztambulov szájából az ő egész rezsimjének jellemzésére. Si non é verò, é bene trovato.

Ilyen basakormányzatot vitt ez a szép pár: Nándor és Sztambulov Bulgáriában 8 esztendőn keresztül. A nép, az istenadta nép pedig fizette az adót és adta a médiumot az ilyenfajta kormányzati rendszerhez. Nem is csodálkozhatunk tehát, ha a bolgár nép a 8 esztendő zsarnokságot végelemezésben annak tulajdonítja, a kinek égisze alatt ez a kormányzat, élt és uralkodott: az osztrák politika protekciójának. Nem csoda, ha csakugyan ruszofil nemzetté változott volna át a bulgár, a mikor az osztrákbarátság korszaka nem volt szebb és jobb fölöttük, mint a hajdani Ázsiából odakerült pasa-helytartók önkénykedése.

Az osztrák politika mindég, örökéletben mesésen ügyes volt abban, hogy ha vak tyúk módjára valahonnan kikapart már magának valami gyöngyszemet, azt a vak tyúk módjára ne vegye észre, hanem azt otthagya, csak tovább kapargáljon a maga kedves-szagú szemétdombjain. Nem így tett-e Szerbiával? Ott az az iszákos, fajtalan, Milán megvásároltatta magát az osztrák politika által. A politika eszközei nem jártak iskolába a Szent-Morálhoz, de ha már ezzel az eszközzel vette be magát politikánk Szerbiába, akkor már, benne lévén egyszer, meg kellett volna ragadnia azokat a módokat, a melyekkel befolyásunkat állandósíthatja, biztosíthatta volna Szerbiában. Meg kellett volna nyernie a szerb népnek szívét, jóindulatát, háláját az osztrák politika számára. Akként kellett volna dirigálnia a kezeiben lévő Milánt, hogy a szerb nemzet nyilvánvaló eredménynek és áldásnak tekintse az idegen, osztrák politikának beavatkozását.

Az osztrák politika szótárából azonban holmi nemzet, nemzeti akarat, nemzeti érzés fogalmi hiányozván, csak Milán kedvét keresték és elégitették ki, csak ennek a nemtelen szenvedélyeihez nyújtotta segítségét, a helyett, hogy az igazi po-

litikai barátság és összetartás állandó talapzatát: magát a szerb nemzetet protegálta volna saját akceptálható nemzeti céljaiban

Ugyanez az osztrák politika boszulja meg magát rajtunk most Bulgáriában is, a bulgárok kiverték hazájukból a muszkákat, a mikor ezek végkép rájuk akartak nehezedni, pedig a muszka hadsereg szabadította fel Bulgáriát Nem természetes-e, hogy most, nyolc évi tapasztalat után a bulgár nemzet kiveri jó hajlandóságából az osztrák politikát is, a melynek soha semmi jót nem köszönhetett, csak 8 esztendei basakormányzatot és inkább visszatér, – ha már nagyhatalmú protekció nélkül nem egzisztálhat – Oroszország karjaiba?

Nagyon megdicsérni akarta valaki Ausztriát, a ki először mondta róla azt, hogy mindig későn jön egy ideával. Még jó volna, ha későn jönne, mert az elkésés tanúságát legalább más alkalomra levonhatná magának. Ausztriával szemben csak annak volt igaza, a ki azt konstataálta róla, hogy sohasem tanul, sohasem okul.

Most már bulgár pozícióból is ki van verve ez a politika. Csodálatos, hogy Magyarországon mégis már negyedfélszáz év óta fenn tudja magát tartani!

Szélmalom harc.

1894. szeptember 30.

Tegnap egy hete Ábrányi Kornél úr a magyar delegáció hadügyi bizottságában a közös hadügyminiszterhez interpellációt intézett, melynek a veleje ez: minő álláspontot foglal el a hadügyminiszter egy oly katonai akadémiával szemben, melyet a magyar országgyűlés magyar költségen, magyar tannyelvvel, egyébként azonban teljesen a közös katonai képző-intézetek mintájára s a közös hadügyminiszter befolyásának biztosításával szervezne?

A kérdésre a hadügyminiszter úr ma felelt meg, szó

szerint a következőkben: »Egyáltalán nem ismerhetem el azt, hogy a felvetett kérdés akut jellegű volna és ennek következtében az itteni tárgyalások során a katonai képző-intézetekkel csak annyiban foglalkozom, amennyiben ügyköröm keretébe tartoznak.«

Ennyi a válasz, mindenesetre elég katonásan rövid. De hát nem lett volna-e felesleges egyetlen szóval is megtoldani? Nincs-e benne így is teljesen kifejezve, amit a hadügyminiszter úr ki akart fejezni? A nonchalancoos kurtság teljesen elegendő arra, hogy megmutassa azt a kelletlenkedést és kicsinylést, melylyel a miniszterre kivezényelt tábornok úr a tolakodó kérdést s az alkalmatlankodó delegációt magáról lerázza; a kurta szavak foglalátja pedig szintén teljesen elegendő annak megértésére, hogy a magyar katonai akadémia kérdésével akármilyen alakban vettessék is az fel, az intéző katonai körök nem hajlandók komolyan foglalkozni.

Ami a kérdés formai részét illeti, nem sokat törődünk vele, hogy Ábrányi úr és a delegáció ilyen kurtán-furcsán engedik magokat a hadügyminiszter által abfertigoltatni. Minekünk épen nem fekszik a szívünkön a delegáció tekintélye, s ha a hadügyi bizottság elnöke azt enuncialja, hogy a miniszteri válasz tudomásul vétele nem bocsájtható szavazás alá, hanem az illető delegátus úr egyszerűen köszönje meg, hogy a miniszter úr egyáltalán kegyeskedett neki valamit válaszolni, hát nekünk ez ellen sincs kifogásunk. Mire való is volna az efféle alkotmányoskodó ceremónia? A miniszter úr Ő Excellenciája úgyis mond és tesz, amit akar; ugyan kinek volna a hasznára, ha a delegáció olyan képet csinálna, hogy ő komolyan veszi a közös miniszterekkel szemben a feleletrevonás, az ellenőrzés, a direktíva-adás alkotmányos jogát?

Csak tegye hát tönkre a delegáció végleg a maga tekintélyét, a mi fejünk nem fájdul meg érte. Sajnos azonban, hogy nemcsak magát teszi tönkre, hanem azokat a nemzeti érdekeket is, melyeket a mai alkotmány-szervezet keretében érvényre juttatni ő volna hivatva. Íme itt van a magyar katonai akadémia kérdése. Bohózatot lehetne írni arról

a lefelé licitálásról, melyet ez ügyben delegációink elkövettek. Körülbelül 15 évvel azelőtt a delegáció egyhangúlag utasította a hadügyminisztert egy magyar katonai akadémia állítására. A hadügyminiszter egypár évig válaszolgatott, hogy így, meg úgy tanulmányozza a kérdést, s akkor a delegáció megújította a határozatát, csak hogy egy kissé módosítva. Ekkor már nem magyar katonai akadémiát kívánt, hanem csak harmadik akadémiát magyar területen. Innen túl a magyar katonai akadémia sürgetése csupán a nemzeti pártra maradt egész az idénig.

Most aztán ismét feljebb szállottunk. A kormánypárt most már belenyugszik, hogy nincs szükség harmadik akadémiára sem; a nemzeti párt pedig, vagy legalább is annak egyik képviselője lemond arról, hogy a magyar tiszti akadémiát mint a paritás kötelezményét sürgesse, s a magyar állam külön budgetjét hajlandó megterhelni egy oly intézet költségeivel, mely a közös hadsereg számára liferálna tiszteket.

Ebben a hosszas és változatos processusban csakis egy állandó és változatlan momentum van: a hadügyi vezetőség hajlíthatatlan merevsége minden oly kísérlettel szemben, mely a magyar ifjak számára magasabb katonai kiképzés lehetőségét akarja biztosítani. Sem magyar tannyelvű, sem csupán magyar földön elhelyezett katonai akadémia nem kell neki, még akkor sem, ha annak költségei nem a közös budget rovására esnének. A delegáció mindent megpróbál, hogy ő excellenciája szívét meglágyítsa.

A kormánypártiak feladták a magyar tannyelv követelését, a nemzeti pártiak fogadkoznak, hogy ők a magyar pénzből fenntartandó katonai akadémiát »a császári és királyi hadsereg alkotmányosan konstituált jogkörének csorbítása nélkül« akarják megcsinálni, mind hasztalan. Ő Excellenciája nem enged. Ha akut a kérdés, mind azzá lett a bécsújhelyi akadémia kibővítésekor, akkor elvi nagy finánciális aggályai vannak; s ha nem akut, mint ahogy most állítja Krieghammer úr, akkor meg minek foglalkozni vele.

De hát az Istenért, ha így állnak a dolgok, minek akkor a folyton ismétlődő komédia az évről-évre megújuló delegacionális határozatokban, s az évről-évre megújuló s min-

den obligóból kibújó miniszteri válaszokkal? Minek bolonddá tartani a nemzetet, mely ezt a katonai akadémia körül folyó küzdelmet komolyan veszi. Vagy összefér a közös hadsereg intézményével a magyar katonai oktatás, vagy nem. A katonai körök, viselkedésük világosan ezt mutatja, az utóbbi véleményen vannak. Jelentsék hát ezt ki nyíltan, hadd légyért tisztába vele a nemzet, hogy fiait, akik hadi szolgálatot vállalnak, aféle modern janicsároknak kell szánnia, akinek sorsa a nemzet testéből szívükben, nyelvükben, egész kultúrai és hazafias mivoltukban elidegenedni. Ez nem lesz kellemes fölfedezés, de igazság lesz s a nemzetet rákényszeríti az okulásra, hogy az erejét többé ne vesztesse, harcolva a szél-malmok ellen.

Új argumentum.

1894. december 6.

A földművelésügyi vitát ma egy érdekes és egészen új argumentummal tette gazdaggá Festetich Andor gróf, aki különben mellékfoglalkozásul ez idő szerint a földművelésügyi miniszterség mesterségét űzi. Az új argumentum megértésére és méltatására szükséges tudni, hogy Ivánka Oszkár szemrehányást tett a miniszternek egyebek között azért is, mivelhogy programjában a gabonaár képződésének okairól merőben hallgatott és az árhanyatlás tüneteivel nem tartotta méltónak foglalkozni. Ezen szemrehányás alkalmával Ivánka felmutatta Baross Károlynak a malmokról és a gabonaárakról írott tartalmas füzeteit, azokból egyet átnyújtott a miniszternek átolvasás végett. Festetich gróf átvette a füzetet és haragosan a földre dobta.

Ez a haragos tény képezi a legújabb argumentumot a földművelésügyi vitában. Ez a haragos tény alkalmat nyújt egypár nem haragos megjegyzésre.

Tisztelt Miniszter Úr! Aki nem tanul: nem tud; aki

nem tud: tudatlan. Tanulni a könyvekből szokás. A könyv arra való, hogy azt elolvassuk. Aki lábtörlőnek használja a könyvet, annak a cipője poros, a feje üres marad. Festetlennek igen sok ember születhetik, ez a nemzetség szaporodási képességétől függ. De a tanulás: erény; a tudás: érdem. Ez nem a születéssel jár; még kevésbé a haraggal; legkevésbé a göggel.

Mert gögösnek mutatta magát a miniszter úr, mikor azt a tanulmányt földhöz vágta, pedig szerénység illeti meg őt, nem a *góg*. Ne akarjon terpeszkedni az, akinek oka van az örömrre, ha türetik.

Egész Magyarország ezt kérdezi: mi szükségem van nekem Festetich Andor grófra?

Erre a nagy és komoly kérdésre Festetich Andor gróf válaszolni köteles, miután miniszterséget mert vállalni. Közéletünknek az a súlyos visszaélése, mely gyakran minisztereket tesz és vesz anélkül, hogy a rátermettség csak szóba is kerülne, Festetich Andor grófban éri el tetőpontját.

Ez a miniszter úgy tett, mint a gomba, egy kormányválság záporosója után. Sem gyökere nincs, sem törzse, sem hajtása. Azóta éldegél százszor megirt hírlapi cikkek kétes erejű igazságaiból.

Mi volt azelőtt? Mit tanult azelőtt? Mit cselekedett azelőtt? Tudni szeretné ezt az ország, mely legéletbevágóbb érdekeit méltán féltheti avatatlan kezektől. De az ország nem kap kérdésére feleletet. Végig lapozhatod a ház naplóját, évekig járhattál a szakbizottságok üléseire, átkutathatod a könyvpiac valamennyi állványát, az egyesületek jegyzőkönyveit – és aztán megjárhatod a városok utcáit, a faluk templomait, a vármegyék tanácstermeit: de a Festetich Andor gróf buzgóságának, tudásának, alkotásainak nyomát sehol fel nem fedezed. Mivel, hol, mikor adta hát jelét annak a kiválóságnak, mely miniszterségre képesít?

Programmjára tehát nem ok nélkül volt kíváncsi az ország. És hogyan kezdi programmját? Szó szerint így: »Azon viszonyokból eredőleg, melyek személyemre vonatkozathatók«, kötelességének tartja nyilatkozni. Mit jelent ez? Szabad-e, lehetséges-e, hogy fegyvelmezett műveltségű elme

így szólaljon meg? Mit akart mondani? Bizonyára azt, hogy ő most miniszter. De hát ezt így kell kifejezni: »azon viszonyokból eredőleg, melyek személyemre vonatkoztathatók«? Bocsánatot kérek, de ez nem lappália. Le styl, c'est l'homme.

Hát még a tartalom! Alfabetikus tanácsok a földművelők részére. Olyan felfedezésekkel áll elé, hogy jobb tíz holdon százötven mázsá búzát termelni, mint száz holdon négyszáz mázsát. Így megy végig a mezőgazdasági élet minden termelési ágán. Ha ez a miniszter nem követné azt a hibás szokást, hogy földhöz vágja a könyvet, akkor tudná, hogy az ő programja évtizedek óta le van nyomtatva a gazdasági kalendáriumokban. Így azonban abban a boldog önámításban ringathatja magát, hogy ő találta ki hazánk számára azt a nagy igazságot, hogy takarmányozzuk jól a borjut, mert akkor gyorsabban fejlődik.

Nem ilyen iskolamesteri bölcsességet várt tőle az ország. Arra, hogy jó földművelők legyünk, szükségünk van szorgalomra és tudásra, de épen semmi szükségünk sincs miniszterre. Nem a földművelés technikájában, hanem a földművelés politikájában vár az ország felvilágosítást és alkotást. Vártunk igenis fejtegetést és irányelveket azon viszonylatról, mely egyfelől a földművelés, másfelől a szállítási díjak, a vámtarifák, a tengerentúli verseny, az adórendszer, a militarizmus, a börzejáték és a vámmentes búza őrlési engedélye között fennáll. Vártunk e téren üdvös kezdeményt, vizsgálatásul a válság közepén. Mindezt hiába vártuk.

Miért?

Mert a miniszter urnák az a rossz szokása van, hogy földhöz vágja a könyveket. Már pedig tanulni csak a könyvekből lehet. Aki pedig nem tanul: nem is tud.

A közös vámterület.

1894. december 7.

Addig gurulunk lefelé, hogy utoljára elfeledjük, hogy fenn is lehetnénk. – Előbb csak kísérlet volt a vámterület egysége, később politikai eszélynek tartották; most már gazdasági szükségnek tekintik. Mi lenne belőlünk, ha még közös vámterület sem volna! kiáltják a házban még azok is, kiknek egyéb gazdasági fejtegetése megérdemli, hogy kalaplevéve hallgattassék. Mintha csak így kiáltanának: Mi lenne a foglyokból, ha még börtönök se volnának!

A numerusok azt bizonyítják, hogy legfőbb és talán egyedüli búza-fogyasztónk Ausztria. A vámterület közösségére tehát szükség van, mert ez biztosítja számunkra a fogyasztási piacot. Vajjon miként biztosítja? Akként, hogy a vámterületen kívül termelt búza megadóztatik másfél forinttal? Mit jelent ez? Azt, hogy amelyik ország olyan árban termel, mint mi, az nem versenyez velünk az osztrák piacokon, de amelyik másfél forinttal olcsóbban tud egy métermázsza búzát »gyártani« – hogy amerikai kifejezéssel éljek – az már leszoríthatja búzáinkat a »biztosított« piacról.

Már most, aki ismeri a búzaországok termelési viszonyait, aki tudja, hogy – minden felszerelés nélkül – nálunk egy magyar hold búzaföld 2-300 forint tőkét köt le, míg ugyaneyi terület Romániában 50-60 forintot, Texasban 10-16 frtot, Kanadában 3-5 frtot,; aki ehhez veszi, hogy mi már odafejlesztettük a talajkihasználás mesterségét, miszerint nem elég műtrágyákról beszélni, de azokat alkalmazni is kénytelenek vagyunk, holott az igazi búzaországok még az istállózásnál sincsenek; aki tudja, hogy – nem a föld egyenes adója, hanem az annak alapján kivetett különféle pótdók nálunk oly súlyos terhet képeznek, aminőt a glóbusnak egyetlen földműves nemzete sem visel; aki mindezt tudja, az előtt az is világos, hogy mi drágábban termelünk mint azon export-államok, melyeknek versenye állandó veszélylyel fenyeget. A farmer nemcsak jól jár, de tőkegyűjtésre is képes, ha farmja közelében 3 frt 56 krért eladhatja búzájának mázsáját.

Ennek az olcsón termelt búzának szállítási költsége p. o. Chikágótól Liverpoolig 1 frt 78 kr. Ezzel szemben mi 4 írt 43 kron alól búzát termelni nem tudunk; szállítási költségünk pedig Budapesttől Liperpoolig via Fiúme 2 frt. 46 kr.

Ez azt bizonyítja, hogy az osztrák fogyasztópiac ránk nézve csak ideiglenes jellegű; tehát a vámterület közösségének előnye a legnagyobb mértékben kétes.

Úgy de vitán felül áll, hogy a magyar búza kitűnő minőségével a világ egyetlen búzája sem konkurrálhat. Luxusütemények gyártására egyik sem olyan alkalmas, mint a magyar. A magyar búzára tehát szüksége van az egész művelt világnak. Mi következik ebből? Egyszerűen az, hogy a dolgok természetes rendje szerint a mi fogyasztási piacunk nemcsak Ausztria, hanem az egész művelt világ

Csak hogy a dolgok természetes rendjét nem kell politikai mesterkedéssel megzavarni, mert senki se vonja kétségbe, hogy jelenleg Ausztria a mi búzapiacunk. Hanem hát ennek mesterséges okai vannak. Mi közös vámterületet tartottunk a szabad kereskedelem előnye nélkül. Védvámokat alkottunk az osztrák ipar érdekében. A vége az lett, hogy a többi iparos-állam, mivel cikkeit kirekesztettük, elzárkózott a mi nyersterményeink elől. Ha nem tartottuk volna elsőrangú feladatnak az osztrák ipar védelmét, búzánk a világpiacra ma is tartaná a minőségét megillető előkelő helyet.

Ha tehát nincs egyéb előnye a vámközösségnek, mint az, hogy búzákat jelenleg Ausztria fogyasztja: akkor kár a buzgóságot erre az intézményre pazarolni; mert először ez a piac csak addig a miénk, amíg a világtermés feleslege egyebütt elhelyezésre talál; s mert másodszor arra való kereskedelmi intézkedések a magyar búza kiválóságának könnyen megnyerhetik az egész világ piacát.

De ha nincs egyéb előnye a közösségnek, annyival több a hátránya. Szomorú, hogy nálunk az ilyesmi bizonyításra szorul. Hát jól van az úgy, hogy hazánk a maga fogyasztási adórendszerét nem önállóan állapítja meg? Hát helyes az, hogy viteldíjszabásunk nem mindig a mi kizárólagos érdekeink szerint történik? Hát okosság az, hogy sör, cukor- és szesztermelésünk feltételei idegen érdekektől is függenek. Hát a román szerződés, a muszka szerződés jó dolog?

A politikai függés úgylátszik karöltve jár a gazdasági függéssel. Egyik kiegészíti a másikat, miként a jégeső az árvizet. Szép lassan elszokik a nemzet minden önállóságától.

Közös vámterület kell, mert félünk, hogy búzáinkat nem veszi meg más, csak az osztrák. Közös pénzrendszer kell, mert félünk, hogy a magyar pénznek nem lesz vásárló képessége, csak úgy, ha rányomják az osztrák sas hitelét. Közös hadsereg kell, mert félünk, hogy erőteleneek vagyunk a hazát és a trónt magunk megoltalmazni. Hanem az osztrák vitézség és irántunk való lángoló szeretet majd megvéd minket lelkes buzgósággal.

Csendőrünk egyforma, fináncunk egyforma, katonáink egyformák, adórendszerünk egyforma, bélyegünk egyforma, pénzünk egyforma, tanügyünk egyforma. Van közös miniszterünk, közös parlamentünk, közös konzulátusunk, közös kereskedelmi szerződésünk, közös bankunk, közös vámunk.

A vámterület kérdése nemcsak piculakérdés, hanem eminenter politikai kérdés. A német egység politikai megalakulását a közgazdasági egység előzte meg. Az európai államok ma még politikai szervezetek, de csak idő kérdése, hogy gazdasági szervezetekké alakuljanak át.

És Magyarország állami önállósága, akármit mond a közjog, csak papíronállósággá lesz, mihelyt Ausztriával teljesen egy gazdasági testet fogunk alkotni.

A magyar gazdák.

1894. december 10

A magyar gazdák impozáns és lélekemelő közgyűlése dolgokat hoz emlékezetbe, melyekről hallgatni nem helyes, s melyekről beszélni szükség. Mióta megnyitkák az alkotmányos szabadság sorompói, a politikai, gazdasági és társadalmi életnek minden faktora majd minden nap megjelenik a fórumon a maga tanúságával, panaszával és vágyaival. Ha

nem a magyar földmívelők osztályát e sorompók között nem küzdeni láttuk, hanem csak elvárni. Minden gazdasági irány tudott beszélni, csak a földmívelő volt néma. Minden érdek tudott érvényesülni, csak a földmívelési volt elhagyatva, mert sem nem kiabált, sem nem tolakodott.

Magyarország törvényhozását földmívesek alkotják össze; pénzügyeiket földmívesek táplálják; irodalmát földmívesek olvassák. Ezzel szemben a helyzet az, hogy a földmíves osztály mindez ideig a jóindulatnak még csak morzsa-hulladékait is alig kapta a törvényhozástól, a pénzügytől és a napi sajtótól.

Az a huszonhat kötetnyi könyvtár, melyet a magyar törvényhozás paragrafusokkal irt tele, harmadfél évtized alatt a későbbi korszak vizsgálódója elébe azt a különös rejtélyt fogja tárni, hogy volt egy ország, melynek gerincet, izmot, vért, – tehát erőt, mozgási képességet, életet a földmívelés adott és ez ország éber figyelmet fordított a gazdasági élet minden képzelhető tényezőjére, de a földmívelés érdekeit következetesen elhanyagolta. A vizsgálódó látni fog e törvénygyűjteményben muszka, oláh, olasz szerződéseket a mezőgazdaság világos kárára: a kikészítési eljárás szabályozását a búzaárak lenyomására; regaleváltságot a földbirtokosok megkárosítására; vízjogi intézkedéseket a földmívelők kis malmainak megrontására.

Azután látni fog egy adórendszert, melynek értelmében a földmívelő jövedelmének – jól értsük meg: el nem tagadható jövedelmének legalább húsz százalékával vesz részt a közterhekben, míg egyéb gazdasági ágaknak művelői, jövedelmüknek – ezt is jól értsük meg: eltitkolható jövedelmeiknek tíz százalékával járulnak a közterhekhez. Végre látni fog törvényeket a kereskedelemről, az iparkamarákról, a börzebíróságokról, az adómentes gyárakról, iparfelügyelők-ről, váltókról és váltóeljárásról, melyeknek az a hivatásuk, hogy egyéb gazdasági ágaknak felvirágozását lehetővé tegyék és istápolják; de törvénygyűjteményünk földmívesérdekek céljából kizárólagosan alkotott intézkedések dolgában olyan szűkszavú, annyira átlátszóan halovány, hogy bátran mondható vérszegénynek a legnagyobb mértékben.

Az elhanyagolásban a törvényhozással karöltve járt a sajtó legnagyobb, talán legbefolyásosabb része. Kell-e bővebben magyarázni azt a körülményt, hogy a legalaposabbnak látszó gazdasági hírlap a Lloyd-társulat tulajdonát képezi. Lehetetlen a szánó mosolyt elfojtani, mikor az ember látja a magyar gazdát, amint börzelapjainkat ártatlan naivitásában politikai áhitattal olvasta és előfizetésével nagytermetűre hizlalja. Egyike a lapoknak csak közelebb is azt bizonyította rá Magyarországra, hogy a papírértékekben több vagyon fekszik, mint a földértékekben. Ugyancsak megjárná ez a fölfedező, ha kenyér helyett papírt és szelvényt adnának neki vacsorára. Különböztettük azt a nagy papírértéket 1873-ban, mikor pedig a földnek igen jó dolga volt 11-12 forintos búzaárakkal. Millionáriusok akasztották fel akkor magukat egyszerűen azért, mert nem volt befaló falatjuk. Az olyan értéket, mely egy ágyúörgéstől úgy megijed, hogy sajtotakaróvá lesz, reális ember nem szokta a föld értékével összemérni, mert itt egyszerűen hiányzik a mértékhatározó, a különbség olyanforma lévén, mint az ábránd és a valóság között.

A magyar gazdák impozáns gyülekezése azt a reményt kelti, hogy a földművelés talán nálunk sem marad örökre hamupipóke. E szép gyűlés jelentőségét nem abban látom és nem abban keresem, hogy ezúttal a kormánypártnak egy igen silány manővere is hajótörést szenvedett. Szeretném, ha a pártpolitikai kereteken jóval felül álló érdekeknek egészséges csirázása fejlődnek ki a tegnapi gyűlés melegágyából. Szeretném állítani, hogy e gyűlésen nem a napi jelentőségű kormánypárt szenvedett vereséget, hanem az érdekhanyagolásnak az a rendszere, mely a gazdák közönyéből s a törvényhozás mulasztásaiból származott és máris kimondhatatlan károkat okozott hazánknak.

Nem foglalkozom azokkal az ostoba állításokkal, melyek az agrármozgalmat úgy akarják feltüntetni, mint az egészséges iparnak és kereskedelemnek érdekellentétes tünetét. A közgazdasági faktoroknak jótékony kölcsönhatását művelt ember sem meg nem tagadja, sem el nem vitatja. Minden produktív munkának vagyongyűjtő ereje van és a fej-

lődés annál egészségesebb és annál termékenyítőbb, minél több gazdasági ágat művel egy nemzet. Erről tehát ne beszéljünk.

Hanem igenis van nálunk érdekellentét az álló és a mozgó tőke között. Hangsúlyozom, hogy nálunk, mert nem általános törvényről beszélek, hanem a gazdasági élet egy konkrét betegségéről.

Nálunk a pénzzel való alapításnak majdnem az egyetlen formációja a részvénytársaság, melynek alaptermészete, hogy közcélok helyett inkább magáncéloknak szolgáljon a dividendák által. Hitelnyújtásuk egyoldalú; termékenyítő befolyásuk jóformán semmi. Midőn átveszik a részvénytőkét a maguk kezelésébe, lényegében nem tesznek egyebet, mint elkülönítik a tőkét a munkától. Ezzel a művelettel a tőke egy önmagában és önmagától termő faktorrá válik; a tőkekezelő pedig a tőkeszerzőnek hűbéri ura lesz. Ez a rendszer nem a termékenyítésnek, hanem a kamatozásnak rendszere. Tényleg az a helyzet, hogy részvényekben és betétekben fekvő több ezer millió tőke nálunk egyéb feladatot alig teljesít, mint kamatozik a közcélok minden előnye nélkül.

Az így kezelt mozgótőke ellentétben van az álló tőke érdekeivel. Mert ez a mozgótőke nem produktív, hanem parazita elem; nem termékenyítő csatorna, hanem szivattyútelep, mely főképen a mezőgazdasági életet sorvasztja el.

Ismétlem, ez nem általános törvény, hanem egy konkrét betegség. Lehetne ez másképen is. A mozgótőke eddigi jövedelmeinek minden csökkenése nélkül a gazdasági termelés áldásává alakulhatna át. A lombardiai földművelés azt a dús kertet, melyből az egész országgrész áll, a mozgótőke által létrehozott öntözési rendszernek köszönheti. Az egyesült államok rohamos mezőgazdasági fejlődését a mozgótőke vasút- és csatornahálózata, közraktárai, elevátorai és vágóhidjai tették lehetővé. Nem ellensége tehát a földnek a pénz ott, ahol azt hazafiasán és tisztas égis en kezelik.

A vizen túl is úgy indult volt a dolog, mint nálunk. Hanem a praktikus amerikai földművelők nem ijedtek meg attól, hogy hátha a tőkepénzesek zsebében kotorászó lapok agráriusoknak fogják őket gúnyolni, hanem megalkották

különleges érdekeik előmozdítására a hatalmas Granger-Lodge-ot, mely a magántulajdont képező vasutakat állami beavatkozás útján, a mezőgazdasági érdekeknek megfelelő tarifákra kényszeríti. Mozgalmukban olyan akadályokra találtak, amilyen Vanderbilt, Garret Hutchinson, Villard, Jay Gould, aki egymaga 12,900 mértföld vasút felett uralkodott akkor, tehát kissé különb vasutista volt, mint Bobula János. És mégis győzött a farmerek szövetsége.

Hanem persze, ott a gazdák szövetségének élén maga a pénzügyminiszter állott, aki annyira nem félt attól, hogy valamelyik hitelművelete nem sikerül, valamelyik Taussig úr miatt, hogy éppen ezen időben több százmillió dollár államadósságot sikerült neki hat százalékról három és fél százalékra konvertálni anélkül, hogy egy fillér erejéig is igénybe vette volna a bankcsoportok közreműködését. Hanem hát ez a vizen túl történt, hol a finanszminiszterek egyfelől egy ilyen művelettel megapasztják a tőkepénzesek illetéktelen jövedelmét, másfelől nem szegényítik el mesterségesen a polgárokat azért a kétesbecsű eredményért, hogy az állampénztárkészletek minél jobban felhalmozódjanak, olcsó kölcsönül szolgálva néhány protegált bankár számára.

Legyen szabad e sorokkal a magyar gazdákat úgy üdvözölni, mint akik érdekeiket öntudatosan felismérték, s mint akik el vannak szánva a fegyvert nem tenni le addig, míg gazdasági életünk tényezői között helyre nem állítják a megbomlott egyensúlyt.

Manapságon a pénz uralkodik a gazdasági érdekek felett. A helyes viszony az, hogy szolgálja azokat. A mezőgazdaságot előtérbe kell állítani, mert abból élünk. A mozgótékét pedig a maga illetékes medrébe kell utalni, hogy ne neki éljünk, hanem általa éljünk.

Miklós Ödön.

1894. december 13.

A ház általános figyelme kísérte Miklós Ödön államtitkárnak mai fejtegetését. Szeretném őt úgy e beszédjeért, mint eddigi munkásságáért megdicsérni, de félek, hogy ezzel nemcsak neki ártanék, hanem azon érdekeknek is, melyeket derekasan képvisel. Mert az ellenzéki ember barátsága veszedelmes, s az ellenzéki toll dicsérete gyanúszámba megy.

Mint szónok, ura a kifejezéseknek és mint szakember, ura a tárgynak. Előadása kellemes, hangja csengő, terveiben öntudatos, adataiban megbízható, okoskodásaiban világos, könnyű, átlátszó. Az elméleti tudás szerencsésen vegyül össze benne a gyakorlati ismeretekkel.

Abban, amit a magyar búza árképződési feltételeiről mondott, nincs egész mértékben igaza, mert nem tett különbséget a jó és rossz termés hatása között s mert az árképző faktorok közül elhallgatta a határidő üzletek befolyását. De amit a magyar földművelés fellendítéséről mondott, azt szívesen veheti tudomásul hazánk értelmes gazdaközönsege, mert nem kalendáriumi bölcsességekkel állott elő, miként a miniszter úr, hanem e földművelési politikának kitűnő vázlatát adta, mely az ismeretekben gazdag gyakorlati elme bélyegét viseli.

Jól esett hallani, hogy e programmszerű nyilatkozattal, saját kifejezése szerint, »a miniszter úr felfogását« ismertette. Egészséges viszonyok között ez a kijelentés gúnyt tartalmazna, mert az mégis csak furcsa, hogy a miniszteri felfogást mástól kell megtudnunk és nem a minisztertől. Mi hát a jorcíme annak az úrnak a miniszterségre, ha arra szorult, hogy felfogását más adja elé? De a mi viszonyaink között, ahol némely miniszter úgy lép ki a homályból, mintha csak egy spiritista-mutatványnak lenne médiuma, egyáltalában feleslegesnek tartatik a megütközés a felett, hogy aki nem tud arabusul, mégis beszél arabusul.

Ilyenformán nem gúnyolódásnak vesszük az államtitkártól, hogy megismertetett a miniszter úr felfogásával, hanem

komoly vigasztalásul vesszük terveit a jövőre nézve. Reméljük e tervek valósítását, mert bízunk az államtitkár intellektuális fölényében. Hiszünk e tervek komolyságában, mert olyan ember rajzolta ma a ház elé, aki az Egyesült Államok földművelési politikájából meríti tanúságait. Ez a körülmény nagy súlylyal bír, mert attól a pillanattól kezdve, hogy az amerikai verseny érezhető lett Európában, komoly földművelési politikát csak az csinálhat, aki lábait itt e földön veti meg, de szemeivel állandóan oda néz.

Miklós Ödön, ha jól értettük, egyetemi tanszéket kivan a földművelés számára, a szakiskolákat akként óhajtja szervezni, hogy ne diplomás proletárok, hanem haszonnal működő gazdák kerüljenek ki onnan. Nagy jelentőséget tulajdonít a teljesen független társadalmi szervezkedésnek központi vezetéssel és vármegyénkénti szervezéssel. A »független« szó nyomatékos használatával azt is kívánta tudatni, hogy azon félhivatalos beavatkozást, mely a Köztelken pucot csinált és megsemmisítő vereséget szenvedett, egész teljességében rosszalja.

A mezőgazdasági hitelügy országos szervezése is fel van véve a programba, még pedig szövetkezeti alapon. Ez tehát nem azonos a merkantilisták lépvevesszőjével. A részvényekre fektetendő »Agrárbank«-kal. Nem felejtkezett meg Miklós Ödön a szállítási díjakról, habár azon összehasonlítás, melyet a porosz Noth-tarifa és a mi részleges takarmánytarifánk között felhozott, az sejteti következtetnünk, hogy a távol vidékeken termelő gazdák tarifa-különbözet terhe nem remélhet könnyebbítést. Az alföld csatornázása és öntözési lehetősége is felemlítést nyert a beszédben. Ám, aki megnézné, hogy ötödfélszázmillió budgettünkben mennyi esik a földművelési tárcára, az még hosszas ideig a délibábok csalóka képeiben fogja keresni a szép terv megvalósulását.

Hogy az általános fellendülés nemcsak a kormány tevékenységétől függ, hanem a gazdák munkásságától, értelmi fokától és kitartásától is, abban mindenki egyetért Miklós Ödönnel, s csak hálánkat fejezhetjük ki, hogy a kérdésnek ezt az ágát tapintatosan érintette meg s nem tartotta feladatának, magyar gouvernementális szokások szerint, a tár-

sadalmat, mint a tudatlanságnak, henyeségnek, élhetetlenségnek törzsfélszékét, amúgy istenigazában lehordani.

A vita további folyamán bizonyára többen lesznek, akik konstatálni fogják azt a nagy eredményt, hogy a malomkérdésben a kormány egészen feladta eddigi álláspontját. Annak az akciónak tehát, melyet Polónyi Géza indított meg, s melyet hazafias hűséggel tett magáévá az egész ellenzéknek minden árnyalata, megvan a legfényesebb eredménye. Összehasonlítva azt, amit ma Miklós Ödön a malmok privilegiумáról kárhoztatva mondott, azzal amit a román vám-szerződés tárgyalása alkalmával úgy a miniszter, mint az előadó s a mostani vita elején úgy Tisza István, mint mások állítottak: a különbség épen olyan nagy, mint amekkora különbség van az igazság és a hazugság között.

Új irányzat.

1894. december 14.

Az a különös ring, melyben a fővárosi napisajtó egy része Polónyi Géza ellen ékeskedett, méltatlan volt a hírlap-irodalom feladatához és igazságtalan volt Polónyi irányában. A ring- és kartell-csinálás nem az írók mestersége. Az írói társadalom alapja az individualitás. Itt nincsen helye az érdekszövetkezetek csodaszerű taktikájának, mert itt mindenki annyit nyom, amennyi súlya van, és ezt a súlyt protekcióval sem *emelni*, sem leszállítani nem lehet. Sajnálatos aberrációnak tartottam ennél fogva, hogy épen az írók akarják tönkretenni a közélet egyik harcosát; akarják pedig szövetségi alapon, százan egy ellen, és akarják – nem azon károkért, melyeket a közügynek okozott, hanem azon kritikáért, – melyet – helyesen vagy helytelenül, de mindenesetre a vélekedés szabadságának jogosultságával gyakorolt.

Szükségesnek tartam ezt most felemlíteni, mikor már a

hullámok annyira csillapodtak, hogy számítani lehet higgadt megfontolással képződő véleményekre.

A sajtó-ring nem sikerült. Háború helyett csak egy kis csete-paté volt mely szerencsére nem vágta le a Polónyi munkakedvét s mely magán a sajtón is csak olyan könnyű vágást ejtett, hogy a seb per primam gyógyult be.

Alig van érdekesebb lélektani tünet, mint ami ebből a komplottszerű eljárásból napvilágra került. Az általánosnak látszó támadással szemben a megtámadott hallgatott és – tanult. Egy rövid félév leforgása után a »tönkretett« Polónyi Géza azt indítványozza, hogy a függetlenségi párt formálázza a maga közgazdasági nézeteit. Azután és eközben arra ösztökéli a pártot, hogy a budget-tárgyalásnál mutassa fel tükrét hazánk földművelési állapotának. Később egy hatalmas beszédben rámutatott azon veszélyekre, melyeket a túlsúlyra került merkantilis irány magában rejt. Végre mai nagy beszédben kifejti az önálló pénzrendszer hiányának országos hátrányait, a külföldi tőke beözönlésének veszélyeit, a hazai tőke eddigi elhelyezkedésének helytelen irányát, és a keletkezőben levő Agrár-bank valódi természetét leleplezi.

Az ilyen munkaerő csak saját elhatározásából szorul le a fórumról. Akár foglalkoznak vele a ringelő hírlapok, akár nem: kezdeményezésére ébredezni kezd az ország, mozgásnak indult egy nagy párt, odújába húzódott az »alles für Geld« irányzata. És ha megérjük azt a szerencsésebb korszakot, mikor a pénz megszűnik önmagáért létező érték lenni, és megint puszta csereeszköz lesz belőle; ha megérjük azt, hogy a börze megszűnik játékbarlang lenni, s mint puszta vásártér foglal helyet a forgalmi életben; ha megérjük azt, hogy a mozgótőke nemcsak munka nélkül való kamatozásra dolgozik, hanem befektetések által a gazdasági élet ágaiban termékenyítő faktorrá válik; ha megérjük azt, hogy a mezőgazdasági érdekek felszabadulnak az elnyomatás helyzetéből s egyensúlyba jönnek a többi keresett ággal: aki megéri ezt a szerencsésebb időt, az nem fog a mi küzdelmeinkre a Polónyi Géza nevének emlegetése nélkül visszagondolni, ha mindjárt három emeletes ringgel zárkóznak is el a lapok Polónyi nevéből.

Azok az igazságok, melyeket ő a hitel államosításának komoly veszélyeiről mondott – igazán pompás kilátás; hitel-élvezet főispáni protekcióval! – továbbá azon jellemzés, melylyel kimutatta, hogy a dividendákra számító tőkeválság alkalomával olyan orvosság, mely rosszabb a betegségnél; azon adatok, melyeket hazai pénzintézeteink állásáról, jövedelmeiről, irányáról elért, s melyekkel alaposan bebizonyította egyfelől azt, hogy a mezőgazdasági hiteligények belföldi tőkével is fedezhetők, másfelől azt, hogy e hiteligények csakis szövetkezeti úton, hol az adós egyszersmind hitelező is, elégíthetők ki célszerűen és károsítások nélkül: mindez pártkülönség nélkül bilincselte le a ház osztatlan figyelmét és mélyen elnémította azokat a pénzembereket, kik hazánk vagyoni felvirágzását eddig azon osztalékok arányához mérték, melyben mint igazgatók, tanácsosok részesültek.

A földbirtok jelzálogterhe jelenleg 400 millió. A takarékpénztárakban munka és termékenyítés nélkül elhelyezkedett betéti tőkeállomány hatszáz millió. Nem kell tehát egyéb, minthogy ez a tőke, vagy ennek háromnegyed része ne ott keressen elhelyezést, ahol nem dolgozik és nem termel, s ahol a tulajdonos és a tulajdon között meg van szakítva az összeköttetés, ahol a tulajdonos a maga vagyona felett sem ellenőrzést, sem intézkedést nem gyakorolhat: hanem keressen és találjon elhelyezést szövetkezeti alapon Magyarország földjének okos és céltudatos instruálásában, egyaránt felkarolva a talajjavítási és a felszerelési szükségeket. Ime ebből áll a mostani hitelszövetkezet betegsége, s a jövődő hitel szervezetének alapja.

Hanem persze ez a reform nem hajt semmit a parlamenti konyhára. Ennél a reformnál nincsen alkalom az iglenleges és nemleges szavazatokért prezenzmarkokra nyújtani kilátást. Ehelyett tehát sokkal opportunusabb »agrárbank«-ot gründolni bécsi pénzzel. A gründolók összehoznának tizennyolc millió koronát, a parlament hozzászavazna még két milliót, ezzel a húszmillió koronával hiszik kielégíthetni a magyar gazdaközönség nyolcszáz millió koronás hiteligényét. Azaz hogy nem hiszik bizt az, de a lármázok száját be kell valamivel dugni. Ha étellel nem lehet, hát legalább csepűvel.

Aztán egy ilyen gründolás mindig kapós a kegyencek körében, mert jövedelmező állások nyílnak meg, miként a fegyvergyárnál és egyebütt.

Jó lesz figyelembe venni, hogy a keletkező agrár-bank hir szerint kartellt kötött számos pénzintézettel. Javában beszélnek, hogy némely intézetre nézve már a participálás összege is meg van állapítva. Versenyre tehát ne számítson a gazdaközönség. Változás sem a kamatlábon nem lesz, sem a hitel egyéb feltételeiben.

Sőt, hogy még komikus oldala is legyen a nagy jótéteménynek: ez a bank a maga húsz millió koronájával nemcsak a magánhitel kielégítését célozza, hanem el kívánja látni Magyarország csatornázási és öntözési szükségzeit is.

Az agrár-bank tervezetének hiábanvalóságát előbb gróf Károlyi Sándor leplezte le; most Polónyi még jobban pörére vetköztette a korcsszülöttet. Szabadjon remélni abból a mélységes némaságból, mely a kormánypárt padjain a fejtegetéseket fogadta, hogy felhagynak a gründolás szándékával s ezúttal végre nem a dolgok hajába kapaszkodnak, hanem hóna alá nyúlnak a valódi szükségnek és nem kancsalítanak, akkor is a börzére, mikor agrárérdeket kell előmozdítani.

Összegezés.

1894. december 18.

A tizennyolc nap óta tartó földművelésügyi vita befejezést nyert. Először történt a magyar országgyűlésen, hogy olyan arányokat öltött a vita, amilyen a magyar föld nagy érdekeinek becsületesen megfelel. Ez a vita szerencsésen ütött ki az ellenzékre nézve; a kormánypárt pedig minden vonalon az előőrsi csatározáson kezdve, a döntő ütközetig elhatározó vereséget szenvedett.

Ha változás áll be közgazdasági életünk folyamában, úgy a forduló pontot e vita adta meg. Sok elme felvilágoso-

dott, sok ember észre tért, sok panasz felszabadult e napok alatt. A vita kohójában a pusztító tűz kétfelé osztotta a nézetanyagot. Különválasztotta a salakot és külön a nemes ércet. Salaknak nevezem azt az egyoldalú irányt, mely a pénznek kizárólagos érdekeit képviseli. Ezen salakos irányzatot a kormánypartok néhány tagja hirdette, vezérként Tisza Istvánnal. Nemes érc gyanánt azon irányzat került ki a tűzből, mely elismeri a föld és pénz jótékony kölcsönhatását és a nagy termelési ágak között egy helyes egyensúly megállapítására törekszik. Ezen irányzatban kitűntek Apponyi és Károlyi Sándor grófok és a negyvennyolcas pártnak valamennyi szónoka.

De minden nagy aránya mellett is, a vitát hézagossá kell mondanom. A gazdasági válság egyik főokát teljesen mellőzte.

Ez a militarizmus.

Magyarország, nem a fennálló rendszer összbirodalma, hanem Magyarország, a honvédséggel együtt kerekszámban 170000 embert tart állandóan fegyverben; ide nem számítva a tartalékot, póttartalékot és a szabadságolt állományt. Ezen embertömeg eltartása, ismét kerek számban – de inkább kevesebbet mondok, mint többet, kerül nekünk évente 50 millióba.

Első sorban jelent 50 millió meglehetősen improduktív kiadást. Improduktívnak azért mondom, mert egyetlen egy embert sem ismerek a magyar glóbuson, aki háborút akarna kezdeni bármely irányban.

De még azért is mondom improduktívnak, mivel semmi biztosítékunk sincs egy elkövetkező győzelem felől. Végre és legfőképen azért tartom improduktívnak, mert bár a hadsereg intézménye, jól-rosszul be van ékelve konstitúciónkba, de azért a cs. és kir. hadsereg sem egészében, sem tagokba tördelve, nem tekinti magát a mi államorganizmusunk alkatrészenek, hanem tekinti magát szellemben, felfogásban, érületben és feladataiban egy hazánk szervezetén kívül és felül álló, alkotmányos ellenőrzést nem tűrő, polgári felelősséget nem viselő, felfegyverzett testületnek, melynek más a nyelve, mint nekünk, más a hazafisága, más a becsülete, más a hagyománya.

Mit jelent ezenkívül az a numerus?

Azt jelenti, hogy hazánk termelő kontingenséből állandóan hiányzik 170000 főnyi munkaerő. Még pedig a munkaerőnek épen a színe-java, mert katonának nem viszik el sem a nőt, sem a nyomorékot, sem az öreget.

Veszteségünk tehát nemcsak abból áll, hogy télen-nyáron, hajlékban, ruházatban, eledelben, fűtésben, mosásban, világításban, egy szóval teljes ellátásban kell részesítenünk 170 ezer ép, egészséges, munkabíró férfiút; hanem abból is, hogy ily nagy tömeg embert leszorítunk a produkció teréről és a kizárólagos fogyasztók táborába kényszeríthetjük.

Úgy vélem, nagyon alant járok a számítással, ha egy katonának napszámdíját naponként télen-nyáron egy koronára becsülöm. Ez tehát naponként 170 ezer korona volna. Ilyenformán Magyarország értékvesztése ezen a címen közel 62 millió korona. Ebből a summából jó 85 százalék a mezőgazdaság terhére esik, mert ilyen arányban áll a földművelők kontingense a többi kereseti ágakból kikerült kontingenshez. A földművelés évi vesztesége a munkáskéznek ezen mesterséges elvonása következtében e szerint 52 és fél millió kor.

Felesleges mondanom, hogy itt csak a napszám-díj, nem pedig a napi munka értéke van számításba véve. Ilyen messze nem szükség menni, mert ennek kiszámításához a mi fogyasztékos agrár-irodalmunk nem nyújt kellő alapot s mert ennél a kérdésnél kerülni kell a túlzásnak még látszatát is. A gazdasági veszteség így is irtózatossá válik.

Jól tudom, hogy a ki politikai névre tart igényt, lóhátról mosolyog felém és a »nagyhatalmi állás«-t úgy vágja árva fejemhez, mintha annak érinthetlenségét egyenesen ő véste volna be a Mózes tíz parancsolata közé. Hanem én azt tartom, hogy ideje volna, ha már egyszer valamiben éreznők is annak a nagyhatalmi állásnak csodás előnyeit, s nem csak a terheit volnánk kénytelenek görnyedezve viselni. Mert az olyan nagyhatalmi állás, mely lehetővé teszi, hogy ma Szerbia dobja szerbjeink közé a békétlenség üszkét, holnap Romániából bujtogassák fel oláhjainkat; ma szerb sertést, holnap oláh búzát, holnapután muszka zabot hozzanak a nyakunkra; az olyan nagyhatalmi állás, mely nem legyőzni tudja Hercegovi-

nát fegyverrel, hanem csak pacifikálni tudja arannyal s mely a hetvenkedő horvát testvéreket csak úgy tudja megzabolázni, ha generálist kér kölcsön Béctől: az ilyen nagyhatalmi állás nem ér *egy* fakovát, melyért kár a pénz és még nagyobb kár az emberanyag.

Ha pedig minden írott és elismert bölcsesség azt tartja, hogy szükséges nagy lábon élnünk, mert ez volt a kiegyezés feltétele a 66-iki vereség után, hát akkor könnyítsünk legalább, amit lehet a nagyhatalmi állással járó háztartási terhekben. Juhkivitelünk ijesztőleg megapadt. Okos kormányzat pótolhatná ezt a veszteséget azzal, ha a katonák juh-húst fogyasztának. Mostani kivitelünk mintegy 200 ezer darab. A katonák fogyasztása hetenként háromszor, 6 millió kilogramm juh-hús fogyasztásnak felelne meg. Állattenyésztésünk ezen hanyatló ágának nagy lendületet adna, egy ilyen intézkedés.

Azt is nehéz volna megmagyarázni, hogy miért kell a katonának drága ruházat? A romániai katonák jelentékeny részének ruházata abból az olcsó, tartós, meleg és vízhatlan darócposztóból készül, melyet a rackajuh gyapjából házi iparszerűen fonnak és szőnek meg. Az erdélyi részeknek összes férfilakossága – székely, szász és oláh ilyen posztót visel. Ilyet visel egyebütt is az oláh és tót lakosság. Miért ne viselhetné a katonaság is ezt a posztót? Mit ártana harcképességének, ha ugyanazon darócot hordaná, melyet szolgálata *előtt* is viselt, és szolgálata *után* is viselni fog? Ha az a daróc célszerűnek bizonyult a munkához, célszerű lesz a henyéléshez is. Ez a reform egyfelől megoldáshoz vezetné azon nagy problémát, hogy mit dolgozzék a földműves nép télen által; másfelől előmozdítaná a juhtenyésztést és leszállítaná a hadsereg felszerelési költségeit.

A király és a közjogi ellenzék.

1894. december 29.

Minden magyar párt egyformán hű a koronának; mindenik egyformán elismeri a fennálló törvények kötelező erejét; mindenik közreműködik a törvények alkotásában és a kormányzás ellenőrzésében. Mindenik fizeti az adót és teljesíti a katonai szolgálatot.

Szeretném tehát, ha valaki megmagyarázná, hogy akkor, midőn a négy ellenzék közül három meghívást kapott a korona tanácsába, miért mellőzték éppen a közjogi ellenzéket?

Mondogatják, hogy a közjogi ellenzék meg akar változtatni egy törvényt.

Nos? Hát gr. Zichy Nándor nem akarja megváltoztatni a házassági jogról alkotott törvényt? Hát általában a törvényhozás működésének jó fele része nem abból áll-e, hogy régibb törvényeket változtat meg? Hát a 67-iki alkotás nem megváltoztatta-e a 48-iki törvények több kardinális tételét? Hiszen a haladásnak éppen olyan előfeltétele a törvényváltoztatás, mint a lélegzésnek a levegő.

Úgy, de a közjogi ellenzék követelése annyira beleütökzik a mai államjog rendjébe, annyira megváltoztatná a hatalmi arányokat Európában és annyira megbontaná a két monarchia súlyegyenét, hogy azt nagy kockázatok nélkül teljesíteni nem lehet. A korona tehát természetes hivatásától térne el, ha egy bizonytalan sikerű kísérlet vakmerő kockájának tenné ki az államot. – így beszélnek sokan, s valószínű, hogy ilyen felfogást táplál a korona is.

Nos? Váljon alapos-e ezen felfogás? Ezt most nem vitatom. Kérdem azonban: váljon nyerhet-e a korona e tekintetben alapos tájékozást a közjogi ellenzék meghallgatása nélkül? Várhatjuk-e politikánk helyességének bebizonyítását azoktól, kik e politikát nem helyeslik? Okainkat csak mi mondhatnók el; indokainkat csak mi fejthetnők ki. A mi szájunkkal bizony ne beszéljen Darányi Ignác úr.

Külömben is a tanácsadás egy dolog; a tanács elfogadása más dolog. A közjogi ellenzék meghallgatása még nem

jelenti a közjogi ellenzék követelésének teljesítését. A közjogi ellenzék meghallgatása ma még csak annyit jelentene, hogy a korona arról a politikai irányzatról is tájékozást nyerjen, a melyről ezideig csak fülbesúgások útján szerzett tudomást, de alkotmányos utón nem.

A meghallgatás tehát semmi irányban sem jár kötelezettséggel. Sem a szélsőbalt nem kötelezné irányváltoztatásra, sem a koronát. De megnyugvást szerzett volna minden irányban. A korona azt az alapos meggyőződést szerezte volna, hogy hazánkban a szélső párt hűségére is feltétlen bizalommal számíthat; az ország pedig megszilárdult volna abban a hitében, hogy az alkotmányos életnek legfőbb és legbiztosabb őre Ferenc József apostoli király.

Ám, a közjogi ellenzék kihallgatása nagyon is megerősítette volna e párt prestizsét a nép előtt, – irogatják Bécsből s mondogatják ide-lent is. Ez magyarul azt jelenti, hogy megnőtt volna a szarvunk.

Lássuk, mennyi súlya van ennek a bölcseségnek?

Minden nap azt halljuk, hogy a közjogi ellenzék követelését teljesíteni nem lehet. Miért? Talán rosszat akarunk? Nem, hanem egyszerűen azért, mivel kivihetetlen. Miért? Talán a nemzet nem óhajtja? Nem, hanem mivel a korona nem akarja.

Ezt a hírt, mely lehet való, lehet mende-monda, 67 óta mindig a kormánypárt terjesztette. Ez a hír fölfogássá lett s ez a fölfogás oly gyökeresen átjárta a magyar intelligenciát, hogy ma már úgy beszélnek róla, mint változhatatlan, bevégzett tényről.

E közfelfogással szemben ott áll az a rideg valóság, hogy a parlamentben száznál több képviselő s az országban nyolc napilap hirdeti a közjogi ellenzék igazságait. Mit jelent ez? Jelenti azt, hogy az ország negyedrésze annyira bizik az általunk hirdetett elvek megváltó erejében, hogy dacára az alattvalói hűség őszinte és igaz érzetének, kész magát nemcsak a választással járó szokásos üldöztetésnek kitenni, de kész a korona elhíresztelt felfogásával szemben is állást foglalni.

A közfelfogás ezen keretében minden egyes vótum, mely a szélsőbal jelöltjére esik, a korona véleménye ellen van be-

adva. Hát jól van ez így? Hát nem jobb volna a korona tekintélye érdekében, hogy ama közfelfogás megváltozzék? Hát szabad az ország egynegyed részének politikai akaratára illoyális szint erőszakolni? Hát opportunus a választók jelentékeny kontingensének azt szuggerálni, hogy mikor elveit viszi a küzdőtérrre, mikor azt hiszi, hogy hazájának használ, akkor tulajdonképen a korona ellen harcol?

Ez valóban a legelhibázottabb nevelési rendszer; mert ez mesterséges lejárata a monarkikus princípiumoknak.

Megnövekedik a szarvunk – mondogatják a politikai belátás patentírozott bölcsességével.

Ugyan hagyjuk azt a bölcselkedést. Szarvnövesztő szereket mi eddig sem az udvartól kaptuk. Ez a szarv bizonyára erőt jelent. No hát megnőtt az magától és még jobban meg fog nőni, a nélkül, hogy engedélyt kérnénk arra, a Hofítel-taxenfond kezelő hivatalától.

Politikai erőnkét mi az igazságból, s igazságunkat a történelemből merítjük. Minden tapasztalat minket támogat; minden okulás nekünk ad elégtételt. A magyar nép zöme velünk van; a magyar múlt minket igazol; a jövődönnek pioníri-jai mi vagyunk. Magyarország magyarrá és országgá csak a mi elveink által lehet. Minden egyéb kísérlet csak foltozgatás. Ezt mi nemcsak hisszük, de bizonyítani is tudjuk.

Csereberélhetik az embereket a kormányon akármenyit. Az a nagy diszharmónia, mely hazánkat válságból válságba kergeti, nem az emberek felfogásában, hanem a viszonyokban rejlik. Nem csak az embereket kell változtatni, hanem a rendszert is. A helyzet kulcsa az, hogy az élet nem egyeztethető össze a tömegekkel. A megnövekedett képhez szűk már a keret. Az alkotmányosság gyermekéveihez szabott ruhában nem fér már el a tetterőben megizmosodott nemzet.

A mit mi kívánunk, azt az önfentartás ereje kívánja. Ez az erő hatalmasabb, mint a budai várpalotának valamennyi ajtózájja. Ez az erő létezik, hat, terjed, vonz akár meghallgatja a korona a mi pártunkat, akár nem.

Mikor a nap süt, világosság van, ha be is vannak falazva az ablakok.

Igaz-e?

1894. december 30.

Arról értesülök, hogy azon négy tucat államférfiú közül, kiket most a korona meghallgat, egyik így beszél:

A 67-iki alapot nem azok gyengítik, akik támadják, hanem azok, akik támogatják. Olyan számbavevő ember Magyarországon nincs, aki ne azonosítaná a haza biztonságát a trón biztonságával. Olyan sincs, aki a védképességet ne tekintené elsőrendű szükségnek. Olyan sincs, aki a meglévő államszövetség dualisztikus formájában lefektetett egyenrangúságot helytelenítené. Midőn tehát Felségedet úgy informálták, hogy itt pártok vannak, melyek a kiegyezést nem ismerik el törvénynek: akkor Felségednek nem mondtak igazat.

Igenis a kiegyezésnek hiányai vannak, melyek miatt Magyarország erőtelen, miként erőtelen az egyén is, ha nincs szabad mozgási képessége. Igenis, a kiegyezés olyan jogokat is biztosított a nemzetnek, melyek nincsenek végrehajtva. Szükséges tehát a revízió és szükséges a pontos végrehajtás. Sem az egyik, sem a másik nem alterálja Felséged jogkörét; de az egyik úgy, mint a másik megsokszorozza a nemzet erőit és Felséged hatalmi állását.

Az elégtelen Magyarország egy bizonytalan faktor; a kielégített Magyarország biztos támasz. 1850-66-ig a Felséged hatalmi állása fokról-fokra csorbult; de 67-ben a kielégített Magyarország ismét döntő erejűvé tette a Felséged kardját. Azóta az ország haladt, fejlődött, változott. A törvény azonban nem változott. Ami akkor a forradalom vérvesztései és az idegen uralom pusztító rendszerei után kielégítőnek mutatkozott, az ma már sok tekintetben anakronizmus. Akkori vezéreink nem ismerhették a nemzet erőforrásait, mert ezek csak azóta nyíltak meg. Ezek az erőforrások a trón és az ország javára csak úgy használhatók ki egész mértékben, ha nincsen megcsónkítva állami életünk.

Nincs nagyobb közszerencsétlenség, mintha a korona és a nemzet között nem teljes a bizalom. A nemzet bizodal-

mához a legkisebb kétség sem férhet. Hiszen akkor, midőn a legfőbb hadúri jogot minden fenntartás nélkül a Felséged kezeibe tette le a nemzet, életünket és vérünket ajánlottuk fel, melylyel minden időben legbölcsebb belátása szerint rendelkezhetik. De fájdalom a Felséged bizodalma a magyar nemzet irányában nem ilyen rendületlen, mert eltűri, hogy nemzetünk idegen nyelven és idegen szellemben katonáskodjék s azt a kiváló előnyt adja az osztrákoknak, hogy csak Bécsben és csak német nyelven tart udvart. Ennek a fájdalmasan érzett bizalmatlanságnak tulajdonítható az is, hogy a fejlődő Magyarország oda érzi magát kötözve egy nem fejlődő törvény holt betűihez.

A közállapotnak ezen diagnózisát nem minden ember vallja be, de minden ember érzi. Ha Felséged kegyeskednék megkérdezni: akarják-e az urak az önálló gazdasági rendet?

– mert én akarom; akarják-e az önálló magyar hadsereget?

– mert én akarom; akarnak-e állami életüket megillető befolyást gyakorolni a külügyekre? – mert én azt is akarom: széles Magyarországon nem találna Felséged egyetlenegy embert sem, sem gazdagot, sem szegényt, sem tudóst, sem tudatlant, aki az őszinte hála igaz lelkesedésével ne hódolna meg a Felséged akarata előtt. Akkor nem volna válság, nem volnának pártok, nem lenne szétvonás, hanem összeolvadna egész Magyarország áldozatkészségben és hálában, mert kivétel nélkül mindenki érezné, hogy Felséged a világtörténelemben egy új ezredévnek lapját nyitotta meg a magyar nemzet számára.

De ha mindenki így érez: szükségképen mindenki érzi azt is, hogy a kiegyezési törvényt részben változtatni, részben fejleszteni kellene, mert mindenki érzi benne a szabad fejlődésnek valódi akadályait. Kevesen vallják ezt be, de mindenki érzi. Ám mindenki bevallaná, mihelyt tudná, hogy ezen irány a Felséged véleményével nem ellenkezik. Midőn tehát bármelyik kormány arra vállalkozik, hogy változtatlan ortodoxiával kívánja fenntartani a 67-iki törvényeket: ez a kormány megnyeri ugyan a többséget a Felséged iránt érzett hódolathból, de minden magyar emberben változatlanul él az az elfojtott kívánság, hogy vajha ez másként

lehetne! E lappangó, de általános érzelem nem jut nyilvánosságra, nem ölt alapot. Nem jelenik meg, mint követelés, de azért mindig él, mindig hat, mindig terjed, miként élnek és hatnak és terjednek a természet láthatatlan, alaktalan és súlytalan erői, melyek együttvéve a látható és megfogható materiákkal az élet kútforrásait képezik.

Ok nélkül írják tehát az eljövendő kormányok zászlójukra a közjogi ortodoxiát; mert minél jobban ragaszkodnak a betűhöz, annál inkább éreztetik a korlátokat s így annál több emberben ébred akarat e korlátok eltávolítására. Ezért mondtam, hogy azok, kik támogatják, nemcsak a betűt veszélyeztetik, hanem az alapot is.

– Igaz-e, hogy valaki így beszélt a királyhoz, azt egész bizonyossággal megállapítani nem lehetett.

1895.

Recept.

1895. január 15.

Nos, sikerült?

Hogyan? Hát nem fogadtad meg tanácsomat?

Lássuk csak. Születtél 1850-ben; korod tehát megüti a mértéket. Érettségi vizsgát tettél 1868-ban. Helyes; e szerint birtokában vagy annak az általános műveltségnek, a mely mindenre képesít, csak arra nem, hogy kenyérhez juss. 1871-ben államvizsgát tettél; bizonyítványod tehát rendben van.

A mint látom, leszolgáltad az önkéntesi évet és kineveztek tartalékos hadnagynak. Igen helyes. Ez valamivel több a miniszteri tanácsos állásánál, habár kevesebb, mint a kamaráság.

Folyamodványod e szerint jól fel volt szerelve. Bizonyára nem feledkeztél meg az 50 kros stempliről. De lássuk a folyamodványt. Azt kéred, hogy írnokságból léptessenek elé a fogalmazói székbe. Látod, itt vétetted el a dolgot. A pe-

titum rosszul van megállapítva. Akkor is mondtam, hogy ne szalaszd el a jó alkalmat. »Szemérmes koldusnak üres a tarisznyája.«

Neked édes barátom miniszterséget kellett volna kérni. Hiszen végzett ember vagy, hadnagyi rangot viselsz és fátkyát vittél a tüntetés alkalmával. – Mit? – Nem tudnál ennek az állásnak megfelelni? Patvar vigye az ilyen haszontalan töprengéseket! Huszonnégy év óta írnok vagy; ez már csak elég világosan bizonyítja, hogy félreismerték tehetségedet. A legrosszabb esetben is penzióhoz van igényed.

Vagy úgy? Nem voltál képviselő? Ez egy kissé megnehezítette volna a sikert. No de legalább szóba kerültél volna, miként Jósika, s ez megnövelte volna kilátásaidat.

Jó tanácsot én már neked miként adjak? Ha még miniszter sem tudtál lenni, hogyan legyen belőled fogalmazó?

Az állások immár be vannak töltve. Látod, Wlassich, Perczel, Dániel és mások, letarolták előtted a mezőt. Te csak írkokoskodjál tovább, és nyugodj meg abban, hogy nem lettél karikatúra. Mihelyt pedig teheted, válaszd meg magadat képviselőnek. Ne aggódj. A miniszterkedés sora rád is elkerül minden bizonynyal. Mert a jövő képe az, hogy a liberális pártban lesz nyolc eleven és kétszázötven penzionált miniszter.

Így rakjuk majd le a jövő ezredévnél biztos alapjait

Vajjon eltaláljuk-e így, hogy mit és hogyan kell cselekedni? Fölismerjük-e hivatásunkat s betudjuk-e tölteni azt a helyet, melyet számunkra a népcsaládok munkafelosztása kijelöl?

Mélázva gondol minden hazafi a múltra s méltán töprengedik a jövő fölött. Befejeződött-e az a martir-rajz, melyet magyar történelemnek szokás nevezni, vagy új kötetet nyitunk az új ezredév küszöbén? Mi lesz a sorsunk? Élni fog-e nemzetünk ezer év múlva is? Magyar szó hangzik-e majd akkor is a Tisza partjain?

Nincsen nehezebb helyzet, mint a mi országunk helyzete, és sehol egy kormánynak sincs annyi bölcsességre, annyi erőre, annyi okosságra és annyi kiválóságra szüksége, mint a mi kormányunknak. Nálunk minden lépésnek meg van a

maga kockázata, és minden gondolatnak meg van a maga veszélye.

A ki fenn akarja tartani a mai államrendszert, annak nemcsak az értelemmel kell számot vetni, hanem az érzékenységgel is. A mi új alkotmányunk tele van a legkényesebb komplikációkkal. Nekünk állami életünk van, állami életfeltételek nélkül. Haltenyésztés, víz nélkül. Az apparátus nehézkes; a kezelési mód a lehetetlenséggel határos. Egyik hatalmi kör elnyeli a másikat; egyik felelősség elenyészik a másikban. Két korona, három kabinet és egy monarchia: íme a szervezet képe hat szóval kifejezve.

Az intézményeknek ezt a szeszélyes alakulását nem a népcsoportosulás gravitációja hozta létre, hanem egy uralgó családnak nagy életerejé és a politikával foglalkozó emberek alkalmazkodó eszejárása. Az alakulás tehát nem természetes, hanem törvényes; inkább kodifikatori termék, mint történelmi jelenség.

Éppen ezért sehol sincs nagyobb próbára téve az emberi tehetség, mint ebben az útvesztőben. A kormányférfiúnak minden mozdulata előtt egy probléma áll: súlyegyenbe hozni a jót a lehetővel. Kormányozni nálunk annyit jelent, mint járni a kiegyenlítés tojástáncát az ellentétes felfogások között.

Mi következik ebből? Az, hogy nálunk a kormányzás feladatait csak a legkiválóbb férfiakra szabad bízni. Egyetlen ballépés árulója lehet a legfontosabb érdekeknek. A ki komoly hivatottság nélkül, könnyelműen vállalkozik erőtlenné válni súlyos terheket emelni: nem érdemi meg azt a köztszereplést, melylyel egy ilyen állást környezni szokás.

Lirum, lárom! Ne hallgass te barátom az ilyen melancholikus beszédekre. Hidd el, ezt is csak az a hideg, nyirkos levegő okozza, mely tetőtől talpig átszűrődött ruháimon. Ezek csak egyszerű hangulatok, minden kézzel fogható haszon nélkül. Bárányfelhők a mély ember kedélyvilágában. Jönnek és mennek nyom nélkül.

De a liberális párt: fix pont; a miniszteri állás: valóság. Okos ember ne gondoljon egyébre, mint a párt fenállásának érdekeire. Ábrándozók mestersége szappanbuboréko-

kat alkotni a kormányzás jóságáról és az ország jövőjéről. Költők előtt a haza oltári szentség; előtted barátom, legyen fejős tehén.

Tanácslom, hogy előtérbe toldd magad siető léptekkel. Úlj a rúd végére, mint az Aesopus legye és hirdesd nagyhangon, hogy viszed a kocsit. Ha sokáig mondd, elhiszik neked és úgy fognak rád tekinteni, mint miniszterjelöltre.

Erre a receptre engem az élet tanított, fogadd meg tanácsomat és ismerj meg akkor is, mikor majd pártfogásodra leszen szükségem.

Rossz jelek.

1895. január 18.

Kaas Ivor hírlapírót tegnap fogházbüntetésre ítélték azért, hogy »normális izgatottság« vett erőt rajta, mikor a hatóság megsértette a sajtó szabadságát kémlő úton, és a képviselői immunitást egyenes úton.

Ezt az »esetet« hírlapjaink elég érdekesnek tekintik arra, hogy tudósítsák felőle az olvasó közönséget abban a »törvényeségi rovat«-ban, a hol minden nap olvashatjuk a sikkasztásokról, csalásokról, hamisításokról, betörésekről szóló változatos híreket.

Tisztelt barátaim és kollégáim a hírlapírás mezején ne vegyék tőlem, a jövevénytől rossz néven, hogy kapcsolatban ezzel az »esettel«, eszembe jut egy pár más »eset« is. Mert napi munkát végzünk ugyan, de azért nem vagyunk napszámosok a szó közönséges értelmében. Azokból a színes kódarabokból, melyeket naponként kifaragunk, összehozunk és elhelyezünk, bizonyos távlatból nézve, az ország testi és lelki állapotának mozaik-képe jön napvilágra. Ennélfogva a tegnapi és holnapi munkánk között erkölcsi összefüggésnek kell lenni, mert különben nem képet adunk, hanem tarka rendetlenséget. Ezt az összefüggést első sorban az eszmék

hű és következetes szolgálata biztosítja. De némi biztosítást látok abban is, ha olykor összebogozzuk az emlékezetnek hirtelen elmetszett fonalszárait. Éppen ezért emlékeztetni kívánom hírlapíró társaimat a következő esetekre:

Néhány év előtt a »Magyar Hírlap« igen erőteljesen indokolt támadásokat intézett az államvasutak kezelési rendszere ellen. Miután a kormányt ezek a támadások fölötté módon bántották, de védekezni nem tudott, ennél fogva a megtorlás terére lépett. A vasúti tisztviselőknak megtiltotta a »Magyar Hírlap« olvasását, egyszersmind rendeletet adott ki, hogy az állomásokon ezt a lapot elárusítani ne merészeljék.

Ennek az esetnek a megítélésére két faktort kellett tekintetbe venni. Egyik ez: közügyet szolgált-e – s ha igen – igazságosan szolgált-e a közügyet a Magyar Hírlap? A másik ez: törvényes volt-e a kormány eljárása? A felelet mindenki előtt tisztán állott. A támadó hírlap álláspontja jogosult és igazságos volt. A kormány eljárása erőszakos volt és törvénytelen.

Elvetemült haragjában a kormány a jogra, az igazságra, a szabadságra emelte vakmerő kezét. Mert a M. H. jogával élt, midőn visszaéléseket leplezett le; igazságot hirdetett, midőn tényeket sorolt föl; s mert egy kormány, mikor egy hírlap terjesztését rendeleti utón kívánja megakasztani: kiélestitett késsel támadja meg a sajtószabadság életgyökereit.

Méltán várhatta tehát a szabadságnak minden barátja, hogy a sajtó elementáris erővel lép a sorompók közé az erőszak ellen, a jog mellett. Én már látni véltem, hogy miképen válik minden kis betű az önkénynek gyilkos fegyverévé; előre elképzeltem az izzó szenvedélyek vulkánikus kitérését; és örvendeztem, hogy az erkölcsi fölháborodás miként fogja a hatalmat meghátrálásra kényszeríteni.

Csalódtam. Minden hírlap gondosan behúzódtott a maga csigaházába s úgy tett, mintha a jognak védelme, s az erőszaknak alkalmazása a M. H.-nak és a kormánynak magánügye volna.

Ilyenforma tapasztalatra jutott a közönség akkor is, mikor egy vállalkozó cég a kormánynak azzal kedveskedett, hogy ellenzéki hírlapokat vásárolt meg. A hírlapkiadás: üzlet.

Abban tehát, hogy egy hírlap tulajdonjoga egyik kézből a másikba kerül, senki sem ütközhetik meg. De a hírlapírás: közszolgálat, mely becstelen, ha pénzért irányt változtat. Az irányváltatásnak az a cinizmusa, melyet az akkori vásár következtében láttunk, példátlanul áll a magyar hírlapírás történetében. Méltán elvárhatta tehát mindenki a sajtótól, hogy ostort vesz a kezébe s kikergeti a templomból a kufárokat.

Nem történt meg. Az erkölcsi fölháborodás izgalmaitól óvatosan tartózkodott a magyar sajtó. Pedig a közönség háborgott. Ezen a háborgó tengeren csak a »Magyarország« evezőcsapásai voltak hallhatók. A többi sajtó csak akkor bontott vitorlát a kényelmes révben, mikor elcsendesült minden, hogy rendes járatát nyugalmas vizeken tegye meg.

Hát mikor a »Pesti Napló« – nem a mostaniról beszélek, mert arra nincs jogom, hogy privát cégek privát üzletét emlegetsem; az egyik cég elkereszteli a maga kiadványát prospektusnak, a másik árjegyzéknek, a harmadik Pesti Naplónak, de az ilyesmivel a közügy szolgálatában nem illik foglalkozni, mert ennek csak a hirdetési oldalon lehet helye – hanem, mikor annál a »Pesti Napló«-nál, melyről beszélhetünk a diszkréció megszegése nélkül, mert nem magánüzlet volt, hanem az elvek és a gondolatok közege egy politikai irányzat szolgálatában – mikor ennél a Pesti Naplónál házkutatást foganatosítottak s feltört fiókjában »ismeretlen tettet« kerestek: akkor, a sajtószabadságnak ezen hatósági megkerülése és kijátszása alkalmával, mit tett a magyar sajtó? Talán sorakozott egy ellenállhatatlan vészkiáltásra? Talán tiltakozott a jogsértés ellen? Nem; hanem hagyta, hogy vergődjék a lap egyedül, küzdjön önmagában, megérlelve e passzivitással azt a közhitet, mintha a lap hibás s a hatóság eljárása jogos volna.

Hanem mikor a képviselőház elnöke azt a furcsa és bizonyára indokolatlan intézkedést tette, hogy a ház folyosói a hírlapírók elől elzárassanak: bezzeg akkor föl tudott lángholni az ádáz haragnak minden villáma. Megtámadva látták a sajtó misszióját, önértetét, becsületét, szabadságát és minden névvel nevezhető előnyeit. És összeröffen a nagyhatalomnak minden katonája és kartellre léptek – talán

az elnök ellen, a ki a hibát csinálta? Nemi Hanem kartellre léptek saját kötelességük teljesítése ellen, elhatározván, hogy a Ház üléseiről mindaddig nem értesítik az olvasót, míg sérelmük orvosolva nem lesz. Az elnök eljárását én sem helyeseltem. De hisz, én abban, hogy a hírlapírók járnak-e a folyosókra vagy nem, a közéletnek sem kárát nem látom, sem hasznát. Sőt annak, ha a folyosókon fölszedett léha politikai pletykák nem látnának napvilágot, a hírlapok bizony kárát nem vallanak.

Ezek az esetek jutottak eszembe most, mikor Magyarország legelső hírlapíróját birságra és fogházra Ítélték. A Kaas Ivor nagy tehetségét és páratlan temperamentumát utánozni nem tudjuk. De nagy becsületünkre válik, ha szilárd jellemét, széles látkörét, önzetlen honszerelmét megközelíteni igyekszünk. A sajtó igaz jogát védelmezte ő hevesen és szenvedélylyel, mint minden férfi tette volna, a kinek vérkeringésébe átment az igazságnak hő szeretete. De nem sértett sem intézményt, sem embert. Mégis magán panaszra ítélték el. Pedig ismételve kijelentette a bíróság előtt is, hogy igenis fölháborodott a kormány eljárása fölött, – de Drill urat nem sértette, sérteni nem is akarta. – A bíróság meg is kérdezte Drill urat, hogy vissza vonja-e panaszát, s ezzel kifejezte azt, hogy a bírói érzület itt nincsen harmóniában az emberi érzülettel. De a Drill úr lelkiismeretbeli nyugalmának és tekintélyének arra volt szüksége, hogy Kaas Ivor rab legyen, s ennél fogva nem vonta vissza panaszát.

Mindez tegnap történt és hírlapjaink közlik a törvényszéki rovatban, a hol mindennap olvashatjuk a sikkasztásokról, csalásokról, hamisításokról, betörésekről szóló változatos híreket.

A parlament szintje.

1895. január 22.

Méltán ad okot az aggodalomra az a tény, hogy a magyar parlament szintje rohamosan hanyatlík. A hanyatlás okát könnyű megtalálni abban a pártmonopóliumban, melyet a jövőendő idők Tisza-korszaknak neveznek majd el. Az állóvíz megposhad; az állandósított párturalom megromlík. Az egységes világrendben a törvények is egységesek; az erkölcsi élet fejlődését és hanyatlását ugyanazon törvények szabályozzák, a melyek a szerves életben is irányadók.

Egy párt, a mely állandósítva van nem saját érdemei által, hanem a kormány hatalma által; a mely tehát nem ellenőriz, hanem engedelmeskedik; nem irányt ad, hanem csak szavaz, a melynek nincsen tekintélye, hanem csak többsége; s amely a hazafias szellemet mindig alá tudta rendelni a párt-érdekeknek: egy ilyen párt, ha sokáig él, szükségképen hanyatlásnak indul erkölcsileg s hanyatlásában magával rántja a parlament niveauját is.

Mikor egy párt elveszíti a létezés jogát és mégis élni akar: akkor nem lesz válogatós többé sem az eszközökben, sem az emberekben. A szolgálatok értékét saját érdekei szempontjából veszi becslés alá. Eredményt csak ott lát, ahol fennállása biztosítva van. Sikernek csak azt nevezi, ami ki-elégíti önző hajlamait. Mikor az új kormányelnök azt mondta, hogy a jelen az övék: akkor akaratlanul bár, de leleplezte a pártcinizmusnak egész mivoltát.

A magyarázgatás fölösleges. Tény, hogy a liberális párt immár 20 év óta tartja megszállva hazánkat. Tény, hogy erejének legjavarésze immár kidőlt. Tény, hogy elzárkózott a felfrissülésnek minden becsületes módja elől. De mivel tovább akar uralkodni, ennél fogva új erőket próbál magából kiizzadni. Ez az erőlködés hozta létre Bánffy, mint házelnököt és ez hozta létre az új kabinetet is.

Nos, kell-e tovább magyarázni?

Kell-e ideírni, hogy a politikai ripókségnek minő hívei jutottak a közelmúlt időben parlamenti szerepléshez?

Beszéljek-e arról a szertelen durvaságról és még szerteleb-
nebb tudatlanságról, mely a szereplésnek ezt a nemét min-
den művelt ember előtt kínossá tette? Fejtegessem-e, hogy
a parlamenti színvonal alásülyedésével együtt járt a bárdo-
latlan elemek fölemelkedése és térfoglalása?

A felvont zsilipen egyszerre tódult be a szerénytelenek,
a törtetők, az üresfejűek, a léhák egész csapata, felszaba-
dítva minden jogosulatlan ambíciót, melyet a közélet söp-
redéke mindig úgy hurcol magával, mint képesítést a sze-
repléshez.

A hanyatlásnak e képét a mai ülés ellentétes momen-
tumai juttatták eszembe. Póriasán eldurvított kerékvágásá-
ból zökkent ki ma a ház a Szilágyi Dezső és az Ugron Gábor
beszéde által. E két beszéd sokáig emlékezetessé teszi a
mai ülést, mert mind a kettő a magyar parlamentnek való-
ban dicsőséges idejét varázsolta vissza.

A Szilágyi székfoglalójának hangja, tartalma, választé-
kossága régen pihenő hurok megzendülése volt. Mióta nem
Péchy Tamás elnököl, azóta nem hangzott el onnan egy
ép mondat, egy szabatos formula s egy irodalmilag elfo-
gadható kifejezés. Jól esett hát most egy képzett elmének
formailag is becses megnyilatkozását hallani.

Amit mondott, tartalmilag is becses vala.

A nagy alkotmányos tényezők jogainak tiszteletben
tartása; a ház jogainak és méltóságának megóvása; a ház
hatalmának pártatlan kezelése; a kisebbség jogainak s ezzel
együtt minden képviselő jogainak megoltalmazása; azon
felelősségnek előtérbe állítása, melylyel minden képviselő
tartozik a ház élő rendjének megtartására; végre azon vára-
kozás fölemlítése, melyet a nemzet a ház munkásságához köt:
mindez a Szilágyi nagy tehetségének egész erejével volt egy
klasszikusan rövid beszédbe összetömörítve.

Jól esett ezt hallani elretentéséül azoknak, kik hivatott-
ság nélkül merészkednek vállaikra súlyos terheket venni és
buzdításul azoknak, kik fájdalmas szemlélői a visszaesés roha-
mos folyamatának.

A másik beszédet Ugron Gábor mondotta.

A beszéd politikai tartalmának ismertetése e helyen

fölösleges. Mert egy másik rovat felvilágosítást nyújt arról. De itt kell megemlékeznünk arról a benyomásról, melyet a szónoki remekmű keltett.

Ugron mindig gazdag az ötletekben és mindig pazarul termeli a gondolatokat. A bajvívásban senki sem erősebb, mint ő s elméjének villamos szikrája, egy süldő mamelukot ma is a szó szoros értelmében összeperzselt. Lelkének heve már annyiszor ragadta magával az ellenzékét, hogy majdnem banalitás arról a varázslatról írni, melylyel politikai híveire hatott.

De Ugron ma nem úgy beszélt, mint rendes időben szokott. Nagy feladatának súlya alatt kibontakozott a pártkötelékeknek összes nyűgeiből s ezzel megnyílt ős tehetségének mozgási képessége. Látóköre abban az arányban tágult, amily arányban emelkedett szónoklata közben az államférfiúi belátással megérlelt igazságnak érzete.

Ez a férfiú 23 év óta dolgozik a nemzet elévülhetetlen jogainak megszerzésén. Munkája küzdelem volt, küzdelme fárasztó, kitartása példátlan, harca lankadatlan, olykor vad, miként a vihar, de mindig lovagias, miként leventékhez illik. Nekem úgy tetszik, hogy mai beszédében ennek a 23 éves közpályának minden küzdése, minden hite, minden reménye és minden igazsága megnyilatkozott.

Csalódást, lankadást, kimerülést nem emleget; de a figyelő egy csatakiáltó hangban ma fölfedezhette a rezgésnek szelíd árnyalatait, melyek nem a szónoklat kritikai mélységeiből fakadtak, hanem a kedélynek ama gondosan rejtetett zugából, ahol a hazaszeretnek szent kötelékeit fonja meg a költészet.

Mélységes meghatottság vett azokon erőt, akiknél e hangnak e szelíd rezgése azt a szemrehányást keltette korszakunk ellen, hogy egy ilyen őserő és egy ilyen tevékenység csak azért nem érvényesülhet, mivel jogokat akar szerezni hazájának s mivel inkább szereti elveit, mint önmagát.

Játék a tűzzel.

1895. február 1.

Fényes palotának csillogó termeiben írták meg a szövetséget előkelő nagy urak a kisgazdák a kisiparosok és a munkások javára. Működési terük: Magyarország; céljuk: a keresztény jelleg megóvása és a nép gazdasági érdekeinek felkarolása; nevük: Néppárt.

Mindez igen jól hangzik és fölötte módon önzetlen, mert a szövetség alkotói merőben háttérbe szorították önmagukat, midőn saját mivoltuk sem a pártelnevezésben nem szerepel, sem a kitűzött célokban nem érvényesül. Ez a tény a mi materiális korszakunkban páratlanul áll és majdnem hihetetlen. Ehhez fogható altruizmust csak a vértanúkról fenmaradt legendákban olvashatunk.

Mindent a népért, semmit önmagunkért! Megvédeni a nép számára a keresztény vallást, mely vigaszt nyújt az életben és örök boldogságot ígér túl a síron; megmenteni számára a vasárnapot, hogy lelke megsemmisüljön a templomban s teste új erőt gyűjtsön a pihenésben; – oltalmazni a nagy gyermeket az erőszak ellen, – megsegíteni szegénységben, óvni egészségét, erkölcsét, családi életét: és mindezt tenni fogják nem a nép azon fiai, kik a tömegből annak sóhajával együtt emelkedtek föl, magukkal vive a magasba az elfojtott jaj kiáltásokat s mindig hallgatva azután is a társadalmi mélységek panaszos moráját; hanem tenni fogják előkelő nagyurak, kik drága festményekből ismerik a népet, könyvekből olvastak a szegénységről és színművekben látták a nyomort.

És tenni fogják feltételek és kikötések nélkül. íme ott vannak a terjedelmes birtokok, a pompás kastélyok, a végtelen erdőségek, az árnyas ligetek, a drága ménesek, a viruló mezők, a gazdag tanyák – együttvéve egy országrész . . . s ez mind az övék. És ott van Bécsben a Hofburg az ő bizalmával, rendjeleivel, kegyeivel, kitüntetéseivel – és ez is mind csupán az övék. Övék a jólét, a fény, a tekintély. Mindenük

van, a mit az élet adni tud; mindent megszereznek, a mit mások munkája létrehoz.

De mindez őket nem elégti ki. Ők a közjót nemcsak élvezni akarják, hanem szolgálni is. És megalkotják – nem az arisztokraták pártját, hanem a néppártot. Mennyi szívjóság, mennyi önzetlenség, mennyi lemondás! Hősi korszaknak holdvilágos tájaira kalandozik lelkem és feltámadni látom Gotfriedet a bouillonit, Tankrédet a nemest és a többi hős lovagot a szent sirhoz vonulva pogány szaracénok ellen.

Ez az alakulás annyira előkelő, annyira lovagias, annyira kegyes és annyira hangulatos, hogy félve nyúlnék hozzá a kritikai késsel, ha a pártszervezkedés méltóságos szertartásának komolyságát meg nem zavarta volna a legközelebbi szociáldemokrata munkásgyűlésnek egyik szónoka. Ez a szónok hasábszámra bizonyította, hogy nekik a néppárt nem kell.

Hogyan? – gondolám, hát még ezeknek sem kell? Hiszen érettük alakult. Hiszen a munkaadók ellen szervezkedtek a munkások javára. Hiszen a tőkének üzentek hadat és a munkásnak ígérek oltalmat. Hiszen a gyáripar ellen sorakoztak a kisiparnak és a munkásnak védelmére. Hát miért nem kell nekik a néppárt, mely a bourgeoisnak éppen olyan ellensége, mint ők?

Itt bizonyára egy kellemetlen félreértés forog fenn. Az a látszat, hogy elsőrangú palotában történt a szervezkedés és nem egy ötödrangú kávéházban, megtévesztette a szociáldemokratákat. Pedig jól megfontolva a dolgot, a két pártnak rendeltetése, törekvése, célja és karaktere ugyanaz.

A vizsgálódó előtt mindkét pártnál azonnal szembeötlik az internacionális vonás.

Igazi szociáldemokrata soha sem emlegeti a hazát. A geográfiailag intézményes korlátok akadályozzák az ő elme-futtatását. A néppárt szintén hallgat a hazáról. Talán igaza is van. A szentimentalizmus nem áll jól azoknak, kik csajába készülnek, A társadalom, a kereszténység, az egyház, a vallás, a nép érdekeit öleli fel a néppárt programja; de a haza érdekeire egyetlen árva szót sem veszteget.

A szociáldemokrácia nem ismer fajilag elkülönítő válaszfalakat. Osztályérdekből harcol osztályérdekek ellen. Ugyan-

ezt teszi a néppárt is. A nemzetiségek aknamunkáját nem látva, azon kezdi, hogy jogos igényeiket kielégítse, mintha jutalmat érdemelnének azért, hogy nem hazafiak és nem magyarok. Nép alatt pedig nem a honpolgárok összességét érti, hanem a kis gazdát, a kis iparost, a munkást – szóval azt az osztályt, mely a szociális művekben mint »kis ember« szerepel. Ennek az osztálynak ígér védelmet egy másik osztály ellen, mely a nagyipart és a tőkét képviseli. Ez a második internacionális vonás a programmban.

A játékból merőben kimarad úgy a szociáldemokratáknál, mint a néppártnál a honoratiorok érdeke, vagyis azon osztály, mely mérnökökből, Írókból, földbirtokosokból, jogászokból, művészekből, kereskedőkből, tanárokból, iparosokból, orvosokból, tudósokból, tisztviselőkből alakul középosztállyá s mely szellemével és műveltségével tartja fenn hazánk magyar jellegét. A programmban ez a harmadik nemzetközi vonás. Mert a haza és nemzet fogalmát leginkább a középosztály eszmeköre domborítja ki.

Ezen közös vonások arra utalják a néppártot és a szociáldemokratákat, hogy értsék meg egymást. A megértésnek ez a kölcsönössége annyival szükségesebb, mert különben tőkének találnák tekinteni az agrárszocialisták a latifundiumokat is és hivatkozva a program 10-ik és 11-ik pontjaira, követelni fognák a hívek, hogy az állam nyúljon hozzá az 50-60 ezer holdas birtoktestekhez és parcellázza föl a kis embert megillető örökhaszonbéri részletekre.

Megvédelmezni a munkást a tőke elnyomása ellen: Hamlet szerint »oly cél, melyet követhet a kegyes«. De ennél a pontnál magyarázó részletezésre lett volna szükség, mert soha sem lehet tudni, hol áll meg a kiröpített nyílvevő. Körül kellett volna jobban írni ezt az ígéretet, hogy látni lehessen: vajjon csak étvágyingerlő szer akar-e lenni, vagy arra is a hajlandók a szövetség vezérei, hogy magát az étvágyat kielégítsék?

A játék vakmerő és a kockázat nagy. Volt bátorságom ezt megmondani a reform irányában; de van kötelességérzetem ugyanezt megmondani a reakció irányában is. Politikai pártot *alkotni* vallási alapon osztályérdekből: ez hadüzenet a

hazának, a nemzetnek, a társadalomnak egysége ellen. Programmszerűleg szembe állítani a szegényt a gazdaggal: ez hadüzenet a békés fejlődés vívmányai ellen.

A földbirtok megosztási viszonya hazánkban igen aránytalan és nagyon egészségtelen. Nálunk sok az olyan birtok, mely nagyságánál fogva, nemzetgazdasági szempontból közveszélyt rejt magában. És íme azt látjuk, hogy éppen e nagy birtokok tulajdonosai csoportosítják maguk körül a birtoktalanokat, hogy megostromoltassák a tőkét.

Ez nem a Mirabeau ténye, aki Lamartine szerint a Grachusok porából született, s aki posztókereskedést nyitván, a harmadik rendhez csatlakozott. Ez az Orleans herceg ölelkezése a sans-culotte-okkal, mely sem nem dicsőséges, sem nem eszélyes, hanem könnyelmű játék a tüzzel, mely az Alföldön már is elhamvasztással fenyegeti a játékosok vagyonát.

A militarizmus.

1895. február 8.

Amit mondani akarok, azt nem a képviselőház katonai vitája juttatja eszembe, hanem a mindennapi élet. A ház bátran vitatkozhatik afőlött, hogy mennyi fejrnyve szükséges a legény és mennyi protein a huszárló táplálásához; műszaki csapatokról is beszélhet a honvédség számára, és elavult büntető eljárásról a katonáknál, mely kegyetlen és ostoba és főleg alkotmányellenes. A vitatkozó e jóindulatának kevés összefüggése van az étellel. Az élet nagy problémája maga a katonaság; nem a minősége, felszerelése, szervezete: hanem annak létezése.

Mire való az, hogy a polgárság legmunkabíróbb része fegyvert viseljen szerszám helyett?

Okos feleletet kérek. A betanult szajkólármát én is hallottam. Védképesség, nagyhatalmi állás, más államok pél-

dája. De magyarázatot szeretnék hallani. Az államférfiúilag fenhéjázó mosoly nekem nem imponál. Hogy inpraktikus álmódók közé soroznak, az nem riaszt vissza. Elvégre is: kinek van szüksége az állandó hadseregek olyan méreteire, amilyenek ma a kontinensen fentartatnak?

Köröskörül hatalmas világrészek zúdítják a kis Európa fejére termelésüket. Azon a ponton vagyunk, hogy az áruk előállítási értéke maholnap meghaladja azoknak piaci értékét. Ez az állapot a kontinens gazdasági csődjét jelenti, melyet csak a hitelhálózat mesterséges fikciója képes máról holnapra elodázni. Mihelyt a hálózatnak fonalai elszakadnak, bekövetkezik a mindenható összeomlás.

A nagy világrészek életveszélyes versenye csak úgy bírható meg, ha Európában minden gazdasági erő produktív alkalmazást nyer. A munka fokozása a vagyon fokozódását jelenti. A vagyon növekedése ellenállási képességet jelent a versenyben. De a militarizmus lehetetlenné teszi ezt a célt. Az a nagy munkaerő, mely egy hadsereg izmaiban rejlik, heverő tőke; az a nagy összeg pénz, mely egy hadsereg fentartására fordítatik, elfecsérelt tőke.

Az emberi társulás kezdetleges formációjában arról volt szó, hogy ki az erősebb. A civilizáció mai érett állapotában arról van szó, hogy ki az okosabb. Az állami feladatnak ezen mérhetetlen átváltozását a kontinens vezérei nem akarják felismerni. A harci állapotból nem akarnak a béke állapotába átmenni. Katonailag szervezik az államokat a helyett, hogy gazdaságilag szerveznék. Alapigazságuk nem az építés, hanem a rombolás; nem a munka, hanem a verekedés. A kontinens államfentartó szelleme még ma sem a kereszténység, hanem a barbarizmus. Ez nem a civilizált emberiség munkálkodó és fejlődő képe, hanem a fenevadak morgása, mikor egymást szétmarcangolni készülnek.

Miért? Kinek az akaratából?

A népek meg tudják egymást érteni. Miért nem értik meg egymást a népfőnökök is? Mindenki fél a háborútól, mert azt mindenki az emberiség legnagyobb átkának tekinti. Senki sem tartja szükségesnek, senki sem óhajtja, senki sem talál benne örömet. Miért készülődik hát mégis minden

ország a háborúra? Hiszen a haláltól is fél és irtózik minden ember, de azért nem koporsó-gyalulással, nem szemfödél-varrással, nem sírással tölti az időt az emberiség. A kontinens országainak mélységeiből egy irtózatos rém üti föl mindegyre a fejét. Ezt a rémet nem a képzelődés szüli, hanem az éhségnek, a tudatlanságnak, a nyomornak szörnyű valósága. Ezt a rémet egyik helyen nihilizmusnak, másik helyen anarkizmusnak nevezik.

Ez a szörnyeteg mindent fenyeget, ami van. Az emberi haladásnak egyetlen vívmánya nincsen miatta bátorságban. Hadüzenet súlya alatt áll miatta a vallás, a trón, a haza, a törvény, a vagyon. Céljában erőszakos, eszközeiben kíméletlen. Sötétségből küzd azok ellen, kik a világosságban élnek.

Ezt a szörnyű ellenséget a militarizmus nem tudja levern, sőt létezésénél fogva istápolja. Miért? Azon heverő tőke miatt, mely felosztásra nem kerül; azon elfecsérelt munkaerő miatt, mely az általános produkcióban nem vesz részt, az általános elszegényítésnek ama rendszere miatt, melyet a militarizmus maga után von. Az általános eldurvulásnak azon szelleme miatt, mely a militarizmussal együtt jár.

Nem a keretekről szólok, hanem a tartalomról. Tudom, hogy Angliában, Indiában, Ausztráliában, Amerikában is van katonai keret. Erre szükség van, mert szükség lehet rá. Örületes balgaságnak csak azt tartom, hogy az európai államok életcélként keresnek a katonai szervezkedésben. Az emberiség megdöbbentő hanyatlását abban látom, hogy az állami társulásnak a militarizmus immár nem védőszerve, hanem terhes igája.

A hadsereg intézménye többé már nem eszköz az állami feladatok teljesítésére, hanem olyan végcél, melynek minden egyéb, még maga az állam is alá van rendelve. A tanügynek, a kereskedelemnek, az iparnak, a mezőgazdaságnak nagy érdekei épen olyan harmadrendű kérdések a militarizmus szempontjából, mint a haza, az alkotmány, a nemzeti szellem és a történelmileg igazolt aspirációk erkölcsi értéke.

Az európai ember keresetének negyedrészt a militá-

rizmus eszi meg. Millió embernek nincsen hajléka a kaszárnyák miatt; millióknak nincsen iskolája a fegyvertárak miatt; milliók éheznek munkaközben amiatt, hogy a katonák száz-ezrei munkátlanul éljenek henyeségben.

Újból kérdezem: Miért? Kinek az akaratából!

A militarizmus nyomasztó terheit a népek viselik, nem a népfőnökök. Ehhez a barbár intézményhez a nép adja az emberanyagot és a pénzanyagot. Minő balgaság! Engedi, hogy megcsapolják vagyoni forrásait és vérereit. Miért? Azért, mert a főnökei azt hiszik, hogy uralkodásuk biztosítéka a népek életerőinek elsorvasztásában áll.

Ellenzéki szellem.

1895. február 10.

Az időközben történt választások – Lócsét kivéve – mindenütt a kormány győzelmével végződtek. Vajjon az ellenzéki szellem hanyatlását jelenti-e ez a tény? Könnyen megeshetik, hogy azt jelenti.

Pedig ma is viseljük az elvetemült pártadminisztráció súlyát; ma sem olcsóbb és nem gyorsabb és nem biztosabb a Juszticia, mint azelőtt; ma sem kisebbek a közterhek és a megélhetésnek bő forrásai nem szaporodnak, hanem apadnak. A nemzetnek világtörténeti aspirációi ma sincsenek közelebb a megvalósuláshoz, mint azelőtt. Ilyenformán nem forog fenn ok arra, hogy megszűnjék az elégtelenség és hanyatlásba menjen az ellenzéki szellem.

Mégis látjuk, hogy nem is a félrevezetett tömeg, hanem vezérletre hivatott egyének, épen abból az osztályból, mely a hazafiságnak oklevelét gályarabságban szerezte meg, lelkes proklamációk kíséretében mennek át a kormánypárt-hoz. Zászlójukat nem hagyják el, hanem magukkal viszik: tehát meggyalázzák elveiket, nem változtatják meg, hanem tovább hirdetik: tehát elárulják.

Mit jelent ez?

Egyszerűen azt jelenti, hogy a magyar alkotmányosság modern iskolájának tanai megkezdték a hódító körutat. Az iskola hívei szaporodnak, mert a tan okos, értelmes és hasznos.

Ugyan ki ne ismerné el, hogy egyénileg jobb a terített asztal mellett ülni és nem gondolni az éhezőkkel. Hogy jobb az osztogatók közé állni és nem ellenőrizni az osztalékot? Igenis: húzzunk a közjavakból többet, mint amennyit a közterhekből viselünk.

Ragyogni a hatalomnak rajtunk megtörött fényével, pompázni a föld nagyjai körében, fogadni a hízelgőket, mosolyogni a bókokra, udvarolni és udvaroltatni, címeket viselni, befolyást bírni, monogramunkat rakatni még a templomok szélvitorlájára is, dividendának tekinteni a közadót, patrimoniumnak az országot, földesúri jognak a kormányzást, – aztán rágalmaztatni a sajtó útján ellenfeleinket s az ország pénzéből adni a zsoldot, hát nem jobb állapot ez, mint a folytonos örökös, mint túrni és dolgozni, mint szembeüszni az áradattal, gátakat emelni, hogy ki ne csapjon, ébreszteni az alvókat, nyomozni útlan-utakon a vétket, beszélni, írni, tenni azzal a biztos kilátással, hogy a biztos sikertől távol vagyunk s küzdelmünk gyümölcsét csak egy erősebb alkotású nemzedék fogja leszedni.

Valóban az ellenzék a közélet minden vonalán expropriálva van. Hiába tud, mert ismereteit nem érvényesítheti; hiába van a tetterő, mert a munkásságra nem nyílik tér. A közhivatalokból kiküszöbölik, a képviselőházban kisebbségben van. A társadalom intézményeinél csak a megtúrt emberek zuga jut neki. Megbüntetik benne az ellenzékit jó barátjában, ki hivatalt visel, atyafiában, ki támogatásra szorul» gyermekében, ki stipendiumot kér.

Az ellenzéki ember ágyát nem rózsalevelekből veti meg a magyar közélet. És mégis! . . .

Szabad-e lemondani hitünkről, meggyőződésünkről, véleményeünkről? Szabad-e a katonának cserben hagyni az örökállást. Hiszen nem mesterségből vagyunk ellenzékiek. Azt hiszitek, hogy kedvünk tellik az opponálásban? Azt hiszitek, hogy csatasorba minket a vér kerget?

Hát mit tehetünk mi arról, hogy nem vagyunk süketek és meghalljuk a jajszót? Mit tehetünk arról, hogy nem vagyunk vakok és látjuk a sebeket? Mit tehetünk arról, hogy részei vagyunk az egésznek s a jajszóban saját sóhajunkat s a sebnél saját fájdalunkat érezzük?

Ugyan ki ne akarna elégedett lenni? Kinek tellik abban kedve, hogy mint a temető-bogár, mindig a rothadásban turkáljon? Hát van abban valami jó, hogy lelkünket emész-
szük és idegszálainkat izekre tépdeljük. Kicsoda szereti inkább a hózivatart, mint a tűzhely melegét? Kicsoda örül annak a szidalomnak, melylyel az ellenzék naponként elárasztatik?

Senkinek sem kellemesebb a harc, mint a béke. A zaklatás nem jobb a nyugalomnál; a zaj bántóbb, mint a csend; a biztonság többet ér, mint a veszély.

De mindenek fölött áll a kötelesség.

Megszökni az ellenzéktől annyi, mint megszökni a kötelesség elől. Aki menni akar, az menjen. Aki inkább szereti önmagát, mint a hazát, hát menjen. Aki többre becsüli a meggyalázó nyugalmat, mint az önérzetes küzdelmet, hát menjen.

De mindaddig, míg a tudatlanságot felvilágosítani, az elnyomottat védelmezni, a hitványt büntetni, a hatalmat ellenőrizni, az alkotmányt oltalmazni, a nemzet jogosult vágyait istápolni kell: mindaddig, az ellenzékre szükség van, hogy legyen a jónak egy politikailag szervezett társasága, mely önzetlen hazafiassággal küzd, hogy felföldje a hibát, megbüntesse a gonoszságot, egyensúlyba hozza a jogot a kötelességgel, megtörje a hatalom túlkapásait és előbbre vigye a nemzet és az egyén szabadságát.

A veszprémi hang.

1895. február 13.

A függetlenségi és 48-as párt többsége a parlamentben másfél év óta a politikai élet legradikálisabb kérdéseiben együtt szavaz a kormánypárttal. Azon distinkció hangoztatása, hogy nem a kormány van támogatva, hanem az elv, sohasem mulasztatott el. De miután ezen támogatásnak a valóságban nemcsak az elvek vették jó hasznát, hanem a kormány is: a hangoztatott distinkciók dacára, pártunk vidéki tagjai sok helyen zavarba jöttek politikai kötelességeik irányában.

Az elkövetkezett felfogási zavar abban nyert tényleges kifejezést, hogy az időközi választások alkalmával pártunk tagjai vagy visszavonultak a küzdelemtől, vagy saját lobo-gójukat átvitték a kormánypárt táborába s ezzel azt egy másik ellenzék ellenében győzelemre segítették. Sőt megtörtént az is, hogy pártunk egyik része kipróbált hűségű és országos nevű jelöltet állított, de a másik rész mégis a kormánypárthoz szegődött.

E felfogási zavarnak mentsége nincs; de magyarázata van. A felfogásnak e zavarát menteni nem tudom, nem is akarom, mert a becsületes embernél a zászló tisztasága előbbrevaló, mint az egyéni érdek. A felfogási zavarnak magyarázatát abban látom, hogy a párt központi magatartása megtévesztette a vidéki híveket. Az a tény, hogy a központ együtt szavaz a kormánynyal, a szilárd emberekben csak gyanút okozott, vagy kételyt szült. Azok pedig, kiknek érdekei a pártos adminisztráció elvetemültsége miatt állandó károsodást szenvedtek, mintegy fölszabadítva érezték magukat a megszokott szép elvek azon nyúgei alól, melyek miatt eddig a hivatalok packázásait megadással túrték. Ekként az egyiknél megrendült a bizalom, a másikonál ingatagga lett a hit, a harmadikonál kételyek keletkeztek, a negyediknél alkura lépett a meggyőződés, az egyéni érdekekkel.

Ismétlem, hogy ez nem védelem, mert a politikában nem érdemel mentséget sem a tévedés, sem a kishitűség; az

önzés pedig nemcsak visszataszító, de megvetésre méltó indulat, mert egyéni érdekeit helyezvén a közjó fölé, a hazafiatlanság bélyegét viseli magán. A vidéki elvtársak vázolt magatartása tehát nem menthető.

De a magatartás magyarázata részben legalább, a központi párt eljárásában található meg.

Nem hibáztatok senkit. Meddő és káros volna abban a pillanatban küzködni egymás ellen, a mikor az események hullámai fejünk fölött készülnek összecsapni. Már is az a látvány, mintha országszerte megszűnt volna a függetlenségi és 48-as párt s mintha mi, itt a központban, csak a levegőben függőnek talaj nélkül, gyökérzet nélkül.

Szerencsére – csak látszat. Ez nem a valóság képe, hanem egy pillanatnyi zavarból keletkezett optikai csalódás. A veszprémi pártvezérek szép kiáltványa nyújt arról tanúságot és vigaszt, hogy a volt kormánynak, pártunk megsemmisítésére irányult tevékenysége csak érvágás volt, de nem halálos dőfés.

A veszprémi szózatotól ma-holnap visszhangozni fog az ország. A párt mindenütt kiselejtezi magából a húsos fazekak híveit és az arany borjúnak imádóit. A hatalom érezni fogja, hogy az önzetlenségnek, a köztevékenységnek, az elvhűségnek, hazafias erényei élő és mozgató erők a nemzeti közszelében. Érezni fogják, hogy az ingadozóktól megtisztult párt kettőzött kitartással, fokozott eréllyel, bátor elszántsággal fordítja maga elé a küzdelemnek esélyeit.

Elvégre is, megfogják tanulni azok, kik egyéb eszmék hiányában, a kiegyezés híveit pártunk kiirtása céljából akarják sorakoztatni, hogy a századok tanúságait nem lehet főispáni fogásokkal elemészteni, hogy századoknak szenvedéseit nem lehet választási erőszakkal megszüntetni s hogy százados események által megérlelt igazságokat nem lehet elfojtani azzal a nyilvánvaló hazugsággal, hogy tartományi tengődésünket, önálló állami életnek nevezik.

A történelmet agyonütni nem lehet s az életfentartási ösztönöket sem lehet egy nemzetből kidisputálni. Gazdaságunkat nem tudjuk, és nem akarjuk osztrák érdekek szerint berendezni. Nemzeti szellemünket nem tudjuk és nem akar-

juk német minták szerint átídomítani. Nem tűrjük azt a megaláztatást, mely anyanyelvünket éri, a pénzünkön tartott intézmények keretében. Nem tűrjük azt a megaláztatást, hogy nem mi oltalmazzuk meg mindazt, a mi nekünk drága és szent: hazánkat, jogainkat, szabadságunkat, békénket. Biztosítékokat követelünk, mert azokhoz épen annyi jogunk van, mint az élethez, s mert existenciánkat senki kegyelmének nem akarjuk kiszolgáltatni.

Mindenki kishitű, ha azt hiszi, hogy a századok küzdelme befejezést nyer 1867-ben. A kiegyezés csak pihenőpont, de nem végállomás. A haladás útját föl nem tartóztatja sem az emberi akarat, sem az intézmények korlátja. A gyenge kis rügy áttöri a legerősebb fakérget. A fűszál vékony gyökere megrepesztí a sziklát. Kishitű politikusok ti, hát a magyar nemzet életerejében kisebb az önfentartás energiája, mint a rügynél és a fűszálnál?

A harcban azért mutatkozunk gyengéknek, mivel nem voltunk szervezkedve. Központ és vidék között hiányzott a szükséges kapocs. Nem állandó hadsereg voltunk, hanem csak szétszórt nemzetőr csapatok. Az együttérzés rokonszenvét nem fűzte össze a szervezetnek biztos kézzel kötött erős hálózata. A lelkesedés erejét nem fokozza a fegyelemben rejlő erő. A meggyőződés hevét nem tüzesítette az összetartás melege.

Minden meg fog változni. A veszprémi szózat nem enyészik el visszhang nélkül. A közös hit megtermeli pártunk tagjaiban a közös kötelesség érzetét. A mulasztást fokozott tevékenység váltja fel. A veszprémi szót megérti a központ és azzal fog felelni, hogy a szervezkedés csorbáját elsősorban önmagán köszörüli ki. A központ elhatározását követni fogja minden vidék, miként a bolygók a napot.

A veszprémi bajtársak ne aggódjanak. A mit elhintettek, a gondosan ápolta mag csirába indult országszerte.

Szervezkedés.

1895 február 13.

A kormánynak alig van egynéhány szónyi többsége. Ha számíthatjuk a pártok számbeli arányait, az ellenzék, mint kisebbség olyan számos, viszont a kormánypárt, mint többség, olyan csekély, hogy sikert a harcokban ennek a kis többségnek jósolni senki sem mer. De a szavazások valóságában mégis úgy történik, hogy ez a kis többség megnő; a vékonyka szálon függő szerencsepók tovább él; az ellenzék számaránya pedig feltűnő módon csökken. Papíron a kormány többsége 15 szavazat: a valóságban 50-60 szavazat-többséggel szokott győzni a kormány.

Ennek a különös tünetnek olyan okai is vannak, melyeken a függetlenségi és 48-as párt segíteni nem tud. ide tartozik egyebek között az is, hogy a Madarász József elnöklete alatt élő függetlenségi párt nem tartja magára nézve szükségesnek, hogy a többi ellenzékkel, akár az elvekben, akár a felfogásban, akár a taktikában, a legkisebb szolidaritást is érezzen. Ez a szabad-csapat nem ismer önmagára nézve korlátokat; épen azért, a politikai számításoknál ingatag tényező, mert soha senki sem tudhatja, hogy a pillanatnyi hevülések milyen elhatározást érlelnek meg benne. Lehet különben, hogy a szabad-csapat elhatározásai is beilleszthetők valamelyik politikai rendszerbe; csakhogy, fájdalom, ennek a politikai rendszernek a törvényeit, emberi elmének még kutatni nem sikerült. Úgy vagyunk vele, mint az időjárással. Sem azt nem tudjuk, hogy eső lesz-e, vagy napsugáros idő, sem azt, hogy mi idézte elő egyik napon a vihart, a másik napon a szélcsendet.

De mint mondtam, ez egy kívül eső baj, melyen a függetlenségi és 48-as párt segíteni nem tud. A szabad-csapatnak ez a politikája különben is csak 10-12 szavazattal szokta a kormány mérlegét javítani. A mérlegjavulás többi eszközét önmagunkban kell keresni – helyesebben szólva, önmagunkból kell kiirtani.

Kérdés: miben áll ez az eszköz?

Felelet: a párt szervezetlen voltában.

Arról vagyok meggyőződve, hogy e téren az őszinte beszéd, csak hasznunkra lehet. A leplezett bajnak az a természete, hogy napról-napra jobban elmérgesedik. A bajnak föltárása legelső lépés a gyógykezelésnél.

Aki személyekben keresi a baj forrását: útvesztőbe kerül, eltéved, és hosszas botorkálás után azon meggyőződéssel tér vissza, hogy a hiba okait ott fel nem találja, mert e párt tagjainak lelkében a kötelességtudás, az elvhűség az önzetlen hazafiság mindazon jó tulajdonsággal együtt, mely a népképviselői állás díszét alkotja, elevenen él, hat és munkálkodik.

Az is csalódní fog, aki a baj forrását a párt programjában keresné, melynél az emberi elmének nincsen egyszerűbb, természetesebb és igazabb terméke. A nagy természetben kivétel nélkül, minden lénynek legfontosabb életfeltétele a függetlenség. A mely lény nem követheti a saját ösztöneit és elhatározásait, elveszti egyéniségét, fejlődésében elkorcsosul. A világrend ezen örök törvényének az; ember és az emberi társulás épen úgy alá van vetve, mint a növény és az állat, mert e világegyetemben unitás van s minden a mi létezik, életének egész folyama alatt, úgy születése, mint fejlődése és halála alkalmával, teljesen azonos törvényeknek hódol.

Hol van tehát a hiba, ha a személyek megbízhatók, s a program kifogástalan? Ismétlem: a szervezkedés hiányában.

Szeretjük a munkát, de nincsen munka-felosztás. Érezük a kötelességet, de nincs kiszabva a kötelesség-telejesítés módja. Van erőnk a küzdelemhez, de az erő nincsen kihasználva. Nem hiányzik sem a hangulat, sem a temperamentum, de az indulatok nincsenek összesítve. Katonák vagyunk, de nem hadtest. Ütközünk, de nem csatázunk. Verekedünk, rendszer nélkül, de háborút nem folytatunk. Ebben látom én a bajt.

Mindenki a maga kezére dolgozik. A függetlenségnek annyira hívei vagyunk, hogy pártfegyelmet sem ismerünk. A tudósnak, a képességnek, a lelkesedésnek jó fegyvereivel harcolunk, minden taktika nélkül. Ebben a különös hadjáratban, mely maholnap megéri a 30 éves háború idejét, nincsen

beosztás, nincs tartalék, nincs tervszerűség. Az ellenfél gyöngeégeit épen úgy nem ismerjük, mint a segélycsapatok erejét

A jelszót senki sem tudja s a vezényszóra senki sem hallgat. Az egyenlőség szeretetében a legszélsőbb radikalizmusig jutottunk. A ki fölemelkedik, azt visszahúzzuk, hogy maradjon az átlagnívón. Így aztán nincsen vezér. Helyesebben szólva: mindenki vezér, egyenlő ranggal, de persze nem egyenlő képességgel.

Innen van, hogy nyolcvannégyen volnánk és mégis csak huszonnégyen vagyunk.

Maradunk, vagy távozunk tetszés szerint. Beszélünk és hallgatunk tetszés szerint. Szavazunk, vagy nem szavazunk tetszés szerint. Lehet-e így kilátás sikerhez? Mehetünk-e így előre főséges elveink valósitása felé? Ki tudja-e így használni a pártunkban rejlő erőt s a kormánypártnak gyöngeégeit? Csoda-e, ha az elernyedés tünetei mutatkoznak egy ilyen táborban? Csoda-e, ha ezek a tünetek vidéki elvtársainkban aggodalmakat szültek és ingadozást okoztak?

De ismerve a bajt, könnyű megtalálni az orvosszert. A szervezkedés hiányán szervezkedéssel kell segíteni. Hiszem, remélem, vallom, hogy a mai értekezlet kipótolja ezt a hiányt.

A szervezkedés kérdése.

1895. február 19

Az »Egyetértés« immár három közleményt hozott nyilvánosságra a függetlenségi és 48-as párt szervezkedési mozgalmáról. Mind a három közlemény megegyezik abban, hogy a szervezkedés szükséges, valamint abban is, hogy a szervezkedésnek az a módja, a mely megindított, nem helyes. Hanem, hogy aztán mi volna célravezető a zilált pártviszonyok szanálására: azt nem tartotta szükségesnek megmondani. Magyarán szólva: tanácsot ad, de kalácsot nem; bírál, de útba nem igazít; gáncsol, de nem javít.

Az ilyen könnyű módszer a helyzetet sem nem tisztázza, sem meg nem oldja. Arra talán alkalmas, hogy a kérdések elmérgesedjenek, de arra nem alkalmas, hogy a rég' nélkülözött testvéries együttérzést a párt kebelében helyreállítsa.

A diagnózist az »Egyetértés« így állapítja meg: »Az most a pártéletnek elfajult betegsége, hogy a pusztán egyéni gondolkozás és egyéni elv feltétlen önállóságot arrogál a párt egész programmszerű álláspontjával szemben és hogy egyes párttagok szereplése a parlamentben, vagy a sajtóban folytonos ellentétben áll a partéiét legtermészetesebb követeléseivel.

Ez a diagnózis nagyban és egészben helyes. Mintegy két év óta gyakran hallunk olyan beszédeket és gyakran olvasunk olyan hírlapi cikkeket, melyek »ellentétben állanak a pártélet legtermészetesebb követelményeivel.« Az ilyen beszédek és cikkek alaposan megzavarták a közfelfogást. E zavar olyan tetőpontra hágott, hogy vidéki párthíveink immár kibontott zászlóval szavaznak és korteskednek a miniszter mellett és verik a mellüket, hogy ők elveik fentartásával lettek kormánypártiak.

A diagnózisban fölfedezett beszédeket és cikkeket ne keresse az »Egyetértés« annál az árnyalatnál, mely most a szervezkedési mozgalmat megindította. Ha itt keresik, csak kárbavesztett időről tud magának beszámolni. A mozgalom indítóit az vezette, hogy az ellenzéki szellem lángja kialvó félben van. Ezt a lángot tehát fel kell ébreszteni. Az vezette, hogy az együttérzésnek bajtársi kötelékei «meglazultak. Ezeket a nemes kötelékeket tehát szorosabbra kell fűzni. Az vezette, hogy részint tévedésből, részint elfogultságból, pártunknak némely tagja állandóan a kormány felé kancsalít, mintha csak azt akarná kilesni, hogy a kegyes urambarátomnak mi kellemes és mi nem? Az vezette, hogy a pártnak alig negyedrésze vesz részt az ülésben. Vezette főképp az a tapasztalás, hogy a szélbali kormánypártiság, mely a központban csak látszat volt, a vidéken valósággá lett.

Vannak a mozgalom megindítóinak sorában, kik melegen küzdöttek az egyházpolitikai reformok mellett és van-

nak, kik e reformokat nem helyeselték. Olyan egyén azonban egyetlen egy sincs, aki a már megalkotott reform-törvényeket ne tekintené teljes erejű és véglegesen megalapított törvényeknek. Olyan sincs egy is, aki a még hátralévő törvényjavaslatok szempontjából a párt eddigi megállapodását a legcsekélyebb mértékben is alterálni akarná. Vagyis: a szervezkedési mozgalomban az egyházpolitika sem úgy nem szerepel, mint indító ok, sem úgy, mint cél.

Ellenkezőleg. A divatos elvadásnak ízléstelen kifejezését használva, a »liberálisok« és »ultramontanok« egy szívvel és egy lélekkel annak a meggyőződésnek adnak kifejezést, hogy közös egyetértéssel tessük el magunk között azt a bizalmatlanságot, melyet köztünk az egyházpolitikai küzdelmek felidéztek; ne kutassuk a pártegység megbontásának okait; kerüljük el gondosan a szemrehányásnak még árnyékát is; feledjük el az ellenszenvnek, a méltatlanságnak, a gyanúsításnak mindazon momentumait, melyek elidegenítő hatással lehetnek és álljunk valamennyien sorompóba azzal az igaz és őszinte bajtársi eltökéltséggel, mely pártunkat minden nagy harcában jellemezte, amely a véderő és közigazgatási vitánál lehetővé tette a nemzetre nézve a sikert, a pártra nézve a dicsőséget.

Már most az a kérdés, hogy ezt a célt miképpen lehet elérni.

Semmiesetre sem olyan móddal, amilyent az »Egyetértés« maga elé tűzött. Mert hát mire kell elsősorban törekedni, ha az együttérzés megbomlott súlyának helyreállítását komolyan akarjuk? Bizonyára arra, hogy az az ék, mely egymástól a kedélyeket külön külön választotta, minél előbb eltávolítva legyen. Mi volt ez az ék? Kétségtelenül az egyházpolitikai reformok körül fölmerült elvi meg hasonlás.

De most már szerencsére túl vagyunk ezen a kérdésen. Mi hát a tenni való?

Egyszerűen az, hogy ne varrjunk ezentúl is hímecskét a meg hasonlásból. Mit tesz azonban az »Egyetértés«? Előtérbe tolja most is az egyházpolitikát.

Tehát ásót vesz a kezébe, hogy még jobban kiszélesítse az árkot. A helyett, hogy segítene az ék eltávolításában,

kalapácsot vesz a kezébe és még beljebb veri az éket a párt szívébe. Ez nem jó módszer.

Mire kell másodsorban törekedni? Bizonyára arra, hogy az elvi meghasonlásból származott személyes bizalmatlanság megszűnjék. És mit művel e téren az »Egyetértés«? Következtesen folytatja azt a csodálatos becsmérést pártunk legelőkelőbb vezérelméje ellen, melynek folytatásában hosszú évek sorozata alatt soha ki nem fáradott. Arra igenis gyakran kapott alkalmat, hogy egyes kormányférfiakat providenciális nagyságoknak hirdessen; de sohasem mulasztott el félig-meddig kínálkozó alkalmat, hogy egy kórusban a kormánypárt lapjaival ne intézzen vehemens és igazságtalan támadást pártunknak azon vezéralakja ellen, aki Csávolszky Lajossal együtt nem ment be a Tisza-féle fűzióba s aki 23 évig tartó küzdelmében nemcsak elvhűségének adta próbáját, de őseréjével, nagy látkörével és sokoldalú képzettségével jóformán egyedül képes a kikiáltott providenciális nagyságokkal szemben a vitát minden pillanatban fölvenni és a sortűzet kiállani.

Minden párt és minden pártlap megszokta becsülni a parlamenti küzdelmeknek saját kebeléből támadó bajnokait. Az ilyen harcosok méltán megérdemlik a pártlapok támogatását, mert erejük a párt ereje, sikerük a párt sikere, dicsőségük a pártnak dicsősége s mert az ócsárlás lohasztja harci kedvüket s ezzel együtt gyöngül magának a pártnak harci képessége.

Soha sem látta azt senki, hogy gróf Apponyit a nemzeti párthoz tartozó hírlapok, vagy a minisztereket a kormánypárt közlönyei szidalmazták volna. Tovább megyek. Mikor a balközép ideiglenesen kettévált azon kérdés miatt, hogy résztvegyen-e a párt a delegációban vagy ne: azok, kik résztvettek, »Hazánk« címmel új lapot alapítottak s így a balközépnek a »Hon«-nal együtt két lapja és árnyalata volt. A két lap hasábjain erős publicistikai vita indult meg azon kérdés fölött, mely a párt meghasonlását előidézte. De az »Egyetértés« egyetlen sort sem tud e vitából felmutatni, mely az objektív érvelést egyfelől a Tisza, vagy Ghyczy, másfelől a Simonyi vagy Péchy becsméréssel tartotta volna.

szükségesnek fűszerezni. A vitának ezen nemes eszközei lehetővé tették csakhamar a pártegység helyreállítását. De az »Egyetértés« olyan eszközöket használ, mintha a pártszakadást tartaná óhajtandónak és szükségesnek.

Mi célja van annak a »jóléti bizottságinak, melyet az »Egyetértés« jónak látott a közönség olcsó mulattatására így keresztelni és egy abszurdumnak nevezni? Célja egyfelől a munkamegosztás, hogy az adminisztratív és a politikai tevékenység több kézben legyen letéve; mert a terheknek ilyen mértékű feladatát, kivált ha a fúzió létrejön és minden felhő ellenünk tornyosul, – egy embernek a válla el nem bírja. Másfelől célja az erőket koncentrálni, a taktikai egységet létrehozni s ütközetek alkalmával a harcosokban rejlő erőknek teljes felvonulásáról rendszeresen gondoskodni.

A kormánypártnak zárt sorokban szervezett seregével szemben nem küzdhetünk tovább mezei hadak módjára.

Egy szóval, – két évi pihenés után, – ellenzék akarunk lenni a szó komoly értelmében s nem ambicionáljuk a kormányférfiak vállveregető megalégedését. Im, ez a célunk. Akinek nem ez a célja, hibáztathatja a szervezkedés mozgalmát és ócsárolhatja a párt vezéralakjait.

Válasz.

1895. február 20.

Engem, aki gyalog járok a Magyarország által taposott szerény ösvényen, az a különös szerencse ért, hogy egy publicista, ki az Egyetértés magas nyergében ül, kegyes volt meglátni. Osztályrészem persze az lett, amit a gyalogjárónak szokott juttatni a lóhátról beszélő ember: lenézés, gúny, kicsinylés és gyanúsítás. De miután néhány barátommal azt a célt szolgáltuk, hogy a meglazult együttérzés a pártban helyreállítsák s miután az egység alatt nem azt értjük, hogy az egyik fél győztes maradjon, a másik pedig

lebunkóztassék: ennél fogva türelemmel fogadom, ami személyeknek jutott és nem nyúlok azokhoz a fegyverekhez, melyek az Egyetértés érzékenységét érinthetnék.

Múltkori közleményemben három kérdésnek igyekeztem kifejezést adni. Tudni óhajtottam ugyanis, hogy miért nem akarja az Egyetértés a szervezkedésnek azt a módját, mely indítványozva van? Ha ezt nem akarja, minő eszközt tart arra nézve szükségesnek, -hogyan azon kötelek, melyek a párt tagjait egymáshoz s a vidéket a központhoz fűzik, megszilárdíttassanak? Harmadik kérdésem volt, hogy miként lehet a pártfegyellemmel összeegyeztetni az Egyetértésnek azon eljárását, mellyel nem szűnik meg a párt egyik vezéralakját, a tárgyias kritika határain átcsapva, minden képzeltet alkalommal ócsárolni?

Ezek a kérdések nem voltak ilyen kategorikus alakban fölvetve, de iparkodtam úgy írni, hogy a figyelmes olvasó elméje előtt főleg ezek a kérdések domborodjanak ki. Az Egyetértés megértette iparkodásomat és feleletet ad mind a három kérdésre.

A szervezkedésnek indítványozott módját azért nem helyesli az Egyetértés, mert nem akarja jóléti bizottsággal, esetleg velencei tizekkel kormányoztatni a pártot. Jól van. Értem. De engedje megjegyezmem, hogy ez az argumentum nem nekem szól, hanem azoknak, kikről fölteszi az Egyetértés, hogy koponyájuk még az enyémnél is gyöngébb. Vitázó felem itt bizonyára azokra gondol, kikről föltehető, hogy rémregényeket olvastak a véres guillotinról és az, ólomfedelű forró börtönökről s akik ezen olvasmányok hatása alatt politikai hitágazattá teszik a rémlátást.

De ha sem a közjóléti bizottságot, sem a tizek tanácsát nem fogadja el: akkor mit tart szükségesnek? Az Egyetértés – nem érzi magát kötelezettnek a feleletre, – nem tér ki a kérdés elől és ebben látja a megoldást:

»... minden párttagra nézve a kötelező elv erejével lehetetlenné tenni azt, hogy az egyházpolitikai revízió követelésével a régi megoszlás kovászát vigye a párt életébe.«

Ezt is értem. Lényegében úgy-e azt jelenti, hogy az egyházpolitikai törvények revízióját sem sürgetni, sem támo-

gatni ne legyen szabad? Nos? Ha a párt többsége egy ilyen elvű határozatot hoz: akkor bizony ez a határozat mindenkit kötelezni fog, aki pártkötelékhez tartozik. Hanem azoknak, kik a párt teljes és végleges felbontásán fáradoznak, ajánlom, hogy ne is formulázzák az Egyetértés óhaj-tását, mert ezzel ugyan célt nem érnek.

Hiszen azok között, kik a reformok ellen szavaztak, egyetlen egy sincs, aki ne helyeselné a reformokban rejltő fő elveket. Hiszen az állami bíraskodást, az egységes házassági jogot s ennek következményeképp az állami anyakönyvvezetést kivétel nélkül mindenki helyesli és akarja. Eltérés tehát a főelvekre nézve pártunkban nem volt. Igenis, láttunk konkrét hibákat a konkrét javaslatokban; igenis éreztük, hogy a reformáció készületlenül találta a nemzetet. Igenis hirdettük, hogy olyan javaslatoknál, melyek a kormány létalapját alkotják, egy ellenzék nem támogathatja a kormányt. Igenis volt köztünk különbség a polgári kötés formájára nézve; de ismétlem, a kérdés lényegében valamennyien egyetértettünk, mert senki sem akarta az egyház kezében hagyni azt a hatalmat, mely az államot illeti meg s mely nélkül az állam bíraskodási suverénitása csak sántikáló jog lenne.

De mivel ezt mindannyian így hisszük, így valljuk, így akarjuk: ennél fogva senki sem szolgáltatott komoly okot arra a gyanúsításra, hogy most az Egyetértés revizionális törekvéseket tulajdonítson nekünk. A múlt értekezleten negyvenöt párttag megbízásából beszélt Ugron Gábor és ki-mondta, hogy az alkotott törvényeket mindnyájunknak respektálni kell: azokban nemcsak megnyugszunk, de kötelességünk azoknak végrehajtását követelni. Akik egy ilyen kijelentéssel nincsenek megelégedve, hanem a revízió réme ellen még további biztosítékokat is kívannak, azoknak már nem az a törekvésük, hogy a pártegység megszilárdíttassék: azok tehát nem állhatnak meg az Egyetértés által ajánlatba hozott kötelező erejű határozatnál, mert hiszen az abban rejltő szelíd formájú bizalmatlanság nem elegendő a pártszakadásra; hanem tovább kell a húrt feszíteni és azt kell követelni, hogy mi ultramontán klerikálisok adjunk egyenkint és külön-külön fej- és jószágvesztésnek és örök hütlenségi bűnnek terhe alatt

magunkról írott és megstemplizett reverzálist arról, hogy a revíziót sem ezen, sem a másvilágon nem akarjuk és hogy a végrehajtást annak minden stádiumában és minden fel- " tétéle mellett és a közigazgatás államosításának tüskéi és bokrai között is támogatjuk és elősegítjük.

Így tessék a dolgot formulázni, ha pártszakadást akarnak. De aki nem akar pártszakadást, hanem akarja a párt egységét, az egységben az erőt, az erőben a harcképességet: az nem elégedhetik meg az Egyetértés ajánlatával. Az az ajánlat az egységet csakis a vélelmezett revízió ellen fogná biztosítani. Ám, mi nem felekezeti párt vagyunk. Nem is az egyházi reformok pártja. A polgári házasság csak alkotó része a programnak, de nem fundamentuma. Pártéletünkben nem tesszük az egyházpolitikát kizárólagosan domináló elemmé. Ennélfogva, mikor szervezkedésről beszéltünk, akkor nem jelölhetjük meg, mint egyedüli eszközt és végcélzt azt a biztosítékot, mely a revízióknak még gondolatát is kizártának tekintse. Egy ilyen intézkedés arra jó lehet, hogy eddigi pozíciójából a pártot átjárszódja teljesen az egyházpolitika terére, de arra nem való, hogy a pártban levő erők szervezkedés által koncentráltassanak.

Figyelmeztetem az Egyetértést, hogy pártunkban nincsen nyilvántartás, nincsen fegyelem, nincsen munkafelosztás; hogy klubéletünkben nincsen élet, hogy magánérintkezésünkben hiányzik a bizalomnak azon delejes árama, mely az összetartozandósági érzületet fentartja és erősíti. Így aztán, aki erős, az nincsen támogatva, aki gyenge, az nincsen oltalmazva. Nem méhek vagyunk, hogy együtt alkossunk, hanem mezei tücsök módjára, külön-külön énekelünk. 84-en volnánk és 24-en vagyunk az ülésekben. Ezzel szemben kell-e figyelmeztetnem az Egyetértést az ellenfél erős és kompakt szervezetére?

Harmadik kérdésemre az Egyetértés úgy felelt, ahogy tudott. Azt mondja, hogy az Ugron Gábor szereplése az én publicisztikai szívügyem. Ebben sok igazság van. A gondviselés őt nagyobb tehetséggel áldotta meg, mint pártunknak sok más tagját. Ennélfogva természetes dolog, hogy én őt vezérembernek tekintem. Célunkat sohasem úgy fogtam

föl, hogy programmunk platonikus viszonyban maradjon az étellel, hanem mindig úgy, hogy országunk javára ez a programm megvalósuljon. A politikai programmok nem mennek át önmaguktól az életbe. Az átültetéshez ember kell. Ennyiben szolidaritást látok az ember és a programm között. Ha a zászlótartót leütik a lábáról, habár talán csak ideiglenesen, a zászló együtt esik le vele és mindenesetre elporosodik. Az Egyetértés nem így hiszi és ezt az alkalmat is felhasználja, hogy nagyot üssön Ugron Gáboron. Ki-ki a módja szerint.

Egyet azonban konstátálok. Ha nekem szívügyem az Ugron szereplése, úgy akkor ez a szereplés az Egyetértésnek vörösposztója.

Megválás.

1895. február 26.

Szándékosan nem használom a »kiválás« szót, mikor arról beszélek, hogy a függetlenségi és 48-as pártból 33 képviselő kilépett. Mert úgy a kilépés ténye, mint annak indokolása, nem a kiválással járó nemesbülést, hanem a megválással járó elgyöngülést jelenti.

A függetlenségi elvet az események előtérbe tolták.

Kik ezelőtt tartózkodó állást foglaltak el: az értelmiségnek köreiből az évek tanúságai sok embert gyűjtöttek a zászló alá. Akiben erőteljesen lüktet a nemzeti érzület: vágyait csak az állami önállóságban láthatta kielégíthetőnek. Aki nagy súlyt helyez gazdasági életünk fejlődésére: a közforgalmi adatok hosszú sorozatából meríti azon tapasztalást, hogy a vagyoni megizmosodásnak legelső feltétele az állami önállóság. Aki hazánk állapotát az államférfiúnak történelmi szemüvegén vizsgálja: jövőnknek egyedüli biztosítékát csak abban láthatja, ha Európa közjogi rendszerében Magyarország, mint önálló tényező szerepel. Ez a meggyőződés

napról-napra jobban áthatja a nemzet rétegeit. Minden nap új biztosítékot hoz napfényre az iránt, hogy a kiegyezés keretei szűkre vannak szabva. Deák Ferencnek legjobb hívei sem zárkozhatnak már el attól a vallomástól, hogy egyfelől megalkotni a paritást, másfelől úgy kiterjeszteni a haduri jogokat, hogy német nyelvű és osztrák szellemi hadsereg váljék lehetővé: ez egy politikai és jogi tévedés volt, mely hazánkat abba a dilemmába sodorta, hogy a törvény ellenkezők az étellel.

A függetlenségi elv térfoglalása Bécsben aggodalmakat szült. Ott jól meg szokták érezni az erkölcsi tényező logikai összefüggését és így tudták, hogy a magyar nemzeti eszme izmosodása karonfogva jár a függetlenségi elv terjedésével. Mind a kettőre csapást kellett tehát mérni. Így történt, hogy Borossebesen a nemzeti eszmét, Kőszegen a függetlenségi elvet érte a korona lesújtó ígérete. Am, az óhajtott siker nem mutatkozott. Az ütésnek gyakran van romboló hatása. Olykor azonban tömörítő hatása van. Ezúttal a függetlenségi elv hívei tömörültek. A bécsi számítás nem sikerült.

Hanem a Burgban nem szeretik a fél munkát. Aki nem ér célt az egyenes úton, de célt akar érni, rálép a hosszabik útra is. Műszaki nyelven szerpentinának nevezik azt, mit politikai nyelven tekervényes útnak hívnak. Azt mondják, hogy Wekerle Sándor úr csodálatos világossággal tudta odafönt kifejteni a közjogi ellenzéknek az egyházpolitikai reformáció által bekövetkező megsemmisülését.

A kérdés a következő csodálatos világosságban volt felállítva: Vagy reform s ezáltal a kormánypárt összetartása és a szélbal megsemmisülése; vagy a kormánypárt szétomlása reform hiányában és ezáltal a szélbalnak veszélyes megerősödése. Tehát vagy, vagy.

De hát mi összefüggés van a kormány reformációja és a szélbal megsemmisülése között?

A felelet világos lehetett. A szélbal, ha ellenzi a reformot, önmagával jut ellenmondásba és elveszíti értékét; ha pártolja, tekintve az akciónak évekre húzódó idejét, elveszíti ellenzéki állását, tehát életműködésének feltételeit, mert

akarata beolvad a reformot vezető kormány akaratába, öncélúsága megszűnik és egy lomha tömeggé lesz a kormány járszalagján. Ha pedig részben ellenzi a reformot, akkor kettészakad testben és lélekben s tekintve e pártnak temperamentumát, az egymás ellen való harcban fogják minden erejüket elforgácsolni és fölemészteni.

Amit mondék, az nem elkésett bölcsessége az utólagos jövendölgetésnek. Hiszen mindenki tudja, hogy Bécsben a reformnak nincsenek hívei. Ha mégis hozzájárultak, arra erős ok működött közre. Ez az erős ok a Wekerle Sándor úr említett alternatívája volt. Vagy, vagy. Vagy reform, vagy a szélbal erősödése. Mindkét dologtól irtóztak, hanem a szélbaltól jobban, mint a reformtól. Tehát inkább a reform, mint a szélsőbal izmosodása.

Abban az időben a hírlapok a bécsi elhatározásnak illetően indokát bőven szellőztették. Ez az indok a főrendiház tárgyalása alkalmával a politikai kombinációk bizonytalan homályából kilépett és a való ténynek pozitivitását öltötte magára. Széchényi Imre gróf ugyanis, aki közelebb áll az udvarhoz, mint a nemzethez, kijelentette, hogy a reformot nem önmagáért fogadja el, hanem azért, mivel abban esz-közt lát a közjogi ellenzék megbontására. Ez a fontos kijelentés akkoriban nagy feltűnést keltett anélkül, hogy pártunk tanúságot merített volna belőle. Mert hát mi nem politikusok vagyunk, hanem dogmatikusok.

Mi történt azután?

Pártéletünk a bomladozás melegágyává lett. A bizalmatlanság és gyanúsítás sátrat ütött a lelkekben, a kormány-párt hírlapjai és emberei állandó táplálékkal járultak a bomlás elemeinek hizlalásához. Az Egyetértés nem különben.

A reform ellenzőiben az a gyanú nyert gyökeret, hogy a másik fél titkos paktumra lépett a kormányval; a reform pártolóiban az a hit érlelődött meg, hogy a másik fél lemondott a szabadelvű haladásnak nagy ideáljáról.

Így szakadozott szét az együttérzésnek minden nemes köteléke s a hosszas belső viszály így végződött a feleknek ágytól és asztaltól való elválásával.

Rosszkor és helytelenül történt.

Roszkor, mert hiszen mindenki látja, hogy Bécsben az utolsó csapásra készülnek. A jelszó ki van már adva. A kiegyezés hívei fúzióra vannak meginvitálva. Az első kísérlet dugába dőlt. De jönni fog a második, a harmadik s végre is sikerülni fog. A fúziót én is óhajtom, mert az a cél, melyet hozzá Bécsben fűznek, nem éretik el.

De a bécsi körök világos célja a közjogi ellenzék végleges megsemmisítése a fúzió által. Mikor tehát ilyen előkészületeket látunk, akkor bizony rosszul választották meg az időt a pártegység megbontására.

De helytelenül is tették. Mert okuk a kilépésre nincs. Világosan kitetszik ez a hozzám intézett levelükből, melyben azt állítják, hogy a többség »megtagadta hozzájárulását« azon indítványhoz, mely a függetlenségi és 48-as párt programjának megalkuvás nélküli fentartását mondta ki.

Ez az állítás nem felel meg a valóságnak.

A programhoz való hűséget nem kellett manifestálni, mert ez a hűség senki által, senki irányában kétségbe vonva nem volt és nem is lehetett. Az értekezleten ez a pont még csak vita tárgyát sem képezte, ennélfogva szó sem lehetett annak a megtagadásáról, amit senki sem kívánt. Az értekezlet szervezkedési célból volt összehívva, nem pedig programalkotási célból. Az értekezlet tehát illetéktelen volt arra, hogy programmszerű nyilatkozatot tegyen. Ha tett volna, hatáskörét lépte volna át.

Azt mondani a párt többségéről, hogy nem akar programjához ragaszkodni, egyszerű ráfogás. Érzik a kilépésnek, tehát a pártrombolásnak iszonyú súlyát, mely egész mértékben rájuk nehezedik s mivel indokot nem találnak, tehát ürügyet keresnek. Ez az egész.

Szervezkedésre voltunk összehívva. Nem tárgyalhattunk tehát egyéb kérdést, mint ami a szervezkedésre vonatkozik. Nem tárgyalhattuk és nem tárgyaltuk a kisebbség indítványának azt a részét sem, mely kijelenteni kívánta, »hogy csak az lehet a párt tagja, ki a párt határozatai ellen állást nem foglal.«

Köszönöm az ilyen pártegységet, de nem kérek belőle. 1874-ben Kossuth Lajos ilyen programot kívánt a párttól:

»Magyarország legyen önálló, független állam, mely sem törvényhozási, sem kormányzási tekintetben semmi más országnak alárendelve nincs.«

Minden egyebet nyílt kérdésnek kívánt tekinteni. Ezt a tanácsot a párt elfogadta és mindvégig megtartotta. Így történt, hogy voltak pártunkban a sufrage universellének barátai és ellenzői, – hogy voltak, kik helyeslik a virilis intézményt és akik nem helyeslik; hogy voltak municipálisták igen nagy számmal, de voltak centralisták is; voltak antiszemiták és filoszemiták; voltak, kik megszavazták a keresztényszidó házasságot és voltak, akik nem szavazták meg. Holott mindezen kérdésekben a párt határozatokat hozott. De azért senkit a pártból ki nem zártak, mivel mindig közjogi pártnak tekintettük magunkat s így minden tagra nézve mindig fentartott belügyi kérdésekben az elhatározás szabadsága.

Ezt a kardinális fontosságú jogszokást a kisebbség indítványa meg akarta változtatni. De Lukács Gyulát kivéve, senki sem szólott a kérdésnek ezen ágához. Miért? Azért, mert épen úgy nem volt napirenden, mint a programm fentartásának kijelentése. A programmkérdést nem tárgyaltuk azért, mivel a rémek ellen komoly ember don Quichotte óta sohasem harcolt; de ő sem volt komoly ember. A másikat nem tárgyalták azért, mivel egy 25 éves állandó jogszokást incidentáliter megváltoztatni amúgy sem lehet.

Mit tárgyaltunk tehát?

Mindkét indítványnak a szervezkedésre vonatkozó intézkedéseit. A többség indítványa ellen két kifogást emelt a kisebbség. Egyik, hogy az intéző bizottságnak igen nagy hatalom van adva. Ezt a kifogást a többség alaposnak tekintette, s a kisebbség felfogása értelmében közmegnyugvásra módosította is.

A másik kifogás, hogy nem a pártelnök van bizottsági elnöknek kijelölve. Ezt a kifogást a többség nem tartotta alaposnak.

Így került a kérdés szavazásra.

Aki belemegy a szavazásba, arról a világ minden alkotmányos tana szerint teljesen megáll az a föltevés, hogy a

többséget tekinti a döntés egyedüli jogosult faktorának; hogy tehát meghajlik a többség akarata előtt.

Aki a maga véleményét nem rendeli alá a többségnek, az nem megy bele a szavazásba, mert az ilyen embernek nem véleménye van, hanem ultimátuma. De itt mindenki szavazott. Tehát mindenki megtartotta az alkotmányos eljárás formáit. A többség tagjai közül senki sem sejtette, hogy a kisebbség ultimátummal dolgozik.

Látszik ebből, hogy a pártbontás tervszerűleg történt a kisebbség részéről. Na hát viseljük is annak felelősségét férfias komolysággal s ne fogják rá a többségre, hogy nem kivan a párt programjához ragaszkodni. Ez a fogás nejl enyhíti a felelősséget, hanem súlyosbítja. Kétszeresen súlyosbítja pedig azon körülmény, hogy épen most csinálnak pártbomlást, mikor az összetartásra és erő kifejtésre a bécsi támadásokkal szemben a legnagyobb szükség van.

Az utolsó próba.

1895. február 28.

Most íme el fog dőlni, hogy kicsoda hirdeti az igazságot és kicsoda beszél a közönséghez hazug nyelven. Azok, kik a függetlenségi és 48-as pártkörből kiléptek, azt adták indokul, hogy a párt régi programja és 48-as elvei leszavaztattak. Erre a hamis indokolásra azt feleli a pártkör, hogy sem a függetlenségi program, sem a 48-as elvek le nem szavaztattak, mert azok nem képezték sem a tanácskozásnak, sem a szavazásnak tárgyát. De ha ti azt hiszitek, hogy a program és az elv leszavaztatott: minden további vitatás nélkül, mi ezennel elfogadjuk, magunkévá tesszük és hirdetjük azt a programot és azt az elvet, amelyről állítjátok, hogy le van szavazva.

Azt mondják, nem lehetnek többé tagjai annak a pártkörnek, mely a függetlenségi és 48-as elveket visszautasítja.

Erre a pártkör azt feleli: azokat az elveket én soha vissza nem utasítottam; de ha ti mégis így hiszitek, ezenel elfogadom azokat az elveket úgy, a miként azokat megfogalmaztátok.

A pártkörnek az a kiindulási pontja, hogy a kilépettek nem gonosz indulatból, hanem tévedésből hirdetik az elvek leszavaztatását. Jól van; a pártkör nem ölt haragos arculatot; megbocsátásról sem beszél; szemrehányást sem tesz. A lapokban kürtölt bántalmakat nem veszi tudomásul. Az erőt méltóság illeti meg; az igazságot higgadság díszíti. Íme, felvilágosítja a tévedést; eloszlatja a félreértést. Kinyitja ajtaját és kitarja karjait. Jertek haza! Testvéri jobbot nyújt. Ragadjátok meg!

Hiszen ti tudjátok legjobban, hogy azokat a nagy elveket nem szavazta le senki. Hiszen indítványozva sem voltak azok az elvek. Hiszen az indítványok a választandó intéző bizottságok hatáskörét és alakulását írták körül. Ebben volt az eltérés. E fölött folyt szavazás. A miről ti most beszéltek, az nem indítvány volt, hanem annak indokolása. De az elnök nem az indokolást tűzte ki szavazásra, hanem az indítványt. Az indokolást tehát nem szavazhatja le senki.

Vannak dolgok, melyek sem vitrinem tűrnek, sem szavazást nem kívannak, ilyen az is, hogy pártunk ragaszkodik függetlenségi elveihez és a 48-as törvényhozás szelleméhez. Mindaddig, míg nevünken hordozzuk ezt a szellemet és azokat az elveket; mindaddig amíg a közös program változatlanul fennáll, mindaddig, amíg a parlamenti működésnek ez képezi léalapját; azt indítványozni, hogy ne térjünk el attól, ami pártunknak életet adott, attól, ami pártunknak életcélját és létföltételét alkotja, nemcsak fölösleges, nemcsak gyermekes, de egyenesen hátrányos, mert gyöngeséget árul el. Hanem hát, ismétlem, ez nem is volt indítványozva.

Mit szólnának ahhoz, ha valaki azt indítványozná a Házban, hogy a kormány felelős az országgyűlésnek? Vagy azt, hogy a parlamenti tárgyalás magyar nyelven folyjon? Vagy azt, hogy a házszabályok szerint vezettessék a tanácskozás?

Úgy-e csöndes mosolygással fogadná mindenki az ilyen indítványt? Miért? Azért, mert ezek a kérdések immár nem

kérdések, ezek fölött már nem szükséges dönteni; ezek olyan alapvető törvényeket céloznak újból megerősíteni, a melyek megerősítésre nem szorulnak, mert megtámadva sincsenek. Az ilyen indítványok annyira a dolog természetében rejlenek, hogy azok fölött komoly testület sem nem tárgyal, sem nem szavaz.

Nos, ha mégis beadatnék egy olyan indítvány, hogy a kormány felelős az országgyűlésnek és a ház ezt az indítványt leszavazná: azt jelentené-e ez a szavazás, hogy a Ház nem tekinti felelősnek a kormányt? Azt jelentené-e ez a tény, hogy a miniszteri felelősség elve el van ejtve? Bizonyára nem ezt jelentené, hanem csak azt, hogy miután a felelősség elve alapvető törvényben van kimondva, azt nem szükséges egy incidentiális indítvánnyal is kimondani, mert az ilyen eljárás veszélyeztetné a Ház komolyságát.

Az analógia nem kétséges. Az által, hogy az Isaák Dezső indítványa nem fogadtatott el, a pártkör nem tagadott meg semmiféle pártelvet, mert az indítvány nem is tartalmazott semmiféle pártelvet. Hogy pedig az indítvánnyal együtt annak indokolása is elesett, az a párt elvhűségével semminemű összeköttetésben nincs. Miért? Azért, mert az indítvány és az indokolás között épen semmi logikai összefüggés nincs. Azért, továbbá, mivel azon körülmény, hogy a párt ragaszkodik elveihez, vitatást nem tűrő tény, mely incidentális megerősítésre nem szorul. És azért végre, mivel indokolásokra sohasem szokás szavazni.

Nem volt tehát okuk a kilépésre és nincsen okuk a künymaradásra.

Ha kettéválik a párt s ha ezzel meggyöngül az állami önállóságra való törekvés, vagyis ha meggátoljuk a pártot abban, hogy a századok által megjelölt nagy történeti feladatokat egész mértékben és egyesült erővel szolgálja: akkor elkövetkezik a felelősségnek kérdése, melynek megállapodásánál az ország különbséget fog tenni az igazság és a hazugság között.

A pártkör nem adott okot a kilépésre; a pártkör elhárította a visszatérésnek képzeleti akadályát. A pártkör tehát mindent megtett, hogy a küzdő erők meg ne oszljanak. A fel-

adat, melyre népüktől megbízatást kaptunk, nagy terjedelménél és nagy fontosságánál fogva egész erőt és lankadatlan tevékenységet követel. A ki megosztja az erőt és lankasztja a tevékenységet, az nem akarja feladatát teljesíteni.

Jól jegyezzék meg: az ürügy nem ok; a félreértés nem igazság; a ráfogás nem bizonyíték. A felelősség megállapításánál, a szófacsarás furfangjára valódi tényekkel tud a pirtkör válaszolni.

Magyarország polgáraihoz!

1895. március 6.

Szólanunk kell, pedig hallgatni szeretnénk. Szét kell hordanunk gyászunkat, pedig elrejtőzni szeretnénk bánatunkkal. A magyar nép száz képviselőt bízott meg azzal, hogy sikra szálljon Magyarország függetlenségéért. Százan küzdhetnénk tehát nemzetünk szabadságáért és népünk jólétéért Százan csaphatnánk le az idegen érdekek kormányaira, a nemzeti haladás ellenségeire, a nép zsarnokaira, a jog és igazság eltipróira. Áthatva a szeretettől, összeforva a bizalomban, vezetve a lelkesedés' által, ha százan így összetartanánk, rohamról-rohamra zúdulva, immár rég szétmorzsolhattuk volna azt a pártot és azt a kormányt, mely hazánkat osztrák gyarmatnak, nemzetünket idegen célok eszközének, népünk vagyonát hatalma vételárának tekinti. Mert száz képviselő, ha összetart, ha együtt érez és együtt működik egy célra, rendületlen kitartással, önmagát nem kímélve a munkában, ellenségét nem kímélve az üldözésben: ura lehetne a helyzetnek; kiforgatná sarkaiból a kormányt és lerakhatná a jövődönék biztos alapját.

A mi gyászunk, a miről hallgatni szeretnénk, az, hogy ez a száz képviselő nem tart együtt. Az az oszlopsor, melyre nemzeti jövődönk vala építve, megingott. A függetlenségi és 48-as párt kettészakadt.

Épen akkor szakadt ketté, midőn szervezkedni és sorakoznia kellett volna a kormány-hatalomnak néprontó politikája és a felekezeti romboló szenvedélye ellen. Kettészakadt, a helyett, hogy együtt hirdesse apostolként a szeretetnek vallását, mely nem zár ki senkit, keblére öleli az egész emberiséget, megalázza az elbizakodást, megszelidíti a gonoszokat, kibékíti a szegényeket és megvigasztalja a szerencsétleneket.

Kettészakadt a párt és most már az a gyászos tény repül a hírek szárnyain, hogy szervezkedés helyett viszály, sorakozás helyett pártütés, szeretet helyett gyűlölködés, bizalom helyett vádaskodás ütött tanyát a függetlenségi és 48-as párt táborában. Azt a sötét hírt eltagadni nem tudjuk, szépíteni nincs okunk, mert a súlyos felelősség minket nem terhel.

A párt azért szakadt ketté, mert a kisebbség nem hajolt meg a többség akarata előtt s mivel néhány cselszövő, félrevezetve társainkat, fellázadt a többség ellen.

A többség azt határozta, hogy küldjünk ki egy intéző bizottságot, mely elnököt választva, szervezze a pártot az országban és vezesse annak politikáját a parlamentben. Ezen határozat ellen foglalt állást a kisebbség és ráfogásokkal illetlek, gyanúsításokkal halmozták el a többséget, hogy hamis ürügyeknek rút álarca alatt pártütést csinálhassanak.

Így bontották meg a pártegységet épen akkor, mikor a megbánás hamuját kellett volna fejükre hinteni, mert eddig ők vezették a pártot s ezen vezetésnek hiányossága, tehetetlensége és tétlensége kiölte a pártból a bajtársi együttérzést, az országgyűlésen elszibbasztotta a párt tevékenységét s a vidéken felbontani engedte a párt kötelékeit.

A nemzetnek sok százados vágyát kell vala a pártnak képviselni; de oda jutottunk, hogy a központban nem lüktetett a nemzet szíve, a tagokban ellankadt a nemzeti vérkeringés. Álmoság szállta meg az elméket, meghűlt a lelkesedés tüze és elbágyadva húzódott meg az akaraterő. E vezetés alatt az ellenzéki tábor vagy tétlen maradt, vagy a kormány zászlóihoz szegődött. Az ellenzéki szellem elernyedése és a kormány politikájának kímélése oda juttatta pártunkat, hogy nem volt erőnk megtorolni, mikor Kossuth Lajos emlékét bántalmaz-

ták. Oda juttatott a vezérlet, hogy az időközi választások alkalmával, a megüresedett kerületek egész sorozatában, túrnünk kellett azt a kudarcot, hogy a legtöbb kerületben pártunk még jelöltet sem állíthatott, ahol pedig jelöltünk volt, ott a párt hívei kibontott zászlóval mentek át a kormánypárt táborába. Túrünk kellett, hogy névszerinti szavazásoknál, bizalmi kérdésekben, a kormány nagyobb többséget nyert, mint a mennyire papíron számíthatott – mivel híveink egy része tartózkodott a kormány ellen szavazni. Túrünk kellett azon gyakori éljenzéseket, a melyek padjainkról hangoztak el a kormány támogatására. Túrünk kellett, hogy pártunk tagja adjon át küldöttség élén díszpolgári oklevelet a kormányelnöknek. A közjogi ellenzék sorából hangozott el az a mondas, hogy inkább szavazok a kormánnyal, mint veletek.

Azok, akik mindezt megtették; azok, akiknek vagy erejük, vagy akaratuk hiányzott ahhoz, hogy mindazt meggátolják: azoknak most már volt erejük is, lelkük is, elszántságuk is arra, hogy a pártot kettészakítsák és ezzel gátat emeljenek a szervezkedés elé. Arra nem volt akaratuk, hogy a kormány ellen az egyházpolitikán kívül, elszántsággal harcoljanak: de arra van akaratuk, hogy ellenünk, kik szervezkedés által megerősíteni törekszünk a harci sorokat, fegyvert fogjanak a kormányzatnak hasznára, a bécsi politikának örömére, a világnak gúnyjára. Oh, ha két év óta a kormány ellen annyi tevékenységet, szorgalmat, ügyességet fejtettek volna ki, mint a mennyit tíz nap óta ellenünk, elvtársaik ellen felmutatni tudnak: ma a magyar nemzet sokkal közelebb állana a függetlenségnek és jólétnek nagy céljaihoz. De ők csak ellenünk tudnak szenvedéllyel törni, kik nem tűrhettük tovább a párt tétlenségét, a vidék elhanyagolását, és a kormány támogatását.

Minket a nép azért küldött, hogy a hivatalos világ önkényét megtörjük, a közhatalom kezelését felügyeljük, a népet védelemben részesítsük. Ilyen megbízatást csak állandó és nyugtalan örökésszel, soha nem szűnő és soha nem lankadó küzdelemmel lehet teljesíteni. Feladatunk tudatában úgy hitük, hogy Magyarország függetlenségének katonái és Bécsnek zsoldosai között szövetség és pajtáság nem lehetséges

soha, mert a 67-iki alkotmány várfalait csak úgy lehet megbontani a nemzeti szabadság érdekében, csak úgy lehet azokon réseket ütni, ha annak őrségét örök harcban elfárasztjuk és megsemmisítjük. Mindaddig, a míg Ausztria megtalálja a magyar kormánypárt táborában azokat a férfiakat, kik nemzeti eredmények nélkül is képesek és képesek kormányozni; mindaddig a magyar nemzet joga, önállása, szabadsága, engedelményekben nem fog szaporodni. Csak mikor a 67-es politikának nem lesz elég eszköze és a bécsi irányzatnak nem lesz elég istápolója, csak akkor fog megkezdődni a 48-as elvek érvényesülése.

Épen ezért izzó tusára készültünk az országgyűlésen és harcra kívántunk szervezkedni a kerületekben, mert mi ellenzék akarunk maradni, mely nem alkuszik sem egészben, sem egyenkint és rendületlenül áll az 1884-ben kiadott program mellett, mely az 1848-iki nagy elvek foglalátja. Nem adunk ehhez semmit. Nem is engedünk abból semmit. Elhatározásunk szilárd. A pártütés megkisebbitette számbeli erőnket, de nem gyengítette meg cselekvési akaratomkat.

A mi hitvallásunk szerint nem lehet a bilincseket szétzúzni és ugyanakkor a porkolábokat dicsőíteni. Nem lehet a szabadságot hirdetni s ugyanakkor a rabszolgakereskedőkkel lakmározni. Nem lehet a népet szeretni és a kormánnyal ölelkezni. A mennynek ígérkezni és a pokollal szövetkezni, íme, ezért szidnak, üldöznek, rágalmaznak minket a kormány csatlósai szóval és írásban és ezért magasztalják a pártütőket a kormány tomboló hívei.

Üres vád és hiu ürügy, mintha köztünk és a pártütők között, a kormány támogatásának kérdésén kívül más elvi különbség is lett volna. Az egyházpolitikai kérdésben a párt 1893. május 19-én híven a vallásszabadság elveihez, a párton belül nem verte békóba az egyesek lelkiismeretszabadságát, mert szem előtt tartotta, hogy nem felekezeti, hanem közjogi párt vagyunk. De az egyházpolitikai törvényalkotás immár kimerítettett; a főbb törvények szentesítve vannak; ezeknek végrehajtása kötelessége a kormánynak. Ezek a törvények tehát végrehajtandók.

Közszerencsétlenségnek tartjuk az olyan politikát, jőj-

jön az akár a szélső jobbról, akár a szélső balról, mely a nemzetiségi, gazdasági és társadalmi bajok által marcangolt nemzeti egységet, most még a felekezeti harcoknak is marta-lékjává teszi. Ha ahelyett, hogy a nemzet erői az idegen be-folyás ellen való küzdelemre edzetenének, belső, áldástalan civódásban meríttetnek ki; Magyarország sem Ausztria mel-lett, sem az európai népek családjában még jelenlegi nyomorúságos helyzetét sem tarthatja meg.

Válságban teng a földmívelő nép, az iparos és kereskedő; az élet fentartás nehézségei megtermettek a szocializmust, mely a kormánynak bűnei és a kereseti források megapadása miatt országszerte termett. A nemzetiségek gonoszul bevádoltak Európa előtt; idebenn megtépték a társadalmi egységet és fenyegetik az állam alapköveit. Az erkölcsök megrendültek. Elvekről csak beszélnek, de valójában zsákmányt keresnek. A törvényt kihasználják pártcélokra, az igazságot nevetik; a szorgalmas munkát egész területekről szorítja le a játékszenvedély s fényűzés, pajtáskodás, tivornya, szédelgés rontja meg a közéletet.

E nagy veszélyek közepette a balsors egy gyarló kormánynyal verte meg hazánkat, hogy nagy tervek helyett napról-napra élösködjék s a nemzeti erők csoportosítása helyett, szétomoljék gyenge kezében az együttevő erő is. Van hát okunk a gyászra és fájdalomra, midőn látjuk, hogy épen a válság nehéz óráiban, mikor a kormány olyan kicsiny és a kormányzás feladata olyan nagy, hogy épen ilyenkor bontották meg a függetlenségnek és szabadságnak táborát azok, kikkel eddig együtt voltunk. Elhagytak minket és egyesültek azon szélső elemmel, mely két év óta sohasem fáradt ki a mi ócsárlásunkban és a kormány támogatásában.

Mindazonáltal hallgattunk volna tovább is, ha Justh Gyula úr, aki lemondott az egész párt színe előtt az elnökségről, nem nevezné magát ezen lemondás után is a függetlenségi és 48-as párt elnökének és ha társai, a kik kiléptek a függetlenségi és 48-as pártkörből, nem bitorolnák tovább is a mi pártunk címét. A párttűtőknek eme meg nem engedhető ténye zavart idéz elő az egész országban. Ez a névzavar csak a kormánypártnak vált előnyére. Kényszerű

kötelességet teljesítünk tehát, mikor értesítjük híveinket a pártbontás mivoltáról.

Polgártársak! Célunk nagysága, elveink szentsége, és törekvéseink tisztasága nevében kérjük tőletek a hűséget a függetlenségi és 48-as párthoz. íme meglobogtatjuk azt a zászlót, mely századok harcai után szállt kezeinkre, és mely tisztán és diadalmasan fog unokáinkra maradni.

Szervezkedjétek, mert csak így múlik el Ausztria híveinek öröme és elbizakodása. Csak így tudja meg a világ, hogy a magyar nép a veszély súlyos pillanatában újból önmagához tért, és megtalálta az utat saját nagyságához.

Szervezkedjétek! hogy a megalkuvás kormányával szemben megerősödve állhasson a néperdeknek és a nemzeti törekvéseknek serege! Szervezkedjétek a megyékben, a városokban, a kerületekben, a községekben! Válasszatok intéző bizottságokat, vezéreket, nehogy az új választás meglepetése készületlenül találjon! Ismertessétek meg velünk vezéreiteket, adjatok tanácsot, közöljétek munkásságotokat, mondjátok el sérelmeiteket, hogy felekezeti civódások helyett alakuljon át egész Magyarország a nemzet jogos vádjainak egységes táborává – egy óriási országgyűléssé, melyben mi vádolunk, ti tanúskodtok és a közvélemény ítél a panaszos fölött.

A nemzetek egységét és egész erejét csak nagy eszmék, magas eszmények és általános igazságok állíthatják helyre. Ilyen eszme, ilyen ideál, ilyen igazság csak egy van az olyan népek életében, melyek nem rendelkeznek önmagukról – és ez az ország függetlensége, a nemzetnek szabad érvényesülése.

Ne csüggedjünk, polgártársak, hanem tisztuljunk meg azon mélységes bánatunkban, melyet a párttűzés okozott. Ébredjünk új életre, az eszménynek és az emberiségnek szeretetében; hisz a szenvedésben van a megváltás s a Megváltó fájdmában született újra a világ. Hadd szülessék újra a magyar nép fájdmában a függetlenségi és 48-as párt, hogy mint valóság éljen a független Magyarország!

Kelt Budapesten, a függetlenségi és 48-as pártnak 1895. március 4-ikén tartott értekezletéből.

A lemondás politikája.

1895. április 21.

A szélsőbal férfiai között a parlamentarizmusnak egy egészen új, eddig nem ismert és nem hallott elmélete kezd tért hódítani.

Az új tan így van formulázva: nekünk nem célunk a kormánybuktatás és a kormányra jutás; hanem célunk a haza javának előmozdítása önzetlenül, a személyes igények minden érvényesülése nélkül.

Első pillanatra ez az elmélet nemcsak meglepő, de jól is hangzik. Az utilitárizmus mai korszakában jól esik látni egy politikai csoportot, melynek semmi névvel nevezendő személyes igényei nincsenek. De ha jobban szemügyre véte-tik az új tan, azonnal kiviláglik, hogy annak komoly tartalma nincs, jelentőségre nézve káros, következményeiben veszedelmes.

Mióta szervezett együttlétben él az ember, minden idők tapasztalása szerint két különböző vélekedést plántált a közdolgok felett való elmélkedés az emberek lelkébe. Az egyik vélekedés szerint a közhatalom befolyását tágítani kell, a másik szerint a közhatalom korlátozásával a nép befolyását kell inkább kiterjeszteni.

Ez a két vélekedés két külön mederbe terelte az emberiség szellemi életét és materiális elhelyezkedését. Ebben a két mederben összegeződik minden emberi funkció iránya-zata és tevékenysége. A politikai pártok, a gazdasági iskolák, a tudomány módszerei, a művészet törvényei, valameny-nyien vagy innen indulnak ki, vagy ide térnek vissza.

Neveltetéséhez, temperamentumához, viszonyaihoz és tudásának fokához képest az ember vagy az egyik, vagy a másik irányt tartja helyesnek a hazára nézve. Így keletkez-nek a pártok az emberi természet és a viszonyok kényszerű-sége alapján. Pártok nélkül nincsen parlamenti élet.

Minden politikai párt létalapja azon hit, hogy hazája csak az ő elvei szerint boldogulhat. Ennélfogva minden párt-nak első kötelessége saját elveit átvinni az életbe.

Népképviselői intézmények mellett az elvek átültetése csak úgy történhetik, ha a szó, azírás és a tapasztalás meggyőzi a népet az elvek helyességéről és ha ennek alapján a nép az elvek hirdetőit megbízza azoknak foganatosításával. Ehhez járul – monarchiában – a korona megbízása is.

Ha tehát egy párt az állami függetlenséget hirdeti, azt az országra nézve csak úgy valósíthatja meg, ha erre megbízatást nyert a néptől és a koronától. Ilyen megbízatást nyerhet-e az, aki nem kéri? És ha nem nyerhet, vajjon ilyen megbízatás nélkül elérhető-e valaha az ország állami függetlensége?

A függetlenségi elvek tekintetében hazánk két főpártra oszlott. Egyik beéri a függetlenségnek mai törvényes biztosítékaival, a másik nem éri be ezzel. Az előbbi irányzatnak van a házában 300, az utóbbinak 100 híve. Amazok a függetlenség teljes biztosítékát látják a 67-iki törvényekben, ezek ugyanezen törvények által korlátozva látják az állami függetlenséget.

Már most remélhető-e, hogy azok, kik a 67-iki törvényeket jónak, üdvöznek, helyesnek ítélik, lépéseket tegyenek a népnél és a koronánál eme törvények megváltoztatására? Ha pedig ez nem remélhető, vajjon önmaguktól azok a törvények meg fognak-e változni?

A felelet világos. Azoktól, kik jónak ítélik a törvényt, nem várható ezen törvény megváltoztatása. Kiktől várható tehát? Kétségen kívül azoktól, kik a törvény dispoziációjával nincsenek megelégedve? Már most melyik azon út, amelyen egy törvényt megváltoztatni lehet? Nemde, a törvényhozás? Kinek van ereje a törvényhozó testületben törvényeket változtatni és újakat létrehozni? Bizonyára a többségnek és az abból alakult kormánynak. Joga a kezdeményezéshez a kisebbségnek is van; de ereje a változtatáshoz csakis a többségnek.

Ha tehát meg akarjuk változtatni a 67-iki törvényeket, mire kell első sorban törekedni? Arra, hogy többségünk legyen és hogy ebből kormány alakuljon. Úgy, de ez nem érhető el mindaddig, míg más többség és más kormány léte-

zik. Tehát, hogy elérhessük, meg kell döntenünk a fennálló többséget és annak kormányát. Nemcsak meg kell döntenünk, de helyét el is kell foglalni, mert azok, akik helyeslik a törvényt, nem vállalkozhatnak azok megváltoztatására. A főcél pedig a törvénymódosítás.

Mi következik ebből? Az, hogy elveinket csak úgy valósíthatjuk, ha kormányra jutunk; kormányra pedig csak úgy juthatunk, ha a fennállót megbuktatjuk.

Mikor tehát az új iskola azt hirdeti, hogy nem célja kormányra jutni és kormányt buktatni: akkor implicite azt hirdeti, hogy nem célja a függetlenségi elveket megvalósítani.

Tudom, hogy az új tan nem ezt akarja elérni, de következményeiben ezt éri el. Tudom, hogy megvan a jó szándék, de az elmélet ellentétben van a szándékkal.

Ez a tan alkalmas arra, hogy Bécs többé ne aggódjék miattunk, mert aki nem akar kormányra jutni, az nem is valósíthatja meg törekvéseit; arra is alkalmas, hogy a kormányelnök a szélsőbal veszélytelenségét hirdesse, mert amely párt nem akar kormányra jutni, az a politikát átjátsza a teóriák terére s a győzelemnek legfőbb tényezőjéről, az akció-képességéről lemondott; végre arra is alkalmas e tan, hogy az ellenzék azon részét igazolja, mely, csak-hogy programjának egy alárendelt pontját, nem is a maga teljességében, hanem csak félig-meddig a kapcsolatosan követelt katolikus autonómia nélkül megvalósítva láthassa, évekre szóló ideig a kormány támogatására határozta el magát. Minderre az új tan alkalmas.

Ám, arra is alkalmas, hogy a nép bizodalma elforduljon tőlünk, mert a nép igen helyes politikai érzékkel összeköti a fennálló kormányzást és a 67-iki törvényeket és amannak bukásától reméli ezeknek változtatását. De ha azt látja, hogy nem tartjuk elsőrangú feladatunknak megbuktatni azt a kormányt, melynek rendszerével megelégedve nincs: akkor nem megy érettünk csatába, mert az ütközetből nem vár eredményt, a győzelemtől nem vár sikert.

A parlamenti élet természetével homlokegyenest ellenkezik az olyan párt, mely nem törekedik az ország vezetésének átvételére. Az ilyen pártot az idők folyamán semmi

sem mentheti meg az elfajulástól. Nem lévén öncélja, a kormányképes pártoknak válik előbb-utóbb eszközévé. Az ellenzékeskedés professzióvá süllyed. Állásfoglalása vásár tárgya lesz. Partikuláris érdekek válnak uralkodó elemmé a párt kebelében. A nagy célokkal együtt megszűnnek a nagy ambíciók is és előtérbe lép az egyéni boldogulás vágya.

Mikor az ellenzék nem törekedik kormányra jutni, akkor önmagától felbomlik a parlamenti pártok hatalmi egyensúlya. A kormánypárt elbizakodik hatalmi érzetében; lelkében szünetelni kezd a köztevékenység majd minden rugója. Az ellenzékben nem legitim örökösöt lát, aki utánra a hatalom birtokába lép, hanem egy politikai csoportot, mely gyűlésbe jár, szónokol, platonikus módon elveket hangoztat, ártatlan örömeiket keresve a közszereplés izgalmaiban. Így aztán a többség büntetlenül ront neki az alkotmánynak, semmivé teszi a közszabadság biztosítékait, megrugdossa a nemzeti érzelmeket, örökösíti saját uralmát, míg végre az ország véleménye reményt veszítve, részint apátiába süllyed, részint odaszegődik a hatalomhoz, hogy a terített asztalnak legalább hulladékaihoz juthasson.

Amelyik párt nem akar kormányra jutni, annak nincsen igazi hite elveinek megváltó erejében. Hit nélkül pedig béna a cselekvés, hideg a szó és hatástalan minden agitáció. Hit nélkül hirdetni hazánk függetlenségét annyi, mint kacérkodni az elvekkkel és játékot űzni a politikai hivatásból. Amelyik pillanatban elveszíteném azt a hitet, hogy hazánk függetlensége békés utón, alkotmányos eszközökkel elérhető, abban a pillanatban pártot cserélnék, hogy csekély szolgálataimnak más utón vegye hasznát a közügy!

Agliardi mint vádlott.

1895. május 3.

Akármerről jön a korlát, az mindig alkalmatlan, megakadályozza a természetes fejlődést. Éppen ezért pártunknak politikai hitágazata el nem tűrné idegen hatalmak beavatkozását Magyarországon. Ezt az elvet hirdetjük Béccsel szemben; ezt az elvet valljuk Róma irányában is. Belügyeinkhez semmi köze sincs Ausztriának; valamint ahhoz, hogy judikatúránkat mikép és mily hatáskörrel rendezzük, bizony Rómának sincs semmi köze. Olyan feltétele ez az állami szuverenitásnak, hogy arról le nem mondunk semmi áron, semmi körülmények között, senki kedvéért.

Ha tehát Agliardi nuncius a magyar vendégszeretetet arra használta ki, hogy itt, bármely irányban a magyar politikai pártok erősítésére vagy gyengítésére propagandát csináljon: akkor Bánffy kormányelnök kötelességet teljesített, midőn a külügyminiszter útján a szentszéknél ez iránt felvilágosítást kért s egyszersmind tudatta a Kúriával, hogy a nuncius működése a belügyeinkbe való beavatkozás látszatával bír.

Bánffy szerint a nuncius »túllépte azon határt, mely őt külügyi kérdéseinkre vonatkozólag, mint egy külhatalom képviselőjét itt megilleti.«

Ugyanezen vádat Bánffy így ismétli meg röviden beszédjében: »jog- és hatáskörét Agliardi túllépte és a kormány ezen nézetének a Szentszéknél kifejezést is adott.«

Akárki mondana ilyent a parlamentben egy külföldi szuverén képviselőjéről: annak komoly jelentősége volna. Ha azonban egy kormányelnök, egy, a kormánypártról elhangzott interpellációra, azonnal, – tehát előre készülve – nem a maga ismeretes stíljében, hanem meglehetősen diplomáciai szabatsósággal (tehát más által megírva és általa betanulva) így felel: akkor e szavaknak jelentősége a politikai cselekvés fontosságát ölti magára.

Nekem úgy tetszik, hogy a kormányelnök úr egyfelől igen sokat, másfelől igen keveset mondott, igen sokat mon-

dott vádjának tartalmára nézve; igen keveset vádjának igazolására. Épen ezért a vád és a megokolás között feltűnő nagy a hézag. Az állítás és a következtetés között nincsen logikai összefüggés.

Íme a Bánffy állítása: »Nem érzem magam feljogosítva arra, hogy akár tényei, akár szavai tekintetében direkt vádat emeljek a nuncius ellen.« Egy másik állítása pedig ez: »Ha nem is a tények, ha nem is a szándéka, de a látszata minden esetre fennforogni látszik annak . . .«

Ebből a két állításból azt a következtetést vonja le, hogy a nuncius túllépte jog- és hatáskörét. Látni való itt a nagy hézag az állítás és következtetés között. Még feltűnőbb lesz a hézag, ha azt vizsgáljuk, hogy miből konstruál a kormányelnök magának bizonyítékot. Lássuk hát.

Azt mondja: A nuncius tényei, szavai és szándéka nem jogosítják fel arra, hogy vádat emeljen. Jó. Tehát a tények, a szavak, a szándék ellen nincs kifogás. Miként lesz hát akció és dolus nélkül – crimen? Bánffy ezt is megmondja, így szólván: »a modor, az időpont, a fellépés, a vonatkozás, amelyek minden jelentkezésénél őt (a nunciust) kísérték, reám azt a benyomást tették, hogy túllépte azon határt . . .«

Már most a többi bátran bízom a figyelmes olvasóra. Alább egész terjedelmében megvan a Bánffy beszéde. Az igazságos véleményt könnyű megalkotni.

Magyarország kormányelnöke kimondhatatlan súlyos vádat emel egy külhatalom képviselője ellen. Alapítja pedig ezen vádat nem a nagykövet tényeire, szavaira, szándékára, hanem alapítja a »modorra«, az »időpontra«, a »fellépésre« és a »vonatkozásra«. Nem mondja meg, hogy mit ért e kifejezések alatt. Pozitív körülményeket nem említ. Megelégszik annak kijelentésével, hogy a modor, az időpont, a fellépés, a vonatkozás rá azt a benyomást tették, hogy a nuncius túllépte a határt. És hozzáfűzi, hogy »a látszata mindenesetre fennforogni látszik annak, hogy jog- és hatáskörét Agliardi túllépte.«

Minden bizonyíték abban áll tehát, hogy a Bánffy által nyert »benyomás« szerint fennforogni »látszik« az a »látszat«, hogy a nagykövet túllépte az őt megillető hatáskört. Beszéd-

jéből az is kiderül, hogy benyomását a látszat látszataról Bécsben nyerte. A benyomás tehát nem közvetlen, ami gyanússá teszi azt a látszatot, amelyik ilyen távolságról látszik fennforogni.

Már most, ha csak Bánffy tekintené a látszólagos benyomások látszatát egy diplomáciai jegyzékváltás alapjának: akkor ezt a tényt könnyen hajlandók lehetnének a kormányelnök úr politikai iskolázatlanságának tulajdonítani. De miután a jegyzékváltásra Kálnoky gróf vállalkozott, ennél fogva fontos politikai jelentőséget nyert az ügy.

Lehet, hogy Agliardi csakugyan átlépte azon politikai korlátokat, melyeket belügyi önállóságunk érdeke minden külhatalommal szemben megállapít. Lehet, hogy erre Bánffy kormányelnök urnák komoly bizonyítékai is vannak, melyeknek elősorolását ezúttal nem tartotta célszerűnek. Ez esetben a kormány álláspontja korrekt s a dolog letűnik a napi-rendről, mint egy futó zivatar a nyári égről.

De ha Agliardi csak annyit tett és csak annyit mondott, mint amennyi nyilvánosságra jutott; ha Bánffynak nincsen egyéb bizonyítéka, mint a benyomás, a »látszik« és a »lát-szat«; ha Kálnoky gróf ilyen silány és semmitmondó bizonyítéka alapítja jegyzékét, akkor ez vagy szervezett kulisszacsél az Agliardi személye ellen, vagy a kultúrharc megízé-
nése Rómának in optima forma.

Az első feltevés alárendelt jelentőséggel bír. Sajnál-
nám Agliardiban az öreg embert, akire hurkot dobtak: sajnálnám azt az egyetlen diplomatát, aki Magyarország külön-
állítását és fontosságát nyilvános beszédében hangsúlyozta s aki első ígérte meg egy külhatalom képviseltetését az ezred-
éves ünnepünkön (vajjon nem éppen ezzel tette-e magát Bécsben lehetetlenné?). Azt pedig szégyenleném, ha a ma-
gyar kormányelnök valótlan ürügyek hivatalos hangoztatása által adta volna magát eszközül holmi személyes intrikákhoz.

De a második föltevéstől borsószik, a hátam. A kultúr-
harcban nagy veszedelmet látok.

Ha a hangulatot nézem, némely körökben nagy gyű-
löletet észlelek Róma ellen. De ha a valót megvizsgálom, nem találok meg azt a nagy hatalmat, mely annak a nagy gyűlöletnek nyomatékot is adhatna.

A bátorság szép erény, de a vitézkedés rut handabanda. A lemondás politikája máris sokat ártott nekünk, de a hencegés még többet árthat. Kutyafuttában nézve a dolgot, Rómával könnyű kikötni. Hiszen nincsen hadserege. Az osztrák vitézség nem lesz próbára téve. E tekintetben egyformák vagyunk, mert Magyarországnak sincsen hadserege. Van, de nincs. A papíron van, az életben nincs.

Ám, nem is hadseregek döntenek el a kultúrharccokat. Bismarck meg tudta verni Franciaországot, de Rómát nem tudta megverni. Inkább ne legyen háború, minthogy Canossában legyen a békekötés.

Igaz történelmi jogainkért, állami önállásunkért, ha megtámadják, ám legyen kultúrharc is.

A megcsonkított jog nem biztosíték, a megalázott élet nem gyönyör. Legyen hát harc, ha bántják jogainkat és nemzeti önérzetünket.

De a Bánffy úr benyomása nem ok a hadüzenetre s az a látszat, ami neki látszik, nem ok a hadviselésre. Legyünk ébren, hogy a politikai szédelgés ne teremtsen e sokat szenvedett hazában új komplikációkat.

Az a brüszk modor, mely a kormányelnök beszédében foglaltatik, méltó sérelme az egész klérusnak, de a klérus legyen bölcs és hazafias. Gondolja meg, hogy a magyar papság vérbeli alkatrésze a magyar nemzetnek s hogy természetellenes volna, ha bárkinek a hibája miatt az egyes szerv az egész test ellen fordulna.

Nagy a zavar.

1895. május 5.

De már ennek fele sem tréfa. Azt a követ, melyet Bánffy vitéz a kútba ejtett, hat címeres ökör sem tudja kihúzni. Olyan embertelen kaszabolást vitt véghez a mi Bánffynk a maga liberális jókedvében, hogy a diplomaták rendiben kerülnek el a földön, miként az érett fű nyári kaszáláskor.

Mert nincs fenébb gyerek a mi Bánffyknál hetedhétországban. Mikor ő megszólal: Tiszán túl, Dunán túl, fut a püspök, mint a nyúl. Az ő beszédje viharzengés; hangja dörög, mint az égi háború; szavai villámlanak, mint a szentjánosbogár hasa. Olyan futást még nem látott a világ Mohamed óta, a milyent Agliardi véghez vitt, mikor a mi Bánffykn ősejü nyilatkozata kitoloncolta őt a magyarok hazájából.

Ezért a hatalmas beszédért a mi Bánffykn egyszerre nagy ember lett. Olyan gyorsan megnőtt, mint a csiperke gomba egy ragya eső után. A babérfákon nem maradt lomb, mert koszorúnak fontunk fel minden levelet. De hajh! Jött a német szél s a gomba hártadarabbá lapult össze. Egyszerre minden megváltozott. Az örömtüzek kialudtak; a tömjénfüst szétoszlott, a babér elhervadt.

Tegnap ilyenkor még nagyok valánk. A németnyelvű lapok már nem is himnuszt írtak, hanem ódát. Andrássy csak providenciális volt; Bánffyt odahelyezték Hollós Mátyás mellé, mint ha egy telekkönyvi diurnistát helyeznének nagy Werbőczy István mellé.

Ma pedig kicsinyek vagyunk. Miért?

A német azt állítja, hogy füllentettünk.

Micsoda? Ki merészel ilyen hangon beszélni Magyarország miniszterelnökéről? Szörnyű vakmerőség! »Bajtársak, ezt elnézni bűn!«

Ej, talán legjobb lesz számba se venni. Tanuljunk a múltból, mert a múlt a jövő záloga. Emlékezzünk csak a tavalyi júniusi napokra. Akkor volt ez, mikor a szabadelvű pártban felmentek a hegyre százan és lejöttek a hegyről százan. Akkor, a mikor Khuen-Héderváry megbízást kapott s a liberális párt ajtót zárt előtte, nagy vitézkedés folyt le ám akkor. Remélem, hogy a milleniumra leföstetik ezt a jelenetet és mutogatni fogják panorámában. Egy pár nap után jött aztán a katzenjammer. A hősök végig hasaltak, hogy tiszteletteljes köszönettel fogadhassák a bécsi virgácsot.

Nos: ez a példa ismételheti magát megint. Jöjjön haza Bánffy minél előbb Bécsből és magyarázza meg szavait. Mondja meg, hogy nem úgy értette, ahogy értette, és nem úgy mondta, a hogy mondta, és nem azt mondta, a mit mon-

dott. A gyors-iroda rossz, az ellenzék füle rossz, a Ház akusztikája rossz. E helyen nem hallottak egy igent, a másik helyen nem hallottak egy nemet. Punktum. így lesz a legjobb, így szünnék meg legkönnyebben a mameluk zavar. Mert most nagy ám a zavar. Az ember nem tudja, hogy kihez dörzsölődjék. Széll Kálmán, Khuen, Kállay, Csáky – ezek versenyen kívül állanak.

Ezekhez minden időben dörzsölődni kell. Ha kell, ha nem: de kell! Muszáj. Hanem vannak favorizáltak is. Gondolom, most már csak sor kerül Pulszkyra is. Véték lenne Bessenyeit a jelöltek listájából kihagyni. Pompás adomázó. Hadd legyen már derült napja is a nemzetnek, ennyi szomorúság után.

Bánffy csak tegnap este értesült arról, hogy – fillentett. írják, hogy azonnal tisztában volt magával. Rögtön bevonult a liberális klubb miniszteri szentélyébe, ott elmondott magának egy misét Rezei Sylvius által s aztán – Istennek ajánlván a pártot, felült a vaslóra s hat óra múlva már döngette a bécsi kapukat.

»Kelt a legény, felöltözött,
Ajtót nyitott neki:
Bement a lány, de mint leány,
Többé nem jöve ki.«

Mi a patvarért is kellett neki ilyen sebbel-lobbal Bécsbe menni? Így még tarthatta volna magát egy darabig. Ha ott Pol. Corr. van, hát itt is van. O. É. és M. É. és B. C. és még sok más lap. Ha attól tartott, hogy ezeket Bécsben olvassák, hát itt van a nemzet, azt sehol sem olvassák. Ebben felelhetett volna Kálnokynak. Mi elhittünk volna mindent. Megnyugodtunk volna. S most nem lennénk zavarban az iránt, hogy kit tiszteljünk urunk, jótevőnk, vezérünk gyanánt. De a bátorság gonosz szelleme megszállotta. A sok babér szúrta a – háta közepét. Elment, hogy megregulázza Kálnokyt.

Bement a lány, de mint leány
Többé nem jöve ki.

Nem szükség bizonyítani, hogy Hamlet kegyetlenül bánt Opheliával; Kálnoky pedig kegyetlenül bánt Bánffy-

val. Hiszen, a mit mondani akart, megmondhatta volna szóval is, zárt levélben is, udvariasan is. De nem. Az érintkezés minden elfogadott formáját mellőzve, egy könyomatos hírszedő hasábján értesíti Bánffyot arról, hogy az, a mit Bánffy róla mondott, nem igaz. Ez már nem érintkezés, hanem pofozódás. A csattanás hangja Kárpátoktól Adriáig hangzik el.

Ennél a viadalnál minket a néző szerepe illet. Bánffy dicsőségéből nem kértünk részt és ha csakugyan fillentett: az legyen merőben az ő belügye. Az a megaláztatás pedig, a melyben őt most Kálnoky részesíti, legyen egészen az ő külügye. Mindig hirdettük, hogy Bánffy nem tudja megülni a miniszterelnöki állás paripáját. Nem hitt nekünk és lóra ült. A mit tett, azt saját felelősségére tette. Végezzenek vele azok, akik tapsoltak neki tegnapelőtt.

Nekünk csak egy tanácsunk lehet: Ne menj a jégre s nem esel el.

Mi az igazság?

1895. május 8.

A ki szereti az igazságot, ne foglalkozzék politikával, mert látóképessége megzavarodik. A négyszögű tárgyat négyszögűnek, a gömbölyűt gömbölyűnek látja mindenki. A fáról senki sem állítja, hogy borjú; a csipkebokrot senkisé nem nézi államférfinak; a Duna vizét senki sem tekinti vicinális vasútnak. Hanem a politikában – szabad a vásár. Hatot-vakot össze-vissza beszélhet itt minden ember. A fehérről azt mondhatja, hogy fekete; a feketéről azt, hogy fehér. Így is lesz közönsége, amúgy is lesz. Az igazság annyiféle, ahányféle az érdek. Rút mesterség biz az, és annál rútabb, mivel experimentumait az ország testén űzi.

Íme a Bánffy pöre kontra Kálnoky. Minden józan fel fogású ember azt gondolhatná, hogy ebben az ügyben csak egy ítélet keletkezhetik. Hiszen ki van derítve a tényállás,

fel van vetve a kérdés s maga az ügy annyira világos, és annyira átlátszó, hogy arra csak egy felelet adható. Mégis azt látjuk, hogy a politikusok nemmel is felelnek, igennel is felelnek. Egyik a kudarcot elégtételnek, másik az elégtéltelt kudarcnak mondja. Egyik diadálnak nevezi a Bánffy bécsi utjai, a másik vereségnek. Az egyik büszke a Bánffy eljárására a másik szégyenli azt.

A jó magyar közönség pedig túri. hogy felfogását, véleményét, érzékét, ösztönét, igazságszeretetét labdának tekintésék és játszódnak vele büntetlenül Pedig a közmegeítélés birói széke elé rég nem került olyan egyszerű kérdés, mint a mostani. Ha a publicisztika megvetné a zugprókatori fogásokat s nem lenne önmagához méltatlan, e pillanatban a magyar közérzet elementáris egyhangúsággal nyilvánulna meg.

Bánffy és Kálnoky között konfliktus ütött ki. Ez a tény.

Minden konfliktus megítélésénél az a kérdés bír döntő súllyal, hogy ki a sértő, ki a sértett?

A hivatalos adatok előttünk vannak. Az ügy részleteit ismerjük.

Megsértette-e Bánffy a külügyminisztert?

Nem, Igenis szokatlan durvasággal bánt a nunciussal és általa a Kúriával, de a külügyminiszternek állását, hatáskörét, vagy személyét a legtávolabbról sem érintette.

Ellenkezőleg. A külügyminiszter hatalma, tekintélye, méltósága és politikai súlya inkább emelkedett, mint csökkent a Bánffy beszéde által, mert hiszen Bánffy a magyar kormány álláspontjának azon kijelentéssel kívánt súlyt kölcsönözni, hogy ezt az álláspontot Kálnoky is magáévá tette. Ez a kijelentés Kálnokyra nézve csak előny, mert a külügyérnek nem az a hivatása, hogy magáévá tegye a magyar kormány álláspontját, hanem az, hogy vagy képviselje azt, vagy mondjon le.

Bánffy tehát botlást követett el, a magyar közjog ellen, de sértést nem követett el Kálnoky ellen.

Megsértette-e azonban a magyar miniszterelnököt Kálnoky?

Igenis, megsértette.

Megsértette állását azzal, hogy eljárását körülbírálta, amihez nincsen joga.

Megsértette személyét azzal, hogy tájékoztatlanak nevezte. Ezen a téren nagyobb sérelem nem létezik. Nincs egy második példa, hogy Európa színe előtt a tényleges külügyminiszter a tényleges miniszterelnököt leszamarazta volna.

Megsértette-e állását és személyét azzal, hogy a parlamenten tett állítását valótlannak nyilatkoztatta ki.

E sértéseket fokozta azzal a megvető móddal, hogy – szóba sem állván Bánffyval – mondanivalóját egy hírszolgálatra berendezett lapban tette közzé.

Nem lehet ezek után eltérés abban, hogy Bánffy nem sértette meg Kálnokyt, de Kálnoky megsértette Bánffy.

Ki tartozik tehát elégtételt adni?

Kétségen kívül a sértő fél.

Kinek van szüksége elégtételre?

Kétségen kívül a sértett félnek.

Tehát Bánffynak szüksége van arra, hogy elégtételt kapjon; Kálnokynak pedig az a kötelessége, hogy elégtételt adjon.

Azonban Bánffy nem kapott, Kálnoky nem adott elégtételt.

Kálnoky beleegyezett, hogy Bánffy hozza nyilvánosságra a köztük lefolyt levélváltást. Aki ebben elégtételt lát, az ráfoghatja ennyi erkölcsi erővel a bock-szivarra, hogy akácvirág. Ebből a levélváltásból megtudjuk, hogy Bánffy egy nemlétező interpelláció nemlétező kérdéseire választ kér. Kálnokytól és nem kap, megtudjuk, hogy a nunciust sem Bánffy, sem Wlassics nem világosították fel aziránt, hogy magyarországi útja időszerűtlen; – megtudjuk, hogy sem a Bánffy levelei és sürgönyei, sem a Jósika személyes információja nem tartalmaztak pozitív tényeket a nunciusnak tulajdonított visszaélésekről; megtudjuk, hogy Bánffy azon nyilvános kijelentésre, miszerint álláspontját magáévá tette a külügyminiszter, nem volt felhatalmazva, mert a Kálnoky levelének élén ez a szó van: »bizalmas«; a Kálnoky nézetére tehát csak az ő előleges beleegyezésével lett volna szabad hivatkozni. Végre megtudjuk, hogy Bánffy nem a valóságot

mondta akkor, mikor azt állította, hogy jegyzék küldetett a szentszékhez, mert az elküldött jegyzék még sincs elküldve.

Mit tudunk meg tehát e levélváltásból? Semmit egyebet, mint azt, hogy a miniszterelnök nevetségessé tette magát, mikor egy meg nem tett interpelláció nemlétező szövegére választ kér; továbbá azt, hogy a miniszterelnök úr indiszkrét volt, mikor egy minisztertársának bizalmas véleményét annak beleegyezése nélkül nyilvánosságra hozta; végre azt, hogy a miniszterelnök nem mondott igazat, mikor ténynek állított olyasmit, a mi csak feltevésben létezett

ítéljen már most minden józan ember. Kapott-e elégtételt a magyar miniszterelnök azon súlyos sértésekkel szemben, melyek rajta elkövettettek? Lehet-e elégtételnek nevezni egy olyan okmány nyilvánosságra hozatalát, mely csak azt bizonyítja, hogy a miniszterelnök úr egészében véve nevetséges, eljárásában indiszkrét, s a tények felsorolásában megbízhatatlan?

Az igazság tehát az, hogy Bánffy nem kapott elégtételt; ellenkezőleg az okmányok felolvasása által abba a kényszerhelyzetbe jutott, hogy ezek útján is kompromittálja magát. Meg is tette. A legcsodálatosabb bonhomióval tette meg. Még csak sejtelmével sem bírt annak, hogy neki most a föld alá kellene sülyedni. Úgy állott helyén, mint egy kétágú cövek. Gondtalanul, érzéketlenül, öntudat nélkül.

Ám, az akta nincsen lezárva. Lehet, hogy később megkapja az elégtételt. Lehet, hogy Káinoky megy és Bánffy marad. Lehet, hogy Káinoky visszazívja a sértéseket és elküldi a jegyzéket Rómába. Mindez lehet, ámbár nem valószínű. Sőt újabb híreink szerint a Bánffy megaláztatása még fokozódni fog, mert Kálnoky a nuncius előtt sajnálatát fejezte ki. Miért? Azért, hogy Bánffynak felült. S mert Kálnoky nem szándékozik Rómába jegyzéket küldeni.

Felfogásom szerint így is mindegy, úgy is mindegy. A Bánffy ügye nem Magyarország ügye. Bánffy és Jósika és a többi jön, megy, de Magyarország marad. Ez az ország nem fületlen gomb, hogy egy pipogya kormány kabátjához legyen varrva. Ennek az országnak az ilyen kormány nem vezére, hanem szerencsétlensége. A miniszterelnöki állás nem

azzal van megalázva, hogy egy osztrák generális sértegeti Bánffy-t, hanem azzal, hogy egy merőben képtelen embert ültettek belé.

Mi lesz Bánffyval?

1895. május 10

A kagyló nem izzadja nagyobb gyötrellemmel a jóféle gyöngyöt, mint a kormány publicisztikája a maga nézetét. Amaz »igaz« gyöngyöt termel, ez pedig még az utánzást is meghamisítja. Kapkod az elégtétel után az egész kormány-párt s úgy dolgozik kézzel-lábbal, mint a szárazra dobott hal kopolytyúja. S mivel szatiszfakcióra van szüksége, tehát szatiszfakciót lát minden bokorban.

Bánffy urat megleckéztette a külügyminiszter. A lecke szokatlan volt, goromba volt és jogosulatlan volt. Ártatlan újonccokkal nem bánhatik durvábban lelketlen káplár, mint a miként Kálnoky gróf elbánt Bánffy báró úrral. Súlyosabb megalázás alig érhet férfit; ilyen súlyos megalázást sohasem szenvedett el kormányelnök.

Mi történt e megaláztatás után?

Egy levélváltást olvasott fel Bánffy, abból a célból, hogy eljárása igazolva legyen. Tehát a magyar miniszterelnök, akkor, mikor őt súlyosan bántalmazták, az önigazolás módjához fordult. E furcsa ember tekintélyét ez a módszer nem emelte, hanem még alább sülyesztette. Önérzetes férfi a bántalomra megtorlással felel; Bánffy barátunk mentegetőzéssel felelt. A mentség pedig silány volt és komikus.

Kálnoky a sértést sem vissza nem vonta, sem jóvá nem tette. A sár, melyet a Bánffy szemé közé dobott, ott száradt a Bánffy arcán.

Ezek után pedig megszólalt Ausztria császára és Magyarország apostoli királya. Úgy szólalt meg, miként a gazda szokott, ha cselédei hajba kapnak. Igazságot tett, hatásági

közbelépés nélkül. Gazda és cseléd közt ez gyakran megtörténik. A legfelsőbb kézirat ellenjegyzés nélkül jelent meg.

Az igazság úgy lett kiszolgáltatva, hogy Kálnokyt ő Felzéje megdicsérte. Ugyan mit csinált Kálnoky, hogy épen most kapott dicsérő levelet. Két dolgot csinált. Először lemondott, másodszer leszidta Bánffy, mint egy vásott gyermeket. Egyebet nem csinált. Már most, melyik tényért kapta a dicséretet? A lemondásért nem kaphatta, mert a lemondást nem fogadta el az uralkodó, hát akkor miért kapta?

A kormánypárt sajtója azt izzadja ki magából, hogy azért kapott dicsérő oklevelet Kálnoky, mivel egyetért Bánffyval. Ez már aztán az igazi hamisgyöngy. Hiszen Kálnoky azért mondott le, mivel Bánffy azt hirdette róla, hogy egyetért vele. Hiszen Kálnoky nyilvánosan tagadta meg goromba cikkében ezt az egyetértést. A felség nem akkor dicsérte meg Kálnoky, mikor az egyetértés látszatával bizalmas levelet irt Bánffynak, hanem akkor dicsérte, mikor megtagadta nyilvánosan az egyetértést és bántalmazta nyilvánosan Bánffy barátunkat.

Ha az uralkodó helyesli, a mit Bánffy tett, akkor nem Kálnoky dicséri meg, hanem Bánffy. Úgy de, Kálnoky dicsérte meg. És ha a kormánypárt sajtója azt hirdeti, hogy Bánffy elégtételt kapott a Kálnoky megdicsértetése által: akkor az a sajtó hamisított portékát árul. Olyan fejelágyára esett embert nem kap a kormánypárt, aki elhigye neki az ilyen állítást. A bíróság az alperesnek adott igazat: ergo a port a felperes nyerte meg. Kálnoky alperest megdicsérte az uralkodó; ergo Bánffy felperes elégtételt kapott. Ki hiszi ezt el nekik? Szabad-e ily kevésre becsülni a tollat és az olvasó közönséget?

Ezt a kinteljes izzadást a kormánypárti sajtó okosabb része viszi véghez. Az opportunisták, a kik megfontolják, hogy »több nap, mint kolbász«. A kik nem azért másznak a fára, hogy maguk alatt levágják, hanem azért, hogy leszedjék a gyümölcsöt. A kik szívesen ejtenek csorbát a logika törvényein, mert a logika se nem táplál, se nem harap; de gondosan óvakodnak hatalmi érdekeik kockáztatásától.

De van ennek a sajtónak vérmesebb része is. Ez már nem izzad, hanem habot túr; nem verejtéket hullat, hanem

tajtékot. Magyarázat helyett fenyegetődzik, érvelés helyett szitkozódik. Megidézi az osztrák ármánynak, a reakciónak, a kamarillának szörnyű emlékeit. A jámbor olvasó fogva-cogva nézi e borzalmas kísérleteket. A gondolkozó ember pedig megcsömörlik a szájhősködésnek e hitvány korszakától.

Bántja őket az uralkodó kézírata, de a hazugságra be-rendezett nyelv nem tud őszinte lenni. A görbeségben meg-merevült hát nem tud kiegyenesedni. Kancsalitnak, oldalog-nak s miként az ügyes róka egyik sem ugrik egyenesen a zsákmányra, nehogy verembe találjon hullani. És bolondítják lelkiismeret nélkül a magyart, állami függetlenséget és nem-zeti méltóságot emlegetve.

Ugyan, hol volt ez a had, mikor megcsinálták a 67-es kiegyezést? Hol volt, mikor az osztrák katonatiszt rongynak nevezte zászlókat? Hol van, mikor a magyar pénzügyek önállóságát követeljük? Hol volt, mikor a magyar udvar-tartást alárendelni ígérték a bécsi udvartartásnak? Mit csi-nál, mikor a magyar nyelv igaz jogainak akarunk minden intézménynél érvényt szerezni? Hol bujkál, mikor a magyar címet és színeket vissza akarjuk helyezni törvényes jogaiba? Mit művelt, mikor a magyar bíráskodás szuverenitását meg-csonkították a konzuli bíráskodás által? Hol volt, mikor a király hadat izent a magyar sovinizmusnak és az önállósági törekvéseknek?

Hát csak lassabban a testtel. Megrontották az állami-ság elévülhetetlen jogait a 67-iki törvényekkel és megrontot-ták a 67-iki törvényeket a paritás eszméjének végre nem haj-tásával. Egy és ugyanazon szájjal lehetne fújni hideget is, meleget is, de nem lehet 48-as jogokat követelni 67-es alapon.

Miben lépte túl Kálnoky a törvényesen megszabott ha-táskört? Abban, hogy úgy bánt a magyar miniszterelnökkel, mintha az neki alantas közege volna. Tűrhető-e ez? Bizonyára nem. itt elégtételre van szükség kétségtelenül. Bánffy kereste is az elégtételt s elégtételül azt kapta, hogy Kálnoky meg-dicsérte az uralkodó.

Megtarthatja-e ilyen körülmények között Bánffy a maga állását?

Megy-e Bánffy?

1895. május 11.

A Helfy által elmondott okos és helyes interpelláció indokolásába, hitem szerint, csak a szónoki figura okából csúszott be az az állítás, hogy a legújabb politikai események által nemcsak Bánffy, de Magyarország is meg van alázva. E föltevésem bizonyítását nem keresem egyebütt, mint a Helfy interpellációjának csattanós végében. Ha Helfy azonosítaná a Bánffy ügyét a haza ügyével: akkor nem azt sürgetné, hogy a kormányelnök hagyja oda állását, hanem biztatná őt az erélyes küzdelemre s támogatást Ígérne neki hazafias működésében.

Mikor egy államférfi érzelemben, gondolatban és egész lényében összenőtt hazájának érdekeivel és aspirációival és nagy tehetségei által valódi vezére lett nemzete ösztöneinek, vágyainak és szenvedélyeinek, úgy, hogy a korszak iránya és jelleme az ő hatalmas egyéniségének bélyegét viseli homlokán: akkor igenis mondhatjuk, – amiként mondjuk is Kossuth Lajosról, Deák Ferencről és gyarlóbb vonatkozásokban még Tisza Kálmánról is, – hogy személye és állása, továbbá állása és hazája között nemcsak törvényes, de erkölcsi összefüggés is létezik. De tagadnom kell azt, hogy Bánffy Dezső beillenék a felfogás ezen keretébe, mert hát »más a gólya, más a fecske« és a különbség egy színművész és egy marionette figura között igen nagy.

Jogom van tehát feltenni Helfyről, hogy Magyarország ügyét nem azonosítja a Bánffy ügyével, annyival inkább, mivel Helfy nem arra ösztökéli Bánffyt és a többséget, hogy szerezzenek az országnak a delegációban elégtételt a Kálnoky megbuktatása és a Bánffy megmarasztása által, ha nem azt követeli, hogy Bánffy hagyja oda azt az állást, amelyet betölteni nem tud s amelyben szégyent hoz az országra.

Mi tűrés-tagadás, ezt a követelést Bánffy nem értette meg – és mosolygott. Mosolygott abban a boldogító tudatban, hogy Helfy nincsen tájékozva egy lényegbe vágó körülmény felől. Mert, hogy indiszkréciót követett el egy

»bizalmas« levél tartalmának meg nem engedett nyilvánosságra hozatalával, hogy valótlan állított, mikor elküldetettnek mondta, ami nincs elküldve; hogy a külügyminiszter letájékoztalozta; hogy a király őt 24 órai antichambrirozás után fogadta; hogy a kihallgatást »más« eszközölte ki számára; hogy a császár éppen akkor dicsérte meg Kálnokyt, mikor ez őt minden tartózkodás nélkül megfenyítette: no, hogy ezek tények, még pedig valódi tények és nem amolyan jegyzékküldési tények, azt már még Bánffy is tudja, érzi és sinli.

Hanem azért mégsem érti a Helfy követelését. Azaz, hogy érti, de csodálkozik rajta. Érti, hogy mit jelent, de nem tudja felfogni, hogy Helfy miként kívánhat ilyesmit. Különösen azt nem tudja magának megmagyarázni, hogy miként juthatott Helfy politikai szerephez ily nagyfokú tájékoztatlanság mellett.

Hát mire valók az 1876. évi V., VI. és VII. törvény-cikkek, ha nem arra, hogy Helfy azokat elolvassa. Hiszen Helfy nem belügyminister, hogy magát a törvény nemtudásával védhesse. Akkor hát tessék elolvasni az 1876. évi V. t.-c. 18-31. §-ait; tessék elolvasni az 1876. évi VI. t.-c. 47., 48., 52., 53., 54., 56. §-ait; végre tessék elolvasni az 1876. évi VII. t.-c. 1., 2., 11., 16., 17. §-ait. Ezekből majd megtanulja, amit a látszat szerint nem látszik tudni.

Megtanulja azt, hogy a köztisztviselőt csak úgy mir nichts dir nichts a hivatalától megfosztani nem lehet. Megelőzőleg vizsgálatnak, fegyelmi eljárásnak, felfüggesztésnek van helye. Már pedig Bánffyt sem fel nem függesztették, sem vizsgálatot vagy fegyelmi eljárást ellene nem indítottak. Az idézett törvények a községi, vármegyei és állami közegekre vonatkoznak. Kevesebb joga a miniszterelnöknek sem lehet, mint a többi közegnek, – gondolja bölcsen Bánffy és mosolyog és csodálkozik Helfyn, aki ezt nem tudja.

Legyen nyugodt a liberális párt, mert Bánffy marad. Fegyelmi nélkül el nem mozdul ő onnan. Ismeri ő a maga jogait. A tekintélyén sem enged csorbát ütni. Ma is mondta. Még pedig jóhiszeműleg mondta.

Vajjon mit ért szegény a tekintély alatt?

Védelmi rendszere a fegyelmi eljárásnál, azt hiszem, már készen is van. Minden kérdésre tüzetesen tud felelni. A felmentést bátran reméli is. Csak egyetlen rés van a védelem bástyafokán. Ezt sehogysem képes betölteni. Úgy érzi, hogy államférfiúi pályájának dicsőségét ez a rés egy kissé hézagossá teszi. Azt az egyet be kell vallania s e téren meg sem kísérti a kibúvást, hogy a döntő pillanatban nem volt – mentéje.

Ha kéznél lett volna a mente, most nem volna semmi baj. Mert ha mente lett volna, akkor talán nem őt porozták volna ki Bécsben, hanem a mentéjét. Máskor ne hagyja el magától.

A nagy nap.

1895. május 21.

Tiszta bizonyos, hogy nem Ugronnak van igaza, sem Apponyinak, sem Helfynek, hanem adatik tudtára mindeneknek, akiket illet, eleveneknek és holtaknak, Rómában és Bizáncban, úgy ezen, mint a másvilágon, hogy Bánffy Dezső bárónak van igaza, mikor azzal felel, hogy nem felel. Hogyis ne! Hát nem elég annyi, hogy szubjektíve intéztetett el a válságos ügy? Mi köze a parlamentnek a többihez? Ne legyen kíváncsi arra, hogy a szubjektív elintézés ökölcsapás-e vagy kézszorítás-e. Érje be a tényekkel. Facta loquntur. Bánffy megvan; Kálnoky nincs meg. Punktum.

Akárki mit beszél, még Ugron is hiába beszél és hiába mondja, hogy az a bizonyos jegyzék száguld, mint a versenyparipa lovas nélkül és sohasem érkezik be, mert ez a nap nagy nap volt. A magyar liberalizmus – nem a régi, mely jogokat csikart ki Bécsből s jogokat adott a népnek, hanem a mostani, ez a türelmetlen, szitkozódó, hajlongó, sápot leső, szélmalomok ellen vitézkedő liberalizmus a mai napon fényes diadalt ült. Miután Bécsben széjjelszórta a diplomáciát, mi-

ként a polyvát, tegnap hazajött és ma összeaprította Apponyit, mint a sárgarépát és Ugront úgy kerékbe törte, mintha a tanácsterem kaszamáta lenne. Mindig tudtam, hogy kemény legény, de ilyen erősnek mégsem hittem. Nem kegyelmez az uram sem Rómának, sem Bécsnek, sem az osztráknak, sem az oláhnak, sem Szilágyi Dezsőnek.

Megálljunk! Mert itt forduló ponthoz jutottunk. Se Szilágyi Dezsőnek! Mivelhogy itt értük el a mai nagy napnak punctum saliensét.

Mikor már minden ellenség le volt kaszabolva, aki volt és aki lesz, aki nem volt és nem leszen s a parlamentnek rég kipróbált harcosai immár csak véres árnyak gyanánt lebegtek a megigázott ellenzék feje fölött: az ádáz sors akkor hozta Szilágyi Dezsőt nagy druszájának és vezérének, Bánffy Dezsőnek az útjába. Bizony jobb lett volna szégyenynek meg nem születni, mint egy ilyen napot megérni. Ha majd megcsinálja életének mérlegéi, ezt a napot bátran foglalhatja gyászkeretbe.

Szelíd nyugalommal, mit sem sejtve, hogy mit rejt méhében a gyilkos jövő: Szilágyi Dezső elnök megállapítja a holnapi napirendet. A ház helyesli. Ki ne helyeselné a dologtalanságot?

Ekkor feláll Bánffy. A vértezett Bánffy. A győzelmes Bánffy, nem mosolygott. Komoly vala, miként a végzet és rettenetes, miként a halál. És szóla eképen: »Az általunk ma úgy vélem elfogadottnak látszó törvényjavaslatnak harmadszori felolvasása, gondolom nézetem szerint szintén kitűzendőnek nézetnek a holnapom napirend folyamányaként.« (Helyeslés jobbfelől; balfelől óriási derűtség és taps. Közbekiáltások: igaza van, igaza van!)

Szilágyi halálsápadt lesz. Erre a csapásra csakugyan nem volt elkészülve. Ehhez a meglepetéshez képest a felhőtlen ég villámának ismert elmélete valóságos semmiség. A jelenet olimpusi magaslatot ért el. A középen a kegyetlen Bánffy; az emelvényen a lesújtott Szilágyi. Minden szem rajtuk, minden kebel megdöbbenve, minden ajk elnémulva. Egy félrelépés, egy botlás, egy hibás mozdulat – és Szilágyi a halál fia.

Szerencsére nem botlott meg, hanem elkezdett jóízűen kacagni. A ház is elkezdett kacagni és kacagott a karzat, a folyosó, a hírlapírói páholy, a teremőr és mindenki. Csak Bánffy nem kacagott. A mi jó Bánffynk ezúttal komoly volt. Meg nem foghatta, hogy mi nevetni való van azon, hogy ő állásának tekintélyével és egyéniségének súlyával megmen-tette a napirend rendjét.

És csakugyan nehéz elképzelni, hogy mi is *történt* volna, ha Bánffynak nem jön meg ez a szerencsés ötlete? Minő hínárba jutott volna parlamenti életünk hajója? Miként bonyolultunk volna ki e szörnyű hínárból. Észbontó kérdések ezek s boldog ország vagyunk, hogy nem kell e kérdésekre felelni, mert Bánffy, a lángésznek csodálatos vilá-gosságával egyszerre felderítvén a helyzet összes kételyeit, megelőzte látnoki tapintattal a fenyegetőleg közelítő veszélyt.

Így mentetett meg a napirend rendje a kormányelnök gondviselészerű bölcsesége által. Így lett nagy nappá a mai hétköznap.

Már mondtam, hogy Bánffynak van igaza, mikor nem felel. Azt mondja, hogy ő csinálja az eseményeket, ennél-fogva hadd beszéljenek az események. Ez bizony nagy szó. 25 esztendő óta ilyenforma szerénységgel csak Bismarck diskurálhatott volna. Azonban nem tette. Annál nagyobb a mi dicsőségünk, hogy a mi Bánffynk megteszi.

Tehát ő csinálja. Kálnokyt ő tette a gyepe alá. El-hiszem. Jól tette. Goluchowskyt ő hozta a nyakunkra. Ezt is elhiszem. Rosszul tette.

Hanem hát: alkudott bér, osztott konc. Nem így volt ám a vásár. Nem azt ígérte az úr, hogy Kálnokyt gyepe alá teríti. Goluchowskyt a nyakunkra hozza. Erről egyetlen szó sem volt közöttünk. Ezt, ha olyan erős legény, megtehetette privát passzióból. Semmi közünk hozzá most egyelőre.

Az országnak azt hirdette az úr, hogy a nuncius át-lépte hatáskörét s hogy emiatt meg is fékezteti ő kegyel-mét. Nos, hogy állunk? Mert erre szólott az alku. Ezt tap-solta meg az ország. Hogy nem tűr beavatkozást és hogy megtorolja a beavatkozást: ezt ígérte, ezt állította, ezt fo-gadta. Mert az mellékes nekünk és az ön személyes ügye,

hogy indított-e becsületsértési keresetet a bécsi Bezirksrichternél Kálnoky ellen; de ez nem mellékes és mindnyájunk ügye, hogy idegen hatalom követe avatkozott-e hazánk belügyeibe?

Igen, vagy nem?

Ha igen, s azt ön állította, hogy igen: akkor semmi közünk a Kálnoky bukásához, mely ön szerint is »subjectiv« természetű és nem a ház elé való, hanem tudni akarjuk, hogy ez a beavatkozás miként toroltatott meg?

Elment-e a jegyzék Rómába? Igen, vagy nem? Itt van a súlypont. Az ön megaláztatása abból állott, hogy ön mint tényt állította a jegyzék elküldését, minisztertársa pedig nyilvánosan meghazudtolta önt. Az elégtétel tehát nem abból áll, ha kiderítik, hogy ön nem mondott igazat, hanem abból, ha megtörténik az, amit ön ténynek előlegezett.

Vagy van szükség a jegyzék elküldésére, vagy nincs. Ha nincs: miért állította ön az ország színe előtt, hogy a jegyzék már el is küldetett? Ha van, akkor mi jogon hanyagolja el az ország érdekeit és miért nem küldeti el a jegyzéket haladéktalanul?

Ha igaz, hogy ön csinálja az eseményeket, hát akkor tessék azt az eseményt is végre már egyszer megcsinálni, amit két hét előtt befejezett ténynek hirdetett s ami még ma sem csinálódott meg.

A magyar gazdák.

1895. május 22.

Érdeemes megnézni a magyar földművelőket a városi redoute különböző termeiben. E szép, nemes, erőteljes faj így együtt ezerszámban impozáns látványt nyújt. De még érdekesebb őket meghallgatni, hogy miképpen tudnak szántani, vetni, az elméletek zöld asztalának mezején.

Budapest fejlődése meseszerű. Tudományunk is nagy haladást tett. A gyáripár is tért foglalt. Vasúthálózatunk nagy

lendülete bámulatba ejt. 30 év óta nagyobbat léptünk, mint a megelőző 300 év alatt. Nem is haladás volt ez, hanem – roham. Épen ezért előre mentünk ugyan, de a rohanás közben nagyon sok súlyt el is veszítettünk s el is dobtunk magunktól. Ez a súly nem teher volt, hanem erkölcsi és vagyoni érték.

Erre az időre esik a mezőgazdaság nagy előrehaladása is. A forgalmi eszközök új piacokat nyitottak; a föld felszabadulása megsokszorozította a produkciót; a verseny, a találmányok, a fizika, a vegytan, a mechanika okszerűbb, jólétezőbb termelési rendszerek meghonosítására adott alkalmat. Ám itt is rohantunk. Sodort az áradat, mint a homokot a forgószél.

Az új idők nagy átalakulása csak nagy befektetések nyomán volt eszközölhető. A nagy befektetésekhez sok pénz kellett. A pénz nem szaporodott egyenes arányban a fejlődés nagyságával. De segítségünkre jött a hitelnek eddig nem ismert és éppen a fejlődés által megnyitott ezerféle forrása.

Mindenki adósságot csinált. Az állam, a város, a falu, a vállalkozó, a házépítő, a vasúttársaság, a gyáros, valamennyi mind adósságcsinálással fedezte a gyorsfejlődés szükségleteit. Az adósságcsinálás terén sem lépésben haladtunk, hanem rohantunk eszeveszett módon, szédületes sebességgel. Másokat akartunk utolérni. de úgy szaladtunk, mintha üldöztek volna. A menekülésnek ezen örületes szilajságában ki bíbelődik alapos számvetésekkel?

De valamennyi keresetforrás között a földművelés volt leginkább rákényszerítve az adósságcsinálásra, mert a földművelőnek van legkevesebb pénze mindég. így jutott a mezőgazdaság a mozgó tőke karmai közé.

Az átalakulás nagy lendületet adott. A bevétel hihetetlenül megszorodott. Első pillanatban a bevételi szaporulat jóléti növekedésnek látszott. Csakhamar kitűnt, hogy csak a forgalom rovata mutat növekedést, de nem a nyereségi rovat. Most már bizonyossá vált, hogy a pénz igába hajtotta a földet.

A magyar gazda ma már haszonbérő a maga birtokán. Kezelő tisztje a bankoknak; fix adminisztrátora a tőkepénzes-

nek. Nem tulajdonos többé, hanem csak megbízott. Ez az állapot szükségképen előtérbe tolja azt az érdekellentétet, mely a mozgó tőke és az álló tőke között létezik. És minél inkább érezhető ez az ellentét, annál közelebb jutunk e két érték háborújához. Most még csak farkasszemet néznek; de elkövetkeznek a megütközés órái is.

Ehhez járul az élet igényeinek fokozódása. Ma többet költünk szivarra, mint 50 év előtt az egész háztartásra. A magyar nemesből gentry lett A magtárkulcsot a kasznár viseli. A magyar gentry bele kezdett szeretni az aranykulcs viselésbe. A különbség igen nagy. Mert az a vaskulcs belső dísz volt a zsebben, ez az aranykulcs csak külső dísz a kábatokon.

A magánigényekkel együtt növekedett a közteher, hatvan milliós budgetről ötszáz milliós budgetre tettünk szert egy negyedszázad alatt. Ráadásul kaptuk a vízszabályozási, vicinális vasúti, községi, vármegyei, egyházi, iskolai terhek szörnyű módon való felszaporodását. Futóképességünk ezen a téren állotta ki a legkeményebb tűzpróbát. A közteher legalább is ötször annyi, mint volt 30 év előtt. Ám a jövedelem nem ötször annyi.

Tehát minden téren egyensúlyvesztés.

A ki egyensúlyt vesz: ingadozik; a ki ingadozik: könnyen elbukik.

Csoda-e hát, ha válság van? E válságot ijesztő mértékben fokozza a tengeren túli termőterületeknek megnyitása és bekövetkezett versenye.

Csoda-e, ha a magyar gazdát komoly aggodalom szállotta meg saját sorsa és ezzel együtt a nemzet jövője iránt?

Későn ébred, éppen a 12-ik órában. De hát ébredez. Sokáig várt a segítségre, de az nem érkezett meg. Sokat panaszkodott, de rideg kebelre talált. Mivel pedig égen és földön elhagyatva érzi magát, rálépett az önsegély útjára. Hitem szerint ez a legjobb módszer. A mit ingyen kapunk, annak kevés a becse. A mit szerzünk, az becsessé válik erkölcsileg is.

A tanácskozáásra ezernél több értelmes, művelt, szakértett, független gazda gyűlt össze. A vásárnak főnnebb említett okain kívül, szükségessé teszi e tanácskozást az a hihetetlenül durva mellőzés, melyet törvényhozás és kor-

mányzat a földművelés irányában régóta tanúsít. Ez a mellőzés a legérdekesebb fajpszichológiai tünetek közé tartozik.

Hogyan? Elhanyagolt földművelési érdekek a földműves Magyarországon? Lehet-e ennél rejtélyesebb állítás? Hiszen tisztviselőjének egy részét, országgyűlési képviselőjét a földműves választja. Földművelők vezetik a falu és a vármegye ügyeit. Földművesekből áll a törvényhozás mindkét házának igen nagy többsége. A társadalomban is, a többi kereseti ágak képviselői csak recipiálva vannak, de az őautochton elem itt is a földművelőkből áll.

És mégis igaz; a földművelés érdekei elhanyagoltattak. Mikor egy-egy mezőgazdasági érdek kielégítésre jelentkezik, mi magunk kiáltunk oda szent élheterlenséggel: hátrább az agarakkal, mert most börzebíróságot kell állítani. Máskor megint: hátrább az agarakkal, mert most új pitykével kell ellátni a császári és királyi hadsereget. Ismét máskor: nem érünk rá, mert elfoglal a szabadelvűség; pokolbeli szörnyeket kell legyőznünk; Szentgyörgy lovagok vagyunk és harcolnunk kell a klerikalizmus 12 fejű sárkánya ellen. Valójában nem is szélmalom-lovagok vagyunk, hanem csak Sancho Pansák.

A földművelők mozgalmára a tőkepénz szolgálatában álló orgánumok ráfogták, hogy az nem liberális. Ha a mészáros, a szeszgyáros, a malmos, a kereskedő, a börzetanács összegyűl megvitatni saját kereseti ágának különleges érdekeit, ha hatósági szervezetet kap az ügyvéd, az iparos, a kereskedő, a »kamara« által és külön kiváltságos bíróságot nyer a szerencsejátékká fajult üzérkedés a börzén, oh, ez nem veszélyezteti a liberalizmust, ez nagy országos érdek, ezt a mozgalmat istápolni kell. De ha a földműves csak szuszogni mer ebben a földművelő hazában: nosza rajta, fogjuk be mint a hatot, fojtsuk el a reakciót csirájában, vágjuk le a sárkány fejét és húzzuk ki a sötétben ólálkozó vipera mérges fogait!

Ekként bántunk el mi magunk magunkkal. A pénztőke jármát szent élheterlenséggel tettük a nyakunkra. Ne hibáztassunk mást, mert mi vagyunk hibásak. Túrtunk és sopán-

kodtunk a helyett, hogy kihasználtuk volna a kezünkben forgó alkotmányos fegyvereket.

De elég volt már az élehetlenségből. A munka im megkezdődött. Nem egy agrár párt mint politikai szervezet van kezdeményezve – ilyen ne is legyen! – hanem egy gazdaszövetség. Egy organizmus arra a célra, hogy a földművelés érdekei a közélet sokadalmában illetékes polcon helyeztessenek el. Egy szövetség egyelőre abból a célból, hogy a kongresszus határozatai ne maradjanak a papíron, hanem átvitessenek az életbe.

Ez a gondolat egészséges, a talaj meg van érve, munkakedv hatja át a gazdaközöniséget s én érzem, látom, hiszem, hogy azok a férfiak, kik most összegyűltek, derekasan nekigyürköznek és hóna alá nyúlnak a dolognak.

Tiszteletteljes üdvözet gróf Károlyi Sándornak, mint e munkálkodó férfiak vezérének!

A pucs.

1895. május 24.

Fiaskó a kormányt érte és nem a gazdákat.

A földműves Magyarországon kongresszust tartottak a földművelők. A földműves Magyarországnak földművelési kormánya ezen a kongresszuson nem vett részt. Mi volt ez? Haragszik-e, vagy kicsinylés? Ám lehet-e haragban a vezér a katonával, a szülő a gyermekével, az orvos a betegével? Avagy kicsinyelheti-e a földművelési kormány azokat az érdekeket, melyeknek vezérlete, istápolása, irányítása és kielégítése elsősorban az ő kötelessége? Még pedig hivatásszerű, mert megfizetett kötelessége.

A kormány előre kürtölte, hogy nem fog részt venni a kongresszuson. Szavát meg is tartotta. Nem vala ott sem miniszter, sem államtitkár, sem tanácsos, sem tanár, sem főispán, sem gazdasági felügyelő. A nagy szabadelvű párt is

tüntetett távollétével. Hogy pedig nyomatéka legyen a furcsa demonstrációnak: a kormánypárt lapjai uni sono vést kiáltottak; gyanúsították a célt, elferdítették a tényeket, ráfogást ráfogásra halmoztak és a reakció művének nevezték el az egész mozgalmat.

Ilyen megdolgozás után bizton-bátran várhatta a kormány, hogy a kongresszus nem fog sikerülni. Előre megjósolták, hogy fiaskó lesz belőle és semmi más. Hiszen tudvalevőleg a bölcseségnek követ a Lloydban őrizik s a komoly tudáshoz csak a hivatalosan szervezett hatalomnak van privilégiuma. Ha ez a hatalom nem jelenik meg, hogy imponáljon, vezessen, organizáljon és beszéljen, akkor nem lesz ott egyéb, mint üres szalmacséplés és ellenzéki bombaszt. Ne is legyen egyéb, mert minden gondolat rossz, ha az nem a kormány koponyájából pattant ki, és minden cselekedet gyanús, ha az nem hivatalos utón jött létre.

Így hitték, így akarták. Azonban pucs lett a hitből és az akaratból.

A gazdákat nem terelte le útjokból a kormány ellenséges indulata. Pillanatra kedvtelenítő hatással volt, hogy a földműves-érdekek épen e legtermészetesebb vezérletet nélkülözik; de a munkakedv még növekedett, a buzgóság lendületet kapott, az akarat komolysága megedződött. A kormány által tervezett pucs nem sikerült.

Nem tudom miért, de a hírlapi szolgálatnak sem terjedelme, sem tartalma nem áll arányban a kongresszus tárgyalásaival. Pedig más alkalommal ugyancsak bőbeszédűek tudunk lenni. Úgy kell lenni, hogy a három napi tüzetes tanácskozás, mely délelőtt, délután állandó volt négy különböző teremben, nagyobb téren mozgott, mint a mekkorát a különben gyorslábú journalisztika kellő alapossággal befutathatott volna. De bármi legyen az ok, annyi bizonyos, hogy az olvasóközönség csak akkor lesz igazán tájékoztatva e tanácskozások terjedelméről és intenzitásáról, ha majd azok, akár tárgyak szerint külön füzetekben, akár csoportosítva egy kötetben a könyvpiacon kerülnek.

A kormány nem volt jelen. Mitől félt! Vádaskodástól? Panaszoktól? Leszavaztatástól? Avagy talán azért nem hozta

oda podagrás testét, mert félt a mezőnek friss és romlatlan levegőjétől, mely a termekben szétáradott? Hát bizony ott könnyen kaphatott volna náthát Matlekovich úr, úgy vélem, hogy az influenzát is megkapta.

Ez a Matlekovich úr tulajdonképen nem is úr, hanem egy rendszer. Őt hallgatva, az ember látni kezdi azokat a rejtett akadályokat, melyek a magyar földművelés útját olyan röggössé teszik. Odamegy irányadónak a gazdák közé egy talpalatnyi föld nélkül, egy sziporkányi üdvszeretet nélkül, üres teoriával, vaskos tájékozatlansággal, sok egoizmussal, még több göggel és legkevesebb szerénységgel. Rendre járja a termeket, mindenütt beszél, sehohsem argumentál, de hadonász egy olyan karddal, melynek hiányzik a pengéje és nincsen markolatja. Nem a dologhoz szól, nem is azt cáfolja, amit már mondott, hanem céltáblát állít fel ő maga, hogy legyen mire puskázni. Teszi ezt azért, hogy felszólalásaiból arra lehessen következtetni, mintha azokat az ostoba céltáblákat a gazdák állították volna fel.

Mindég így volt egy negyedszázad óta. Ne töröljük el a börszét, mondja ez a rendszer; holott senki sem gondolt ilyesmire, hanem csak a visszaélések meggátlására. Vegyük tekintetbe az ipar érdekeit, mondja tovább a rendszer; mintha a gazdák olyan tökfilkók lennének és nem tudnák, hogy ipar és földművelés egymást kölcsönösen kiegészítő faktorok. Ez a rendszer egyik szájával azt ordítja, hogy a nagy harcsa megeszi a kis halat; mikor pedig a nagy harcsát igazán nemes humanizmussal oltalmukba veszik a kis halak az uzsora ellen, az aránytalan adóteher ellen, a hatósági elnyomás ellen: akkor a másik szájukkal ordítanak és feudálklerikális szocializmust emlegetnek. A ki ilyen különböző dolgot vesz ajkára egy lélegzet alatt, csoda-e, ha piszkos száju lesz?

A kormány terve pedig puccsot mondott. Ezerszázhatvan gazda jelent meg a kongresszuson. Jó kabátja volt mindeniknek, a mi bizonyítja, hogy még mindég van, a mi elvehető. Ez a sokaság komoly volt és kitartó, érett és figyelmes. Nem lármázott, hanem dolgozott. Öröm volt őket együtt látni s nagyra vagyok fajomnak tulajdonságaival, mióta őket lát-

hattam. A parlament bankáira bizony rászorulva nem vagyunk közgazdasági kérdések megvitatásánál. Az intellektualitásnak igen előkelő foka lett a tanácskozásokban nyilvánvaló. Úgy látszik, hogy csak a politikai látóhatár borult el. A szellemnek többi ága egészségesen és erőteljesen lüktet.

E visszapillantásban, mely inkább a hangulatról kivan beszámolni, mint a határozatok horderejéről, szükséges megemlékezni gróf Széchényi Imréről, Baross Károlyról, Fábry alispánról és Polónyi Gézáról. Aki ismeri a mezőgazdaság politikai irodalmát: nem lehetett meglepve gróf Széchényi által, sem Baross által. Egyiknek járatossága a telepítés körül, másiknak járatossága a búzakérdésben köztudomású. De meglepett Fábry az alföldi munkáskérdésről írott tanulmányával, melyben saját népének meleg szeretete, a meggyőződésnek férfias bátorsága, az önálló vélemény alaposága szép harmóniában jelentkezett az irodalmi forma előkelőségével. És még jobban meglepett Polónyi Géza, aki a börzéről előadott tanulmányával olyan téren mozgott, a melyen eddig nem láttuk.

Hát ez az »Izé« Géza, ez a »Névtelen« Géza nem babérlevelet aratott tegnap, hanem babéردőt. Kortesfogással nem élt, politikai argumentumokat nem használt, agresszív nem volt, sem szónoki előnyeit igénybe nem vette. Szorgalom, tudás, gyakorlati érzék és az igazságnak objektív keresése: im ez tette fejtegetéseit hatásossá, tanúságossá, meggyőzővé. Súlyja mellett éppen úgy eltörpült a Matlekovich úr silány kengyelfutása, a miként szakszerűsége mellett eltörpült a dr. Ballai úr szakszerűsége. A börze szükséges voltát, de egyzersmind visszaéléseit ennél jobban kidomborítani nem lehet. Az orvosszerek megállapításánál az a szerencse érte, hogy javaslatának koncipiálása és benyújtása után, Poroszország legilletékesebb tényezői ebben a kérdésben teljesen kongruens álláspontra helyezkedtek. Nem mintha felfogásukat Budapestről kölcsönözték volna, hanem mivel mindkét diagnózis alapos s mivel ugyanazon viszonyok, itt is, ott is ugyanazon eredményekre vezetnek a józan és független kritikát.

Ma délelőtt véglegesen elfogadta a zárulást a szakkbizottságok összes határozatait. A fejtegetések igazsága ezzel

szankciót kapott. Most már azon kell lenni, hogy ezek az igazságok életet is nyerjenek. A magyar gazdaközönség rálépett az öntevékenység útjára. Segíts magadon! Ez most a -jelszó. S mivel ez a jelszó, ennél fogva csak természetes, ha a kormány egyik orgánuma így kiált fel: »Az állam segítsége kell a gazdáknak; az önszegély elve nem egyezik meg a nemzeti géniusz szellemével.« Nálunk az ilyen ferdítés senkinek sem töri ki – a pennáját.

Hereélet.

1895. május 26.

Az a dologtalanság, a mit a magyar parlament véghezvisz, egy kissé mégis sok a jóból. A »herejárás« csak kánikulában természetes. Akkor ők uralkodnak a többi felett. A nép ilyenkor érzi, hogy a faj létele, a here urak kezében van. Ők pedig nagy feladatuk büszke tudatában teledongják a levegő-egyet és sűrű csoportokban teszik nászútjukat a királynéval.

A »herejárás« tehát munka; élvezetes és halálos. A méhkasban a herét éri a halál; a magyar közéletben a parlamenti rendszert. Mert a közfelfogás a parlamentnek ezt a hereéletét hosszasan meg nem tűri. Előbb az emberek ellen fordul; később az intézmény ellen.

Minden parlament csak úgy életképes, ha szervi és erkölcsi összefüggésben van az étellel. A mi parlamentünkről immár régen lepattogtak az étellel való összefüggésnek kapcsai. Élet és parlament nálunk nem azonos, hanem eltérő, sőt ellentétes fogalmak. Minél jobban eltér a parlament útja az étlettől, annál hamarabb bekövetkezik a parlamenti rendszer csődje.

Minden organizmus csak addig életképes, a míg feladatát követi. Ezt a törvényt sem Bánffy Dezső, sem a liberális párt megváltoztatni nem tudják. Mert a természet törvényei

nem tűrnek sem módosítást, sem halasztást, sem leszavazást. A méhek feladata a mézgyűjtés és viaszkképzés. Ha nem teszi meg, elpusztul. A pók hálót fon, részint lakásul, részint a tápszerek beszerzésére. Ha nincsen hálója, nincsen élete.

A parlament a nemzeti munka vérkeringésének gyűjtő medencéje és levezető csatornája. A nemzeti munka itt nyer szabályozást. A köztevékenység csatorna-hálózata itt kapja meg a maga erejét és a maga rendszerét, itt épülnek a folyamatnak szétosztására, korlátozására s ha kell, gyorsítására. A parlament feladata tehát megállapítani és irányítani a nemzeti tevékenység munkarendjét.

Ezt a nagy feladatot csak akkor teljesítheti, ha kontaktusban van a nemzeti étellel. De a magyar parlament immár rég elszakadt a nemzeti étlettől. Ez a két faktor elhűlt és elidegenedett egymástól. Észjárásuk nem egyezik meg, vágyódásuk nem azonos, érzületükben nincsen harmónia.

Segélyt kérni választási célokra Rómától s aztán leszidni a nunciust, ha itt politizál: az ilyen ellenmondás nem fér meg a becsületes magyar ember józan fejében. Egy meg nem tartott interpellációhoz a válasz szövegét előre kérni Kálnokytól s aztán leszidni Kálnokyt az ügyeinkbe való avatkozás miatt: ez is olyan ellentét, minőt az egyszerű magyar gyomor megemésztene nem tud. Megállapítani a szomorú statisztikát, a szőlőtelepek végpusztulása felett s ugyanakkor lehetetlenné tenni a regenerációt az olasz bor beözönlése által, látni a búzáarak szédítő hanyatlását s ugyanakkor az idegen búzának prémiumot adni az őrlési engedély révén; az osztrák ipar érdekében elzárkózni a világpiactól s ugyanakkor az orosz és a román szerződések által versenyt csinálni terményeinknek az osztrák fogyasztó piacon; élő tanúi lenni a választásoknál tapasztalható rút visszaéléseknek és mégis évek óta elodázni a választási reformot a kúriai bíráskodással együtt; évtizedek óta azt a meggyőződést táplálni, hogy közéletünknek rákfenéje a párt-adminisztráció és még se tenni semmit a tisztviselők függetlenségének és felelősségének biztosítására, és a nagy közönség igaz jogainak oltalmára; mindez és még sok egyéb, melynek felsorolása immár csömörletes számtani pontossággal bizonyítja, hogy parlamen-

tünk nincsen közösségben a nemzeti élet feltételeivel, szükségével és követeléseivel.

Eddig csak éledegelt valahogy egyik napról a másikra. De most már nem is éledegél, nem is tengődik, hanem here-módjára henyél. Áldoz naponként a vicinális szabadelvűség oltárán. Húzza az órákat és lopja a napot. Összegyűl és szétoszlik; megint összegyűl és megint szétoszlik. Úgy tesz, mint a csókasereg alkonyatkor. Kóvályog, csoportba verődik, lár-máz, szétrebben, ismét összeverődik formátlanul, rendszer nélkül, irányt nem lelve, célt nem követve.

Ilyen eljárás mellett teljesít-e feladatot a magyar parlament? Lehet-e e céltalan gyülekezést, e céltalan szétmenést a nemzeti köztevékenység irányítójának, lendítőjének, megosztójának és szabályozójának tekinteni? És ha nem lehet, aminthogy nem is lehet, nem alapos-e a föltevés, hogy így folytatva a merőben céltalan tétlenséget, a parlamentarizmus irányában elsorvad a nemzet bizalma, megrendül a hite és elvész a reménye?

Mindez miért van így?

Tisztán csak azért, hogy Bánffy Dezső báró úr miniszterelnök lehessen. Azért a lehetőségért, hogy meddő és képtelen egyének kormányozhassák az országot. Azért a tanúbizonyosságért, hogy a parlamenti rendszert is le lehet odáig sülyeszteni, hogy a középszerűségeen jóval alul álló személyek vegyék át a vezérletet.

Úgy látszik, hogy az az alkotmányos kincs, melyet létrehozott a lángész, csődbe juthat az együgyűség kezén. Arra, hogy létrejöjjön a parlamenti rendszer, egy Kossuth Lajosra volt szükség. Arra, hogy tönkre silányuljon, elegendő nálunk Bánffy is.

Pártegység.

1895 május 30

Eötvös-Justhék orgánuma csatlósoknak nevezi mindazokat, akik nem bontották meg a párt egységét, hanem a pártkörben maradtak; akik szívesebben ismerik el vezérüknek Ugron Gábort, mint Justh Gyulát. Fölötte csábító alkalmat nyújtott ezzel a párhuzamra. Am, e két férfiúnak akár tehetősége, akár tanulmánya, akár köztevékenysége oly kozmikus távolságokat tüntet fel, hogy csillagászati számkulcsok nélkül a mérték nem volna megállapítható. Miután pedig amúgy sincs célomban Justh Gyulának kellemetlen órákat szerezni, ennélfogva ellenállok a párhuzamkészítés csábjának.

Arra sem felelek, amit Eötvös-Justhék orgánuma az Ugron megbízhatatlanságáról mond. Valeat, quantum valere potest. Az olyan ellenzéknek, mely egész következetességgel tolja a kormány szekerét, szüksége van arra a fegyverre, hogy sárba rántsa a valódi, ellenzék vezérembereit. Hiszen régi dolog, hogy emberrel együtt diszkreditálhatók az elvek is. A közjogi elveket egyenesen és őszintén nincs bátorságuk megtámadni. Megtámadják tehát hátulról és furfangosan. Megtámadják először azzal, hogy az elveket parádénak nézik a nép előtt és mumusnak Béccsel szemben, de azok megvalósítására nem gondolnak. Megtámadják másodszor azzal, hogy a 67-es kormányt támogatják, vagy egyenes szavazás által, vagy a szavazástól való tartózkodás által. Megtámadják végre azzal, hogy azon férfiak személyét üldözik, politikai hitelét megrontják, érdemeit ignorálják, akik komoly elhatározással, egész erélylyel s életüknek összes munkásságával, buzgón, odaadólag, önzetlenül, igaz hit által ösztönözve, szent remények által hívogatva, az alkotmányos fegyverzetnek minden nemével harcolnak a 67-iki törvények megváltoztatása érdekében.

Ez a taktika nem új keletű. A pártban mindig volt egy töredék, mely politikai üzletnek nézte a szélbaloskodást. Ez az üzlet nem pénzt hozott, hiszen nem is azt keresték ők. De hozott népszerűséget, mandátumot, befolyást. Ez a töredék

soha egy pillanatig sem bízott abban, hogy elveink átültethetők az életbe. Egy pillanatig sem gondolkozott azon, hogy miként lehetne elveink számára a talajt előkészíteni. Nem törődött azzal, hogy minő utón és módon lehetne összehozni egy parlamenti többséget. Ennek a töredéknek nincs hite. Éppen ezért sohasem vette komolyan a közjogi elveket, igazában arról volt meggyőződve, hogy Deák Ferenc jól megcsinálta a kiegyezést és nálánál jobban senki sem tudhatja megcsinálni.

Ezen a tényen nem változtat az, hogy e töredékben vannak öntudatos és félrevezetett emberek. Öntudatos népbolondítók és félrevezetett szajkók. A tény azért mégis tény marad. A 48-as elvek megvalósításának komoly feltételei után nem kutatott ez a töredék soha.

Azok között, kik a pártkörből kiváltak, ezidőszerint az emiutott töredék vezérkedik. Mert nem Justh Gyula ott ám a vezér, akit jóhiszemű embernek tartok. Egy kissé fejébe ment ugyan a nagy tisztesség, de azért jóhiszemű. A vezér Eötvös Károly, aki megcsontosodott híve és bámulója a 67-iki törvények szellemének és tartalmának. Mindig az volt, mindig az lesz. Ha az események egy barrikád tetejére sodornák, mert hiszen több esze van, minthogy jószántából menjen oda, akkor is szíve és lelke és feje szerint 67-es volna. Hiába is akarna más lenni, mert nem tud. Nem tud, mert a temperamentum, az ismeretek, az emlékek, a hajlamok, a vonzalmak erősebb faktorok, mint az akaratnak szabadsága.

Vezérkedik tehát a Justh-párt fölött olyan elme, és olyan szellem, a melynek nincsen hite a 48-iki elvek megvalósíthatóságában. Rugónak tekinti ezeket az elveket, mellyel kisebb nagyobb lendület adható; de nem tekinti magnak, mely csirázik és megnő, hogy dús aratást adjon az állami függetlenség mezején. Épen ezért a pártot sem tartja kormányképes pártnak, hanem egy politikai csapatnak, mely egyéb hivatást nem ismerhet, mint nyugtalanítani olykor a kormányt, meg is támadni, ha nem komoly a veszély, platonikus szerelmet hangoztatni az elvek iránt, borsot törni a bécsi orrok alá és pattogó kuruc beszédekkel a mandátumokat biztosítani. De mikor a támadás komoly veszélyt rejt

magába» a kormányra és a rendszerre nézve: akkor lefújni a rohamot s szavazni a kormánnyal, nehogy a rendszernek baja történjék.

A kinek nincsen erős hite, az mindég így fog cselekedni. A 61-iki országgyűlésen a határozati pártnak többsége volt. De épen úgy nem hitt saját akciójának helyességében, amiként Eötvös nem hisz a 48-as elvekben. S mivel nem hitt, ennélfogva megretírált saját elveitől s mesterségesen átjászotta többségét a felirati pártnak. Ugyanez történt 75-ben. Tisza kormányra jutott, mint belügyminiszter úgy választatott, ahogy neki tetszett. Könnyű szerrel csinálhatott volna közjogi elveinek többséget. De nem tette meg, mivel komoly hit nélkül hirdette elveit.

Részben ezek a példák ismétlődtek.

A kerületekben jól tudják, hogy a Bánffy-kabinetet a Justh-pártnak köszönhetjük. Tudják, hogy olyan kormánynak adott a Justh-párt életet, mely nem csinál választási reformot, tehát folytatja a vidéken az erőszakot, a központon a parlamenti rendszer hamisítását. Épen ezért hibáztatják a pártbomlást és szokatlan erővel hangoztatják a közjogi elvek fenntartását.

Mit jelent ez?

Mit jelentsen az a tény, hogy a szolnoki gyűlés Justh jelenlétében sajnálkozik a pártbomlás fölött? Tehát sajnálja azt, amit épen Justh és társai csináltak! Mit jelentsen az, hogy ez a gyűlés előtérbe tolja a közjogi elveket? Azt jelenti, hogy a vidék figyelemmel van a központi események iránt és látta, hogy a Justh-párt sok tagjánál a közjog immár csak köpenyeg. Figyelmeztetni akarta tehát a pártot, hogy a vak türelmetlenséget nem szabad a közjogi elvek fölé helyezni.

Ezek a hangok megütötték az Eötvösök orgánumának fülét is. Elfoglalja tehát a függetlenségi párt egységesítésének álláspontját. Megható elhatározás. Hónapok óta nem tett egyebet, mint szította a gyűlölködést. íme, most kitárja ölelő karjait. Megbontotta a pártot s most arra készülődik, látva a vidéki hangulatot, hogy egyesítse. Ezeknek az elv már nem is köpenyeg, hanem vitorla. Mindég odafordítják, a honnan a szél fúj.

Hát jól van, tessék visszajönni. Mikor elmentek, nem mi nyitottuk ki az ajtót. Mikor elmondták távozásuknak okát, akkor mi ezt az okot elhárítottuk s az ajtót testvéri vonzalommal kinyitottuk. Mégsem tértek vissza. E helyett Eötvös–Justhék orgánuma kifogyhatatlan volt a gyanúsításban, ráfogásban, ferdítésben. Azóta az anyapárt erős harcokat folytat a közjogi elvek mellett, a kormány ellen. E harcban a pártbontók nem vettek részt, legkevésbé a vezérelem.

De velünk szemben védelmezték az egyházpolitikus II. Józsefet. Hanem azért az ajtó most is nyitva áll. Ha igazán akarják a pártegyeséget, ha igazán akarják folytatni az opponálást, ha igazán hisznek közjogi elveink megváltó erejében, hát tessék visszajönni. Ballépésüket szívesen feledjük.

4 + 4 + 4.

1895. június 8,

A közösügyi kiadások most három éve 147 millióra rúgtak; két év előtt 151 millióra emelkedtek; tavaly 155 milliót szavazott meg a delegáció; az idén megnőtt a drága gyermek 159 millióra.

Meg lehetünk elégedve. A progresszió egyenletes. Mindig 4 millióval több. Önérettel mondhatjuk, hogy nagyjaink nem holmi nomád-gazdálkodást végeznek, hanem rendszeres tervszerűséggel haladnak előre. Veszedelmes ugrások nélkül, zavargó megállásokat kerülve, mindig egyenes állandó lépésben, egyforma gyorsasággal, vaskövetkezetességgel, félre nem lépve, hátra nem tekintve, a sikernek ösztönében, a célnak biztosságával mennek tovább a nemzet-sorvasztásnak negyedfél század által kitaposott országútján.

Legyenek nyugodtak. Így haladva célt érnek. A nemzet kimerül. Elfárad a tűrésben, ellankad az ellenállásban, végre is elszegényedik, büszkeségét levetkőzi, múltját elfeledi, jövőjéről lemond s önmagát megtagadva, elpuhult testtel és kiaszott lélekkel omlik majd Bécsnek kéjsóvár ölébe.

Mert bosszantó fecsegés és hitvány ámitás, mikor Bécs-et emlegetik az egyházpolitikában; de komoly nemzeti veszélyt rejt magában Bécs a katonai kérdéseknél. Miért? Azért, mert Bécs a mi közjogi vonatkozásainkban nem egyéb, mint egy politizálásban megcsontosodott katonai szervezet.

Az összbirodalom eszméje még mindig él, hat, küzd és előrenyomul. Az összbirodalomnak nemcsak hívei vannak, de szervezete is van a hadsereg által. In meinem Lager ist Österreich – mondta Radetzky. A hadsereg nem egyéb, mint élő és terjeszkedő teste az összbirodalomnak. Az összbirodalmi eszme pedig határozottan osztrák eszme.

Ha Lobkowitz herceg áradozva szól a hadseregről és mindent ígér neki lelkesen: ez bizony könnyen megérthető, mert Lobkowitz osztrák főúr, a hadsereg pedig osztrák ideált szolgáló osztrák intézmény.

Ám, fordítsuk meg a dolgot.

Mi szerények vagyunk. Méltányos módon követelünk igaz és természetes jogokat. Az összes hadseregnek csak magyarországi kontingenciáját akarjuk magyarrá tenni. Lássá az osztrák, hogy miként boldogul a maga kontingensével.

De hát próbáljuk egyszer megfordítani a mostani állapotot.

Tegyük az összes hadsereget magyarrá, legyen a nyelv, a szellem, a tradíció, a törekvés, az érzület ebben a seregben épen olyan magyar, mint amilyen osztrák most. Hadd csattogjanak Bécsnek, Grácnak, Prágának, Lembergnek utcáin a magyar vezényszavak. Hadd lengjen a dalmát, morva, lengyel, német, cseh föld laktanyáin magyar háromszínű zászló. Hadd változzon át a weisskircheni, wiener-neustadti, st.-pölteni, bécsi, kassai tanintézetek előadási nyelve magyarrá. Krieghammer úr osztogasson magyar rendeleteket Brünneben, Olmützben, Troppauban, Linzben, Laibachban, Pólában, Goluchowski úr beszéljen magyarul az osztrák delegációban, írjon magyarnyelvű rendeleteket a nagykövetekhez és nagykonzulokhoz. Az udvar lakjék annyi időt Budapesten, mint most Bécsben. A diplomácia költözzék át szőröstől, bőrostól a mi fővárosunkba s csak kuriozumképen ránduljon Bécsbe, mint ahogy azt most Budapesttel teszi.

Egy szó, mint száz; fordítsuk meg az állapotot.

A felséges dinasztia ne németül beszéljen, hanem magyarul. Az osztrák csendőrtiszt viseljen trikolor kardbojtot. Az osztrák Landwehr tűzzön ki trikolor jelzőzászlót. Az osztrák Landwehr tisztjei legyenek kötelesek magyarul megtanulni. Windischgraetz kormányelnök úr épen úgy járogasson Budapestre jelentéstétel és információ végett, miként most járogat Bánffy úr Bécsbe. A magyar iskolákban ne legyen kötelező tantárgy a német, de az osztrák iskolákban legyen a magyar nyelv, kötelező. Legyenek azok az osztrák önkéntesek megbüntetve, akik nem tudják a tisztí vizsgát magyarul letenni.

Jó lesz így?

Van-e paritás, vagy nincs paritás?

Amennyi joga van az osztráknak kívánni, hogy minden úgy maradjon, amint van; épen annyi jogunk van követelni, hogy ami most német, minden átfordítottassék magyarra. Tetszik?

Csak semmi nevetés. A háttér komoly; az érvelés könnyű. Mert mikor Nagy Frigyes kutyaszorítóba kergette az osztrákot, vagy mikor Bonaparte semmivé tette volna: magyar kardnak vitézsége és magyar hűségnek becsülete mentette meg szegényt. Mikor pedig egymással néztünk farkasszemet, összemérve a magyar kardot az osztrák karddal, hát bizony kegyetlenül kiporozódott az osztrák nadrág s muszkasegítség nélkül nem tudák vala megmenteni az irhát.

A mi országunkat egységessé tette a folyók rendszere, a hegyek abroncsa, az; élet ezer esztendeje. Minket kohézióra utal a föld, a víz, az élet és az idő. Ok pedig mesterséges szálakkal vannak összekötve s olyanok, mint a mocsár, mely ha nyomást kap, szétfoly, ha magára hagyatik, elpárolog. Magyarország egy szikladarab, melyet a természet hozott létre. Ausztria egy mozaik-darab, melyet emberi kéz rakott össze mesterségesen.

Hát csak csendesebben azzal a nevetéssel.

Ismétlem, fordítsuk meg az állapotot. A közös intézmények változzanak át magyar intézményekké. A német uralkodó ház legyen magyar uralkodó házzá. Amiként most

nem tanul az osztrák magyarul, épen úgy ne tanuljon ezentúl a magyar németül; és miként most a magyar köteles németül tanulni, épen úgy legyen köteles az osztrák ezentúl magyarul tanulni.

Mikor így megfordul a dolog rendje, hát akkor megérti az én paraszt eszem is az Andrássy Aladár gróf beszédjét s elfogadom a közös ügyeket s helyeselni fogom a delegáció intézményét és ragaszkodni fogok a közös hadsereg egységes szervezetéhez és megszavazom a 4+4+4 milliót évenként, mert mindenben, ami történik, a magyar szellemnek, a magyar nyelvnek, a magyar érdekeknek, a magyar államnak fejlesztését, megerősítését és biztosítását látnám.

De így? Mikor látom, hogy minden közös ügy osztrák, minden áldozat osztrák oltáron ég hamuvá, minden erő az osztrák erőt izmosítja; mikor ezt látom, nem tekinthetem a mindent megszavazó magyar delegátusokat hazám jó fiainak és a magyar érdekek hű szolgálóinak.

Vivát. Húszmillió.

1895. június 7.

Létezik-e még nálunk meglepetés? Van-e ember, aki bámulni tud és csodálkozni merészel? Jöhet-e olyan ostobaság felülről, olyan botrány oldalról, olyan hitványság alulról, amire mindenki el ne legyen készülve?

Minket az alkotmányos élet úgy nevelt, hogy mindent befogadjunk, mindent elhigyjünk, mindent helyeseljünk. Előtünk és számunkra nincsen semmi lehetetlenség, mihelyt politizálni kezdünk. Hegyére állítjuk a pyramist, ha kell; és csináljuk a négyszögű kört, ha muszáj.

Életünk jobbik felét arra szántuk, hogy mint katonák szerepeljünk a lustrumban. Munkásságunk fele részét arra fordítjuk, hogy a katona urnák élelve, hajléka, ruházata, fegyvere, kórháza legyen. Eszünket pedig egészen abban

törjük, hogy kimagyarázzuk és helyeseljük a saját bárgúságunkat.

Jóindulattal a katona úr irányunkban nem igen viseltetik. Nem szeret minket. Alkotmányunk neki arabusul van. intézményeink nem érdeklik. Fejlődésünk iránt közömbös. Nyelvünket megveti. Irodalmunkat nem ismeri. Szenvedésünk hidegen hagyja. Hazánk nem hazája. Nemzetünknek nem alkatrésze.

Ettől a katona úrtól, aki így érez irántunk, mi azt kívánjuk, hogy a legbecsesebb jót, amit neki a Gondviselés adott, áldozza föl érttünk. Azt reméljük, azt várjuk, hogy az az ember, aki legalább is közömbös irántunk, saját életét dobja érttünk kockára. Azt hitettük el magunkkal, hogy aki minket nem szeret: szívesen meghal érttünk; akinek nem hazája, ami hazánk, életének minden örömét feláldozza azért a hazáért.

Ehhez az érdekes esethez példát kérek a népek életéből. Nem fogadom el a régi példákat a condottierik idejéből. Igen is volt idő, mikor a fegyvert, a vitézséget vásárolni lehetett. Az embervér épen olyan alku tárgya volt, mint a frankfurti virsli. De az a korszak letűnt együtt a középkor szellemével. Most már általános hadkötelezettség van. Nemzeti hadserege van minden országnak. A katonáskodás: adófizetés; egy közteher, melyet mindenki egyformán visel.

A természetes állapot tehát az volna, hogy a hazafiság, vagyis a közjóért való áldozatkészség és a közjónak őszinte szeretete, a hadsereg szellemében kulmináljon. A nemzeti lelkesedés a hadsereg szelleméből kellene, hogy kisugározzék. Ott kellene mintákat találni a honfíúi kötelességek törvényéhez.

Ez volna a természetes állapot. De mi ki tudjuk magyarázni a mesterséges állapotot is. Mi el tudjuk túrni, hogy a hadsereg ne tekintse magát az alkotmányos intézmények egyik tagozatának. Mi meg tudjuk okolni, hogy a hadsereg költségei nem az országgyűlés által állapíttatnak meg. Mi elfogadjuk azt a helyzetet, hogy a hadsereg német intézmény legyen s házi oltárán ne annak az istennek áldozzon, amelyhez mi imádkozunk.

Oh, milyen buták tudunk mi lenni, ha egyszer a butaságra adtuk a fejünket.

Hanem a matériát, azt mi adjuk. Vérmatériában és pénzmateriában nem szűkölködik ám a vitéz és gazdag magyar.

Döglük a sertés. Mit tesz az? Kipállott a vetés és nincsen ára a búzának. Mit tesz az? Elfogynak a pénztári készletek s az adó nem csorog, csak cseppen. Hát aztán? Vasúti fölszerelésünk csődöt mond, ha nem sietünk hozzá 50 milliócska segítséggel. A kézműiparos boldog, ha szolga lehet egy hivatalnál, vagy házmester a nagyobb városban. A birkát hiába hizlalod, mert nincs, aki megvegye. A szőlőtetűt hiába irtod ki s új és drága telepet ok nélkül állítasz, mert az olasz bor agyonüt a saját korcsmádban. A lendületnek indult cukor-ipar letört derékkel vonaglik a piacon. A dohányterületet apasztja a kormány, mert nincsen gazdája a termésnek.

Nos?

Nos hát ma a hizlalók, másnap a répatermelők, harmadnap az állattenyésztők, végre a földmívelők együttesen tanácsba gyűlnek, panaszkodnak, határoznak, küzdenek. A közterhek hajója úgy meg van rakva, hogy egy szalmaszál is elsülyesztheti.

Nos?

Nos hát Krieghammer úr elkölt ezalatt 4 és félmilliót és most kéri ehhez a jóváhagyást. Vajjon tud-e ez a Krieghammer úr magyarul? Igenis, nem tud. De a delegátus urak tudnak németül. Mivel pedig tudnak, tehát majd csak megértik egymást.

Krieghammer úr azonban nem elégszik meg ezzel. A fegyverkészlet nem elegendő. A hadsereg már megint nem harcképes. Pedig milyen vitéz, mikor a magyar szónak, a magyar szellemnek, a magyar reményeknek áll ellent! Hanem most nem harcképes. Húsz milliócska kell újabban új fegyverekre. Fizess magyar! Fizess, ha meg is "szakad az inad! Fizess, ha kölcsönkéred is. A regále-jogot immár nem vehetik el. Hát semmi; csináljunk adósságot s aztán éljünk meg a saját adósságunk kamataiból.

Ám, hogy magyar nevelést kapjon a tisztikar, vagy hogy felesküdjék a katona a magyar alkotmányra, avagy,

hogy magyar zászló alatt, magyar vezényszó mellett szolgáljon: szóval, hogy szemben ezzel a borzasztó teherviseléssel a magyar nemzet és a magyar haza megnyerje a bizonytalanságnak (?) azt az érzését, hogy nemzeti hadsereg áll őrt jóléte, szabadsága és békéje fölött, – ez az egyszerű, természetes és jogos kívánság rideg makacssággal utasíttatik vissza.

Mert az lehetséges, hogy Magyarország tönkremenjen a katonai terhek alatt; de az nem lehetséges, hogy Magyarországot magyar katonaság oltalmazza!

A mi gazdánk.

1895. június 18.

»A magyar hadsereg, mint az összes hadsereg kiegészítő része . . .« Micsoda? Magyar hadsereg? Hol van a magyar hadsereg? kérdé ámulva-bámulva a magyar delegáció hadügyi bizottsága.

A magyar hadsereg, tisztelt bizottság, a papíron van. Ez a papírszelet a többi lapokkal együtt összefűzött állapotban egy nagy könyvet képez. Ezt a nagy könyvet corpus jurisnak hívják. Ennek a könyvnek az a sajátja van, hogy égen és földön, ameddig a magyar haza ér, ő parancsol mindenkinek; ő és senki más. Még a király is arra esküdött meg, hogy annak a könyvnek a tartalmát »mind magam megtartom, mind másokkal megtartatom.«

Azzal a papírszelettel úgy vagyunk, mint a keresztény legenda a szent ostyával. Benne van az Úr teste, ha nem is látod. Ám, ha nem hiszed és elég vakmerő vagy: harapj belé és ki fog buggyanni a vér.

Nemzeti szent ostyánkba vajjon beleharapott-e Krieghammer úr?

Nem.

Ma még csak hányja-veti a szent lapot, hol ide, hol oda. Nincsen vele tisztában, miként a kis gyermek az első gépezetes babával. Nem tudja, játszódjék-e vele, vagy féljen tőle. Ebből a kétséges helyzetből sehogy sem tud kibontakozni, mert a magyar delegáció nem adja meg neki a szükséges felvilágosítást. Ezek a zárt levegőjű bizottságok nem arra valók, hogy leckét adjanak a németnek. A közvetett választások retortáin leszűrődik az ellenálló erő és elpárolog a közélet szenvedélye. Azok az eszmék, melyek a nemzet nagy aspirációjáról járnak be a hazafiak keblét, nem csattogatják szárnyaikat e bizottságokban.

A delegáció egy malom, mely nem termeli, hanem megőrli a nemzet életét.

Ez az intézmény tehát sem föl nem világosítja Krieghammer urat, sem meg nem fenyíti.

Ennek a németnek még csak homályos fogalma sincs egy ország mivolta felől.

A vas arra való, hogy fegyvert készítsenek belőle. A tudomány arra való, hogy fejlessze a harcképességet. A kanca azért csíkozik, hogy legyen a katonának lova. A búza azért terem, hogy profuntot gyúrjanak belőle. A rezet azért szülik a bércek, hogy pitykét szolgáltassanak a mundurra.

Úgy-e?

Mert hát azért vagyunk, akik vagyunk: a gazda, a kézműves, a tudós, a művész, a kereskedő – s ezek együttréve azért élnek, azért dolgoznak, azért egyesülnek, pörölnek, ölelkeznek s azért alkotnak intézményeket, azért hoznak létre új viszonyokat, mivel hogy a katona, itt a vasútnak, amott a posztónak, e helyen a villámnak, máshelyen a szénának, mindenk fölött pedig a pénznek előbb vagy utóbb jó hasznát veheti.

Így hiszi ezt Krieghammer úr.

Igenis, semmi kétség benne: az emberek azért házasodnak, hogy legyen a világon osztrák katona is. Ha Krieghammer úr nem érezné szükségét annak, hogy osztrák katona is legyen, nagy vakmerőség volna a magyar anyáktól, hogy fiúgyermeket szüljenek. Mert a termésnek ehhez a szent momentumához csak azért van a magyar asszonynak

jogcíme, mivel megvan az a lehetőség, hogy osztrák katonának való matériát hoz létre. Ha így nem volna, Krieghammer egy Tagesbefehlben azonnal megtiltaná a magyar anyáknak, hogy fiukat szüljenek.

Mire való a csikótelep?

Arra, hogy remonda növekedjék.

Mire való a magyar ember?

Arra, hogy osztrák katona legyen.

Mire való a delegáció?

Arra, hogy Krieghammer úr ne vegye számba.

Ezt mind így hiszi Krieghammer úr, aki nem egy ember, hanem egy rendszer. Hanem ennek a rendszernek egy tételben igaza van. Magyar hadsereg csakugyan nincs. Benne van ugyan a szent ostyában, de nincs benne az életben. Nálunk a hadsereg nem nemzeti, hanem dinasztikus; a dinasztia pedig nem magyar, hanem német. Ergo a hadsereg is német.

Igaza van tehát Krieghammer urnák abban, hogy ő a gazda, mi pedig vagyunk a csorda. Bocsánat a rusztikus kifejezésért, de e pillanatban találóbb nevet magunknak adni nem tudok. Van-e a csordának ereje? Van. Tud-e azzal az erővel, öntudatosan bánni. Nem. Hát vágyai vannak-e a csordának? Bizonyára. Úgyde, van-e akarata? Az nincs. No hát! Maradjunk csak bátran a csorda név mellett.

De olyan csordát még nem látott halandó ember, hogy csorda létére ő gondoskodjék gazdájáról. Mi ilyen csorda vagyunk s ez így nem természetes állapot. Illik, hogy a gazda gondoskodjék a nyájról. Ha pénzre van annak a hadseregnek szüksége, amelynek nem a nemzet és nem az ország a gazdája, hanem Krieghammer úr: hát akkor nyúljon Krieghammer úr a saját zsebébe és nem a nemzetébe. Ha élelemre van szükség, ám nyissa meg Krieghammer úr a saját magtárait és a saját mészárszékeit. Ha szakad a mondur s lyukas a nadrág, tessék Krieghammer urnák a saját gyáraiban szövötni, fonatni, varratni. Ez lesz a helyes viszony, gazda és csorda között.

Abból a magyarországi – de nem magyar – akadémiából pedig nem instálunk. Ne rontsuk meg még jobban

a levegőt. Nemzeti intézményekre van itt szükség, nem pedig osztrák intézményekre. Aki éhes, annak táplálékot szokás adni, nem pedig mérget.

Feladatunk.

1895. június 20.

Pártunkra nézve a legszerencsétlenebb formula ez: mindenki ellenség, aki nem tart velünk. Aki ezt vallja, örök kisebbségre kárhoztatja pártunkat, mert ellenszenvet ébreszt, ahol csak közömbösség volt, akcióba lépteti azokat, akik semlegesek valának.

Sokkal helyesebb tehát a következő formula: a ki nincs ellenünk, az velünk van. Ez a formula szelíd és mérsékelt. Nem káromkodással kivan hatni, hanem érvekkel. Az érintkezés delejességének nem az eltaszító sarkán működik, hanem a vonzó sarkán.

Az első formula kizárja az ellenzéki pártok fegyverbarátságát. A második formula megköveteli azt. Ennek további következménye, hogy az első formulával magunk ellen mindazokat egy táborba kényszerítjük, akik helyeslik a mai közjogi alapot; míg a második formula követése lehetővé teszi a közjogi ellenfél megosztását, tehát gyengítését.

Nem jó politikát folytat az olyan kisebbség, mely folytonos árok-mélyítéssel foglalkozik az eltérő vélemények között. Az árok-ásásnak ez a taktikája, a pártot elzárja az emberektől és izolálja az élettől. Sokkal helyesebb ennél a hídépítés avégből, hogy az érintkezés útján rokonszenv keletkezik s ennek révén közös meggyőződés.

Minden kisebbség csak úgy érvényesítheti nézeteit, ha többségre jut. Többséghez pedig csak úgy juthat, ha véleménye helyessége felől meggyőzi az embereket. Elsőrendű feladat tehát: a párt számára híveket szerezni. Erre a célra fel kell használni minden társadalmi és minden politikai po-

ziciót. Amennyi súllyal bírnak tagjaink az irodalomban, tudományban, gazdasági életben – szóval a közmunkásságnak különböző ágaiban és fokozatain, épen annyi súllyal szaporodik pártunk programjának komolysága s törekvéseinknek tisztessége.

Kapitulációra kényszeríteni Bécset mindaddig nem lehet, a míg eszméink meg nem hódították Magyarországot. Mert ne áltassuk magunkat. A kiegyezési időhöz képest nagy haladást tett ugyan a függetlenségi eszme, mert az élet nem váltotta be az alkudozók reményeit és Kossuth Lajosnak adott igazat, aki lejtőnek nevezte az alkut, melyen nem lehet megállani, de azért a függetlenségi eszme még mindig arra szorul nálunk, hogy tanúságot és bizonyítékokat hordjunk fel mellette. Ez a világos, egyszerű és természetes igazság nálunk még vita tárgyát képezi. Már pedig az igazságok csak úgy győzedelmeskedhetnek, ha átmentek a közfelfogás vérkeringésébe, ha már nincs szükség az érvelésre, mert az argumentációt mindenkinél fölöslegessé tette az erős érzület ösztöne és szenvedélye.

Az általános függetlenségi érzület mindenható revelációjának akadályja a fennálló hatalom. Csak a kormánynak áll módjában és senkinek sem másnak, hogy helyi érdekek kielégítésével elterelje a közfigyelmet az ország nagy érdekeiről. A nemzet történelmi életföltételét azzal feledteti el, hogy asztalt terít az egyén számára. Hazafiság helyett a magyar hatalmi rendszer cimboraságot termel. Jól táplált hívek és kiéheztetett ország: íme a kormányzat legjellemzőbb vonása.

A hatalom arra van nálunk berendezve, hogy szolgálja az osztrák császári eszmét. Nálunk csak a tartományi életnyilvánulás magyar; az állami életnyilvánulás minden ponton német. Elbánni az országbomlasztó fajokkal nem tudunk; rendelkezni saját katonáinkkal nem szabad, gazdasági érdekeinket nem fejleszthetjük tetszésünk szerint, mert az osztrák ellentétes érdekekhez vagyunk láncolva. Ez nem egyéb, mint a kiegyezés csődje.

A kormány mégis arra esküszik, azt félti, azt melengeti keblén, s annak rendel alá minden közkérdést. Jó választási

törvényünk azért nincs, egészséges parlamentarizmushoz azért nem juthatunk, a pártigazgatás gazdaságaitól azért nem menekülhetünk, a kormányzati korrupciót azért kell túrnunk, mivel mindez hatalmi eszközt képez a kormány kezében az erkölcsileg és nemzetileg megbukott erőszakos rendszer fentartására.

Megtörni a fennálló hatalmat tehát annyi, mint kitörni a közjogi övezetnek zárkövét. Az életfentartási ösztönnek macacs szívósságával érzik ezt Bécsben az osztrák császársági eszme hívei s épen azért minden áldozatra készek a 67-ben lefektetett kormányzati hatalom fentartására. Készek voltak a hön szeretett Kálnoky elejtésére, sőt készek valának az általuk utált egyházpolitikai reformok elfogadására is, csakhogy a közjogi bolthajtás meg ne rendüljön.

Mi következik ebből?

Először az, hogy mindenki barátunk nekünk, a ki a kormány ellen van; másodsor az, hogy pártunknak az a tagja, aki bármi okból és bármi ürügy alatt a kormányhatalommal fog kezét: nyílt árulást követ el a függetlenségi eszme ellen, Bonyhádon épen úgy, mint Budapesten, vagy Galánthán.

Nyüzsgés a szomszédban.

1895. június 21.

Tavaszi áradáskor a patakba hajló fűzfaágon megakad a törmelék és csomóvá verődik össze. Ez a csomó sok apróságból van összehalmozva, úgy, a miként az áradó víz fölkapta a partról a fenyőházat, a falaput, a perjedarabot, a szalmaszálát, a homokszemet, az agyagiszapot. A különféle elemeknek erőszakos egyesítését hozta létre e csomóban az áradás.

Ha ezt a hordalékot az ággal együtt, melyre tapadt, egy kis ládában elhelyezzük, és kiteszük a napsugár melengető hatásának, néhány nap múlva csodát fogunk látni. A tör-

melék tömeggé alakul át. Az élettelen csomó megelevenül. A homokszem, az izzapparány, a fenyőtüske mozogni kezd.

Mi történt a hordalékkal?

Semmi egyéb, mint az, hogy az áradás által fölkapott és összehordott ezer meg ezernyi életképesség hozzájutott a maga életföltételéhez. A falapun, a fenyőtüskén, a perjeszáron elhelyezett tojásokból kikelt a bogárvilág. Ez a megelevenült világ nyüzsög, mozog, harcol és vesződik most a kis ládában.

Ezen mozgás közben a mesterségesen összeverődött csomó szétválik, mert a tömeg fajokra szakad s mindenik faj a csomón kívül keresi hivatásának betöltését. A szétválás egyre növekedik, mert létrejön az egyedek kiválása is, melyek szintén nem a csomóban, hanem fajok keretében találják meg életösztöneiknek kielégítését.

Természettudósnak nagy gyönyörűséget, politikusnak sok tanúságot nyújt e látvány.

Az a történelmi hordalék, mely Ausztria név alatt verődött csomóvá az uralkodóház koronájának ágain, nekem tetszve, föltűnően hasonlít a tavaszi áradás hordalékcsoomójához. Ezt a nép- és országcsomót nem az organizmus egységének törvénye, nem is az érdekezozonosságban rejlő gravitáció természetes ereje tartotta össze, hanem az abszolútizmusnak az a hűvös, nyirkos és sötét levegője, melyben az életképességek nem juthattak a szükséges életfeltételekhez.

Azonban az idő beteljesedett, mert a természet rendje nem tűr természetellenes állapotokat. A szabadság napja oda-sütött a hordalékos országcsomóra. A sajtó, az esküdtszék, az egyesülési jog, a parlamentarizmus, a zugokban rejtőzködő tojásokból élő lényeket fakasztott. Az abszolútisztikus csomóból alkotmányos állam lett.

Íme, miként nyüzsög, mozog, vesződik, harcol az élettelennek hitt tömeg. Íme, miként válik ki a tömegeből a faj, a fajból az egyén. És íme, valamennyi faj a mesterséges csomón kívül a saját természetes csomópontjaiban keresi hivatásának betöltését és minden egyén a saját fájának keretében véli megtalálhatni életösztöneinek kielégítését.

Csak nézem, látom, olvasom az osztrák válságról szóló

híreket, és csodálkozom az erőlködéseken. »Csatád hiu az urnák ellenében.« A természet erősebb, mint a mesterség. A dolgok ereje nagyobb, mint az emberek akarata. Bármilyen zavarosnak látszik az a nyüzsgés odaát, mégis föl lehet abban a rendszert találni. De nem ám az államférfiak rendszerét, hanem a faji önállóságnak gravitációnális rendszerét.

A mi ott történik, az nem Windischgrätznek, Chlumetz-kinek, Badeninek, Lobkowitznak, Luegernek, Hohenwartnak, Heroldnak, Plenernek a küzdelme, hanem a negatív és pozitív sarkok küzdelme, a vonzó és taszító erők harca. Az organizmus háborúja a mechanizmus ellen. A bécsi Bábelt nem lehet tovább építeni, mert immár más nyelvet beszélnek a kőművesek, mást az asztalosok, mást a kovácsok, mást az üvegesek. Egyik sem akarja a másikat megérteni.

A szomszédnak ez a válságos állapota érdekl-e a magyar nemzetet?

A felelet fölösleges. A 67-iki törvények oda kötözték nemzetünk sorsát ehhez a Bábelhez. Ha omladozni kezd az a torony, a mi fejünkre hull minden kódarab.

Mi tehát a tennivaló?

Lazítani a köteléket, hogy távolodhassunk az omlás perifériájából. Lazítani úgy, hogy a kettős koronára nézve ne elgyöngülés származzon belőle, hanem újabb erősség. A szabadságnak mozgási képességét kell megizmosítani mindkét államnak függetlensége által. A mi életfeltételünk a nemzeti épség, melyet csak az államiság összes attribútumaival érhetünk el. Ausztria életföltétele a fajok szabadsága, melyet föderaliztikus állami renddel valósíthat meg.

A probléma nehéz. Megoldásához a lángész bátorsága s a bölcs ember óvatossága szükséges. Ám, hol találunk lángészt, aki bölcs is legyen?

Mi csak megleszünk valahogy, mert minket a gondviselés szeret s nagy jóvoltában adott nekünk egy Bánffy-t. De mi lesz a mi szegény szomszédainkkal?

Hol az elégtétel?

1895. június 23.

Így volt:

Agliardi nuncius látogatást kívánt tenni a magyar püspököknél. Ezen óhajtását tudatta Bánffy Dezső báróval. A magyar kormányelnök erre nem azt felelte, hogy ez a látogatás megtisztelő és örvendetes ugyan, de a most folyó politikai tusák keretében félremagyarázásokra adhatna alkalmat, hanem azt felelte, hogy jöjjön, mert szívesen látott vendég lesz hazánkban.

Agliardi eljött. Látogatásokat tett. Beszédeket és pohárköszöntőket mondott. Hangsúlyozta Magyarország különállását, a mi minden kuruc-szívnek jól esett. ígérte, hogy a Szentszék képviseltetni fogja magát az ezredéves kiállításon. Ez is jólesett minden magyar embernek. A klerikális elemek úsztak a boldogságban. Mások, – kik nem felekezeti szempontból nézik a dolgokat, – örvendve nézték, hogy egy diplomata nem alkatrésznek tekinti Magyarországot, hanem egésznek. A liberálisok pedig egyhangú elismerésüket nyilvánították a nuncius fölött, s cikkeket írtak óvatosságáról és tapintatáról.

Azt, hogy idejött: mindenki jó néven vette; azt, hogy most jött ide: senki sem diffikultálta, mert hiszen a kormányelnök hívta meg. Azt, hogy korteskednék és titkos információkat osztana szét, senki sem állította, mert mindenki tudta, hogy az ilyesmit kevesebb föltűnéssel végezheti el Bécsben, vagy a posta útján.

Eközben Bánffy báró pecsét alatt azt írta Kálnoky grófnak, hogy a nuncius átlépte saját hatáskörét és hazánk belügyeibe avatkozik. Egyszersmind kéri a külügyért, hogy egy idevonatkozó esetleges interpellációra küldjön válaszszöveget. Kálnoky gróf azt felelte, hogy egy nemlétező interpellációra ő választ írni nem tud, de ha a nuncius túllépte hatáskörét, ő, mint külügyér, hajlandó ezen időszerűtlen és tapintatlan lépést Rómában megreklamálni.

Pár nap múlva Bánffy báró megsürgette a válaszszöve-

get a nem ismert interpellációra és a reklamációt Rómába. Kálnoky gróf azt felelte, hogy őt mindeddig sem a magyar kormányelnök, sem Jósika báró nem világosították fel azon tényekről, amelyekkel Agliardi átlépte hatáskörét. Kéri tehát a felvilágosítást.

Ezt a felvilágosítást Bánffy báró nem adta meg.

E helyett Terényi Lajos kormánypárti képviselő elmondta az előre sejtett esetleges interpellációt

A kormányelnök azonnal felelt. Kijelentette, hogy a nuncius tapintatlanságot követett el, túllépte hatáskörét s e miatt Rómába hivatalos jegyzék küldetett. Hogy pedig senki se kételkedjék e kijelentés pozitív valóságában, a kormányelnök úr még az elküldött jegyzék tartalmát is elmondta.

Úgy-e, így volt?

Napok múlva Kálnoky gróf lemond s egyidejűleg egy könyvomatásban kiírja, hogy Bánffy báró nem mondott igazat, mert Rómába jegyzék nem küldetett. Ráadásul alkalmat vett magának a magyar kormányelnök leszamarazására.

Úgy-e ez is így volt?

Kicsoda szenvedett ezzel sérelmet?

Kétségtelenül az, akit hazugságban hagytak és leszidtak. Tehát báró Bánffy Dezső miniszterelnök úr. Ám, ezen sérelem csak nemzeti büszkeségünket érinti, arról pedig az állandó megaláztatás úgy. letépett már minden dísz, hogy immár fönn nem akadunk rajta, ha egy-egy újabb foszlány kerül belőle osztrák körmök közé.

De van ennek az ügynek egy másik ága is. A sérelem ugyanis nemcsak a nemzet büszkeségét érintette, hanem a nemzet jogkörét is. Egyetlen ország sem tűrheti el, hogy belügyeibe avatkozzék egy külföldi hatalom képviselője. Már pedig a magyar kormányelnök nyílt parlamenti ülésben jelentette ki, hogy a pápa követe a mi belügyeinkbe avatkozott. Olyan tény ez, mely nem hagyható megtorlás nélkül.

Akkor Bánffy báró azzal nyugtatta meg a háborgó kedélyeket, hogy a megtorlás már meg is történt egy Rómába küldött jegyzék alapján. Úgyde kisült, hogy a báró nem mondott igazat. A jegyzék nem küldetett el. E helyett Bánffy báró leszamaraztatott.

Nosza talpra állott egész Magyarország. Két kezébe két fegyvert vett minden ember. Az egyiket Bécsnek, a másikat Rómának szegeztük. Bécsnek azért, mivel perfid módon nem küldetett el a jegyzék. Rómának azért, mivel a nuncius belügyeinkbe avatkozott.

De hát beleavatkozott-e ügyeinkbe valósággal a nuncius? Kérdezte néhány mérsékelt ember. Ha pedig nem avatkozott bele, akkor mi szükség van arra a jegyzékre? A többek között Ugron Gábor is ezt kérdezte meg a parlamentben.

Szörnyűség! Ordította erre tíz hírlapban száz torok, íme, a klerikalizmus hogyan árulja el a nemzet igaz jogait, íme, milyen vakmerő az Agliardi védelmezésében! íme, kezet fogott a bécsi reakcióval s el van szánva a kamarilla sötét odúiból igazgatni hazánkat.

Talpra magyar! Róma ante portas. Bécs segíti Rómát. Ez a két bestia szétmarcangolja alkotmányos szabadságunkat. Pennára, akinek kedves a jog! Tintára, akinek szebb a dicső halál, mint a megalázott élet.

Mert meg vagyunk gyalázva. Piruló arculattal jelenünk meg nejeink előtt s remegve félünk utódaink ítéletétől. Elégtételt kérünk!

Menjen Bánffy báró Bécsbe és jöjjön haza, vagy paizszal, vagy paizson. Ha élve jön, csak mint győző jöjjön, ha nem győz, akkor csak meghalva jöhet. Vagy elégtétel, vagy halál! Ez nemcsak jelszó immár, hanem törvény; nemcsak törvény, hanem tízparancsolat.

Elégtételt!

Minden liberális honfi kezében egy bélyegző-vas, és minden bélyegzőre e szó van felvésve: elégtételt!

Azt is mondták, hogy mi legyen az az elégtétel. Sem több, sem kevesebb, mint az, hogy jegyzék küldessék Rómába s a nunciushoz útilapu köttessék a talpára.

Úgy-e ez is így volt?

Nos? Eltávozott-e Agliardi? Nem. – Küldetett-e jegyzék? Nem.

Hát akkor minek hengegtek? Hát szószátyárok hivatása a nemzet jogait oltalmazni, mikor elégtételért kiáltottatok? Arcaitokon van-e még bőr, hogy most pirulni tudjatok?

Odanézzetek Bánffy báróra, a ti vezéretekre! Szóljatok, miért viseli hátul a pajzsot? Nem látjátok, hogy Magyarország címere van ezen a paizson? Más ember kezében ez a paizs arra való, hogy biztosítja az előnyomulást. A Bánffy báró hátulján arra való, hogy fedezze a futást. Nem látjátok? Hiszen ti ordítottátok, hogy elégtételre van szükség. Nem halljátok most a címeren az ütlegek csattogását, és nem érzitek a gyalázatnak szégyenét?

Hogyan?! Egyetlen szavatok sincs immár? Hiszen hirdettétek, hogy majd a delegációban megfenyegetitek Rómát is, Bécsset is. Miért némult el híres nyelvetek? Hát nagy lármátok csupán csak szédelgés volt?

A bécsi támadás.

1895. július 5.

Luegernek van jobbik esze is, rosszabbik esze is. A jobbik eszével hirdeti a perszonális uniót, a rosszabbikkal megindokolja. A jobbik eszével rámutat a meghamisított liberalizmus visszaéléseire; a rosszabbikkal beáll az oláh-eszme hajtsárának. Főképen pedig nem fontolja meg a következőket:

Ausztria nem egy önmagáért és önmagának élő szervezet. Ez a nép-konglomeratum olyan, mint a háziállat, másért és másnak él. Születésének, létezésének összes indoka a Habsburg család. Ha ez a felséges ház nem volna, akkor Ausztria sem volna. Gazda nélkül nem tudja magát fentartani. Csak addig és annyiban szolgálatképes, ameddig és amennyiben urától táplálékot kap.

Ehhez a táplálékhoz a közlegelőt is, a kaszálót is, a szántóföldet is, Magyarország szolgáltatta. Ausztria rajtunk hizott meg. Arra rendezkedett be, hogy minket részben fel dolgozzon, részben megemésszen. Háztartásában mi voltunk a pince és az éléskamra.

A kihasználásnak ez a boldog állapota szűnőfélben van. Most is gyarmat vagyunk ugyan, de a kiaknázás nem megy olyan könnyen, mint a karikacsapás. Nem vagyunk többé olyan túlságosan naiv gavallérok. Azt a természetrajzi törvényt mi is kezdjük olvasgatni, hogy minden embernek és minden nemzetnek maga felé hajlik a keze. Annak a józan önzésnek az ösztöne, a mely nélkül nincsen okos gazdasági élet, kezd bennünk is felébredni.

Ha tehát Ausztria a régi dimenziókhöz képest némi visszaesést tapasztal: úgy tessék ezt a mi józanságunk ébredésének tulajdonítani. A dualizmusnak ebben semmi része sincs. A dualizmus csak a formákban látható és csak a papíron van meg. Köztünk és Ausztria között nincsen jogegyenlőség. Az ő emberei kezelik a külügyet és a hadügyet az ő szellemében. A pénz vásárló ereje is tőlük függ, mert a kiváltságos jegybank az ő kezük között van. Az uralkodóház velük lakik, nem pedig velünk; a Lueger nyelvét beszéli, nem pedig a miénket.

Igen nagy tévedés tehát Lueger úrtól, ha komolyan hiszi, hogy a dualizmus folytán Magyarország Ausztria fölé kerekedett. Ez nem igaz. Az igazság az, hogy versenyt indított a dualisztikus forma a két állam között. Ennek a versenynek a tárgyát nem a népek természetszerű fejlődése képezi, hanem az uralkodóház kegyének a megnyerése. A kegykeresés nehéz, fárasztó és nem épen lélekemelő munkájában izzadnak, öklelőznek, agyarkodnak és sorvadnak Ausztriának és Magyarországnak népei.

A dualizmus az osztrák helyzetben nem változtatott. A két állam, mint egységes egész jelenik meg minden külföldi vonatkozásban. Ennek az egésznek minden jellemző alkotó része osztrák stílusban van építve. A magyar szót, a magyar búzát, a magyar kultúrát nem muszáj túrni Ausztriában, de a mi iskoláink a német kultúra kényszerzubbonyába vannak öltöztetve, a mi katonánk osztrák katona, a mi kereskedelmünk az osztrák iparnak ügynöksége. Ausztria helyzetén tehát nem változtat a dualizmus. Gazdája kegyéből ura maradt Magyarországnak.

De Magyarországon egy negyedfél százados visszaélést

törvényesített az új közjogi rendszer, mert az országot megfosztotta azon szervektől, a melyek nélkül állami élet nincs. Nem lévén külügyi kormányzatunk, nem vagyunk képviselve Európa nemzetközi rendszerében. Nem lévén hadseregünk, csak terheink vannak, de hatalmunk nincs. Még Montenegrónak is van lobogója, csak nekünk nincs.

ilyen körülmények között a kegyvadászatra vagyunk utalva. Ők is, mi is. Ők azért, mivel így szokták. Ez náluk fejlődési irány és életföltétel. Mi pedig azért, mert törvények által kiszolgáltattuk magunkat a legfelsőbb kegyelemnek. Ha a király úgy akarja: németül beszél a magyar katona; ha másként akarja, magyarul beszél. Ha úgy akarja: ketté válik a hadsereg és nemzetivé lesz egyetlen napi parancsra; ha másként akarja: megmarad osztráknak, sőt tetszése szerint csinálhat belőle csehet, horvátot, lengyelt is. Minden a koronától függ. Ha akarja, él a kormány, ha akarja: nem él. Ha akarja: önálló nemzeti bankunk van; ha nem akarja: nincs. Ha úgy akarja: akkor a főrendiház liberális; ha másként akarja, akkor a főrendiház Pecsovics.

A híres: l'état c'est moi-t Ferenc József inkább elmondhatja, mint XíV. Lajos.

A külügy, a hadügy, a pénzügy, a kereskedelem, a vám, a vasút, az adóügy révén a nemzeti vérkeringésnek 4000 és 1000 szálai kötnek össze immár minket Ausztriával. Ezen ügyek elintézésénél a magyar kormánynak kötve a keze Ausztria által, az osztrák kormány keze kötve van Magyarországon által. Az érdekellentét állandó lévén, az összeütközés is állandó. Ezen állandó összeütközésnél kié a bírói szerep? A helyzet visszassága hozza magával, hogy minden kontroverzitának a korona hatalmával kell kiegyenlíttetni. Ez a kiegyenlítési szerep hihetetlen mértékben emeli a korona hatalmát. A legmerevebb abszolutizmus sem kívánhat magának döntőbb szerepet, mint a milyen nálunk a koronának van. Ott kezdődik és ott végződik minden politikai argumentáció.

Ez a korona pedig a törvények szerint magyar; az élet szerint osztrák.

Miután Lueger is osztrák, ennél fogva ne panaszkodjék, mert a panaszra csak nekünk van okunk.

Diagnózis.

1895. december 10.

Egyik hírlapíró kollégám azt tartja, hogy a stomfai választásnál működött elnökök deresre való legények. Én nem vagyok ezen a véleményen. Hiszen ha mindenkit deresre húznának, aki manapság az alkotmányos élet becsülete ellen vétkezik: a mogyorótermésben érzékeny hiány állana be. Végre is kiből telne ki náluk nélkül elegendő számú pribék? De nem ezért tér el az én véleményem. Okaim fontosabbak, mint a mogyorótermés és mint a pribékszükséglet.

Arról vagyok meggyőződve, hogy azok emberek ott a vidéken nem gazok, csak tökfilkók. Egy kissé hetykék; nagyobb mértékben ripőkök; legnagyobb mértékben öntudatlanok. Mondjuk: ostobák. Ám, ez igen enyhe kifejezés, mert állapotuk ennél aggasztóbb. Ők betegek.

Nem kell tehát őket túlszigorúan elítélni. Lelkinyomókok ők, szegények, kik nem tudják, mit cselekesznek.

1872 óta nálunk a választás: háború. Nem becsületes háború, hanem a kalózok támadása a fegyvertelen utazókra. Kifosztani a polgárjogot és meggyilkolni a szabadságot: íme ez nálunk a választás jelentősége.

A fosztogatásnak és gyilkosságnak immár megállapított rendszere van. Lassan egymásután fejlődött, mint minden rendszer; de kifejlődött, most már a tetőn áll. Az alkotmányos élet szennyéből, hulladékából, gyalázatából összehordott szemétdombnak a legtetején.

Amit most csinálnak, az már nem »stikli«, nem is a »snájdig« fogások portyázása; most már nem bujkálnak, nem titkolóznak, nem keresnek ürügyeket, nem takargatják be a visszaéléseket törvényesszínű lepedővel. Minek is? Hiszen Bánffy egyenes ember. Egy gerader Michel. Ő nem kényeskedik, nem jár kerülő utakon, nem keres az okozathoz okot. Az ő rendszere egyszerűbb, mint a megelőző rendszerek. Az ő rendszere: a meztelenség. A durva, az arcátlan meztelenség.

Ebben a rendszerben a léleknek az a kimondhatatlan becstelensége került felül, amit idegen nyelven cinizmusnak hívnak. Magyarul nincsen erre szó. Az akadémia nagy mulasztást követ el, ha nem csinál ehhez a fogalomhoz egy alkalmas szót. Mert ez a fogalom már foglalkozásszámba kezd nálunk menni és a nyelvkinccs csak úgy teljes, ha párhuzamosan halad az étellel.

Tehát nem kell azokkal a nyomorult betegekkel túlszigorúan bánni. Ők azt hiszik, hogy ennek így kell lenni. Kétségen kívül tudatlanok ők. Jogról, kötelességről és a műveit emberiséget együttartó egyéb erkölcsi tényezőkről nekik bizonyára halvány sejtelmük sincs.

Látják, hogy a jogfosztásra a kalózkodás az ország közpénzén van szervezve. A főispán, az alispán, a jegyző, a szolgabírák, a fináncok, a zsandárok, a falusi bírák, az állatorvosok, a bábák: ezek mind budgetevők, fizetést húznak a közpénztárból és mindnyájan kortesei egy politikai pártnak. Hogy pedig bajuk ne essék, oltalmukra századonként rendelik ki a katonaságot, mely szintén nem a maga keresményéből él, hanem közpénzből. így aztán katonai fedezet alatt követik el ocsmány bűneiket.

Azt is látják, hogy a választót hatósági közegek törlik ki a névjegyzékből – büntetlenül; megfosztják választói jogától egy betűhiba miatt, melyet nem ő követett el, szintén büntetlenül; ha ez sem használ, lelövöldözik őket, mint a veszett kutyát, szintén büntetlenül. Tehát azt látják évek óta, hogy a kormánypártnak minden szabad; az ellenzéknek semmi sem szabad. A kormánypárti választóval a közadóból fizetett hatóságok úgy bánnak, mint valami országszabadítókkal; az ellenzékkel úgy, mint az ország megrontására betört ellen-séggel.

Mindezt látva, csoda-e, ha azok a tyúkeszű elnökök alkalmazzák a látottakat és végrehajjtják a hallottakat? Nem. Nem! Ezek az emberek nem deresre valók; ezek nem bűnösök; ezek betegek. Az idő vérükbe oltotta a politikai korrupció méreganyagát Amit tesznek, az nem egyéb, mint az oltómatéria utálatos hatása.

Szánni kell őket és nem megvetni. És velük együtt szá-

nakozzunk magunk fölött is. Mert amit nálunk tapasztalunk, az a betegség immár nem egyszerűen az egyén szerencsétlensége, hanem a nemzet végzete.

Alkotmányunknak sarkalatos pontja a népképviselés. A népképviselésnek egyetlen fundamentuma a szabad választás. Szabad választás nélkül tehát nincsen alkotmányos élet.

Ilyenkor a parlament nem egyéb, mint egy közköltés-
ges nyelvelő testület. A kormány felelőssége merő fikcióvá
lesz. Az ellenőrzés hiábavaló fáradtság. A többség tulajdon-
jogot formál az ország irányában. A párturalom állandósít-
tatik. A jogérzet meglazul; az erkölcsi motívumok szerepe
lejár; a nemzeti ideálok értéküket veszítik és az ország mi-
niszterelnöke báró Bánffy Dezső lesz.

íme, egy nemzet balsorsának rövid egymásutánja. Ez
nem egyszerűen az okok és okozatok összefüggése. Ez egy
keményre kalapált láncolat. Egy bilincs; ma még a nemzet
lelkén; holnap már a kezén és a lábán.

Mi is volt csak hajdan a jelszó odafent, ahova ennek
az otromba embernek hülye sóvárgással tapadnak szemei?
»Tegyük Magyarországot szegényé és katolikussá, hogy
rabbá tehessük.« Ez a rendszer nem vált be. Minisztereink
tudnak ennél jobb módszert.

»Semmisítsük meg a nemzetben az alkotmányos élet
szeretetét és irtsuk ki az emberekből a polgári szabadságnak
ösztoneit.« Ezt a módszert eddig csak töprenkedve alkalmaz-
ták. Most már odáig érett . . . ej, dehogy! . . . odáig rothadt
a dolog, hogy Bánffy úr kész, betetőzött, rendszeres művet
prezentálhat Bécsben.

Tessék! Itt a jól meggyúrt anyag. Nincs itt már sem
önbizalom, sem erő, sem ellenállás, sem szégyen. Csak tes-
sék bátran hozzányúlni. A Kossuth Lajos oroslánja meg-
vedlett. Nem kell ide vasrács. Ezt a teremtést kötőféken is
be lehet vinni a Reichsrathba.

Bánffy Dezső a miniszterelnöki székben! Bocsánat, de
ez már nem is elfajulás, hanem bárgyúság is.

Miért utolsó?

1895. december 18.

Akár kishitűségből, akár ellenséges indulatból, csodálatos módon szárnyat kapott ez a szó: Utolsó tisztújítás. Vajjon miért? Mióta ölik meg a gyermeket azért, hogy beteg? Mióta rontják le a házat azért, hogy ablakai ki vannak törve? Mióta vágják ki a fát azért, hogy némelyik évben nem terem, némelyikben férges gyümölcsöt ad?

Sok a hiba nagyon; ki tudná ezt tagadni? A pártadminisztráció egész a becstelenségig van fokozva; az elvetemült képviselőválasztásokat megyei közegek rendezik; klikkuralomnak ripók hetvenkedését látjuk sok helyen garázdálkodni. Ki tagadná ezt?

Bizony az egyéni függetlenség sem hordja büszke fejét magasan. Megszaporodott a szolgák hada, a hízelgők csoportja, a talpnyalók pereputya. A korrupció rákfenéje a vármegyében is szedi a maga áldozatait. Ki tagadná ezt?

De mégis! A halálharangot vajjon miért kongatják a vármegye felett oly sokan? Hiszen a betegség csirája nem a vármegye testében keletkezett. Hiszen egy negyedszázad óta ezen a szervezetben állandó és következetes viviszekciót visznek véghez. Egyetlen kormány kezéből sem hiányzott a kifent kés. Évről-évre megújuló véres műtétek kínjai alatt vonaglik ez az intézmény. Most aztán vádolják, hogy el van alélva, hogy nincs benne erő az élethez és rugalmasság az ellenálláshoz. Vérét vették gyakran, ok nélkül, mindegyre és most azt mondják: pusztulj, vérszegény vagy!

Jut-e esetekbe mérlegbe tenni a parlamentet is? Nos, hát ez jól működik? Kielégíti a várakozást? Megvalósultak azok az ideálok, melyeket a nemzet közérzése hozzákötött? A kormány felelőssége valóban komoly? A többség valóban a nemzeti közakarát kifolyása? A kormány valóban a legkiválóbb államférfiak csoportja? És mégis, van-e számbavehető ember, ki a parlamenti kormányformát eltörölni akarná?

Akár szervezetnek, akár gépezetnek tekinti valaki az intézményt: kérdem, a logikának melyik törvénye parancsolja, hogy fennakadás, vagy hiányos működés miatt azonnal meggyilkoltassék, ha szervezet, vagy leromboltassék, ha gépezet?

A takarékpénztárakban sikkasztás történt. Nosza semmisítsük meg a takarékpénztárakat. Az iskolában rossz tanácskönyveket használnak. Nosza töröljük el az iskolákat. Néhány pap visszaélést követett el. Nosza romboljuk le az oltárokat. Hát van ebben józanság?

A pártoskodásnak, az erőszaknak, a törvénytíprásnak, a protekciónak, az erkölcsi meglazulásnak elemeit, az új főispáni intézmény oltotta a vármegye testébe. Felelősség nélkül, ellenőrizetlenül, törvényes akadályokat vakmerően elhárítva, a diszkrecionális hatalom egész szertelenségével uralkodik a főispán a vármegye fölött. Kormányoz, igazgat, fegyelmez, áthelyez, felfüggeszt, helyettesít, kinevez, kandidál, intézkedik, ellenőriz, elnököl, rendelkezik, nyomoz, közvetít mindent, mindenkor tetszés szerint, nem támaszkodva, ha nem akar, sem a törvény parancsára, sem a szokás tisztességére, sem a közérkölcös motívumára, hanem egyedül és kizárólag arra a titkos levélváltásra, melyet a kormányval folytat politikai pártérdekből. A főispán tehát a vármegyében mindenható.

Ez a mindenható ember a kormányval szemben – cseléd. Nem egyéni alávalóságánál fogva cseléd, mert hiszen egyénileg a legtöbbször kifogástalan gentlemenek, hanem igenis cseléd állásánál, hatáskörénél és jogainál fogva. Akkor jön, mikor hívják; akkor megy, mikor küldik. Hivatalának nincsen sem biztosítóka, sem kvalitása. Felfogadják, megtartják, elcsapják. Ilyen a sorsa. Ezért hát mindig csak azt teszi, amit neki parancsolnak. Mungó köhög; Mungó táncolj, Mungó aludjál! és Mungó köhög, táncol, alszik.

Ezt a szerencsétlen lelki nyomorékot, akinek a gazdával szemben sem nézete, sem akarata, sem joga nincs, leküldik a vármegyébe mindenhatónak. Aki a központban feltétlenül engedelmeskedik, az a vármegyében feltétlenül parancsol. Ugyan, maradhatott-e ez a cselédrendszer a vármegyében káros hatás nélkül?

Végkép megtörve a vármegye szelleme még sincsen.

A nemzeti élet szüksége olykor hangos követelésben jelentkezik. Máskor a nemzet fájdalma nyíllalik meg a határozatokban. Ismét máskor a hálás kötelességnek mélységes érzése jut történelmi kifejezésre.

Mondják sokan az autonómia hívei közül, hogy a választási rendszer nem feltétele az önkormányzatnak. Igaz. Elméletben ezt kimagyarázni is könnyű. De elméletben is alkatrésze. Nálunk pedig, a gyakorlatban, életfeltétele. Tavaly egy halhatatlan nagy nemzeti mozgalom igaz mértéket nyújtott a választott és a kinevezett tisztviselők helyzetének értéke felől. A Kossuth Lajos temetése súlyos példa és örök intelem. Azon hatóságok, melyeknek tisztikara nem függ kinevezéstől, kivétel nélkül valamennyien részt vettek külsőleg is a nemzet gyászában; de azok, melyeknek tisztikara kinevezéstől függ: kivétel nélkül elszakadtak ezen a napon a nemzet-től, így volt-e? A vármegyék, a városok, a községek itt voltak mindnyájan. A pénzügyi hivatalok. A posták, távírdák, vasutak, bíróságok, minisztériumok, katonák merőben hiányoztak.

Miért hát utolsó ez a tisztújítás? Mióta áll fönn olyan törvény a szellem világában, hogy nem a tolvaj a hibás,, hanem a káros? Hol és mikor akadályozta a vármegye a jót? Hol és mikor volt hazafiatlan? Hol és mikor volt magyartalan? Megfosztják életszerveitől és ráfogják, hogy életképtelen; eret vágnak rajta kegyetlenül és ráfogják, hogy vérszegény. Nyakára ültetik a főispáni mindenhatóságot és ráfogják, hogy tehetetlen. Meddig tart a józan és törvényes rendnek ez a megbontása?

Tisztújítás.

1895. december 19.

Egy zsidó mondás ezt tanácsolja: »Ha az utcán két ember rád fogja, hogy részeg vagy, akkor menj haza és feküdj le.« Aki ezt a tanácsot megfogalmazta, igen mély ismerője volt az élet viszonyainak és az emberek lelkületének.

Mert hiába nem vagy részeg; hasztalan bizonyítgatnád, hogy nem is láttál aznap szeszes italt, ok nélkül mutogatnád egyenes és biztos járásodat és elmédnek tiszta világoosságát: két ember ujjal mutatott rád, hogy részeg vagy, a közönség ezt hallotta, elhitte, magáévá tette és nem mond le a vádról semmi szín alatt, mert nem akar hitéről lemondani. Hát csak menj haza és feküdj le.

Így a vármegye.

Ráfogják, hogy rosszul igazgat, pedig a kormány igazgat minden vármegyében. Ráfogják, hogy nincsen már benne önkormányzati erő; pedig a kormány riaszt vissza minden öntevékenységet és mesterséges korteseszközökkel iparkodik kizárni minden független befolyást. Ráfogták, hogy a sógor-ság-komaság választja a tisztikart; pedig tényleg mindenütt a kormány nevezi ki a tisztviselőt, mert a ki nincsen Ínyére a főispánnak, azt nem jelölik. Ráfogták, hogy hatásköre ellentétben van a kormányfelelősség elméletével; pedig mindenki tudja, hogy a parlamenti abszolútizmusnak egyetlen ellensúlya már csak az egységes megyei élet lehetne.

No de, ráfogta két ember, hogy részeg és a többi azt látja, hogy tántorog és azt hallja, hogy félrebeszél. És neki-ront boldog-boldogtalan és ujjal mutat rá mindenki és küldik haza, hogy feküdjék le és haljon meg.

Most is, az általános tisztújítások idejében, íme mindenből vádat kovácsolnak. Egyikben csöndes békekességben foly le a választás. Micsoda? Te csöndes vagy? Ah, értjük: közeledik a végső pillanat, most veszed az úrvacsorát. A másikban küzdelemben sorakoztak a pártok? Micsoda? Te kiabálsz, vitatkozol, pártoskodol? Nem szednéd elő szűrőd alól a régi ólmosbotokat? Mégcsak ez hiányzik! Fogadunk rá, hogy aki ott ordít a tanyán, az a kurta nemesség. Jaj a liberalizmusnak! Százszor jaj a demokráciának! A harmadikban egyhangúlag megválasztják a tisztikart. Micsoda? Hát belőled minden akarat, minden erő kihalt és nem tudsz egyebet, mint szolgálilag engedelmeskedni a legfelsőbb kívánságnak? A negyedikben jelöltek állanak szemben. Hogyan? A kipróbált embert el akarod ejteni és újoncot akarsz helyébe ültetni? Hát lehet így jó igazgatás? Hát vállalkozhatik ilyen bizonytalan állásra szakképzett egyén?

Így ítélnék a vármegyék fölött. Meg nem emésztett doktrínák így rontották meg a nézők szemévilágát. Fél tudás és tudakosság így csinált közvéleményt az államélet legbecesebb intézménye ellen.

Am nagy tévedés azt hinni, hogy a vármegye agyonüthető. A köztevékenységnek ezt a szervét a történelmi szükség hozta létre. A vármegye lett; azt nem csinálta senki. Nem kodifikátorok fejéből pattant ki ez az intézmény, hanem megszületett a közélet viszonyainak méhében. Ez a szerv a darvinizmus igazsága szerint jött létre. Együtt termelték azt a politikai helyzet és a nemzeti jellem. Ez tehát nem ruha, melyet hazánkra akasztott a törvényhozás; ez a nemzetorganizmusnak egyik fontos alkatrésze, melyet életveszélyes műtét nélkül eltávolítani nem lehet.

A kormány erőlködhetik és összeírhat akármennyi paragrafust; a többség meg is szavazhatja, de mindaddig, míg állami közösségben élünk Ausztriával; mindaddig, míg a magyarokból ki nem irtatik a hazafiság érzése; mindaddig, amíg élő erő bennünk az a kötelesség, hogy hazánkat tartozunk szolgálni: mindaddig hasztalanul pazarolják az időt a vármegyei önkormányzat megsemmisítésére, mert miként a ráknak, hogy új ollója és miként a szarvasnak, hogy új agancsa nő, épen úgy az önvédelem elementáris szüksége rákényszeríti a nemzeti organizmust, hogy új vármegyét termeljen.

A vármegye most összezsugorodva tengeti életét. Ez nem nagy baj. A tisztújításnak hullámai aprók, az életjelenségek elmosódnak. Mindez természetes. A király alkotmányosan uralkodik. A legjobb kardot is megfogja a rozsdá, ha Isokáig hever a falon. Fődolog, hogy meglegyen a kard, mert akkor van mit kiköszörülni szükség esetén. Fődolog, hogy meglegyen az intézmény, a szerv, az agancs; mert szükség esetén lesz mit megtölteni az ellenállási erő tartalmával és akkor jól fog védelmi eszközül az agancs.

Reformálni az igazgatást mindenesetre szükséges. A központi befolyást szűkebb határok közé kell szorítani. A tisztikart önállóbbá kell tenni és mindenekelőtt felszabadítani a bürokratikus eljárás nyúgei alul. A munkaerőt meg kell szaporítani, a dotációt fel kell emelni. Az alsóbb rangú és a köz-

ségi tisztviselőket a kongregációból ki kell rekeszteni. Egy szóval: meg kell szüntetni a pártadminisztrációt; meg kell könnyíteni a felelősségrevonást; biztosítékkal kell ellátni a tisztviselői függetlenséget; ki kell terjeszteni az önkormányzati tartalmat

Tehát reformra van szükség. De nincsen szükség megszárlásra.

Egyébiránt, hiába ölitek meg: úgyis feltámad. A vármegye együtt él, együtt hal a nemzettel. Most beteg anemzeti közélet, a vármegye is beteg. A század első felében a vármegye is egészséges volt Nem kell félni, megint csak úgy lesz, mert meghalni nem akarunk.

A kiegyezés küszöbén.

1895. december 25.

Miért kell Magyarországnak szegénységet tűrni, mikor gazdag is lehetne?

A gazdasági életnek akármelyik ágáról olvasunk: mindig csak azt a feleletet kapjuk, hogy végelemzésben a károsodást Ausztria miatt kell szenvednünk. Valamennyi szerződésünk csak azért van, hogy Ausztria ipara megvédessék. Mi vagyunk a vályú, ahol az osztrák jóllakik. Mert minket a természet Ausztria kedvéért hozott létre. Olyanok vagyunk, mint a hamuféreg, mely csak arra való, hogy mézgát izzadjon a hangya számára. Minden nyerstermék szabadon özönlik be, mert Ausztriának az válik javára. Minden iparcikk ki van zárva a közös vámterülettől, mert Ausztriának ez válik javára.

Azt senkisésem kérdezi, hogy nekünk mi volna jó? Kicsoda is kérdezné, mikor mi nem kérdezzük! Hiszen a mi főembereink státustudománya abból áll, hogy mesterséges érveket keressenek Ausztria javára, a mi kárunkra. Okoskodásuk súlypontja nem saját hazájukra esik, hanem Ausz-

triára. Számításaikban nem az dönt, hogy mi válik gazdasági hasznunkra, mert a vagyoni érdekek ellenében mindig hajlandók a politikai lemondás tanait kijátszani.

Így kerültünk bele a gyarmati helyzet nyomorúságaiba. Nincs is silányabb létezés a föld kereken, mint a miénk. Kormányférfaik napja Bécsben kél föl és Bécsben alkonyul le. Gazdasági haladásunknak Bécsben szabnak irányt és ott állítják fel annak akadályait is. Erőfejlesztésünk mértéke addig terjed, ameddig Bécsben annak határt szabnak. Külföldi forgalmunknak minden föltételét Bécs határozza meg. Szavunknak súlyt, akaratunknak erőt csak Bécs kölcsönöz.

Nem tagadható, sőt némely viszonylatban megdöbbentő az a lázas tevékenység, melyet hazánk lakossága a földi javak megszerzése érdekében kifejt. A verseny elfajul és hajsza lesz belőle; a gazdagodást vágy szenvedélylyé fokozódott és nehéz immár meghatározni, hogy hol végződik a munka és hol kezdődik a szerencse-vadászat. E beteges izgalomban úgy túl vannak feszítve az erkölcsi hurok, hogy minden pillanatban félhetünk az elpattanástól. Nem lehet tehát állítani, hogy Magyarország polgárai közömbösök volnának a materiális előnyök iránt.

Kétszeres erővel nyomul előtérbe tehát az a kérdés, hogy ott, hol a polgárság veszélyes tünetekig fokozza az önhaszonnak keresését, micsoda természetellenes hatások működnek arra közre, hogy ugyanazon polgárság érzéketlennek mutatja magát a közhaszon előnyeiri irányában? Mert 67-ben érthető a lemondás az önálló gazdasági életéről.

Az akkori vezetők nem gsefteltek. A Deák Ferenc nemes idealizmusának szelleme volt még akkor az uralkodó planéta.

A polgárság nem az arany borjút imádtá, hanem az arany jellemet.

A közélet oltár volt, hová áldozattal járultak, nem pedig magazinum, ahonnan megrakodva mennek el.

De hát akkor hibáztak a kétszer kettőben az élelmesebb osztrák javára és a jóhiszemű Magyarország hátrányára: ez a hiba megkapja a maga magyarázatát a korszak becsületes hevüléseiben.

Úgy, de most – mi fejt most meg az élehetlenséget, mikor egyénileg oly nagyon élelmesek vagyunk.

Előre látja mindenki, hogy a gazdasági szerződést Ausztriával most is épen úgy kötjük meg, mint ezelőtt. Pedig mindenki tudja, hogy az a szerződés reánk nézve káros. Mégis megkötjük.

Azt is mindenki tudja, hogy Bánffy Dezső egy fabatkát sem ért ezekhez a kérdésekhez. Egyébhez sem ért, de ezekhez épen nem. Elmebeli fogyatkozásait nem pótolta az iskola. A szerződést mégis az a parlagon maradt mediokritás fogja megkötni. Most is Bécsben van. Alkudozik a nemzet javai fölött. A nemzet pedig tűr.

Tűrjük a világos megkárosítást, mert vezetőnk tudatlan. Tűrjük a szégyent, hogy vezérünket lenézik, kijátszódnak, lemosolyogják. Tűrjük, hogy az elkövetkező tíz évnek minden napjára, minden üzletére, minden gazdasági törekvésére a Bánffy Dezső bárdolatlan keze nehezdedjék.

Vajjon miért tűrjük? Idézhet-e elő a véletlen ilyen természetellenes állapotot? Lehet-e feltenni egy nemzetről, hogy önként mondjon le a vagyoni haladás feltételeiről? És ha nem önkéntes a lemondás és mégis megtörténik, vajjon ekkor alkotmányos életet él-e az a nemzet?

Hogy Bánffy tíz évre szóló ideig terjessze ki hatását a materiális viszonyokra, ez a nemzeti érdekek kapitulációja. Hogy Bánffy az ezer éves ünnepélyt vezesse, ez a nemzeti lelkiismeret kapitulációja. Egyáltalában, hogy Bánffy kormányoz, irányt ad, vezet, hatalmat gyakorol, hazánk nevében beszél a koronával, az osztrákkal, a külfölddel, ez a magyar alkotmány kapitulációja.

Hívta-e Bánffyt a nemzet? Nem, mégis megjelent. Van-e szüksége a nemzetnek Bánffyra? Nincs, mégis ott ül a kormányelnöki széken. Bíz-e a nemzet a Bánffy vezéri képességében? Nem, mégis ő vezeti a nemzet életbe vágó ügyeit. Szégyenkezik-e a nemzet Bánffy miatt? Igen, mégis tűrnie kell a meg nem érdemelt megaláztatást.

Ki hívta hát ezt az embert és ki tartja fenn a polcon? Ki tartja ott épen akkor, mikor az eszes, a tehetséges, a furfangos, a szakképzett osztrák miniszterekkel kell

küzdelmet felvenni? Ki tartja ott épen akkor, mikor a világszeme felénk fordul és bíráló alá veszi ezeréves létezésünknek indokait és ezeréves jövődségünknek jogosultságát?

A gazdasági kiegyezés ránk nézve egy nehéz pillanat. Amit most engedünk, azt tíz évre engedjük.

Az ezeréves ünnepély ránk nézve egy nagy pillanat. Erről vesz a világ rólunk mértéket.

E gazdaságilag nehéz és történelmileg nagy pillanatokban egy gyöngé és kicsiny ember áll a nemzet élén, aki csak azért nem szánandó, mert nevetséges és csak azért nem nevetséges, mert brutális.

Olajág.

1895. december 29.

Annak, hogy az ember kedélye az ünneplés magasságára emelkedjék, első feltétele a béke. Aki történelmi ünnepet ül, nem tesz egyebet, mint egész valóját átadja egy esemény emlékezetének; megidézi a múltat és abba beleolvad egész lényével; méltatja amaz esemény jelentőségét és hogy ezt tehesse, a hálának és a kegyeletnek húrjai rezdülnek meg szívében.

Harc közben ünnepelni nem lehet, mert a harc előfeltétele a védekezés, a támadás, a gyűlölség, a bosszú, a megtorlás; eredménye pedig a győzelem és legyőzetés, a zsákmány és a kifosztás, a gőg és az eltiprás. Tehát olyan indulatok és olyan eredmények, melyek kizárják a kedély harmonikus egyensúlyát.

A magyar nemzet most már arra készül, hogy ezeréves ittlétének világtörténelmi momentumát megünnepelje. A harc megrontja az ünnepet. A gyűlölködés nemcsak várásától fosztja meg ezt az évfordulót, hanem hatásától is. Már pedig ököltre szorított kézzel áll mindenki a fórumon. Holott ünnepelni csak úgy lehet, ha a szeretetnek mindent meg-

bocsájtó, mindent elfeledő ereje veszi szárnyaira a magyar nemzetet.

Ezt az igazságot hirdette ki a nemzetnek nem hivatalos, hanem elfogadott vezére, gróf Apponyi Albert a karácsonyi ünnep alkalmával. Kétségen kívül nem szentimentális hajlamok vezették őt e nagy igazság felismerésére és kinyilatkoztatására, hanem az a tisztánlátás, mely különbséget tesz a napi tünetek értéke és a világtörténeti esemény súlya között. Mert akármilyen ádáz módon is foly most köztünk a harc, ez mégis csak aprólékos perpatvar a családi tűzhely körül azon világrendítő pillanathoz képest, amikor őseink beékelték magukat az európai emberiség kebelébe és akként szervezkedtek, hogy a népvándorlás forrongásának összes tényezői közül csak mi, egyedül csak mi maradtunk életben.

A vakond is megmozgatja a talajt, mikor halmot tur; a földrengés is megmozgatja, mikor hegláncok omlanak össze és új bércek keletkeznek. A mi pörpatvarunk vakondtúrás; őseink ideszállása: földrengés. A vakondtúrás munkáját félben kell hagynunk, hogy megcsodálhassuk és megmérhessük a földrengés eredményeit. Ezt ajánlja Apponyi gróf. Vagyis kitűzi a fehér zászlót és olajágot nyújt a kormánypárt felé. Legyen béke, hogy ünnepelhessünk.

Ajánlatát feltételhez köti. Feltétele ugyanaz, amit Deák Ferenc kötött ki akkor, midőn a nemzetnek a forradalom után először nyílt alkalmá az uralkodóval érintkezni.

– A hatalom tartsa meg a törvényt.

– Ez volt Deáknak egyetlen feltétele.

– A hatalom tartsa meg a törvényt, – ez most Apponyinak is egyetlen feltétele. Deák egy leigázott, kifosztott, el-sanyargatott nemzet nevében beszélt. Szemmel meglátható, kézzel megfogható ereje nem volt. Nem támaszkodhatott sem hatóságokra, sem fegyverre, sem pénzerőre, sem szabadsajtóra, sem külföldi segítségre. Mégis ő szabta meg a béke feltételét. Csupán az igazságra támaszkodott és mégis győzött, mert nem lett addig béke, míg feltételét nem teljesítették.

Amit annak a korszaknak a férfია tett, ugyanazt teszi most ennek a korszaknak a férfija. Követelése is ugyanaz, fegyvere is ugyanaz. Léha és frivol beszéd azt mondani, hogy

Apponyi csak egy párt nevében beszél. Nem igaz. A nemzet igaz lelkiismerete megdobban e szóra: »Tartsuk meg a törvényt!« Törvény nélkül nincsen oltalma a szegénynek, nincsen biztonsága a gazdagnak. A törvény mindnyájunk pajzsa. A törvény az emberi együttlétnek el nem engedhető biztosító és a civilizációnak alapfeltétele.

Az uralkodó párt és annak kormánya nem respektálja a törvényt. Az alkotmányos életnek épen legfőbb, mert alapvető, törvényét, a választási szabadságot lábbal tiporja. Ennek következtében most nincsen alkotmány Magyarországon. Nincs népakarat az urnánál, nincs ellenőrzés a parlamentben, nincs felelősségérzet a kormányban. Az intézmények még megvannak, miként Rómában az imperátorok első idejében, de ezek úgy néznek ki, mint a pusztuló vár, melyet az őrség elhagyott: nem oltalmaznak senkit, nem állnak ellen semminek. Minden ellenség elfoglalhatja, beveheti, lerombolhatja. Csak a rom tiszteletreméltósága van meg bennük, de a biztos hajlék védelmező ereje hiányzik belőlük.

Érzi, tudja, látja ezt az egész nemzet. Es mikor Apponyi gróf azt követeli, hogy tartsuk meg a törvényt és ezzel óvjuk meg a választások tisztaságát és szabadságát, akkor ő, ha nem is a nemzet megbízásából, de mindenesetre a nemzet nevében beszél.

A nyújtott olajját a kormánypárt lapjai visszautasították. Jól értsük meg, Apponyi gróf békét ajánla, azzal a feltétellel, hogy tartsuk meg a törvényt. Egyebet nem kíván. Ezt is azért kívánja most, hogy az ezeréves ünnepet ne zavarja meg a pártoskodásnak kiélesített szenvedélye.

A kormánypárt ezt az ajánlatot nem fogadja el. Neki olyan béke, mely a törvénytisztelettel jár együtt, nem kell. Úgy gondolja, hogy inkább zavartassék meg az ezeréves ünnep hangulata, mint az ő cirkulusa. Fél az Apponyi gróf olajjától. A szelíd, de becsületes ág víziókat ébreszt lelkiismeretében és attól fél, hogy ostromra változik át.

Nagy akcióját Apponyi gróf nem is vezette be helyesen. Neki közjegyzőileg hitelesített nyilatkozatokat kellett volna szétküldeni mindazokhoz, akik a hatalom jóvoltából a bankoknak, a vállalatoknak, a gyáraknak, a rendelkezési

alapnak és a protekciónak terített asztala mellett ülnek és biztosítania kellett volna egyenként és összesen valamennyit, hogy meg ne zavarja sem étvágyukat, sem falánkságuknak kielégítését. Ilyen előzmény után, ilyen feltétel mellett, bizonyára elfogadták volna a nyújtott békejobbot.

Treuga dei

1896. január 3.

Furfangosnak a kormányelnököt, sohasem tartottam Egyenes, szókimondó, erőszakos és iskolázatlan volt mindig. A történelmileg híres erdélyi »praktika« sohasem volt kenyere. Nem úgy röpült, mint a szitakötő – fényesen, könnyen, kígyózva, hanem úgy, mint a szarvasbogár, sötéten, nehézkesen, neki a falnak. Eszméje nincs, de akarata van. A jót épen úgy tudja követni, a célját érheti vele, mint a rosszat; mert eszközeiben nem válogatós.

Tegnapi beszédében, mely formailag is korszakos, mivel az esztetikai sülyedésnek véghatárát jelzi, de tartalmilag is korszakos, mivel új iránynak és jobb jövőnek válhatik kiindulási pontjául, csak ott nem volt elég őszinte, ahol azt állította, hogy a kormányelnöki állást nem kereste, hanem azt a viszonyok nyomása következtében volt kénytelen elvállalni. Ez az állítás helyreigazításra szorul, mert nélkülözhetetlen ő sohasem volt, amiként hogy pótolhatatlan sem lesz. Beszédjének többi része őszinte és bár naiv egy kissé, de – jól esik leírni e szót – becsületes.

A politikai bűnök leplezgetésére nem keresett diplomata-tizáló formákat. A tettes beismerésben volt, mondaná egy vizsgáló bíró. Elismerte a választási törvénytelenégeket, a helyzet tarthatatlanságát, a javítás szükségét. E fölött komoly ember nem fog kéjelegni, a szemrehányások fűrésztő vizében. Hiszen nem ellenségek harcolnak a haza szolgálatában, kiket eltiporni kell, hanem ellenfelek, kiket meggyőzni illik.

Ha ebből az elismerésből az a törekvés származik, hogy a törvény tisztelete, mint érinthetetlen ideál, oltassék be a szívekbe; hogy a választások felszabaduljanak a hatósági erőszak bilincseiből, hogy a népakarat alkotmányos nyilvánulása korlátok nélkül menjen végbe, akkor komoly kilátás nyílik a pártadminisztráció megszűnésére és egy egészséges parlamenti helyzetre.

Elfajult viszonyaink között már csak az a kilátás is nagy jótétemény, amelylyel szemben fölösleges kutatni a gyors változás okait. Megengedem, hogy a kormányelnök nem kapott felhatalmazást a Ház feloszlatására és egy elvetemült választás végrehajtására; megengedem, hogy a szabadelvű párt mai többsége nem elég nagy arra, hogy életét feltétlen biztosságban érezze és a gazdasági kiegyezést simán keresztül vihesse. Ilyen kormánynak segédcsapatokra és jóakarató semlegességre van szüksége. Megengedem, hogy a kínált békejobbot a kényszernek ezen súlyos hatása alatt fogadja el, a segédcsapatokat Szapáry gróftól, a semlegességet Apponyi gróftól remélvén. De bármiként legyen, a kormányelnök beszéde komoly kiindulási pontot jelent a helyzet megjavulására.

Nem mondom, hogy az alapos korrektívumnak ez a helyes útja. Ha a szabadelvű párt észrevette önmagán, a minthogy észre kellett vennie a végkimerülésnek aggasztó tüneteit; akkor a hazafias és önzetlen eljárás az lett volna, hogy oszlassák fel a házat és egy minden hatósági irányzástól és minden korrupciótól mentes, tiszta választás útján megnyilatkozó népakaratra bízzák a parlamenti többség megalkotását. De ilyen ugrást várni nem lehet. Ahhoz, hogy a mennybe jusson valaki, a legenda szerint, előbb meg kell tisztulnia a purgatóriumban.

Lesz-e fúzió a kormányelnök tegnapi nyilatkozata után a szabadelvű és nemzeti párt között, azt e pillanatban úgy hiszem, senki sem tudja. A helyzet súlypontja nem is ezen a kérdésen van. A helyzet képe az, amit Horánszky vázolt mesteri szavakban. »A nemzetiségi béke meg van zavarva, az államegység meg van támadva, felekezeti harc dül az országban, a pártviszonyok el vannak fajulva, a törvények

tisztelete meg van rendülve, a polgárok jogai és szabadságai meg vannak csorbítva, szóval az erőszak és önzés tanyájává vált a közélet.« Ilyen a helyzet. Ezen kell azonnal és gyökeresen segíteni, akár fúzióval, akár anélkül. Minden esetre a segítségnek nagy garanciája volna a fúzió; de ha anélkül lehet a helyzetet orvosolni, az ország ennek is örvendeni fog.

A függetlenségi pártot ez a dolog érdekli, de nem érinti. A mi utunk meg van szabva a helyzetnek nem futó bajai által, hanem a haza történelmi jogaiban. Amíg az »aktív« pártok tesznek, az az alkotmánynak vagy szaggatása, vagy feldolgozása. Amazért támadunk, emennek örülünk. De úgy az eltántorodást a jótól, mint a vergődést a jóra, azzal a szilárd meggyőződéssel szemléljük, hogy állami függetlenség nélkül nincsen szabad haza és nem lehetnek elégedett polgárok.

A házi ügyeket abból a szempontból ítélik meg, hogy mi vezet a közelebb a hazát a legfőbb jóhoz, az állami önálláshoz. Épen ezért ha a békekísérlet azt a pozitív sikert eredményezi, hogy egyfelől a valódi parlamentarizmus előfeltételei biztosíttassanak, másfelől hazafias erőt nyerjen a kormány a gazdasági alkudozás sikeres folytatásához és befejezéséhez; ha – amit feltenni nem akarok az a hang, amit a kormányelnöktől hallottunk, nem hívóka a kelepcébe s a cél nem Galgenfriszt, a szabadelvű párt részére, hogy aztán tovább düljön a közerkölcsökben és az alkotmányos élettől még jobban visszariassa a nemzetet: akkor mi szíves készséggel üdvözljük a kormányelnök úr békeszózatát, mert minél szabadabb, minél vagyonosabb, minél erkölcsösebb a nemzet, annál közelebb jutunk politikai ideálunkhoz.

Intézmények embere.

1896. január 4.

Mióta a kiegyezés lehetővé tette, hogy házi dolgainkat magunk végezzük, azóta állandó karaktervonása a kormányzatnak az a törekvés, hogy a magyar nemzet megrendszabályoztassék. A könyvtárrá növekedett törvénygyűjteménynek rengeteg paragrafus tömkelege, a végrehajtási utasításoknak és rendeleteknek rémületes sokasága, a kezelés céljából kilíneázott rubrikáknak határtalan mennyisége: mindez együttvéve a szellem mozgási képességének olyan bilincshálózata, amely békóba veri a tisztviselőnek minden önállóságát, agyonfojtja gondolkozásának szabadságát, s ketrecbe zár minden cselekvési erélyt. E hálózat szörnyű súlya alatt lett a polgárból bürokrata, az emberből gép. Ez a borzasztó rendszer legalább 85,000 intelligens embert tart a rabszolgaság rubrikajármában.

Ez a rendszer nem a magyar nemzeti jelleméből fejlődött. Ezt a rendszert nem a közszükség hozta létre, hanem a paragrafus csinálók majomtermészete. Kodifikátoraink vagy nem ismerték a magyar nemzetet, vagy félreismerték. Nem vették figyelembe, hogy minket könnyebb jó szóval kormányozni, mint vasvesszővel.

Rakoncátlan hajlamok itt ugyan nincsenek. Türelmesek vagyunk a rogyásig és engedelmesek az együgyűségig. Megyünk a kolomp után parancsszó nélkül, önkéntesen, olykor zúgolódva, de mindig vakon.

Századokon arra szoktatott az osztrák, hogy felülről semmi jót se várjunk. Ez a szokás második természetünké lett. Épen ezért hálás meglepetéssel fogadjuk felülről a jóindulat legkisebb hajlandóságát is. Nem vagyunk elkényeztetve. Osztrák testvérünknek, az édes gyermeknek mindig kalács jutott; minket, a mostoha gyermeket hamuban sült pogácsával traktáltak. Válogatósak tehát nem vagyunk; sem követelők. Hogy jussainkat nyirbálják, hogy vagyonunkat rombolják: ebben szereztek kormányaink gyakorlatot, s ebbe törődtünk bele a századok súlya alatt.

Ilyen nevelés mellett, mire való az az örökös rendszabályozás? Mire kötőféket vetni a fejünkbe, mikor vezeték nélkül is odamegyünk, ahová kívántatik? Kérünk egy kis bizodalmat a nemzet irányában.

Valljuk be: egész kormányzási rendszerünk arra van alapítva, hogy minden ember rossz és megbízhatatlan. Törvényeink is ebből a föltevésből indulnak ki. Amit egy ember végezhetne, arra a munkára négyet alkalmaznak. Mert az egyik dolgozik, a másik ellenőrzi a munkást, a harmadik felügyeli az ellenőrzést, a negyedik számba veszi a felügyeletet. Hát az ötödikkel, hatodikkal és a lajtorjának többi fokozataival mi történik? Ezek is ellenőrizve vannak. Hát a legfelsőbb fokon? Ezt ki ellenőrzi? Senki más, mint – ahol meg van a – köteleességtudás becsülete és a lelkiismeret. De hát nem lehetne a becsületességet és a lelkiismeretet mindjárt az elsónél feltételezni? Hát Magyarország közdolgainak hivatalos elintézésénél a becsület és a lelkiismeret immár csak már a miniszteri állásban kereshető?

Törvényhozásunk kifogyhatatlan az intézmények alkotásában, változtatásában, feldolgozásában. A magyar intéciókban nincsen semmi állandóság. A nemzet nem élheti bele magát az egyikbe s máris a másikhöz kell alkalmazkodnia. A vármegyét, a várost, a községet, a népnevelést, a bíróságot évről-évre megreformáljuk. Ezen örökös hullámzás miatt nincsen a nemzeti élet lába alatt biztos talaj.

Mi következik ebből? ingatag kezelése az ingadozó intézményeknek; bizonytalanság a jogéletben; meghasonlás az állam célja és a polgárok törekvése között. íme, a nemzeti egység ketté van törve. Egyik oldalon a fizető, másik oldalon a fizetett emberek, kiket a rendszabályozó intézmények természete nem egymásra utal, hanem egymásra uszit. A hivatalos Magyarország így néz farkasszemet a nem hivatalos Magyarországgal. Itt keresendő az indoka annak a határtalan elfajulásnak, hogy összes hatóságaink egy politikai párt szolgálatában állanak.

Aki megtalálja a kibontakozást a bürokratizmus nyűgeiből, aki megmenti hazánk tisztviselői státusát a szolgáltságtól és hatóságait kiszabadítja a politikai pártrabság-

ból, az a férfiú Magyarország nagy reformátorainak sorába fog emeltetni. Intézményeink is javításra várnak kétségtelesen. De a legjobb intézményt is megronthatja az emberek alávalósága. Elsősorban tehát a közszellemet kell – nemcsak a további romlástól megóvni, – hanem gyökeresen átalakítani.

Teljes alkotmányosság.

1896. január 12.

Azok, kik a 67-ediki kiegyezést örökéletű bálványnak tekintik s dogmatikus őrjöngéssel táncolják körül, valamint azok is, kik ezt a törvényt jó alapnak tekintik egy virágzó államélethez: egyszerre csak csöndes hallgatásba merültek, mikor Ugron Gábor felvetette azt a kérdést, hogy vajjon van-e »teljes alkotmányosság« Ausztriában. A kérdés megvitatása elől egyszerűen kitértek. Bánffy kormány elnökre bízta a dolgot, azzal a kilátással, hogy ekként az ügy szerencsésen elveszti a komolyságnak minden jellegét.

Abban persze igazuk is volt, hogy a miniszterelnök nem arra való, hogy a súlyosabb természetű közjogi kérdések terheit emelgesse, s ha mégis megpróbálja, tántorogni és botorkálni fog az erőfeszítés műveletétől. Tehát a számításnak az a része, hogy az erőlködő miniszterelnök megfeszült inai komikus hatást gyakorolnak, teljesen bevált; de az a számítás, hogy a felvetett kérdés önmagától oszlik el, ha kitérnek előle, nem vált be. A nagyközönség tovább üzi-füzi gondolatait. Az egyik hullám szüli a másikat, mert a dolgok létezése nem szűnik meg azzal, hogy behunyjuk a szemünket.

A közös ügyek életbelépése, kezelése, intézési módja, félremagyarázhatatlan világossággal ahhoz a törvényes feltételhez van kötve, hogy teljes alkotmányosság legyen Ausztriában is, Magyarországon is. Ezt a feltételt az akkor meg-

állapított intézmények természetes biztosítéka gyanánt foglalták törvénybe. Enélkül a föltétel nélkül semmi garancia sincs, aziránt, hogy a delegációkban és a közös minisztériumokban épen úgy a népakarat érvényesüljön, miként a parlamentekben. E feltétel létrehozásánál tehát alkotmányos princípiumok működtek közre, a saját fajsúlyokban létező nehézkedési törvények ereje által.

Azonban épen ez a fontos és természetes biztosíték képezi a 67-es alkotmány természetellenes voltának a legkirívóbb bizonyítékát. Egy fatális óramutató ez, mely állandóan jelzi, hogy belől a szerkezet rossz. Mert ez a mánus mindig arra figyelmeztet, hogy a 67-iki alkotásnak, tehát ezen alapnak fennállása, amelyen berendezkedtünk, nemcsak tőlünk függ, hanem egy szomszéd államtól is. Banális szavakkal: a pokrócot nemcsak mi rúghatjuk ki lábunk alól, de más is kihúzhatja alólunk.

Az alapfeltétel az, hogy teljes alkotmányosság legyen mindkét államban. Ez tehát maga után vonja mindkét részről azt a kötelességet, hogy vizsgálódjék a szomszédban, vajjon teljesítik-e ott a feltételt? Már pedig, mikor egy állam alkotmányát, alkotmányos rendjének mikéntjét és mivoltát egy másik állam törvényhozása jogosítva van kérdés alá venni, bírálgatni és mérlegelni: akkor az állam nem bír a szuverenitás kellékeivel, tehát nem is állam, hanem csak tartomány.

Igenis, mi jogosítva vagyunk állandó megfigyelés alatt tartani azt a kérdést, hogy van-e Ausztriában teljes alkotmányosság vagy nincs? Ugyanerre van jogosítva velünk szemben Ausztria is. Itt tehát ilyen ellenőrzést gyakorol az egyik állam a másik irányában, amilyent község községgel szemben, vármegye vármegyével szemben soha el nem tűr. Ez az ellenőrzés mindaddig platonikus, amíg nagyobb-mérvű változások nem vétetnek foganatba; de ha valamelyik állam új alapokat keres a maga életéhez, akkor az ellenőrzés a dolgok lényegében túrhetetlen beavatkozássá változhatik át.

A magyar törvényhozás jogosult egész széltében és hosszában megvitatni, hogy Ausztriában a Badeni kormány alkotmányos felelősség mellett kormányoz-e jelenleg? Visz-

szás helyzet; de úgy van. A magyar törvényhozás részletekbe menő vitát folytathat aziránt, hogy a Badeni kormánynak van-e többsége s hogy törvényalkotási és kormányzási elvei megegyeznek-e az osztrák Reichsrath akaratával és felfogásával? Jogunk van vizsgálni, hogy kapott-e Badeni budgetet s a pénzt arra fordítja-e, amire kapta? Jogunk van kutatni, hogy a császári rendeletek miniszteri ellenjegyzés mellett látnak-e napvilágot? Hogy a törvényhozó testületek összeállításánál megtartatnak-e az alaptörvények? Viszont az osztrák Reichsrathnak hasonló jogai vannak Magyarország irányában.

Ilyen a mi állami szouverénitásunk.

Az ellenőrzésnek, illetve beleavatkozásnak ez a joga vajjon meddig terjed? Kérdés alá veheti-e az egyik állam a másikkal alkotmányos voltát még akkor is, mikor az a másik megnyugszik a maga alkotmányos rendjében? Vagyis mit értsünk voltaképen »teljes alkotmányosság« alatt?

Törvénykönyvünk nem nyújt határozott alapot, csak az irányt jelöli meg. Egyik helyen felelős kormányokat, több helyen alkotmányos testületet emleget. Ebből az látszik, hogy parlamenti rendszer lebegett a törvényhozó szeme előtt Úgy, de Badeni nem parlamenti eredetű. Ezt be is vallja; sőt hangsúlyozza. Mindazonáltal lehetne felelős. Hiszen a mi törvényünk sem kívánja meg apodiktikus kijelentéssel, hogy a kormány a parlamentből alapítassék. Ő felsége bárkit kinevezhet kormányelnöknek és bárkit ajánlatba hozhat maga mellé. Nincs ott szó többségről és többségből alakult kormányról. Ezt nem a törvény, hanem az alkotmányos parlamenti élet kívánja meg. Tehát Badeni lehetne felelős, ha nem is parlamenti eredetű.

Úgyde, mikor Badeni azt hangsúlyozza, hogy a kormány nem parlamenti eredetű, ugyanakkor egy lélegzet alatt azt is mondja, hogy kész a törvényhozó testület jelentőségét, amikor szükségét látja, kijelenteni. Tehát nem arra kész, hogy meghajoljon a törvényhozás akarata előtt; még csak arra sem kész, hogy elismerje és figyelembe vegye ama testület jelentőségét. Az ő készsége csak addig terjed, hogy azt a jelentőséget kifejezze, miként kifejezné azt minden külföldi jogász, aki az osztrák állapotokkal foglalkozik.

Megengedem, hogy még ilyen kijelentés után is, érez a Badeni kormány felelősséget a törvényhozás irányában. De ilyen kijelentés után önként merül fel a felelősség mértékének és hatályának kérdése. Megengedem, hogy azt a materiális felelősséget, mely a törvényben körül van írva és amely büntető jogi hatállyal bír, a Badeni kormány is érzi, és magára nézve talán kötelezőnek is tartja. De az alkotmányos felelősség nem ebből áll, ez már csak a megtorlás stádiuma.

Az igazi felelőségérzet abból az állandó kapcsolatból származik, mely a kormányt a parlamenthez fűzi. A folytonos érintkezés, a tárgyak megbeszélése, az érvek megvitatása, a viszonyok örökös mérlegelése szüli meg a kölcsönhatást kormány és parlament között. Az elveknek, gondolatoknak, eszméknek, vágyaknak, érdekeknek egybekapcsolódott ereje, működése, forrongása, győzelme ellenállhatatlan hatással nehezedik a kormányra. így keletkezett benne egy erkölcsi felelőségérzet, mint biztosítéka a hazafiságnak és az alkotmányos szabadságnak. Keletkezhetik-e ez az érzület olyan kormányban, mely nem parlamenti eredetű, mely csak arra hajlandó, hogy a parlament fontosságát kijelentse és mely egész erejét a hivatalnoki karra fekteti, amelytől elzár minden politikai befolyást? – olyan kérdés, melyre én habozás nélkül nemmel felelek, de amelynek tüzetes megvitatása elől a magyar törvényhozásnak nem illett elzárkózni.

Liberalizmus.

1896. január 14.

Miután nálunk kétféle becsület van: egy katonai és egy polgári; és kétféle hazafiság: egy tágabb, az osztrák – magyar és egy szűkebb: a magyar; ennélfogva a liberalizmus is kétféle. Az egyik liberalizmust a kormányi ápolja saját pártjával, a másikat az ellenzék. Az egyik liberalizmusnak

Jósika Sámuel br. volt ma a szószólója, a másiknak Ugron Gábor.

Nem két publicista ütközött meg a Ház mai ülésén, mert hiszen Jósika báró az aranygyapjas édesapjának a révén miniszter, Ugron pedig a saját kiváló munkásságának a révén vezérember, s mert a Jósika báró gyámoltalan nyöszörgését nem lehet összehasonlításba hozni az Ugron Gábor őseréjü megnyilatkozásával, tehát nem két ember ütközött ma meg, hanem a felfogásnak, a kötelességtudásnak és a hazaszeretetnek az a két áramlata, mely – mióta a Habsburgok alatt élünk, – két külön mederben keresi és találja meg a maga történelmi életfeltételeit.

Van Bécsben a magyar nemzetnek egy épülete, a régi kancelláriája, ahol most a magyar delegáció tartja üléseit. Ezen épületnek homlokzatán egy nagy kőcímer van – a kétféjű sas. Úgyde, a kétféjű sas: osztrák címer; mit keres hát Magyarország hivatalos épületén. Ezt a kérdést Pázmándy vetette fel. Báró Jósika felelt rá. Azt felelte, hogy nem távolíthatja el onnan a kétféjű sast – liberalizmusból.

Véssük be emlékezetünkbe a Jósika báró mondását. Ugron szerint más nemzeteknél a közvélemény lehelete elsöpörné az ilyen felfogású embert, nálunk rang, kitüntetés, hatalom lesz az osztályrésze. Azokat pedig, kik a nemzet javait oltalmazzák, becsületét emelik, méltóságát féltik, ahol lehet elnyomják, minden vonalon gúnyolják és félhivatalos utón küldik a bolondok házába.

Hanem Jósika mondását jól jegyezzük meg. Ő liberális férfiú. Ez nála azt jelenti, hogy a kétféjű sas dukál Magyarország középületére. Furcsa beszédét később kikorrigálta. A liberalizmus alatt toleranciát értett. Melyiket? Azt-e, amelyik az egyházpolitikai reformok idejében dühöngött, nem. Ez úgy volt jó, ahogy volt. A liberalizmus alatt ő azt a toleranciát érti, amellyel a kétféjű sasnak tartozunk- Semmi kétség benne, hogy tartozunk. Mert kötelességünk az udvariasság minden nemzet irányában.

Tehát kötelességünk nemcsak túrni, de tisztelni minden nemzet címerét. Az internacionális szokások és a jó nevelés azt egyaránt megkívánják. Így tudja ezt minden

államférfi és minden gouvernante. E téren főlöszleges a Jósika báró miniszterkedése. Előbbre ezzel nem vitte sem a tánc-, sem az illemszabályokat.

Am, a magyar középületen nem tartozunk toleranciával a kétfejű sas irányában. Osztrákok nem vagyunk. Magyarok akarunk maradni, ha nem is tetszik Jósika bárónak. És viselni akarjuk a magyar címert, mint történelmi egyéniségünk kifejezőjét. Jósika báró vajjon miért nem viselt Bethlen-Wesselényi-címert? Pedig az régibb és előkelőbb. Ám az osztrák címer sem nem régibb, sem nem előkelőbb, mint a magyar. Mikor az osztrák még sehol sem volt, már akkor a magyar úgy élt itt, mint középúrópai nagyhatalom. De bármiként legyen: magyar középületen osztrák címert alkalmazni bitorlás.

De a kormány liberalizmusa más téren is szembeötlő. Ragyogó beszédben mutatott rá erre is Ugron Gábor. Grófi, bárói, nemesi tenyészde a Jósika minisztériuma és szaporodnak benne a grófok, bárók, nemesek, nem ritkán, miként a sasok, hanem gyorsan, havonként, seregestől, miként a házi nyulak.

Tehát lemondani a nemzeti jogairól, osztrák címer által bitoroltatni a magyar címert, osztrák színeket használni a közös intézményeken, idegen érdekek számára, keresni hamis érveket, történelmi önértetéből kiforgatni a nemzetet, nyelvünket megalázni a 25. §. által, zsebünket kifosztani a vámszerzödések által; íme a modern liberalizmus Magyarországön. Mindez történik a bölcsesség útján, a nagy tudásnak miatta, az államférfiúi körültekintés leple alatt türelemből. A türelmet pedig a liberalizmus diktálja. Micsoda liberalizmus az, amelyik nem türelmes?

Új nemeseket is csupa liberalizmusból tenyésztenek. A hazának tett szolgálatok, a tudósnak fáradtsága, mikor új pályát nyit az emberi haladás részére; a költő magasztos merengése, mikor tolmácsa lesz az emberiség érzelmeinek; a művész, mikor alkotásával beleolvadt a halhatatlanságba – oh, nem ezekről van szó. Jósika báró a gazdag embereket válogatja ki és ajánlja kitüntetésre. Persze liberalizmusból. Türelmes a gazdagok iránt.

Mert hogyan is legyen liberális a szegény ember, aki-nek dolgozni kell, hogy élhessen? A munka önzővé tesz; pedig a liberalizmus önzetlen – úgy-e? A munka megrongálja az idegrendszert és az ember türelmetlenkedik, ha nem látja a megérdemelt sikert. Úgyde, a liberalizmus türelmes. Tűri a kétféjű sast és tenyészti az anyaság szent türelmével az új nemest.

A 48-as idők mindenkit fölemeltek, hogy egységessé legyen a társadalom. Ilyen az Ugron liberalizmusa is. Most feltagolják, megosztják, egymásra uszítják a társadalmi rétegeket; mesterséges különbségeket alkotnak ember és ember között; hivalkodásra nevelik az ifjúságot. Divattá teszik az ösökkel való kérkedést és súlytalanná az egyéni érdemeiket – liberalizmusból.

Meddig tart ez a hazugság? Mikor szűnik meg a visszaélés a szabadelvűség fogalmával és természetével?

Szégyent, megaláztatást, lenézést, bántalmat, kifosztást tűrni, a nemzetben elavult ideákat ápolni, az emberek üres gögjét és nevetséges hiúságát kihasználni, a tarka pompának, az ízléstelen cifraságnak, a henyélésnek és kérkedésnek mérget oltani a nemzeti tervezetbe: ezt tekinti feladatának a liberális kormány.

Ugron Gábor másként tanítja nemzetét. Őrizzük meg hazánk méltóságát, ne tűrjünk gyalázatot, ragaszkodjunk jogainkhoz, becsüljük meg elveinket, szervezzük erőinket, tiszteljük lobogónkat, ápoljuk a jogegyenlőséget, jutalmazzuk az érdemet, hajoljunk meg a munkának sikere előtt. Ne a címekben keressük a kiválóságot, hanem az egyéni tehetségekben és szolgálatokban.

A két liberalizmus között könnyű a választás.

A kitört béke.

1896. január 16.

Apponyi gróf tiszta és szabad választásokat követel és ehhez garanciákat. Bánffy báró nyugodt és gyors tempója parlamenti tárgyalásokra vágyik. Ez a két dolog nem egy dolog. Az Apponyi gróf kívánsága, hogy teljesüljön: ez az ország érdeke. A Bánffy báró kívánsága, hogy teljesüljön: ez a kormány érdeke. Ám, haza és kormány nem azonos fogalmak; nem is mindig ellentétesek. De el nem vitathatja senki, hogy a mostani kormányra hazánknak semmi szüksége nincsen. Csapás, hogy jött; gyengeség, hogy meg van; szégyen, ha marad.

Tiszta és szabad választás. Jól mondta Apponyi gróf: a Házban 200 képviselő kívánja ezt. A törvény, az alkotmányosság, a parlamenti intézmény természete pedig megparancsolja. Aki arra nyújt komoly kilátást, hogy tiszta és szabad választás lesz, az megnyerte a parthiet, mert a legégetőbb szükségét elégíti ki.

Harcolni, küzdeni, veszekedni, gyűlölködni így is lehet, ahogy most vagyunk. Sőt csakis így lehet. Mert ez az állapot a pártoknak nem a programját, hanem az existenciáját veszélyezteti. Az ilyen hadjáratban a küzdelem célpontja nem a hazának mindenkifölött szent eszményképe, hanem a politikai csoportosulás fenmaradásának lehetősége. Épen ezért ez a hadjárat szükségképen elnyomja a gyengét és gonosszá teszi az erőt. Tehát az ellenzékbeli panaszgató, szemrehányó, elkeseredett társaságot, – a kormánypártból egy közkereseti szövetséget alkot, a tagok egyéni érdekének kölcsönösen biztosított védelmére.

A tiszta és szabad választásnak komoly kilátása minden alkotmányos politikai törekvést megnyugtat. Mert minden jogosult irányzat módot és alkalmat nyer arra, hogy elveinek győzelme által érvényesülhessen. Nem szükség tehát szentimentális gitárpengetéssel millenáris békét hirdetni; mert a szükséges béke, vagyis a parlamenti tárgyalások nyugalma és objektivitása önkényt, önmagától, a közmegnyugvás faj-

súlyának meg nem rendíthető hatása alatt azonnal meg lesz, mihelyt a parlamentnek minden tagja s az országnak minden választója hinni, érezni, remélni fogja, hogy a jövő törvényhozás valódi képviselője lesz a népakarat alkotmányosan megnyilatkozó erejének.

Már most csak az a kérdés, hogy ez a hit, ez a reménység, ez a bizalom nyert-e erősséget abban a furcsa, zavaros és félművelt beszédben, amit ma Bánffy báró elmondott. Nem azt kutatom, hogy mit fogadott el az Apponyi gróf által indítványozott biztosítékokból és mit nem. Hogy megtartja-e a sorrendet, úgy, mint a dolog természete hozza magával, vagy nem tartja meg? Nem azt kutatom én, mert az igazat megvallva, én a mai viszonyok között, a lezajlott példák után a kormánypárti levegő mostani kódében, nem nagy súlyt fektetek a paragrafus-garanciákra. Hiszen tiszta és szabad választást lehet véghezvinni a mostani törvényekkel is. A ma hallott garanciák csak arra valók, hogy kevesebb kibúvó ajtó maradjon azon gáztettek számára, melyekkel az alkotmány fundamentumát rendszeresen rongálják. De annyi garanciát amúgy sem lehet felállítani, hogy egyetlen kibúvó se maradjon. Már pedig úgy, ahogy most kezelik a törvényt, egyetlen kis lyuk is elég nekik arra, hogy mint a léket kapott hajó, alkotmányos életünk elmerüljön a választási visszaélések áradatában.

Tehát nem azt vizsgálom, hogy elegendő-e a biztosítékoknak az a mértéke, amelyet Apponyi gróf indítványozott, és mennyi az, amit Bánffy báró elfogadni ígért. Hanem azt vizsgálom, hogy akár a szóba hozott garanciákkal, akár azok nélkül, van-e, lehet-e komoly kilátás szabad és tiszta választásokhoz.

Ilyen kilátásom nekem nincs. Nem nyújtott ilyen kilátáshoz alapot a báró Bánffy beszédje sem. De nem nyújt a helyzet sem.

A kormány elnök ma már nem úgy beszélt, mint újév napján. Akkor beismerésben volt; most tagad. Akkor vezetelt; most hetvenkedik. Akkor kézszerítésra, most öklelésre nyújtja ki karját.

Aki nem ismeri el, vagy nem látja a betegséget, az

nem is fogja azt megorvosolni. Közállapotaink egyik nagyfontosságú kórtünete fölött tartott Apponyi gróf diagnózist és ajánlta hozzá a gyógyszer. Bánffy báró azt felelte ma, hogy a választási visszaélések betegsége nem létezik. Ha nincs betegség, minek az orvosság? A hivatalnok ne korteskedjék. Apponyi szerint tiltassék meg a tolakodó rábeszélés. Ez lenne a legbiztosabb arkanum az én tapasztalásom szerint. Minden beavatkozástól, minden intézkedéstől, minden szolgálattól, minden utazástól, minden gyűlésezéstől szigorúan eltiltani a hatósági személyeket nemcsak a választási aktusnál, hanem a megelőző pártmozgalmaknál és a szervezkedésnél is. Ez volna a tiszta és szabad, a becsületes választásnak legeslegfőbb biztosítéka. Ezt a biztosítékot Bánffy báró nem fogadta el. Arra tehát, hogy a törvények tiszteletben tartásának csúful megbontott egyensúlya helyre fog állíthatni, a kormányelnök beszéde semmi kilátást nem nyújtott, mert a betegség létezését elismerni és az orvos-szer alkalmazását elfogadni vonakodik.

A politikai helyzet természete is kizárja nálunk a törvény uralmát ezen a téren. Szörnyűség, hogy ezt ki kell mondani. A szabadelvű párt, úgy, amint most van, a saját halálharangját húzná meg a szabad választások által, a hivatalos hatalom erőszakos támogatása nélkül ez a kormány-párt leolvadna 40-50 kerületre.

Annyira igaz ez, hogy még vitatni sem érdemes. Következésképen ez a párt nem huzza meg azt a halálharangot.

Tovább megyek. Ha Bánffy báró mindazt elfogadta volna, amit Apponyi gróf ajánlott, ha beismerte volna mindazt, amiért Apponyi ma is megbélyegezte a kormányt: akkor sem bízhatnánk a választások tisztaságában, mihelyt nincsen az alkudozási pontok feltételei között a személyváltozás a kormányon és az irányzatváltozás a politikai rendszerben. Ez a kormány és ez a kormánypárt a szabad választást nem különítheti el az abdikációtól. Vagy, vagy. Vagy szabad választást fogad el, és ezzel a matematikailag bekövetkezett párthalált; vagy nem abdikál s hogy fenmaradhasson, folytatja a szokásos törvénytelenégeit és a durva erőszaknak nyílt proklamálását. Harmadik eset nincs. Mert nincsen olyan

alávaló nemzet a föld kerekiségén, mely önkényt és örömet tűrjön maga fölött olyan politikai bandát, mely a hazának érdekeit, úgy képességének, mint szándékának fogyatékosága miatt megoltalmazni nem tudja. Ezek a kétféjű sasos emberek fölöslegesek; nincs jogosultságuk a politikai létezéshez. Ha mégis létezni akarnak: ezt a létezést csak erőszakos eszközökkel biztosíthatják maguknak.

Bizalmunk, hitünk, reményünk a szabad választásokhoz csak úgy lehet, ha a mostani közkereseti társaság átalakul hazafias politikai testületté. Eddig önmagát újította föl, miként az állatvilág alárendelt, gerinctelen lényei. Az ilyen megújulás nem friss vért jelentett, hanem a romlott vérnek nagyobb elágazását.

Igazi felújulás csak oltás útján jöhet létre. A kis galy megneemesíti a nagy törzset is. Nos, ezt kell lehetővé tenni. Be kell oltani a nemzeti pártot a szabadelvű pártba. Akkor meg lesz a bizalom. Új remények keletkeznek. Új erők jelentkeznek. Új zászlók lobognak fel a kormányzás utjain.

De így? Hol keressünk biztosítékot. A' törvényben, melyet félredobtak? A közszellemben, melyet megrontottak? A kormányban, mely gyámoltalan? A szabadelvű pártban, mely telve van, miként a tespedő tó, rothadt anyagokkal?

Ez nekünk nem biztosíték. Olyan fegyvert fogunk tehát használni, amilyent érdemelne. Ez a mi ígéretünk.

Bomlott világ.

1896. január 18.

Fölteszem a kérdést: tartható-e a helyzet úgy, mint van, azok által, akik most uralkodnak?

Nem azoktól kérdezem, kik egyéni haszonra dolgoznak a fórumon, sem azoktól, kiknek életmódja szünnék meg, ha nem volna ostromozni való visszaélés. Hanem kérdezem mindazoktól, kik ezt a nemzetet hitben, erkölcsben,

önérzetben, vagyonban, szabadságban erősnek óhajtják; azoktól, akik érzik, hogy egy negyedszázad a nemzetiségi kérdés megoldása nélkül repült el fejük fölött; akik mérlegelni tudják a 10 évre kötendő gazdasági egyezség vagyoni és politikai horderejét. Feleljenek, de őszintén, függetlenül a pártkötelékektől. Tartható-e a helyzet úgy, amint van?

Íme, törmelékben hever a megócsárolt zászló. Az eltaposott nemzeti érdek, a kijátszott törvény, a száműzött jog. Azok a szilárd oszlopok, amelyek az emberi együttélés alapzatát alkotják, immár már mind megrendültek. Község, város, vármegye, parlament: mindez nem egyéb, mint különböző foka a kortestanyáknak. Hiábavaló minden szépitgetés. Nincsen bizalom a judikatúrában. Elhalványult a remény az iskola nemzeti sikerei iránt. Gyanú fogott körül minden embert és minden viszonyt; erőteljes közérzület helyett, kard és pisztoly védi a becsületet.

A tolvajt, ha lop, a gyilkost, ha öl, az uzorást, ha csal, úgy-e megbüntetik? Miért? Mivel áthágta a törvény tilalmát. Hát aki váltót, okmányt, bankót hamisít, azt nem büntetik meg? Nos? Mi történik azokkal, kik embertársait százanként fosztják meg polgári jogaiktól? Ki *bünteti* meg azokat, kik feldúlják az alkotmányt, elnyomják a népakaratot s a parlamenti intézményt azzal becstelenítik meg, hogy felelős közegeből a kormányt átváltoztatják a nemzet parancsoló urává?

Ki nem látja ezen állapotok hátterében Bécsset leleselkedni. Azokat a marsalokat, kamarásokat, asztalnokokat, generálisokat, nyugdíjas diplomatákat, udvarmestereket, kiket Atzél Béla báró, épen annyi igazsággal, mint szellemmel, udvari cukrászoknak szokott hívni, ugyan ki ne látná, ki ne hallaná ilyenkor? »Sapperlott! Hát így vagyunk? Oda lent a provincián mindenhez van többség? Még ezt a fél-szeg Bánffy-t is akceptálják? No lám! S mi még teketóriáztunk velük. Azt hittük forradalmárok; pedig csak a macskazenéhez van érzékük. Azt hittük, férfiak, pedig csak szájhősök. Meg is adta nekik a szép Samu báró.«

Az udvari cukrászokat nem kell ám kicsinyelni. Kitellik belőlük, mikor kell a kamarilla, mikor kell a Bach-rendszer.

Most Jósikát támogatják és Bánffy-t. Perczel segít nekik alulról. Fejérváry adja hozzá a kaszárnyadísz-t; Josipovich a horvát »állam« erejét. így csak megélnék.

Igen, ők megélnék. Ranghoz, fizetéshez, nyugdíjhoz és udvari asztalhoz jutnak. Ez nekik jó. Hát az ország?

Az ország emelje fel a kvótát. Nem sokkal, talán öt-millióval; lehet, hogy hattal. Nem egészen bizonyos. Nyolcra, kilencre is fölmege, ha a vámjövedelemből kiemeljük, amit mi fizettünk, s ha fölszámítjuk, hogy mennyivel kerül nekünk többbe a honvédség miatt a véderő, mint nekik odaát, kik nem fejlesztették honvédségüket, mert hiszen a közös hadsereg úgylis az övék.

Tehát emeljük a kvótát. Ne fukarkodjunk. Hiszen gavalérok volnánk, vagy mi! Egynéhány millió még nem a világ. Több is .veszett Mohácsnál, mégis élünk – hitelből. Ha majd hitel sem lesz: élni fogunk az adósságaink kamataiból.

Kivándorlás! Mit tesz az? Pusztulj paraszt! Zala, Somogy, Veszprém megindult délfelé; Árva, Zólyom, Nyitra, Sáros megy neki a tengernek; Csík, Háromszék, Udvarhely keletfelé vándorol. A közigazdasági rendszer eret vágott a nemzetet. Az elvérés csendes, hallgatag, állandó, de legalább biztos.

Az ártériák föl vannak metszve. Sebaj! Csak jól fizessen a vállalat, a vicinális, az igazgatói állás, a felügyelőség, a szindikátus, a provízió. Oda se neki annak a parasztnak. Dolgozzék!

Urak! Az uralkodó politikai szisztéma mindent megörölt. Ebből a porból sötét gyűlölettel emelkedik ki a nemzetiségi viszály, hogy feldarabolja országunkat, rémesen dugja fel fejét a szocializmus, hogy szétmarcangolja a rendet, sima kezét nyújtja felénk az udvari cukrász, hogy beburkolja magát alkotmányos szabadságunk foszlányaiba.

Meg kell gondolni, hogy mindenki elégületlen; hogy az ország szegény, a közszellem sivár, az uralkodó párt terméketlen. A veszélyt kicsinyelni nem szabad, mert nem lehet. A parlamenti intézmény még eddig semmi reményt sem váltott be. A község nem nyerte meg a szükséges fejlődést.

A vármegyét megrontották a hatalom érdekében. A szabad választásról úgy beszélnek, mint egy lehetetlen eszményképről. Kétségben, erőben, tisztaságban nem hagyatok meg egy intézményt sem. Csakhogy uralkodhassatok, mindent lealacsonyítottatok: a tudományt, a művészetet, a hírlapírást, a polgári önérzetet, a nemzeti büszkeséget.

Pártszolgaságba hajtottátok a tanárokat és tanítókat, a színészt, festőt, költőt, szobrászt, író, a köztisztviselőt minden téren, az építészt, a vállalkozót, a szállítót; a gazdagot érdekeinél fogva, a gyengét hiúságánál fogva, az ifjút reményeinél fogva. Ilyen képe van most Magyarországnak.

Ti, ti ezt a sötét képet megcsináltátok, mert én csak lemásolom, megtudjátok-e ezt ti a magatok erejéből változtatni, avagy merészelitek-e tovább folytatni a munkát, hogy bekövetkezzék a mindenható összeomlás?

A belügyér igazságai.

1996. január 19.

A Perczel belügyér úr vitatkozási rendszere igen egyszerű. Ami a vármegyében történik, azt két részre osztja. Az egyik jó; a másik rossz. Már most ami rossz: azt mind ráfogja az autonómiára; ami jó: az mind a kormány érdeme. Mikor pedig kisül, hogy a kormány a hibás: akkor a hibát – hogy is mondjam csak, hogy udvarias legyek? – akkor a hibát nem vallja be.

A centralizálók állandó vádja, hogy a vármegyei intézmény mellett ingatag a tisztviselők állása. Szalay Károly rácáfol erre a vádra. Perczel fentartja a vádat. Hát hadd döntsenek a tények. A lefolyt tisztújítás három feltűnő változással lepte meg az országot. Egyik a nógrádi eset, ahol Szcitovszky alispánt kiselejtezték. Másik a kolozsmegyei, ahol Gyarmathy alispánt selejtezték ki. Harmadik a tordaranyosi, ahol Rédiger alispánnak kötöttek a talpára útilaput.

Az ártatlan Perczel persze nem tehet arról, hogy a volt alispánok nem bírtak többséggel. Az ártatlan persze azt sem tudta, hogy az illető főispánok az új jelöltek mellett foglaltak állást. Mert a tény az, hogy mind három helyen egyenesen a főispán állított új jelöltet.

A nógrádi esetnek lefolyása ismeretes. Előzménye a házban is szellőztetve volt.

A kolozsmegyei csöndes lefolyású volt, mint mikor végelgyengülés okozza a halált. A régi alispánt elaltatták, legelgyengíték, meglepték, s aztán éret vették. A mozgalom élén Jósika báró állott, a miniszter. A tordaaranyosii küzdelmet a főispán vezette. Jelöltjének ezt mondta: veled győzők, veled bukom. A győzelem kétes lévén, a főispán tanácsot kért Bánffy miniszterelnök úrtól. »Ne kandidáld a régi alispánt«; ez volt a tanács. A dolog nem fajult el ennyire. A főispán többséget szerzett a volt alispán ellen.

Tehát Rudnay gróf, Béli Ákos és gróf Bethlen Géza főispánok kibuktatták saját alispánjaikat és a belügyminiszter ebből azt következteti, hogy a vármegyei intézmény ingattagá teszi a tisztviselők állását. Ugyan kérdem: méltó-e ez az ügy a további vitásra? Egyáltalában van-e jogosultsága hírlapírónak ilyen brutális csűrés-csavarással vesződni? Nem súlyos bántalom-e a művelt olvasó érzékenysége ellen, hogy útbaigazító magyarázatokkal kísérje az ilyen tényeket?

De hiszen ebben a kerékvágásban halad a belügyér mindig, költségvetésének tárgyalása rendjén.

Az önkormányzati elem apadt, mondja ő lapos bőbeszédűséggel. Ezt azzal bizonyítja, hogy az emberek az egyleti életben fejtik ki tevékenységüket. Ebből aztán a vármegye haldoklására vont következtetést.

Ha azzal bizonyított volna, hogy magánügyek foglalják le az embereket, alkalmat nyújtott volna állítása valószínűségének mérlegelésére. De így éppen az ellenkezőjét bizonyította annak, amit állított. Mert ha az emberek a vármegyéből az egyletekbe mennek át, ez nem az önkormányzati elem apadását jelenti, hanem azt, hogy az emberekben elvenen él az önkormányzati erély; de mivel a vármegye mostani kezelése elfojtja ezt az erélyt, ennél fogva oda húzódnak, ahol azt kifejthetik.

Hát bizony nem nagy gyönyörűség a vármegyére járn. Kevés a függetlenség, élénk a morzsalesés, szűk a tevékenységi kör. A főispán mindenható, nem felelős, ritkán okos, sokszor buta. Mindig engedelmes, ha a kormány parancsol és az elfajulásig tirannizál lefelé. Környezete egy sereg tisztviselő, kiknek jövője, hivatali tisztessége, kenyere merőben tőle függ. Ezekkel akkor csinál többséget, amikor akar. Ha mégsem volna többsége, felfüggeszti a végzést és segítségül hívja a belügyminisztert.

Sajátságos szillogizmus ez a vármegye. Az irodában az alispán parancsol a főbírónak, a főbíró a körjegyzőnek. A közgyűlésen a körjegyző parancsol a főbírónak, a főbíró az alispánnak. Így köti őket össze a törvény egy érdekcsoporttá. A főispán pedig mindenkinek parancsol. Viszont a főispánnak a miniszter parancsol.

A bürokráciának ehhez az érdekhálózatához fűződik még a tanfelügyelőség, az árvaszék, az építészeti hivatal, az erdőfelügyelő, az államügyész és a pénzügyigazgató. Ezek úgy vannak beékelve a vármegyébe, miként a gomba a farepedésbe. Együtt intézik a vármegye sorsát a közigazgatási bizottságban. A főispán valamennyiről referál ő excellenciájának. A referáda titkos, a szegény pária sohasem biztos afelől, hogy mikor veszti el állását, kenyerét, becsületét Áthelyezés, nyugdíjazás, felfüggesztés: mindez hamar megtörténik a főispánnak egy titkos jelentésére.

Vajjon hány alkalmazottja van a magyar államnak együtt a közlekedési szolgálatokkal? Keveset mondom-e, ha e szerencsétlenek számát 130.000-re teszem? Ezek valamenynyien iskolázott emberek. Kabátot viselnek és mezítláb járn nem tudnak. Ha fizetésük megszűnik, életmódjuk is megszűnik.

Mikor pedig egy kormánynak sem népszerűsége, sem tehetsége, sem érdeme nincs és mégis többségben akar maradni, akkor kirendeli a főispánok útján ezt a 130.000-nyi sereget, hogy korteskedjék. Cudar fogás ugyan, de biztos sikerre vezet, hiszen az összes választók száma alig 800,000. Ebből egy hatodrészt a budgetből él. Míg ez így tart, addig a parlamenti rendszer utópia.

Ilyen érdekhálózat van Magyarországon összealkotva és fentartva a közadóból. A belügyér pedig azt mondja, hogy az önkormányzati tevékenység szűnő félben van. Hát, hogy a fészkes fülemlében legyen valakinek kedve belebotorkálni egy ilyen hálózatba. Ki bolond vállalkozik arra, hogy ki-merje a Dunát.

Elveszik tőled a levegőt, fulladni kezdesz és akkor kiabálnak, hogy rossz a tüdőd. Leszórják a házról a tetőzetet, kidöntik a falakat és akkor lármát csapnak, hogy íme a hajlék nem nyújt menedéket.

Független ember mit csináljon most a vármegyén? Argumentáljon? Kinevetik. Küzdjön? Leszavazzák. Akik ellen alapos kifogása, méltó panasza van, épen azok szavazzák le.

»A közigazgatás, mint láthatatlan mindig jelenlevő, soha nem szünetelő hatalom, álljon őrt személyválogatás nélkül mindenkivel szemben, aki helytelenül cselekszik, de támogatását, útbaigazítását, segélyét mindenki találja meg a törvényes utón, aki a saját javával a közjót is elérni akarja.« Ezt az arany igazságot mondta ki tegnap Szalay Károly, a függetlenségi párt zajos tetszése mellett. Ezt a nagy igazságot a mai rendszer így váltja fel a gyakorlati élet aprópénzére:

Kormánypárti vagy? Gyámolítunk. Ellenzéki vagy? Üldözünk. Szabaelvű vagy? Igazságod van. Micsoda, te nem szavaztad meg a kötelezőt? Bűnös vagy. A főispánnal tartasz? Kívánságod teljesül. Nem vagy híve a főispánnak? Lehetetlent kívánsz jó ember. Bántod a kormányt nyilvánosan? Nem nagy baj, csak támogasd titokban. Így mandátumhoz jutsz, vagy hivatalhoz. Sőt tudósnak is megtesznek, habár bolondnak is tartottak azelőtt.

Az ilyen közélet, mely minden igazságot a vótumtöbbség kegyelmének szolgáltat ki, bizony elsorvasztja az önkormányzati erélyt. Igenis, miniszter úr, a megbecsülhetetlen ingyen erő, amelynek támogatása nélkül rendelkezni lehet, de igazgatni nem és amely nélkül hatalom lehet, de tekintély nincs: ez a jótékony erő, mely hazafias, megbízható és önzetlen, kezd ijesztő mértékben visszavonulni a vármegyétől. De nem azért, mintha az önkormányzati kötelességektől riadna vissza, hanem azért, hogy nem találja

»honját a hazában«; mivel az ön méltóságos cselédsége, a főispáni kar, megbénította a szabad mozgást és meddőségre kárhoztatott minden öntevékenységet.

Nem az emberanyag hiányzik az önkormányzathoz, hanem a cselekvési tér. A mai vármegyében nincs meg az elhatározás szabadsága, az intézkedés akarata, a foganatbavétel ereje. Amputálták, tehát megbénult. Eret vágtak rajta, tehát vérszegény lett. Beleöntötték fölülről a korrupció mérget és a természetes fejlődés terét elzárták előle.

Így lett beteg a vármegye. A miniszter úr felkiált: íme beteg; öljük meg.

Hol tanulta ezt a miniszter úr. Hiszen civilizált világban a beteget nem megölni szokás, hanem gyógyítani.

Rossz idők.

1896. január 26.

Hát biz ezek nagyon rossz idők, t. miniszter úr. Ez a belügyi vita túlságosan hosszú. Hiába vágnak le belőle ma és holnap is egynéhány tételt; újra kinő a teste, miként a pántlika-gilisztának. Pedig nem táplálják mesterséges eszközökkel: mégis újra nő. Olyan a természete. A beteg szervezet produktuma lévén, nem akar addig elpusztulni, míg a betegség tart.

Minél többet beszél a miniszter úr, annál kevesebbet mond. Valami patikáról immár négy ízben is beszélt, mégsem győzött meg senkit. A fővárosi illemhelyekről szintén négy beszédet mondott. Ezt is eredmény nélkül. Egyebekről is beszélt sokat. Ügymenetről, rendeletről, jelentésről, választók statisztikájáról, meghagyásokról, nehézményekről, beszüntetésről, felebbezésről, beiktatásról, kiadványozásról, ellátásról, megkeresésről. Szürke kép ez nagyon. Szürke vászonra festve. Mindenképen szomorú ennek a szomorú miniszternek szomorú beszédjeit hallgatni. A nagy kérdések

hatalmas bércei tornyosulnak minden oldalról és a miniszter úr vakantúrásokkal foglalkozik.

Ekközben megnyílik egy gödör. Színe sötét, ürege mély, formája dísztelen. Nem az a történelmi gödör, melybe a római hazafi ugrott, hanem az a pince, amely Bokross Eleket nyelte el és amelyet betönni elmulasztottak. A miniszter úr szemeláttára sétálnak a gödör körül a kiválasztottal. Íme az egyik már tántorog. Ha nem vigyáznak rá, beleszédül.

Ej, hát senkiben sincs bátorság megtárogatni az ingadozót. Elejtik ezt a snájdig harcost, mintha nem is bajtárs lett volna, hanem csak egy viador. Hiszen pajtáskodtak vele, szolgálataiban gyönyörűségük telt. Jutalmul Borsodvármegye élére állították.

Talán nem ismerték?

Hogyan? Hát kit ismernek az urak? Akkor úgy mondták Bokrossról, hogy ők sem ismerték. Elnöki méltóságra ismeretlen egyént – hát szabad azt? A főispán, a miniszter alteregója. Főispán és miniszter titkos írásjelekkel érintkeznek, annyira bizalmas a viszony. A főispán közelebb áll a miniszterhez, mint a komornyik a gazdához. Amit a főispán mulaszt, azt a miniszter mulasztja, amit tesz, azt a miniszter cselekszi. Ki hiszi el, hogy nem ismerik egymást?

Senki a kormányt félre nem vezette. Ellenkezőleg. Borsodvármegye közgyűlése egyhangúlag tiltakozott a tervbe vett kinevezés ellen és küldöttség útján könyörgött a kormánynál, hogy múltjék el a vármegyétől ez a keserű pohár, így volt? A kormány mégis kinevezte. Ki hát a felelős?

Mire való a szépítgetés? Hiszen mindenki látja a szédelgést. A test hosszú, a takaró rövid. Akit gyalogjárás illet meg: bérkocsin jár; akit bérkocsi illet meg, ha sietős az útja: magánfogatot tart. Mikor nemcsak már a szőlőt pusztította el a fillokszera, hanem a zsebet is; akkor habzik a pezsgő, vagyontalan embereket látnak nagy lábon élni – henyélve, mert aki dolgozik, ha nincs is vagyona, annak joga van a költekezéshez, De a dologtalan szegény, honnan vesz jogot arra, hogy nagyúri passziókat elégítsen ki?

Szándékosan használtam a »jog« szót. Mert pénzt – azt kaphat. Kaphat a börzén, kaphat a rouletten, kaphat a

kártya-asztalon. Okmányok bizonyítása szerint kaphat provízió címén is, ha van a kormánynál befolyása. Pénzt tehát kaphat.

Am honnan veszik a jogosultságot ahhoz, hogy ezt a pénzt a társaság legelőkelőbb köreiből hozzák forgalomba? Ezek a disztintívált urak, kik olyan érzékenyek, mint az angol bank mérlege, vagy miként a pókháló, melynek egész szövete rezgésbe jön, ha bármelyik szálacska megérintetik és minden pillanatban készek életüket a becsületért kockáztatni: ezek a kényes és előkelő urak – miért vannak éppen ők arra kiválasztva, hogy a henyék olyan fényt csillogtassanak közöttük, amelynek forrása vagy ismeretlen, vagy erkölcstelen?

Nem Miklós Gyuláról, az emberről beszélek én most. Az ő közpályája megszűnt. Egyéni értéke immár nem tárgya az én bírálatomnak. Én Miklós Gyuláról a főispánról beszélek, aki nem egy ember, hanem egy típus. Miután pedig nem egyedül áll, tehát nem is típus, hanem rendszer. Mások talán óvatosabbak. De a liberális párt meg nem szűnő uralmát, a választási visszaélések mellett a províziós rendszer magyarázza meg. Enélkül a párt összetartozandósága megfoghatatlan, mert természetellenes.

Az emberi lélek csak nagy s rendkívül revelációk idejében és csak a lelkesedés tartamáig adja át magát a szigorú fegyelmezés nyűgeinek. Állandó fegyelmezést azonban nem tűr. Ezt csak az önérdeknek állandósított kielégítése hozhatja létre. Mikor azt látjuk, hogy mily sokan és mily sokszor szavaznak a párt tagjai saját jobb meggyőződésük ellen, akkor a magyarázatot a bankoknál, gyáraknál, szindikátusoknál, bérleteknél, vasutaknál, hajózásnál találjuk meg. A könnyű pénzszerzési mód íme a liberális párt politikai rendszerének főtámasza. Az inkompatibilitási eseteket jó lesz kibővíteni.

Am az Ugron indítványa sem fölösleges. Kemény Kálmán báró főispán engedményese a Szászrégen-tölgyesi vasútnak; Bánffy Dezső főispán építtette a szamosvölgyit. Kazy János főispán a borsit; Apor Gábor főispán a segesvár-szentágotait; Thalmann Gusztáv főispán a nagyszeben-vöröstoro-

nyit, a nagyszeben-alvincit, a nagyszeben-fogarazit; Radó Kálmán főispán a Szombathely-pozsonyit; Sándor János főispán engedményese a kisküküllővölgyinek.

Ez egy kissé sok a jóból. Egyikről sem állítom, mert egyikről sem tudom, hogy zsebelt volna. De mindegyik főispánnak nagy a hatalma a községek fölött, melyeknek pénzére, olykor bőrére megy a játék és mindenkinek nagy a befolyása a kormányra, mely amint látjuk, könnyen hajlandó az építési tőkét felemelni s a vashidat fából csináltatni.

Védtelenek.

1896. január 30.

Fölötte kellemetlen lehet öméltóságaira nézve, hogy a főispáni tételnél nem közigazgatási, hanem korrupcionalis vita foly immár négy nap óta. És hogy nem védelmezi őket senki. De ha állásuk természetét és foglalkozásuk becsét úgy négy szem között meghányják-vetik, ők maguk sem juthatnak más meggyőződésre, mint arra, hogy főispánnak lenni legalább is csúnya dolog.

Rossz néven ezt a vitát nem vehetik. A hasonlatok, melyek irányukban itt-ott elpattannak, a belügyér szerint illetlenek ugyan, de senki sem mondja, hogy nem találók. Egyebekben sem történik velük igazságtalanság. Alaposan rászolgáltak arra, amit kaptak. A bírálóknak minden fajtája, velük szemben, csak enyhe simogatás.

Öméltóságukat immár csak természetrajzilag lehet méltó módon tárgyalni. Leírás adható egy főispánnak nyakáról, derekáról, lábairól, fürtjeiről. De ki tudná determinálni a főispánnak jogait, kötelességeit, munkakörét, felelősségét, hatását? Ki tudna konstruálni olyan alkotmánytervet, a melybe mint élő szerv, a főispán beilleszthető legyen?

Könnyebb megfejtteni egy három ismeretlen egyenletet, mint megmondani, hogy ki tehene-borja egy főispán. Vaj-

jon főnök-e, vagy alárendelt közeg? Uraság-e vagy cseléd? Közhivatalnok-e vagy magándetektív? Kicsoda, micsoda hát?

Igaz-e, hogy ide-oda küldhető, mint egy ambuláns vigéc? Igaz-e, hogy titkos jelentéseket irkál és árulkodás a kenyere? Igaz-e, hogy szolgálati könyv nélkül szegődttetik föl és akkor csapják el, amikor tetszik?

És mégis igaz-e, hogy öméltósága parancsol, intézkedik, fegyelmez, felfüggeszt, képviselőt liferál, rangot szerez, jutalmaz, oszt, kandidál?

Hogyan? Egy személyben joggal szolga is, hatalmas úr is? Pedig úgy van. Fölfelé: semmi, lefelé: minden. Olyan, mint a polyp: alant a vízben mozgó szörnyeteg, fent a levegőn nyálas zacskó. Fent urai előtt összezsugorodik, mint egy ócska keztyű, alant a vármegyében szétterpeszkedik, mint egy hizlalt kullancs.

Ki tudna ilyen intézményt védelmezni?

Igen a vármegyében, ott öméltósága örömet hetvenkedik. Gázol a jogokban, mint egy dúvad a juhok között. Azt a halálos ítéletet, mely a hatalmi politika érdekében lebeg a vármegyék feje fölött, öméltósága van hivatva igazolni. Öméltóságainak kell adatokat teremteni arra, hogy a deliquens rászolgált a kivégzésre. Ugye derék szerep?

Pedig elvállalták, így öméltóságaik némileg pribékek is. Egyelőre kinvallatással foglalkoznak, majd azután előkészületeket tesznek a vesztőhely felállítására. Később puha kezükbe veszik a kötelet is. Védelemre hát bizony ne számítsanak.

De jól siessenek azt mondom. Az elszalasztott pillanat megboszulja magát. »Was man von der Minute ausgeschlagen, gibt keine Ewigkeit zurück.« A magyar társadalom ébredzik, kezd szemfüles lenni. Már is, mintha sejtené, hogy van egy ősi intézménye, melynek keretében politikailag, fajilag, gazdaságilag szervezkedni lehet.

Hát siessenek! Nem látják az ébredésnek tüneteit? Nem látják, hogy a hitnek az az erős vára, melyet a parlamenti kormányzat íránt táplált a nemzet, miként dül romokba? Igen is, az a nézet, hogy a helyhatósági önkormányzat épen olyan szükséges szerve az állami életnek, mint maga a par-

lament, s hogy a törvényhozó testület a vármegyék nélkül olyan, mint egy akkumulátor, melynek nincsen vezetéke, mely tehát új erőt nem gyűjthet s fölhalmozott erejével hatást elérni nem tud, ez a nézet igenis tért hódít saját igazságának benső súlyánál fogva és ha nem sietnek a kivégzéssel, a magyar társadalom maholnap talpra áll a régi kúriában s elementáris erővel fogja követelni igaz jussait.

Az időnek is megvan a maga beszélő tehetsége, csak érteni kell a nyelvén. Jól vigyázzunk: ezúttal magyarul beszél. Mikor a sajtónak majd minden orgánuma és a Háznak majd minden szónoka a központosítás mellett emelt szót, akkor az idő osztrákul beszélt. Mert nálunk nem államérdek ám a központosítás, hanem osztrák érdek. De most magyarul beszél.

A centralizációnak nagy csatabárdjait eszi a rozsda. A németlelkű modern államról senki sem beszél többé. Nagy szónokaink a társadalom erőfejlesztéseért hevülnek és hevítnek. A fegyverek pedig nem csattognak a nagy mérkőzés zajában, mert meglapulva hallgat az önkormányzatnak minden ellensége.

Voltaképen az önkormányzatnak nincs is már ellensége, csak sírásói vannak; azok is csak a házon kívül. Ezek a sírásók a főispánok. Midőn pedig az ellenzék pajkos kegyetlenséggel virgácsolja őket: ugyan lehet-e meglepőbb tanulság annál, hogy senki a Házban nem védelmezi a főispáni intézményt?

Honnan van ez?

Onnan, hogy a központosítási rendszer nálunk a főispánban nyert alakot, támaszt és szellemet. Abban a vivisekcióban, melyet a Ház a főispánokon végez, voltaképen a központosítási elv vonaglik. Midőn Ugron, Apponyi és mások a főispáni intézményt kiterítették: akkor halotti prédikációt mondtak a centralizáció fölött.

Nyugodjék csendesen!

Közigazgatásunk.

1896. február 2.

A belügyi vita vége felé jár. Mérközés nem történt, csak támadás és nehéz sebesülés. Az ellenzék vezérszónokai által odadobott keztyűt nem vette föl senki. A főispáni intézmény védelem nélkül kapta halálos sebeit. A belügyér csak ügykezeléssel foglalkozik, mint valami segédhivatali főnök. Képet a meglevőről, tervet a jövőről adni nem tud. Elfoglalta állását, mert üres volt és megkínálták vele. Ennyi erővel és ilyen elhatározással elfoglalhatott volna egy meteorológiai vagy egy állatorvosi állomást is.

Székében úgy képzelem, mint egy vasúti konduktort a fülkéjében. A vonat nála nélkül megy. Ő nem oka sem a pontosságnak, sem a késedelemnek. És nem sejtí, hogy az ő vonata a világforgalomnak egyik alkatrésze és nem gondol arra, hogy az emberiség közművelődésének óriási organizmusában az ő vonata egy fontos idegszál értékével bír. Szerinte az egész berendezés, a sínek, kocsik, a podgyászok, az utasok mind csak arravalók, hogy ő jegyet vizsgáljon, jegyet lyukasszon, jegyet szedjen.

Perczel látja, hogy a háznak teteje, a toronynak keresztje, az embernek kalapja van. Ebből világos lett előtte, hogy a hivatalos létra nem végződhetik be csak úgy minden disz nélkül. Miután van miniszteri titkár, osztálytanácsos, miniszteri tanácsos és államtitkár: ennél fogva kell lenni miniszternek is. A diätenklasse rovatai nem maradhatnak kitöltetlenül.

Mert földolog a rovat. Ám nem szabad megfélekedezni a naplóról sem. Egyébiránt a jegyzőkönyv sem kutya. Aztán a meghagyás, a rendelet, az intézkedés, a jelentés, az előterjesztés, a leirat, felirat, átirat, megkeresés, vonatkozás, kimutatás, nyilvántartás. Ez mind szükséges dolog, mert ebből áll a belügyi kormányzat.

Arról, hogy az egyéni életnél és a köztevékenységnél minő szerep jut a közigazgatás számára, vagy arról, hogy egy ország szellemi állapota minő összefüggésben van a

belügyek vezetésével, vagy arról, hogy a közigazgatás a vagyoni megizmosodásnak rugója, istápjja, esetleg gátja, terhe és akadályja lehet: mindenről a belügyminiszter, úgy hiszem, nem nagyon tartja szükségesnek elmélkedni.

Azt a nemzetpolitikai egységet létrehozni, melyről a törvény beszél, a belügyi kormányzatnak volna feladata. Nem rendeletekkel, melyeknek szere-száma nincs. Nem is törvényekkel, mert ebből is van már elég. 28 év óta 1300 darab törvényt alkottunk. Ennél már a mezei egér sem szaporább. Hanem igenis jó közigazgatással, melynek jelszava: az igazság mindenütt; a szigor, ahol szükséges.

Olyan legyen az igazgatás, mint a levegő: tiszta, könnyű és mindenütt jelenlevő.

Az ember ne érezze se a terhét, se a hiányát. Ha súlyos, összeroskadunk alatta, mert mindenütt ott lévén, menekülni nem lehet tőle; ha hiányzik, elpusztulunk, mert az emberi tevékenység minden lélegzetvételénél szükségünk van oltalmazó erejére; ha tisztátalan, megmérgez, mert a belélegzéssel a fertőző anyagok átmennek a nemzeti test vérkeringésébe.

És ne legyen olyan, mint a jó szülő: áldjon és fenyítsen. Amerre jár: keltsen bizalmat; ahol megfordul: legyen tekintélye; ahonnan megy: kísérje a népszerűtetet. Vajjon volna-e oláh-kérdés, ha ez így lett volna 28 éven át?

Hiszen kérem, mikor az igazgatásnak bármely fajtája, akár a pénzügyi, akár a rendészeti, akár a nevelésügyi, akár a közmunkaügyi egy községben megjelenik: nem öröm keletkezik ott, hanem rémület; mert nem megnyugvást idéz elő az intézkedés, hanem sérelmet. Jó tanács helyett zaklat; felvilágosítás helyett bírságol; fegyelmezés helyett fényit. Ilyen az erélyes tisztviselő. A nem erélyes: no az hanyag, tudatlan, lusta és rendetlen.

Vajjon hány numerosos vízpuskák vannak Würtenbergben? Nosza, csináltassuk meg. Vajjon mikor hordják ki a trágyát Hohenheimban? Nosza, rendeljük el. Vajjon hány méter az ablakmagassági minta Szakszoniában? Nosza, írjunk házépítési szabályrendeletet.

Azután húzzuk föl a zsilipet és eresszük rá a községre

a főszolgabírói vízáradást. Micsoda? Még nem hordtad ki a trágyát! Két forint! Ah, úgy, beteg a tehened? Bejelentted-e? Nem? Három forint! Csak tegnapelőtt vetted? Hol a cédula? Kisül, hogy nincs cédula, mert a komájától vette. Nincs cédula? Öt forint! Hogy merészelsz építeni, mikor nem jelented előre? Három forint! Ez az ajtó nincsen két méteres, bíró uram. Mást kell csinálni. Nincs pénze? Arról nem tehetek. Ha nem lesz az ajtómagasság két méter, lebontatom a házat. Punktum.

Folytathatom ezt a litániát a megcsömörlésig. Igazgatásunk vagy olyan rendetlen, hogy elviselni nem lehet, vagy olyan rideg, hogy csaknem vérlázító. Amit írok, azt nem a könyökömből rázom ki. A falu szokásait, bajait, nyomorát, reménytelenségét színről-színre ismerem. El nem merem mondani, hogy minél jobban ragaszkodnak az ambuláns tisztviselők a felsőbb rendeletekhez, annál borzasztóbbak.

Önkormányzatról ezekben a kisközségekben abszolúte még csak beszélni sem lehet Teljesen hiányzik ott úgy a matéria, mint a jogosultságnak tudata. Adó, útmunka, katonasorozás, baromccédula, himlőoltás: ezzel meglehetősen ki van merítve az a szótár, mely e nép viszonyát az államhoz megjelöli. Szilvája ha termett, fináncot is lát. Ha választás van: megjelenik a csendőr. Ha gyakori a zápor: mételyt kap a juh. Kilóját, ha el nem adhatta a vásáron: akkor természetben veszi el tőle a végrehajtó.

De az igazság áldásában, a jó utak áldásában, a rend áldásában, az iskola áldásában bizony nem igen részesül. Egészségéről nem gondoskodunk, betegségében nem ápoljuk, szegénységében nem gyámolítjuk, nyomorúságában nem segítjük.

Operát, szubvencionálunk, holott 2000 községben nincsen iskola; királyi várlakot építünk, holott a szegényügy rendezéséhez még csak hozzá sem fogtunk. 15 milliós országház emelkedik ki a Dunából lomhán, nehézkesen, agyonnyomva egy hihetetlenül idétlen fedélszerkezettel – anélkül, hogy a kórházügy rendezésével gondolnánk.

Hát mivel akarjuk a népben a hazaszeretet érzelmét fölbresztteni, ébrentartani és fokozni? Mit tettünk arra,

hogy bízzék az oláh a magyar állam erejében s hogy elismerje annak tekintélyét? Ki merem mondani, hogy az oláh izgatók nem tettek annyi kárt e nép hazafiságában, mint a magyar közigazgatás.

A többség.

1896. február 5.

Őrizze meg Isten hazánkat attól, hogy a mostani Háznak többsége komoly dologba avatkozzék. A beteg szervezetnek romlott a terméke. Rosszul szántott talajban a búzát előli a dudva. Haldokló ember sohasem volt alkotásra képes.

Pedig akár miként takargatják, ez a többség beteg. A sorvadásnak minden tünete látható rajta. Hallgatása nem pihenés, hanem kimerültség. Munkára képtelen; a vitában érzéketlen. Erőszakra volna hajlama, de nincs hozzá erélye. Igazságos lenni nem tud, mert nincs hozzá erkölcse.

Olykor megmozdul. Nyüzsög, mint mikor hernyó hull a hangyabolyba. Lót-fut, zakatol, erőlködik; de kapkodó idegessége csak addig tart, míg a véletlenül jött zsákmányt fölfalhatta. Azután visszaesik aléltságába, mert nem egészséges letterő szülte a mozgást, hanem a kornak láza.

A belügyi vita három egész hétig tartott. Hol volt ez alatt a többség? Mit csinált, miben törte a fejét, minő irányt adott, mivel nyugtatott meg?

Három hét alatt sok szó hangzott el. Visszhangot rá a többség nem adott. Tékozolva szórta az ellenzék az igazság magvait. A többség nem fogadott be egyet sem. A hazafias méltatlanság nehéz csapásokat mért a kormányzat bűnös rendszerére. A többség tűrte a fenytéket némán, fásultan, nem, miként a vezető, hanem miként a megátalkodott.

Egyedül, elhagyatva, szalmacsóvának ott állott a belügyminiszter. Kitétték, miként a spártaiak a korcsszülöttet. Hadd küzdjön meg az elemekkel, ahogy tud. Világos, hogy

meg nem ijesztett a csóva senkit, sem el nem riasztott A szónokok játsztak vele, mint egy széllapdával. De a lapdának az a tulajdonsága van, hogy minél nagyobbat ütnek rá, annál magasabbra pattan. Itt azonban fizikai csoda történt. Mert a belügyminiszter, minél súlyosabb csapást kapott, annál jobban meglapult. Az Ugron, az Apponyi, a Holló beszéde alatt már olyan lapos volt, mint egy korpapille.

Félve hasonlítám korpához, mert ha jó a hasonlat: sorsát bizony el nem kerüli. A többség meg fogja enni. Mert ez a beteg lény enni még mindig tud. Gerince már nincs, hogy kiegyenesedjék; sem lába, hogy talpraálljon; sem karja, hogy dolgozzék. De gyomra van. A folytonos gyakorlatban ez a szerve odáig fejlődött, hogy az egész test jóformán nem egyéb, mint egy gyomortömlő, mely mindent megemészt. A bankjegyet úgy eszi, mint más a salátát. A szégyent pedig csak úgy rágatlanul nyeli el, mint a csuka a legyet.

Hát nem lesz jó dolga sem a közigazgatási bíróság, sem a kúriai bíraskodás kérdésének, ha ebbe az emésztő tömlőbe kerül. Az ilyen többség martalékot keres, nem igazságot. Sőt a morzsa is hasznosabb a hazafiságnál. A hulladékban pedig több a matéria, mint az erkölcsben. Ez a többség csak akkor nem csinál rosszat, amikor semmit sem csinál.

Félve gondoljon hazánk népe a gazdasági kiegyezésre. Imádkozzunk, hogy múltjék el tőlünk a pohár. Jaj nekünk, ha ez a többség fogja sorsunkat eldönteni. Jaj nekünk, ha ez a kormány fogja az alkut megkötni. Gyámoltalan embereinkkel úgy játszik az osztrák, mint a macska az egérrel.

Nagy sorozata a nehéz kérdéseknek tótul most előtérbe. A számítási alap hazánk vagyoni helyzete. Mit bírunk; mit ér az, a mit bírunk? Földünkben és izmainkban mekkora a termelő-képesség? Földünk és munkaerőnk mennyi adóssággal van megterhelve? A felfokozott adóviselés, vajjon a természetes fejlődés eredménye-e, vagy csak sajtolás, mely az adóprés csapján szivárog ki? Abból a 2000 milliányi magán- és községi adósságból mennyivel tartozunk önmagunkban és mennyivel a külföldnek? A vámbevételek útján, a fogyasztási adók révén, az elvállalt osztrák államadóssági járulék által, az osztrák iparnak mesterséges védelme által vajjon

hány millióval lettünk évenként az osztrák gazdasági élet tributáriusaivá?

Járatlanság, féltudás, elmebeli hiány kimondhatatlan sokat árt ennél a kérdésnél. A nemzeti balsors egyéb gúnyolódásai közé tartozik az is, hogy épen a Bánffy kormánynak vált feladatává ezt a mélyreható gazdasági kérdést az alkudozásoknál vezetni. Kiben találjuk meg a tudásnak biztosítékát? Mit reméljünk, mikor semmi reményünk sem lehet? Húsz év óta tart a gazdasági válság. Nem önmagunkért élünk, hanem másokért. Nem önmagunknak dolgozunk, hanem másoknak. Nemzeti jövedelmeinkről a tejfölt az osztrák szedi le. Nekünk a savó marad.

De kormányunk nem a haza életére vigyáz, hanem a magáéra. A többség pedig vakon szavaz meg mindent. Mert ez a többség immár megszűnt cselekedni. Gondolkozás! képességét nem használja, ellenállási erejét kihasználta. Kommandóra él, mint egy zsoldos és henyél, mint egy kitarzott.

Őrizze meg isten hazánkat, hogy a mostani Háznak mostani többsége komoly dolgokba avatkozzék.

Az ország pénze.

1896. február 6.

A szabadelvű párt rendszerének harmadlagos kiütései immár úgy látszik nem tarthatók vissza. Ennek az undorító kornak jellegzetes vonása, hogy a föl pattanó sebek legtöbbször a homlokon jelentkeznek. Tehát a felsőbb régiókban. Mintha csak halszervezete volna ennek a pártnak. A feje büdösödik meg leghamarább.

Pulszky Károly úr agylágyulásba esett, mivel a rábízott közpénzről nem tud elszámolni. Négy százezer forintnál is többet adtak neki, hogy járja be a világot és vásároljon képeket. Odaadták neki ezt a pénzt minden biztosíték és minden ellenőrzés nélkül.

A havasvidéki ember két napig égeti a szenet, két na-

pig fuvarozza lova hátán Kolozsvárra, két napig meg vissza falujába. Hat napi munkája után szerzett 75 krt. Úgyde követelik az útdót, amely egy frt 50 kr. Újrakezdi tehát a munkát, megint dolgozik hat egész napon át és megint szerz 75 krt, így aztán kifizeti az adót, holott nincsen útja.

A mezőségi ember 8 hétig izzad a cséplőgép mellett. Emeli a nehéz kévét, szívja a kalásznak fullasztó porát, eszi a sovány hagymacibrét s így gyűjt magának egy silány tinóra valót. Ezt a tinót a hosszú télen át ápolja, kényezteti; megosztja vele falatját; a hidegben takargatja, a melegben locsolgatja. Eközben fellegvárakat épít egy csodálatosan szép jövődőről. Ha majd megnő a tinó. Még csak három év s akkorra borjú is lesz. És tejet is ad. Milyen kimondhatatlan boldogság. Azok a kis gyermekek nem fognak többé sírni az éhség miatt. Úgyde dobolnak. A végrehajtó megjelent. Emberünk adóhátralékos. A tinót lefoglalják; a legközelebbi hetivásáron eladják. A szép reménynek vége szakad.

Nyomorult viskójában betegen fekszik a szegény özvegy asszony. Ő is hátralékos, ide is eljön az állam. A tulipános láda már üres; a kamarában sincs immár semmi. A pajta rég összedült. De szép varrottas takarók alatt még ott díszeleg a magasra vetett ágy. A siránkozó kis leánynak ez lett volna minden hozománya. Könyörgés, rimánkodás nem használ semmit. Az asszony átkozódik, a kis lány zokog, a párnákat elhurcolják.

Sok ilyen pénz gyűl össze az állam pénztáraiban.

Az ilyen pénzt úgy meg kell becsülni, mint az oltári szentséget. Ehhez a pénzhez sok verejték és könny tapadt. Mondják, hogy a pénznek nincsen szaga. De ennek a pénznek lelke van. Ez a pénz esdekel, jajgat, kiabál. Ez a pénz nem egyszerű, csereeszköz. Ennek a pénznek nemcsak vásárlási képessége van. Ezt a pénzt a közlelkiismeret oltalmazza. Ezt a pénzt nem szabad egyébre fordítani, mint házánk fentartására, védelmére és előmenetelére.

Aki egyébre fordítja: gazember.

Aki könnyelműen bánik a közpénzekkel, lakoljon, mint hitvány tékozló.

A miniszter urak dobálhatják saját vagyonukat, ahová

tetszik. Az ország vagyonát védi a törvény. Az országgyűlés híre, tudta és beleegyezése nélkül a miniszter egyetlen filért sem költhet el az ország jövedelméből. Így parancsolja 'ezt nemcsak az alkotmány, de az egyéni tisztesség is.

Arról a gazemberről nem beszélek.

De a miniszter urak nem kerülhetik el, hogy a közvélemény sorompói elé ne idéztessenek. Nem én idézem, aki egymagámra senki vagyok. De mint egyik porszeme annak a földnek, mely meg van becsstelenítve; mint cseppje annak a delejáramnak, mely háborogva hullámozik a közvélemény érzületében; mint érző, gondolkozó, szegyenkező szerve annak a polgárzatnak, mely megvan csalva: én, aki senki, azokért a milliókért, akik hallgatnak, túrnek, szenvednek, dolgoznak és fizetnek, sorompóba szólítom a miniszter urakat és számon kérem tőlük azt a négyszázezer forintot.

Feleljenek. Jogom van ítélőszéket tartani. Eszembe jut Klebelsperg gróf, aki öt hónapig ült börtönben. Pedig Bokross volt a bűnös. De a hatalom más címen emelt vádat. Eszembe jut a saját dolgom. Egy piszkos hírlapvásárt szelölttettem meg. A hatalom más ürügyet keresett a vádhoz. Rám fogja, hogy olyan férfit sértettem meg, akit sem nem sértettem, sem sérteni nem akartam. Elítéltek.

Ha Klebelsperg gróf hibázott: meglakolt. Ha én hibáztam, én is lakolni fogok. Jól van. Rendben vagyunk.

De jussom van kérdeni:

Ismerték-e a miniszter urak Pulszky Károlyt? Ha nem: honnan vették azt a bátorságot, hogy ilyen temérdek pénzt bízzanak rá? Ha igen, mivel igazolják azt a lelkiismeretlenséget, hogy az ország vagyonát elharácsolatják egy léha, könnyelmű, ledér és költekező ember által?

Feleljenek. Hát Csáky szalmája a közpénz? Hát azért szedik össze végrehajtások útján az adót, hogy a miniszter urak bizalmas barátai grandsegneuri módon feszengjenek a velencei gondolákban s a flórenci Cascine díszes fogatain? Hát azért bíztuk Önökre az ország vagyonát, hogy pajtásaik a külföldön elcsókolgassák ezt a pénzt francia szajhák társaságában?

Feleljenek. Mikor adott az országgyűlés arra felhatal-

mazást, hogy művészeti tárgyakért láttatlanba 400.000 forintot költsenek. Védjék magukat! Íme nincs pénzünk iskolára, nincs pénzünk kórházakra. A lelencekről nem gondoskodunk, sem a nyomorékokról. De sietünk kielégíteni a latrok nagyúri passzióit.

A panasz általános és jogosult. Árhanyatlás minden téren. A tőke megvan támadva. Az ügyes osztrák kvótaemléssel fenyeget. Népünk vándorbotra szorult a szegénység miatt. És ez a koldusország, mely sem arra nem képes, hogy a maga lábán járjon, sem arra, hogy zászlóját megoltalmazza a szennytól, kétes becsű művészeti tárgyakért, láttatlanba dob ki százezreket. Igazi kérdés rongyok között.

Persze, bizottságot állítanak össze híres, neves szakértőkből és meg fogják állapítani, hogy az ószeren összevásárolt tárgyak egytől-egyig műreemek és sokkal többet érnek, mint a mennyit a jó pajtásnak adtak. Így lesz, akárki meglássa. Hiszen többségük van. Szavazat dönt majd a fölött, hogy a mázoló: Rafael, a réz: arany; a törvénytelen-ség: törvény.

A mi egyházpolitikánk.

1896. február 8.

Jogát bántani senkinek sem akarjuk; és mindenkinek jogot adnunk kell. A szabadságot mindenütt tiszteljük, de áldását a szabadságnak ki kell terjeszteni mindenkire. Egyenlőség a jogban, egyenlőség a kötelezettségben; függetlenség a hatalomtól; fegyelem a hazafiságban; vagyoni képesség a feladatok teljesítésére: íme a mi egyházpolitikánk alapelvei.

Közönnyel nézni nem tudjuk, hogy katolikus hitű polgártársaink szabadok ne legyenek. A törvényhozás tovább nem tűrheti, hogy a katolikusok el legyenek zárva attól a természetes hivatástól, mely iskolájuk, egyházuk és vagyonuk irányában őket megilleti.

Mondják, hogy az egyház isteni alkotás. Legyen. Ám emberek társasága, annyi bizonyos. Egy szent és nemes szövetség vallás erkölcsi célokból. E szövetség nem létezik emberek nélkül, kiket híveknek nevezünk. A püspökök akár külön-külön, akár együttvéve csak magukban egyházat alkotni nem tudnak. Imádkozó nélkül a templom még csak nem is hajlék. Ha szép: akkor műtárgy; ha nem szép: akkor épület. Templommá csak hívek által lesz a templom.

Az egyház funkcióit a pap végzi fizetésért és felelőség mellett. A pap tehát az egyház szolgája. Szervusz Dei. Tisztviselője annak a szövetségnek, mely az egyérmű hívekből alakult. Mikor ez a tisztviselő az egyházat kiszolgálja, akkor a híveket szolgálja ki. Hogy ez a szolgálat buzgó, odaadó, magasztos, önzetlen, keresztényies legyen, az a hívek legelső érdeke, mert lelki harmóniájuknak ez a legfelsőbb biztosítéka.

Ez a tisztviselő vagyont is kezel. Ez a vagyon nem a tisztviselő személyes tulajdona. Ő csak élvezője és gondozója a vagyonnak. Ez a vagyon az egyházé, tehát a lelki szövetségben álló híveké. Ez a vagyon a szövetség fennmaradásának egyik elsőrendű záloga. Épen ezért ezen vagyon kezelésének és ellenőrzésének intézését másra bízni nem lehet, mint a szövetség tagjaira.

Iskolája is van az egyháznak. Az iskola értelmi szintjétől és szellemi irányától függ a jövő nemzedék munkaképessége, a szövetség tagjainak jelleme, hazafisága. Az apákra nézve nem mindegy, hogy gyermeküknek elméje és szíve miként fejlesztetik. Az apáknak tehát módot és alkalmat kell nyújtani arra, hogy az iskola vezetésére, irányítására és szellemére közvetlenül befolyjanak.

Arra, hogy a szövetség tagjai ezeket a természetes jogokat gyakorolhassák, szervezetre van szükség. Ezt a szervezetet hívjuk egyházi autonómiának.

Az autonómia átalakító hatást gyakorol az emberekre. Az autonómiában élvezett jog mindenkiben fölébreszti a kötelességnek érzetét. Az a tudat, hogy hasznosak lehetünk, arra sarkal, hogy hasznosak legyünk. A cselekvés lehetőségének érzete erős rugó arra, hogy alkotásokhoz fogjunk. Ha

részesei vagyunk egy intézménynek, hajlandók is vagyunk ezt az intézményt a magunkénak tekinteni. Ha virul az intézmény, büszkeséggel nézzük, mert mi termeltük a virágot: ha csapások érik, igyekszünk azokat elhárítani, mert érezzük a felelősséget, hogy vagy mulasztásunkkal, vagy segítségünkkel mi is okai vagyunk a közszerencsétlenségnek.

A katolikus egyház nem ismeri az autonómia jótékony hatását. Ez a hatalmas szövetség a hívek támogatása nélkül működik. El van zárva az élet levegőjétől. Híveit csak az isteni hit szálaival vonza magához, nem egyszersmind az emberi érdeklődés kötelékeivel is. Nem kicsinylem ama szálak erejét. Ám figyelmet kérek az ember földi természete iránt is. Az ember szeret imádkozni; de szeret gondolkozni és cselekedni is; de a katolikus egyház ma csak az imádkozásra ad tért; a gondolkozástól és cselekvéstől elzárja híveit.

A katolikus autonómiának évek óta legalaposabb szószólója Ugron Gábor. Büszkeséggel vegyes odaadással hallgatta ma pártunk ezt a férfiút. Vezérünk, tolmácsunk, oktatónk volt ő ma is. Csodálatos ékesszólásával megrajzolta az egyenlőség és viszonyosság elvére fektetett egyházi autonómiák eljövendő nagy képét. Igazságai megtermékenyítették a lelkeket, érvei megvilágosították az elméket.

Magot hintett egy új korszak alakulásához. Egyetlen törvény által kívánja szabályozni valamennyi felekezet önkormányzatát. Nem tűr sem kiváltságot, sem elnyomatást. Az állam adjon törvényes hatalmat és vagyoni erőt, hogy mindenik egyenlően teljesíthesse erkölcsi, kulturális és hazafias feladatát. De állítson az állam korlátokat a visszaélések elé. Az oláhok egyháza ne nevelhessen közpénzből hazaárulókat.

Az államsegély ne policiális eszköz legyen a kormány kezében, mely évenként szavaztatván meg, évről-évre megújítsa a kormány befolyását és az egyházak függőségét. Ez a segély legyen az egyházak tulajdona, hogy annak arányai szerint rendezhessék be magukat tervszerűleg.

A korlátok alkalmazását csak esetről-esetre engedi meg. Nem a kormány belátása alá rendeli az egyházakat, hanem a törvény parancsa alá. A ki bűnös: bűnhődjék. A bűnt a törvény határozza meg, valamint a bűnhődés mértékét is.

A hazafias egyházak ilyen törvény ellen kifogást nem emelnek, mert nem is jönnek azzal összeütközésbe. A nem hazafias egyházak szintén belátják, hogy minden országban első törvény, hogy jó hazafiak legyünk.

A szabadelvű pártot most saját belső rothadásának halálos tünetei foglalják le. Letört szárnyaival, bélpoklos testével bizony nem tudja követni az Ugron magas akcióját. Elfogadásra az Ugron határozati javaslata tehát nem számíthat. De elfogadhatja azt az ország. Az elhintett mag kicsirázik a közérzület kebelén: a fa megnő, mert ápolni fogja minden honfíkar s gyümölcsét szedni fogja egy boldogabb nemzedék.

A baj gyökere.

1896. február 9.

Sajnálom, hogy kór felismerésében értünk egyet a Budapesti Hírlappal. Mert bizonyos igaz, hogy ha utána ásunk a baj gyökerének, látni fogjuk, hogy a végső szálak Bécsből veszik a táplálkozás anyagát. Úgyde, az is bizonyos, hogy ez a fölismert igazság a kiegyezésre nézve nem igazolás, hanem ítélet.

Nem minden valóságnak tudjuk az okát, de azt tudjuk, hogy minden valóságnak oka van. Az almafa csak almát terem és bármiként nyesegezzük, ültetgessük, oltogassuk, még sem fog szilvát teremni. A látható és láthatatlan dolognak egyaránt megvan a maga törvénye. Különböző hatások alatt átalakul az anyag is, az erő is, de belső természetét mindig megtartja. A párducot meg lehet szelídíteni, de arra kényszeríteni, hogy rózsaszírommal táplálkozzék, nem lehet.

Ha egy kúszó növény a földön csúszik végig, azt soha nem jószántából teszi. Komlót, repkényt sohasem látott senki a rét közepén nőni, mert támaszt, tehát életföltételt csak a sövény mellett és a fák között találnak.

A népek életföltétele, a szabadság. A szabadság fundamentuma az önrendelkezési jog. A ki nem rendelkezik önmagával, annak nincsen szabadsága. Ha egy nép nem ura a saját sorsának: akkor vagy önként mondott le szabadságáról, vagy az erőszak fosztotta meg attól.

A magyar nemzet önként mondott le. De ez nem természetes állapot, mert ellenkezik a népélet belső mivoltával. A természet rendje, hogy minden organizmus fejlődjék. A természet rendje tehát az is, hogy ne akadályokat gördítsünk a fejlődés elé, hanem hogy azokat onnan elhárítsuk.

Úgyde a Reichskriegsministerium intézménye akadály a mi katonai fejlődésünkben; az osztrák konzul akadály a mi kereskedelmi fejlődésünkben; az osztrák célból épült védvám akadály a mi ipari fejlődésünkben; az osztrák bank akadály a mi gazdasági fejlődésünkben; az osztrák diplomácia akadály a mi nemzetközi fejlődésünkben.

A mi almafánk szilvát terem, mert a magyar ifjú német nyelv mellett katonáskodik. A párdúc füvet eszik, mert a magyar katona nem a magyar haza alkotmányára esküszik. A repkény földön csúszik, mert nemcsak önmagunknak fizetünk adót, hanem az osztráknak is.

Ez az állapot nem természetes.

Az embernek nincsen két szíve. Feje is csak egy van. A kiegyezés is azt kívánja, hogy két hazáért éljünk-haljunk és két hazának érdekeiről gondoskodjunk. Nekünk tehát olyan problémával kell minden időnkelt eltölteni, amit nem lehet megoldani. Ebben való kínunkban fából építjük a vashidakat.

Mert azt a természetellenes állapotot, hogy mi ültessük az almafát s más szedje le az almáját, csak két móddal lehet ideig-óráig fentartani. Vagy az abszolutizmus útján erőszakkal; vagy alkotmányos formák útján korrupcióval.

Az erőszak immár ki van próbálva. Nem sokat ért, mert egy nemzet élete utóvégre is SZÍVÓS. Semmi kedvünk sincs meghalni. Most próbálgatjuk az alkotmányos formákat és nyakig vagyunk az iszapban.

Miért?

Azért, mert a sötétben kellett működni.

A legtöbb bűn éjszaka fogamzik meg. Egy nyitott szemű

nemzet nem tűrné, hogy alkotmányos várbástyáit lerombolják. Az elvakított nemzet persze nem látja a rombolást. Egy nyitott szemű nemzet nem tűrné vagyonának eltékozlását. Az elvakított nemzet ezt sem látja.

Teljes és valódi alkotmányosság mellett olyan állapotot, amilyent a közjogi kiegyezés teremtett, két ízben a nemzet jóvá nem hagyott volna. Hiszen a hülyeség nem nemzeti vonás. Hogy munkásságunk gyümölcsének javarészét az osztrák egye meg, erre a gondos és pozitív természetű magyar faj a maga jószántából nem ad megbízást. Ha mégis adott, úgy azt csak mesterségesen csikarták ki tőle.

Miben állott ez a mesterség?

A közerkölcsök rendszeres kipusztításában.

A rendszer alapvonása az, hogy ne a jellemerő fejlessék, hanem az emberi gyöngeség részesüljön gondos ápolásban. Az egyéni boldogulás nem az egyéni értéktől függ. A nemzet lelkébe oltották azt a hitet, hogy a közpályán, miként egy rókaveremben, csúszva lehet haladni.

Az opportunizmusnak templomot emeltek és irodalmat csináltak. A siker, a vagyon, a hatalom, a rang oltári szentség lett. Jó pénzzel fizették azt a tollat, mely üldözte az eseményt, kacagta az egyszerűséget, eszelősnek nyilvánította az önzetlent.

Ez a rendszer melegágya lett az illegális vágyaknak, az illetéktelen törekvéseknek. A munka nélkül való vagyonszerzésnek. Kéz kezet mosott. A kormány kapott szavazatot, a szavazó kapott előnyöket. Akiben hajlam volt a rosszra, odaszegődött. Aki címkórságban szenvedett, odaszegődött. Aki ludas volt, odaszegődött.

A hatalomnak módjában van elpalástolni a bünt s a jól eltakart bünt az ellenzéknek nincs módjában fölfedni. Húzódjunk meg tehát a hatalom árnyékában. A hatalomnak módjában áll az üzletet előmozdítani; az ellenzék nem tehet semmit. Húzódjunk tehát a hatalom melengető tűzhelyéhez. A hatalom ragyog. Húzódjunk oda, hogy ránk is vessen egy sugári

íme az ország nagyjai; azok is, akik penziót húznak és azok is, akik működnek. Számlálja meg őket az olvasó, és

bírálja meg. Néhány talentumos férfi kivételével, vajjon minő helyzetben volnánk, ha ellenzékiek lettek volna? Volna-e tekintélyük, rangjuk, vagyonuk, hízelgőjük? Dicsérnék-e a fizetett tollak?

A rendszer úgy hozta magával, hogy a magánérdek fölébe került a közérdeknek. Ennek így kellett lenni. Senkiszem bolond, hogy lemondjon hazája előnyeiről, ha nincsen magánhaszna belőle. De a kiegyezést fenn kell tartani Bécs kedvéért. Ehhez többség kell. Argumentumokkal ilyen többséget sem létrehozni, sem állandósítani nem lehet. De okkal-móddal lehet. így szüli a kiegyezés a korrupciót.

A romlott vér sebeket fakaszt a testen. E kelevények nemcsak undort ébresztnek, de fájdalmat is. Gyönyörűséget senkinél sem okoznak. Leleplezni immár lehet, mert a genny átette magát a takarón. Ki tehet arról, hogy a vérromlás ily nagyfokú? Ki tehet arról, hogy olyan rendszert tartanak fenn, mely ellenkezik a nemzet érdekeivel és becsületével.

Sok megfoghatatlan dolog nyer most magyarázatot. Olykor törvénysértést követett el a kormány. Mégis fölmentette a többség. Máskor nem szerzett elégtételt a nemzet megsértett érzelmeinek. A többség mégis vele szavazott. Sokszor számtani bizonyossággal lehetett kimutatni a nemzeti vagyon elharácsolását. A kormánynak ilyenkor is többsége volt.

Ezeket a csodákat magyarázzák most meg a felfakadt kelevények. Ha Bécs kívánja: apportírozunk; ha kívánja, négykézláb állunk. Még ugatnánk is hűségünk önfeledt pillanataiban, ha kutyák volnánk. De mivel emberek vagyunk, tehát szavazunk a korrupció mértékének terjedelméhez képest.

A kormány felelőssége.

1896. február 12.

Helyes. Nem kell elfogadni az Apponyi gróf indítványát, sem a Szapáry Gyula gróf határozati javaslatát. Szavazzunk! A parlamenti bizottság alkalmatlan intézmény. Nem lehet neki parancsolni. Tág hatáskörében a rejtett helyeket is fel ta-

lálná kutatni. A homály pedig kényelmesebb, mint a világosság. A sötétség még a homálynál is kényelmesebb.

Tehát le kell azt az indítványt szavazni. Szerezzünk magunknak becsületet szavazattöbbséggel. Ez is jobb a tébolydánál; valamiképen a tébolyda is jobb a tömlöcnél.

Mit akar még az ellenzék? Hát nem volt elég? Hát már egyetlen becsületes semmiházi sem lehet tőle bátorságban? Valóban bosszantó.

Íme végig gázoltak immár a szabadelvű párt három szilapos férfjának a becsületén. Ennyi áldozattal a véreb falánksága is ki volna elégítve. Hiszen ha így folytatják, kisül, hogy Magyarországon még lopni sem lehet.

Micsoda barbárság így elvadulni? Milyen ostobaság föl nem emelkedni a sikkasztás magaslatára? Hiszen kérem, ha az ember nem dolgozik és nincsen magánvagyon: sikkasztás nélkül még Bock-szivart sem szívhat. Jó francia pezsgőt épen nem ihatik – a drága szeretőkről nem is beszélve. Hát a puha szőnyeg Daghestánból, a csillár angol kristályból, a régi vázák Sévresből, a Rangcoulet-féle bronzok – ugyan hol vegye azokat a szegény becsületes ember, ha nem sikkaszt?

Minek azt a dolgot tovább vizsgálni, mikor minden olyan világos? Elvégre is potom 493.000 forintocskát bíztak a Pulszky Károly úr diszkréciójára. Hiszen gavallér volt, párbajozott; lovagias ügyeket. Pajtáskodott a Lloyd klub elsőrangú istennőivel, nem volt ultramontán, akit üldözni divat; sem nemzeti, akit üldözni muszáj. Liberális férfiú volt tetőtől talpig. Adósságot csinált és nem fizette. Kártyázott és adós maradt fűnek-fának; nagy lábon élt kevés fizetésből; boldogtalan volt, mint minden parvenü. Hogy ledér és iszákos lett volna, sokan állítják, senki meg nem cáfolja. Az ilyen ember diszkréciójára hogyan bízhatna a kormány egy fél milliócskát?

Mégis; ámbár a dolog elég világos: tudni jó volna legalább annyit, hogy együttvéve a három kultuszminiszter és a két pénzügyminiszter vajjon mennyi pénzt bíztak Pulszky Károly úrra a saját vagyonukból? Mert ha a privát kasszájukból is előlelt ez a derék cimbora egy jókora összeget, akkor a gondatlanság nem olyan kirívó.

Ám, én azt kérdem az összes volt, meglévő és leendő

miniszterektől, ideszámítva az egész liberális pártot, adott volna-e közülük valaki Pulszky Károly urnák kölcsön 5000 forintot becsületszóra? Mert ezen fordul meg a dolog egyik vége. Nos? Jelentkezzék az a vesztegető, aki adott volna.

Hogyan? Ötezer forintot nem adtak volna neki a saját vagyonukból és százannyit mertek adni az ország vagyonából? Valóban ez nagy vitézség. Az ilyen bátor férfiak már csak megérdemlik, hogy tovább is kezeljék az ország pénzét.

Bánffy miniszterelnök úr ugyancsak hangsúlyozta a kormány felelősségét.

Úgy?

Hát mondok én valamit ennek a felelős urnák. Óhajtom, hogy a többi is meghallja.

Akarják-e, hogy az ország bizzék a szavukban s higyjen a felelőségükben? Ha igen; ha férfias szó az a felelőségérzet és nem léha feleselés: akkor ne bujkáljanak az olyan többség mögé, mely mindent megszavaz – hanem, akik érdekelve vannak – tegyék le tárcájukat és kérjenek maguk ellen szigorú vizsgálatot.

Az ilyen felelősséget értem és honorálok. A közjót pedig ne tessék féltetni. Ezer évig élt ez az ország az Önök miniszterkedése nélkül. Ha leköszönnek, nem esünk kétségbe. Még mindig elég erősek vagyunk arra, hogy Önöket kiheverjük. Mondjanak le. Ártatlanságuk érzetében dobják oda a hatalmat és vessék latba egyéb értéküket. Hadd lássuk a medvét – barlang nélkül.

Valamirevaló kormány úgy sem bírta volna ki a leleplezésnek ezt a sorozatát. Most, hogy meztelenre vetkőzött a rendszer, csak most látjuk, hogy milyen undorító vonásokat takart a lepel. Miért botránkoztatják a világot ilyen látványnyal? Hát még annyi erejük sincs, hogy szaladjanak?

Mondják meg, mi takarni valójuk van még? A vallomás megkönnyíti a lelkiismeretet és enyhíti a bűnt. Tehát beszéljenek.

De ne arról beszéljenek, hogy nem loptak, mert sem én nem vádoló, sem más nem vádolja őket tolvajsággal. Mindenki tudja, hogy nem cinkosok, csak cimborák. Tiltott pénzhez nem nyúltak a maguk hasznára. Így hiszi ezt mindenki.

Ám tiltott pénzhez nyúltak mégis, mikor az országgyűlés jóváhagyása, felhatalmazása és rendelkezése nélkül utalnyozták ki az állampénztárból egy félmilliót. Elvállalják a felelősséget? Jól van, hát tessék felelni:

Melyik törvény utasította arra, hogy műtárgyakat vásároljanak? Melyik törvény hatalmazta fel arra, hogy budget-szerűleg meg nem állapított pénzből vásárolják ama műtárgyakat.

Mi tetszik? Hogy a képek értékesek? No ha értékesek, hát tartsák meg maguknak. Gsef telj ének velük belátásuk szerint. Nyerészkedjenek rajtuk. Én nem irigylem a nyereséget.

Hanem az ország pénze meg legyen az utolsó krajcárig. Ez a pénz nem arra való, hogy eldőzsölje Pulszky Károly úr. A felelősség nem olyan, mint a dajkamesék köpenyege: ha leteszem, látnak, ha fölveszem, nem látnak. A felelősség címer az önérzetes férfi mellén, mely azt hirdeti, hogy helyt áll azért, amit tesz. Nos, álljanak helyt. A kezükre bízott és elkallódott százezreket tessék visszafizetni.

Visszapillantás.

1896. február 16.

Hasznára a tegnapi szavazás nem válik sem a kormánynak, sem az országnak. Bizonyos dolgok nem tűnnek homályt. Azt a helyet, ahol közpénzt kezelnek, kristályüvegből kellene építeni. Mindenkinek van ott egy-egy fillérje; illik tehát, hogy mindenki lássa azt, ami az ő fillérjével történik.

Ha kétely merül fel, azt el kell oszlatni, ha vád emel tetik, azt meg kell cáfolni. De a tegnapi szavazás sem a kételyeket el nem oszlatta, sem a vádat meg nem cáfolta.

Az ellenzék látni akart s hogy láthasson, világot kívánt gyújtani. A kormány vótum-többséggel akadályozta meg a világoságot. Más szavakkal: lehetetlenné tette az ellenőr-

zést. A jogi kérdést áterrelte a politikai térre, a tisztesség fölött hatalomszóval döntött. Ezzel fölszabadította a gyanút, megerősítette a kételyt és ami legnagyobb baj, léket ütött az alkotmányos ellenőrzésbe vetett bizalomba.

Hogy és mikép higgyen az ország nekik, mikor már ők sem bíznak önmagukban? Jól jegyezzék meg: ez a vita s e vitában a többség magatartása rohamosan érlelte azt a föltevést, hogy a kormányokra bízott közpénz nincs teljes biztonságban. Ilyen természetű kétely ez ideig nem forgott fenn. Ez egy új és igen sötét tájképrészlet a magyar alkotmányos élet mezejéről. Azt eddig is tudtuk, hirdettük, hogy a gazdálkodás rossz. De azt, hogy egyébre is költik a pénzt, mint amire a törvény megengedte; valamint azt, hogy az ország pénzt gondatlan észszel, könnyelmű kezekre is bízhatná a kellő ellenőrzés nélkül: ezt eddig valóban nem tudta senki és föltenni sem merte senki.

Olyan hiba ez, amelyet nem lehet megbocsájtani szavazatok által és nem lehet eldugni szavazatok mögé. Ha egy kormány ilyen hibán rajta veszt: annak nem lehet egyéb tennivalója, mint kérni maga ellen a vizsgálatot, hogy jó szándékát és tisztakezűségét bebizonyíthassa s azután távozni, hogy a megrongált bizalom az intézmény irányában helyreálljon. De a mi kormányunk nemcsak nem kérte a vizsgálatot, de annak egyenesen ellenszegült és nemcsak nem távozik, de saját kreatúrájával, a többséggel magának bizalmat szavaztatott.

Ez az eljárás a helyzetnek és a kötelességnek teljes félreértése. A bizalom érzelmének csak a politikai momentumoknál lehet és szabad érvényesülni. Pénzkérdésekben nincsen bizalom, nincsen többség, nincsen kisebbség. Ha pénzkérdésekben is a parlamenti pártok erőviszonyai döntenének, akkor nem volna szükség részletezett budgetre és szervezett számonkérő székre. Ez esetben elegendő volna egy felhatalmazás arra, hogy a kormány adót szedjen és hogy a begyűlt adót elköltse. De alkotmányos princípium, hogy tételről-tételre minden kiadás és minden bevétel törvényes szankciót nyerjen. És az is princípium, hogy az országgyűlés által választott számvevőszéki elnök alatt álló testület

minden egyes tételnek törvényszerű felhasználását revidiálja és megállapítsa. Ezek a korlátok világosan mutatják, hogy alkotmányunk a közpénzek beszedésének és hováfordításának kérdését a politikai bizalom szférájából kivette és a helyes számviteltan elveire fektette.

E tekintetben az egyetlen igazság a kétszerkettő=négy. És hiába való a legtisztább becsület és a legfélteletlenebb bizalom, mert nincsen a földön olyan többség és nincsen a világon olyan népszerűség, mely a szavazat útján a kétszerkettőből akár hármat, akár ötöt csinálhatna.

Kormányaink két durva hibát követtek el a képvasárlásnál. Először túllépték meghatalmazásuk körét, másodsor elmulasztották a köteles gondosságot. Ha ez a két hiba politikai téren esik meg, akár egy vármegyével szemben, akár egy törvény végrehajtásánál, a kormány feleletre vonható s a többség felfogása szerint fel is menthető. De ha ez a két hiba a pénzkezelés terén esik meg, akkor már nem a politikai felelősség terhe sújtja a kormányt, hanem a materiális felelősség terhe, mely elől egy szavazó többség mögé bújni sem nem illik, sem nem szabad.

Az a tény, hogy a bűnvád alatt lévő képtárfelügyelő testvére kötelező nyilatkozatot tett az összes károk megtérítésére, ez a tény mutatja, hogy a materiális felelősség súlyát odaát is érzik a kormánypárton. A megoldás azonban nem kielégítő. Mert mi történnék, ha a jó testvér nem volna fizetőképés? Kárban maradna az ország? És ha nem találtak ennél alkotmányosabb megoldást, miért találták ezt ki épen a szavazat napján?

Mit kívánt az ellenzék? A konkrét alakban felmerült nagyfokú és alapos gyanúval szemben a helyzet tisztázását. Kipuhatólását annak, hogy van-e az országnak kára és ha van, ki tartozik annak helyreállításával?

Nos, ha a kormány szemben ezzel a jogos kívánsággal, mindjárt az első pillanatban a bíró elé állította volna a vádlottat s kijelentette volna férfiasan, hogy az esetleges kárt meg fogja téríteni vagy a vádlott családja, vagy az a kormányférfi, aki mulasztást követett el a kellő gondosság körül – s ha egy jelentés kíséretében az összes idevágó

okmányokat a ház asztalára letette volna: megkímélte volna az országot e titkos izgalmaktól, a házat egy kínos vitától, önmagát a gyanúsítástól.

De nem ezt tették. Pedig aki hátrafelé tud futni, az előre is tud futni. Ha mindezt megtehették egy héttel később, megtehették volna egy héttel előbb is. Az ellenzék nem oka annak, hogy a kormánynak nincsen feje, ami van, azt azonnal elveszti. E fejtelenség következtében mindenk előtt nem a bíró elé állították a vádlottat, hanem az orvos elé. A bűnt fel akarták cserélni betegséggel. Ki ne háborodnék fel ilyen vakmerő elvetemültségen? Azután verték a mellüket a felelősség tekintetében, de az okozott kár megtérítéséről tudni nem akartak. Ki venne ostort a kezébe, mikor a közpénzt elharácsolva látja a bűn megbüntetése s a kár megtérítése nélkül. Ehhez járult, hogy megtagadtak minden okmányszerű felvilágosítást. Többségük tudatában és hatalmuk elvakultságában még csak arra sem tartották érdemesnek a parlamentet, hogy előre megegyezzenek abban, amit mondanak. Minden felszólalással táplálták a gyanút és növelték az izgalmat.

A helyzetet a türelmetlenségig fokozta az a tény, hogy a szabadelvű pártból abszolúte senki sem jelentkezett az ügy védelmére. Más nem beszélt onnan, valamennyi személyesen volt érdekelve. Tisza Kálmán, Szilágyi Dezső, Széll Kálmán, Jókai Mór, Falk Miksa, Hegedűs Sándor, vajjon miért némultak el? Hiszen az alkotmány legfontosabb részéről, a ház budgetjogáról volt szó. Miért hallgattak! Amit megszávtak, annak védelmére nem találtak volna legalább ürügyet?

Avagy talán nekik sem tetszik az olyan gazdaság, ahol a számadó juhász dögbőrrel számol be?

Megijedve.

1896. február 19.

Egy tudósító rémes hírt közöl a Magyar Hírlapban a liberális párt hangulata felől. Nem kisebb dologról van szó, mint arról, hogy az ellenzék támadásai a szabadelvű pártban »idegessé tették a hangulatot« és hogy »meglehetős fokú izgatottsággal tárgyalják azt a hírt, hogy az ellenzék botrányhajhászata nem fog tartózkodni egy miniszternek családi magánügyeivel való foglalkozástól sem.« Ám, teszi a szörnyű hír végére a tudósító, ha ez valósulna: »akkor a türelem zsilipjei szakadni fognak s akkor a kormánypárt is millenium ide, millenium oda, semmivel sem törődve, teljes erővel fogja visszaverni az ellenzék támadását«.

Olvasva ezt a nagy elhatározást, félelem fogott el. Testilelki állapotomat egyetlen szó fejezi ki. Remegek.

Oh, milyen tikkasztó is ez a korszak! Pharsalus mezején felkiáltott: »jobb nem születni, mint élni és jobb meghalni, mint születni.« Mert mit ér a születés, ha a liberális párt ideges? Mit ér az élet, ha a liberális párt türelmi zsilipje szétszakad? Sőt még a halál is, az örök pihenésnek ez a szép reménye, ez a mindenható nirvána, vajh, mit ér még ez is, ha a szabadelvű párt fenyegetődzik?

Remegek.

Vajjon mire készülnek? Mit értenek vajjon az ellenzék támadásának teljes erővel való visszaverése fölött? Még sejteni is rettentő, hogy mit hordozhat »méhében a haragtól viselős titok?«

Borzasztó napokra legyen készen az ellenzék. Amelyre járok, kénes büzt érzek mindenfelé. Fejem fölött vészmadarak csapdossák sötét szárnyaikkal a terhes levegőt. Mindez nem egyéb, mint a liberális párt viharának hírnöke. Lám, még az előjel is milyen rémületes.

Hát még, ha Bánffy majd megszólal! Haragos lelkének sújtó villámai ki lesznek elég erős elviselni? Porba ki nem hull, ha recsegni kezd a magyar glóbusznak minden bordája? Oh jaj nekünk? Kétszer jaj, hogy születünk; százszor jaj, hogy nem haltunk!

Hallottátok a szót? – a szabadelvű párt ideges. Eszettekre térjete, azt mondom. Legyetek jók és ne izgassátok tovább e pártot, melynek előkelőségei vashidat tudnak csinálni fából, aranypénzt nickelből és Rafael képet vásárolnak ott is, ahol nincs Rafael-kép. Némuljatok el; mert a nyelv arra való, hogy hallgasson. Inkább vakuljatok meg, minthogy meglássátok a botrányt.

Hiszen nem vagytok csendőrök, sem ügyészek, sem rendőrügynökök. Mi közöttök hát az illetéktelen vagyonszerzéshez, a közpénzek eltékozlásához, a szennyen hízott kövérekhez és a tivornyázó soványokhoz? Vigyázzatok, mert elszakad a türelem zsilipje. Ne Cicerót olvassátok, aki a »Kötelességekről« irt, hanem kortársát Varrót, aki megtanít, hogy az »éjjeli edénynek is megvan a maga mértéke!« Csendesen legyetek hát ellenzékiek. Ne bántsátok, mert elszakad a zsilip s a telt edény ki talál csordulni.

Ti botrányhajhászok! Nem szégyellitek, hogy megzavartátok a rendetlenül kezelt közvagyon idillikus csendjét? Igazság ide, igazság oda; de nem az itt a kérdés. Nektek azt kellett volna megfontolni, hogy a nemzeti becsület, mint egy fületlen gomb oda van varrva a vicinálisták és a képvásárlók kabátjához. Nektek tehát nem lett volna szabad ezeket a kabátokat kiporolni.

Most pedig ijedjete meg!

A szabadelvű párt ideges; a szabadelvű párt bosszankodik. Ne ingereljete az alvó bestiát. Nem látjátok, hogy oroslánbőr van rajta? Óvakodjatok a harapásától, mert kitűnő fogai vannak. Hús év óta örlik e fogak a nemzet erejét és még sem vástak el; sőt kiélesedtek a falánkság gyakorlatában.

Vissza azzal az ellenzéki koldusnótával – örökös panaszzal, örökös vágyakkal; országos érdekek elötérbe tolásával. Örüljön maga az ország is, hogy megtűri őt a szabadelvű párt. Mert ez az ország az övé; senkié másé; legkevésbbé az önmagáé. Úr itt e földön csak a szabadelvű párt. Földön és vizén erdőn és mezőn, falun és városon csak ő az úr. Övé a vasút, a gyár, a bank, a hivatal; övé a hatalom és a dicsőség; övé a jog, a többség, a hegy, a törvény, a főispán, övé

a finác, a jegyző, a bíró. Nos, miért ne legyen az övé a tömlőc is?

Hát legyen!

Ilyen hatalmas urnák ne merjen tovább alkalmatlankodni az ellenzék. Húzza meg a bagariát. Tanulja meg a következő bölcseséget: »Ne szólj szám, nem fáj fejem.« Legyen szerény és csak arról beszéljen, amit neki a szabadelvű párt megenged. És csak úgy beszéljen, ahogy a kormánynak kedves. Illedelmes legyen, ne pedig vásott. Ne fújja, ami nem égeti. Ne tetézzé a kormány gondjait. Íme a kormány azon töri a fejét, hogy az egész Keletet miképpen kell nagy ügyességgel átjatszani a muszka kezére. Nem kis bajt okoz az is, hogy miképpen lehetne olyan eszesen megoldani a vámszövetséget, hogy ami az osztráké, az legyen az osztráké s a mi a mienk, az is legyen az osztráké.

Hát ne zavarjuk hazafias munkájában!

Azt pedig, hogy miben áll az, »a családi ügy«, én nem tudom. A liberális párt úgy látszik tudja. Ha valamelyik miniszter sajt helyett szappant kapott otthon: az nagyon jól történt, mert ezekről az urakról kívül-belül mindennap le kell mosni a bécsi port.

A testvér.

1896. február 28.

Századok parancsolják, a törvény is rendeli, hogy testvéri jóindulattal legyünk Ausztria irányában. Törvények szavának, idők parancsának nem mindig engedelmeskedtünk híven. Egy Rákóczi Ferenc nevű izgató megtévesztett volt; hasonlóképen Kossuth Lajos. De nagyban és egészben jó testvérek valánk, már mint mi. A másik testvér nem volt épen olyan kifogástalan. Sokszor kifosztott jogainkból is, vagyonunkból is. Csak megverni nem tudott, mert csontunk és izmunk különb volt, mint az övé. Neki pedig a bőre volt vastagabb.

Úgy volt, hogy amit keresénk, annak jó felét neki keresztük; amit megtakarítottunk, annak jó felét neki takarítottuk meg. Ami arany került ki a hegyeinkből, mi csak kibányásztuk, ő elköltötte. Ami gyapjú nőtt juhaink hátán, azt mi csak lenyírtuk, de ő használta fel azt is.

Aki jól megnézi a dolgok folyását, észreveszi, hogy alig tehetünk egyetlen lépést, hogy abból haszna ne lenne Ausztriának. Szivarra, ha gyújtunk, eledelünket, ha megsózzuk, sört, pálinkát, ha iszunk, cukrot, ha fogyasztunk: mindezzel Ausztriának valamely utón adót fizetünk. Ami rajtunk van, a kalap, a ruha, a lábbeli; ami körülöttünk van, bútoraiknak szövete, szobáink díszje, a teríték, mely asztalunkon van, a tükör, mely falunkon ragyog, a lámpa, mely világít, a toll, mellyel írunk – mind, mind Ausztriára emlékeztet, mert onnan jött ide, hogy szegényítsen minket és gazdagítsa őt. Mikor megosztozunk, maholnap harminc éve annak, nekünk nem valának terheink; neki sok volt, adósságait részint azért csinálta, hogy hasznos beruházások által gyarapítsa munkaképességét és vagyonát, részint pedig azért, hogy eszközöket szerezzen a mi elnyomásunkra. Hogy az ily adósságnak mi is részesei legyünk, az ellen minden isteni és minden emberi törvények tiltakoztak. Csak mi nem tiltakozunk. Elvállaltunk abból az adósságból, amelynek segítségével néhány akasztófát is állított volt a testvér a mi számunkra – kerek számban 30 millió évi járulékot. Azóta fizetjük becsületesen; jóformán panasz nélkül; azzal a megokolással, nehogy a terhek súlya alatt összeroskadjon a testvér. Kamatokat nem számítva, 900 milliót fizettünk eddig csak méltányosságból Ausztriának.

Ilyen volt az osztozkodás. Mi kaptuk a terhet, ők megtartották a vagyont. Csináltunk olyan szövetséget, hogy iparunk ne fejlődhessék, ami pedig van, az menjen tönkre. Meg is történt. Azt is megállapítottuk, hogy csak olyan pénzünk legyen, amilyent egy osztrák nyereszkes társulatnak forgalomba hozni tetszik. Abba is beleegyeztünk, hogy amit az osztrák külföldre visz, azért adjunk a magunkéból neki jutalmat. Az ellen sem tettünk kifogást, hogy fogyasztási adónk egyik része ne a magyar kincstárba folyjon be, hanem az osztrák kincstárba.

Alapos körültekintéssel mindent megtettünk arra, hogy magunkat elszegényítsük, az osztrákot meggazdagítsuk.

Ki merészeli tehát a szemünkre vetni, hogy nem vagyunk jó testvérek. A Jézus Krisztus tanai soha sehol nem érvényesültek ilyen hatalmas dimenziókban. Aki kővel dobott, azt kenyérrel dobáltuk. Aki arcul ütött balról, annak odatartottuk a jobbik pofánkat is. Mindezt tettük panasz nélkül, loyális lemondással, kutyahűséggel és ha kuruc hangok emelkedének, azokat elcsitítottuk a szavazás erejével csak azért, hogy ne tudja egyik kezünk, hogy mit cselekszik a másik.

És íme, még sem valánk elég jó testvérek. Az osztrák megharagudott ránk. Felmondta a szövetséget. Nincs megelégedve annyi áldozattal, amennyit hoztunk. Beletekint faze-kunkba és fölfedezi a húst. Ránk veti pillantását és meglátja csizmánkat. Ide rándul Budapestre és észreveszi az idegen tőkével dolgozó gyárat.

Micsoda? Hát a magyar hagymacibre helyett húst eszik? Hát nem meztláb jár ez a provinclakó sátoros cigányok módjára? Sőt gyárt is merészel építeni, mintha jussa volna az élethez, az életnek örömeihez, a munkának sikeréhez?

Az osztrák testvér tűrhetetlennek tartja ezt a helyzetet. Kisüti, hogy épen mindenünket nem adtuk még neki. Amit oda nem adtunk, azzal ő megrövidítve érzi magát. Követeléseket támaszt s hogy sarokba szorítson, felmondja a szövetséget.

Hát jól van. Ezt a nagy szerencsétlenséget igyekezzünk nyugodtan elviselni. Mi valóban azt hittük, hogy ez a szövetség neki haszon, nekünk kár. De ő mondja fel, bizonyára azért, mert kárt lát benne önmagára nézve. Pedig mi igazán azt hittük, hogy nincsen kára benne. De ha így van, pedig így kell lenni, mert ő mondja, hát akkor csakugyan nem illik a dolgot erőltetni. Legyünk jó testvérek. Ne kívánjuk a testvér kárát. Fogadjuk el a felmondást.

Ne politizáljunk. Vessük végét annak a fogalomzavar-nak, hogy a gazdasági kérdést a politika szempontjából s a politikát a gazdaság szempontjából tekintjük. Helyezkedjünk a kétszerkettő tanaira. Ne bántuk a szegény osztrákot, ha

neki nem jó ez a szövetség. Éljük meg nála nélkül. Ne zsaroljuk a szegényt. Leben und leben lassen. Fogjunk az önálló gazdasági élet berendezéséhez. Az ellenzék minden árnyalata megegyezik ebben. A kormánypárt sem lehet méltánytalan az osztrák testvérrel szemben. Legyünk egy-egyek ebben a kérdésben. Járjon elől a kormány s tegye meg a szükséges intézkedéseket a magyar vámvonalak felállítására. A házban és a házon kívül senki sem akad, aki ne követné a kormányt.

Amíg azt hittük, hogy mi húzzuk a rövidebbet, addig érthető volt a szövetség fentartása, mert hiszen a mi sorsunk az, hogy az osztrák érdekek vontatókötelén sorvadjunk el. De most, hogy tudtukra adta az osztrák, hogy neki ez a szövetség kárt okoz: ne legyünk embertelenek s testvéri szeretettel oldozzuk fel őket a kártékony bilincsek alól.

Nem!

1896. február 23.

Pedig jók vagyunk.

Köztársaságról, forradalomról senki sem beszél. A szocializmus igazságairól hallgatunk s kihágásait a rendőrséggel végeztetjük. Még nyugtalanságot sem mutatunk. Senki-nek az álmát nem zavarjuk.

Annyi katonát adunk, mint a köles.

Annyi pénzt adunk, mint a homok.

Egyik része a pénznek idegenbe megy és nem térül meg soha. A katonát nem magunknak szereljük fel. Odaadjuk testét-lelkét, vérét és vitézségét. Többé nem a mienk. Ha azt parancsolják: megveri az ellenséget; ha úgy parancsolnák: ránk rakna bilincset.

Még sem jön ünnepelni a Házba.

Hát hová megy, ha oda sem jön?

Tudtukkal nem hibáztunk. Mikor hibáztunk, meglakol-

tunk érte. Akkor is lakoltunk, mikor nem hibáztunk. A kötélből nekünk csak a hurok jutott. Hóhérok sohasem voltunk; martyrok igen sokszor.

De az etikett nem engedi, hogy köztünk legyen.

Ehhez nem értünk. A táncmesterek s hofmeisterek dicsőségében sohasem osztozott a magyar.

Annyit tudok, hogy mikor dolgozunk, hogy fizethessünk, csurog rólunk az izzadság. Ez persze nem vág össze az etikettel. A verejték nem udvarképes. Nehéz szaga van.

Azt is tudom, hogy a csatatér nem ilyen kényes. A golyó nem tréfálkozik. Mégis odamegyünk, bénák leszünk, meghalunk anélkül, hogy kutatnánk az etikett szabályai után. Pedig a vér sem jó szagú.

Fátum az rajtunk, édes nemzetem, hogy minket már egyszer megismerni nem tudnak. Ha kinyitánák a szemüket, könnyen megláthatnák azt a történelmi vonást, hogy kezünkben a törvénykönyvvel csináltunk minden összeesküvést, minden lázadást, minden forradalmat.

Más népek azért háborogtak, hogy megváltoztassák a létező jogrendet. A magyar nemzet kivétel nélkül mindig a meglevő jogrend oltalmazása céljából fogott fegyvert. A nemzeti organizmusnak olyan karaktervonása ez, melyet föl nem ismerni léhaság, félreérteni veszélyes.

Ez a karaktervonás élesen domborodik ki a koronázási hitlevélben és a királyi esküben. Másutt, az elméletben is, a gyakorlatban is a monarchikus princípiumnak összes igazságai az uralkodó feladatok természetében gyökereznek. A törvényes rend és az állandóság biztosítékait másutt csak a koronában keresik és találják meg. De a magyar jogérzet ezt a biztosítékot a nemzeti akarat ölében helyezi el. Nem mi esküszünk hűséget a királynak, mert hiszen ez a hűség úgy is természetes, miután megkoronáztuk; hanem a király esküszik hűséget a törvényeknek. Ezzel a ténnyel az a felfogás jut érvényre, hogy a törvényes rend oltalmazásának ősforrása maga a nemzet. Csakis ez a felfogás vezet a logika fonálán ahhoz a közjogi gondolathoz, hogy a magyar nemzet minden szabad polgára tagja a szent koronának. Mert

minden polgárban élni kell annak a tudatnak, hogy a törvények oltalmazásában ő is részese a korona feladatának.

Ez a tudat él is bennünk. Engedelmesek vagyunk jó gyermekek módjára. Sokat panaszkodunk az igaz; zsörtölődünk is eleget. Nem vagyunk olyan szemfényvesztők, hogy a rosszat jónak lássuk. A kormány politikáját kevésre becsüljük. Szókimondók is vagyunk egy kissé.

De lenézést bizony nem érdemlünk.

Becsületes hűségünkben ne kételkedjék senki. Nem vagyunk olyan alávalók, hogy ragaszkodást színleljünk, ha nincs bennünk ragaszkodás. Hát mi szükség van arra, hogy bántalmakkal illessenek?

Ez a Bánffy azt mondja, hogy ő nem tehet róla. Micsoda? Hát én tehetek arról, hogy ő a vezér? Magyarázza meg már egyszer, hogy mit keres ott, ahol van? Világosítson fel, hogy mi szüksége van reá az országnak?

Mikor Zágrábban porba tiporták a magyar nemzet becsületét, helyén maradt, mint egy útszéli cövek. Most, mikor nagy ünnepre készülünk, lelkesedésünket kicsinylőleg öntik le az etikett hideg vizével. És most is helyén marad ez a cövek. Minél jobban ütöd, annál szilárdabban áll.

De hol van az megírva, hogy egy kormányelnök jobban ragaszkodjék állásához, mint nemzetének becsületéhez és méltóságához? Az ő kötelessége volna megmondani oda-fönn, hogy a magyar nemzetet nem kell olyannak nézni, amilyen ez a kormány. A nemzeti önérzetet hibás dolog lefokozni, mert makacsság lesz belőle. A nemzet érzékenységét nem kellene bántani, mert keserűséggé fajulhat.

Ezer évnek buját, gondját, gyászát aranyozhatta volna meg a király. Ezer évnek történetét magunkra hagyatva ünnepeljük meg búval, gonddal és gyászszal.

Ám megengedik, hogy felvonuljunk a palota udvarára; miként a díszörség, hogy minden délben felvonul egy hadnagy vezénylete alatt. Az is meg van engedve, hogy a koronát megsétáltassuk a templomtól a parlamentig s a parlamenttől a templomig. Hogy díszülést tartsunk az új épületben – nem a Neugebäudeben, hanem a parlamentben, ezt sem kifogásolja senki. Majd tart ott Bánffy egy ezeréves

beszédet, mely tartalmának becse és formájának szépsége miatt »törvénybe lesz iktatva általa.«

Így szokott szétmálni minden nagyság a kicsiny emberek keze között. Egy világtörténeti esemény házi pörpatvarrá zsugorodott össze a Bánffy kezében. A nemzet öröme árnyék borult.

A napsugár átmelegít egy mindenséget, de útjában egy vékony papírszelet föl tudja tartóztatni. A magyar mindenséget egy királyi »igen« melegítette volna most át. De Bánffy felmutat egy vékony papírszeletet a király és a nemzet között, melyre e szó van írva: nem!

Az erőszak joga.

1896. március 5.

Az óvatos Budapesti Hírlap részletes leírást ad a trencsénmegyei bizottsági tagok közelebbi választásáról. Ezen a helyen is a néppárt ütközött meg a hivatalos liberális párttal. Az elfogultságtól teljesen mentnek látszó leírás szerint helyen-helyen a liberális párt, helyen-helyen a néppárt győzött, de a néppárt különben ott is nagy többségben volt, a hol nem győzhetett.

Új dolog nem történt. A szavazás lefolyását olvasatlanul tudja minden újságolvasó. Szolgabíró, jegyző, falubíró, csendőr, erdész, korcsmáros – egy táborban. Ehhez járul az elnöki furfang. Ha ez nem használ: az erőszak. Minek ezt leírni? A farkas mindig egyformán viseli magát a juhakolban. A míg belefér, addig eszik; ha jóllakott, folytatja a vérengzést, amíg belefárad.

Nyitra, Stomfa, Girált mutatják azt a pusztítást, amit a Bánffy kormány törvényeinkben véghez vitt. Ezekhez sorakozik most Trencsénmegye. Később jön a többi is. Egyik szakasztott mása a másiknak. Nagyobb hasonlóság semmiféle bűnben sem fordulhat elő.

Mire végig dül ez a rendszer az országon: nem marad épen egy törvény, nem marad tiszta egy elv, nem marad szenny nélkül egy hatóság.

Hígvelejű emberek mindebben a kormánypárt győzelmét látják. Tétlenségre hajló lelkek készülődnek visszavonulni a zaklatott és reménytelen harctérről. De nincsen igaza sem az egyiknek, sem a másiknak. Mert ez az állapot nem a kormány erejét jelenti, és nem ok a lemondásra.

Tilos és szégyenletes eszközöket a valódi erő sohasem alkalmaz. A komoly férfi ereje az önbizalomban az esélyek higgadt latolásában és az eszközök óvatos megválogatásában jelentkezik.

Aki esztét veszt, fűhöz fához kapkod, vakon rohan a falnak, s nem önmagára támaszkodik, hanem arra a sötétségre, melyet a törvénynek, a tisztességnek, a polgári jogoknak brutális elgázolásával előidézett: az ilyen ember nem erős, mert küzdelmének mivolta nem az izmok és idegek természetes megfeszülése, hanem kétségbeesett rángatózása a nyavalyatörésben szenvedő organizmusnak. A kuvasz, mikor szeretetlenül vonít: vesztit érzi.

Épen ezért a jóknak, kik megszokták a küzdést az igazságért, a törvényekért, a nemzet jólétéért, a polgárok jogaiért, a haza önállásáért, semmi okuk sincs a csüggedésre. Feladatunk nem a kesergés, hanem a cselekvés. Síránkozni minden vén asszony tud. Erre akkor is lesz idő, ha majd megvénülünk és fejkötőre tesszük magunkat érdemessé. De most katonára van szükség; elszánt, kitartó, edzett harcosokra.

Elvégre is ez az ország nem patrimoniuma a Bánffy kormánynak. Sem eladva nem vagyunk, sem kiarendálva. Nem is örökség útján jutottunk a liberális párt tulajdonába. Igaz, úgy bánnak az országgal, mintha hagyatéki pörrel tettek volna rá szert. Országunk javait, tisztségeit, hivatalait, jogait, egymás között osztják fel. A törvény addig törvény, a míg nekik használ; az igazság is csak addig igazság, amíg hasznát veszik.

De hát ez az állapot a bitorlás állapota.

Olyan jégesőt még senki sem látott, a melyiknek nem szakadt volna vége. Már mondtam, hogy a farkas is abban-hagyja a marcangolást, ha belefárad.

Olykor korábban is megszűnteti mesterségét, ha a pásztor mellkasa alatt egészséges szív dobog, s jó furkós bot van a kezében.

Választásaival Bánffy úr megalkotta az erőszak jogfolytonosságát.

Jóstehetségem nekem sincs több, mint a kormányznak. De gondolkozni szoktam az okok és okozatok megszüntetése, az események láncolata, s az eszmék vegyrokonsági tünetei fölött. Még a véletlen sem véletlen, csakhogy sok a rejtély, kevés a tudás, s nincsen rendbehozva a tapasztalás. De »ki fegyvert vesz kezébe, fegyver által hal meg«; aki rendszersíti az erőszak jogát, legyen készen arra, hogy a jognak ezt a nemét mi is eltanulhatjuk. Századunk szelleme nem tür jog nélkül való állapotokat, és ha igényt formálunk a törvényes jogokhoz, igényünk nem lohad akkor sem, ha a törvényes jogok hiányában, a rendszeresített erőszak jogából kell követelnünk a magunk részét.

A kormánypálca alatt Bánffy nem sceptrumot ért, hanem botot. Szerencsétlen ember! Hiszen a botnak két vége van. Mi lesz, ha egy táborba kerülnek az éhesek, a kiszaroltak, az elnyomottak, az elégületlenek, a szenvedők, a jogtalanok, s ezekkel együtt mindazok, kik nem egyéni érdekekből, hanem egy szent kötelesség akaraterős tudatában veszik kezükbe a küzdelem zászlóját?

Tizennégy csendőr egy kicsiny tót faluban. Mennyi kell majd az Alföld nagy magyar községeiben? Egy-egy választókerületre elég lesz-e egy ezred katona? Ám nincsen annyi ezred az ármádiában, hogy mindenik kerületre jusson egy.

Ránk uszítani a hatóságokat, hogy elkobozzák polgári jogainkat: ez törvénytelen cselekedet. A hol hatóságilag függesztik fel a törvényt, ott törvénytelen állapot van. A törvénytelen állapotban »aki bírja az marja«.

Arra talán még nem gondolt Bánffy úr, hogy ugyanazon a jogcímen, a melyen egy szolgabíró erőszakoskodik a választóval, földön és égen mi minden történhetik meg. Nekem úgy tetszik a históriából is, úgy olvastam, hogy ha egyszer fölszabadul az erőszak, akkor annak a miniszter urak drága személyénél sincs határa.

Különben azt is tudom, hogy a népeket végzetes lépések elkövetésére még mindég a kormányférfiak szamársága kényszerítette.

Non olet.

1896. március 6.

Mikor először olvastam, rossz tréfának véltem. Másodszor is olvastam, akkor is azt hittem, hogy gonosz nyelvek mártják fullánkjukat a Wlassich miniszter úr optikai hírnevébe. Én ezért vártam egy napig, vártam két napig, hogy itt, vagy ott, hivatalosan meghazudtolják a »magasabb közéleti erkölcsstan kultusza« nevében azt a viszonyt, a melybe Wlassich miniszter egy Carola nevű hölgygyel keveredett.

Hasztalan vártam, cáfolat nem jött. A miniszter csakugyan pénzt fogadott el attól a hölgytől, helyesebben mondva, a miniszter úr csakugyan köszönetét és elismerését nyilvánította annak a hölgynek, ki a hivatalos lap szerint 1200 forint értékű téli ruhát adott szegény iskolás gyermekeknek.

Ez a Carola amolyan közös-kincs, egy cifrán fellépett lebujban. A társasághoz tartozó férfiak tegeződnek vele a »mulató« zugaiban; de már az utcán nem köszönnek neki. A tisztességes nő inkább meghalna, minthogy kezét fogjon vele. Magyarország kultuszminisztere ezzel állott szóba a fórumon; ennek fejezte ki őszinte köszönetét, ennek nyújtotta oda az elismerés pálmáját.

Egy miniszter köszönete és elismerése a hivatalos lapban: kormányzási tény; megjutalmazás a múltra, buzdítás a jövőre.

Egy ilyen köszönet és elismerés: kitüntetés az államhatalom részéről; lényegében rendjel. E közt és az aranygyapjú közt csak fokozati különbség van, de a dolog érdemére nézve mind a kettő azt jelenti, hivatalos szempontból, hogy aki megkapta, az különb azoknál, akik nem kapták meg.

Végigmenve az utcán, sok derék nővel találkozunk, akik a könyörületos szív nemes nyugtalanságával, napestig évekig

háztól-házra járnak, multságokat rendeznek, kéregetnek, és kifogyhatatlanok a pénzgyűjtés találékonyságában, csakhogy fentarthassák a maguk jótékony egyletét, vagy árvaházát, vagy kórházát. Ezek a becsületes nők nem részesülnek a miniszter úr kitüntető elismerésében.

Nincs az országban egyetlen városka, a melyben a nők jótékonsági intézetet ne tartanának fenn. Milliókra megy a társadalomnak ily címen gyűjtött vagyona, az égi adományokkal együtt. Ha a miniszter úr mindennap tíz köszönő levelet ír, és hús elismerő nyilatkozatot, akkor sem tudja megjutalmazni mindazon fáradozókat, kik fillérenként gyűjtögetik az ezreket, és ha lejárt az év, újra kezdheti a kitüntetések, mert a nemes szívek könyörületos dobogása nem tart szünetet.

De a miniszter úr e becsületes nők csodálatraméltó fáradozását nem látja; vagy ha látja, nem hederít rá. Az egyszerű, feltűnést nem kereső, állandó munkában kifáradt nép gondos gyűjtése, nem ragadja meg a miniszter úr figyelmét. Hanem a dologtalan, henye és bujkálkodásban kifáradt lénynek arany szárnyai a kloaka gödréből is odaragyognak a miniszter úrhoz.

Ezer bocsanatot kérek a szókimondásért, de én egész Magyarországot megalázva látom, mikor együtt olvasom a Carola kisasszony nevét a kultuszminiszter nevével. Ennek a két névnek semmiféle vonatkozásban nem szabad együvé kerülni. A miniszteri állásnak nincsen akkora fénye, mint a mekkora árnyéka van a másiknak. Ezt a fényt mely nemzeti tulajdon, azzal az árnyékkal, mely a közfeszlettség tulajdona, elhomályosítani nem szabad.

Sok szegény tanító van, kik az élet nehéz harcában hősiess küzdelmet folytatnak hazánk civilizációja érdekében. A gondviselés több kötelességtudást oltott lelkükbe, mint a mekkora darab kenyeret kezükbe adott, földöntúli sóvárgással úgy tekintenek ők fel a miniszter felé, mint minden tudománynak, minden hatalomnak, minden erénynek, és minden haladásnak ősforrásához. Ha közülök valaki, egy szomorú élet buzgó és önfeláldozó tevékenysége után köszönő és elismerő sorokat kap a minisztertől: kárpozlásnak tekinti azt

minden nyomoráért, s nem panaszol többé a pályatévésztség gyötrelmei miatt, hanem missziója hitében bevégezettnek látja életének boldogságát. íme, ilyen jelentősége van a kultuszminiszter kitüntetésének.

Ez a jelentőség most megszűnik. Az olyan elismerés, melyhez pénzzel is hozzájuthatnak azok a kisasszonyok, a kik pénzüket közössé tett bájaikkal szerzik meg: az ilyen elismerés többé nem kitüntetés, hanem szégyen, mert egy kategóriába keríti a kultúra szerény katonáját a keresetileg üzőtt ledérséggel.

A jótékonyosság gyakorlásától senkit eltiltani nem lehet és nem szabad. Ha valaki ezen a téren óhajtja megvetett életmódját levezekelni, ám tegye; senki útjában nem áll, s a könnyörülő Isten majd kiméri neki a megbocsájtás terjedelmét. De a miniszter nem gyóntató széken ül. A megtérő lelkek vigasztalása nem az ő ressortjához tartozik. A bűnbocsájtó cédulák osztogatása immár nem divat.

Állásánál fogva a miniszter úr, ha nem öre, de elsőrangú támasza a közerkölcsöknek. Az ő érzékenységétől azt várja az ország, hogy ne örvendezzen annak a pénznek, mely a fizetett kéjnek és az elfajult mómornak szennyos bűzétől párolog.

Nem arról van szó, hogy puritán göggel visszautasításék egy segély, mely nélkül száz iskolás gyermek fázódva szenvedte volna át a téli idő viszontagságait. Nem azt mondom én, hogy a köztisztesség érdekében száz gyermeknek ne legyen meleg ruhája. Valamire való ember nem keresi a becsületet száz ártatlan fiú rovására. Hadd legyen nekik jó téli kabátjuk. Bár volna mindeniknek!

Bizonyára lenne is, ha tékozló módon nem kezelnék hazánk jövedelmeit, mert azokból a milliókból, melyeket luxusdolgokra és emberhizlálásra költenek, jutna is, maradna is. Képvásárlás számla nélkül: 493.000 forint; miniszteri nyugdíj nyolcvanezer forint; operaszubvenció: háromszázezer forint – haj de sok apró kabátot lehetne ebből vásárolni.

De hát az ország pénzéből, amely szent, nem jut jótékony célokra és a miniszter úr olyan pénzért érez hálát, a mely bűnben fogantatott.

Így néz ki gyakorlatban a miniszter úr elmélete. »A magasabb közéleti erkölcsstan kultusza« felől.

„Csak magyarul!”

1896. március 11.

Ezt a szót a budapesti börze röpítette világgá. Bankárok, kereskedők, ügynökök, kézre-kézre adják a nemes elhátározást: »csak magyarul«; a tavaszi szél fölkapja, a közérzület szárnyakat ad neki, s a büszke szó végig röpül a rónák fölött, a bércek oldalán, öröme minden magyar kebelnek, senkinek nem ártva, díszére a magyar zsidóságnak.

A börze hivatalos nyelve évek óta magyar. A választott bíróság magyar nyelven tárgyalt, magyar nyelven ítélt; a tőzsdetanács jegyzőkönyvei magyarul vezetettek, kiadványai, felhívásai, értesítései magyar nyelven jelentek meg. Kormányzás, igazgatás, bíraskodás magyarul történt.

De maga a börze még sem volt magyar. Mert a hivatal mindég és mindenütt csupán csak a keret. Tartalmat a keretnek az élet ad. A Bach-korszakban német volt nálunk a hivatalos nyelv minden vonalon, s azért Magyarország még sem volt német ország. Így a börze is. A betű magyar volt, de az ember nem volt magyar. A levéltár magyar volt, de az élet nem volt magyar.

A nyelv diadalát nem a papíron való használat állapítja meg, hanem a közérintkezés. Az európai nemzetek aktáit másfélezer éven át latinul írott tudományok és törvények lepték el, s a nép mégis megmaradt németnek, magyarnak, hollandnak, franciának. A budapesti börze hasztalan ír a tanácsban magyar jegyzőkönyveket, a bírósága hasztalan ítélt magyar nyelven; mert ez a börze mégsem magyar, de az érintkezésben és a magán ügyvitelben megmaradt az eddigi szokás.

Csakhogy nem marad meg.

A börzetanács egy felhívásban apellál a börzelátogatók hazafiságára és arra kéri őket, hogy könyveiket, ügykezelésüket magyarul vezessék s érintkezéseikben a magyar nyelvet használják. Ez a felhívás tegnapelőtt tűnt fel. A börzehelyiségek falain visszhang nélkül nem maradt. Az édes magyar szó végigcsengett a tágas termeken. Adtak, vettek, kínáltak, kerestek, kötöttek, alkudtak; az érték esett, emelkedett, hanyatlott, drágult, a tett fokozódott, a bizalom élénkült – és mindez magyarul történt.

Szerencsétlensége ennek a nemzetnek, hogy mindezt le kell írnom, de jó szerencséje, hogy végre leírhatom. Egy ezeréves állami lét után egy kiváló testület arra kéri a magyar kereskedőket, hogy »a nemzet anyagi életfolyamatának nagy érdekeik, magyar szellemben, magyar nyelven védje és fejlessze.« Hát nem szerencsétlenség-e, hogy egy ilyen kérelemre szükség van? Irtózatos történelmi háttér nyílik meg e tény mögött. A visszaélésnek, az erőszaknak, a lelki mérgezésnek, a hivatalos elsatnyításnak, az ellenséges indulatnak, a mesterséges elmagyartalanításnak mennyi vétke, kihágása, bűne tapad ehhez az egyetlen tényhez?!

Hogy el nem tűnt nemzetünk e földnek színéről, bizony nagy csoda az. Hogy erőt érez magában a további élethez és nem lankadva küzd, hódít, gyarapszik; neki fekszik a munkának, fejleszti irodalmát, gyógyítja sebeit, harcol a földön, mikor elesik, és harcol az égben is, miként a Kaulbach hun-csoportja: ez az, a mit szerencsének neveztem az imént.

Tudom, hogy a nyelv nem maga a madár, hanem annak csak a tolla. A gondolkozás módja, a szellemi élet konstrukciója, a hagyományok vérkeringése, a közös jellembe megnyilatkozó fajsúly eredetisége: íme azon alkatelemek, a melyekből a nemzet mivolta formálódni szokott. De ennél a formációnál a nyelvnek is jelentékeny szerep jut. Egy nemzet nyelv nélkül annyi, mint egy madár szárnyak nélkül. Élete lehet, de életfeltételének főtényezője hiányzik. Nem lehet tehát kicsibe venni a börze elhatározását. »Csak magyarul« Aki mindig magyarul beszél, magyarul ír: időjártán magyarul is fog gondolkozni annak a mélységes rejtélynek a hatása alatt, mely a nyelv szervezetében rejlik.

Azt is tudom, hogy a börzetanács csak kötelességet teljesít, midőn felhívását kiadta – sa börzettagok csak kötelességet fogadtak el, midőn a felhívásnak engedtek. Hiszen Magyarország honpolgárai ők; oda vannak kapcsolva, ehhez az országhoz az érdekek által is a szeretet által is. Mégis, aki aggódva virraszt azon küzdelem fölött, melyet manapság a nemzeti irány jóformán kétségbe esve vív az internacionális divattal szemben, aki látja a könyvpiacra, a fordított művek özönét, a törvényhozásban a fordított paragrafusok özönét, az akadémiában a fordított tudomány özönét, a társadalomban a fordított szokások özönét. Önkénytelenül feljajdul örömeiben, mikor olvassa, hogy az elnemzetietlenedés ezen eszeveszett zsidvásárában éppen a börzetanács adja ki a szent napiparancsot: »a nemzet anyagi élete folyamának nagy érdekeit magyar szellemben kell védeni és fejleszteni.«

Ez a fölhívás többet jelent, a kötelesség egyszerű teljesítésénél. Ez a fölhívás a zsidók nemzeti asszimilálódásának életbevágó tünete. Ez azt jelenti, hogy midőn a szellemi téren az ellenállásnak jóformán minden bástyafala romokban hever, s az idegen eszmekör diadalmasan rohan a rések felé, midőn politikai téren az udvar egy lépést sem enged német emlékeiből és spanyol szokásaiból, – a nemzetiségek pedig ligát kötnek a magyar nemzeti egység megbontására: akkor, ezen nehéz pillanatban, az új ezredév küszöbén sorompóba áll egy mozgékony, értelmes, az élet harcaiban megedzett csoport – a zsidóság és így szól: íme itt vagyunk, számra egy millió, tehetségre annál is több, ti kebletekre öleltetek, mi vagyont gyűjtöttünk ebben a hazában, képességeket szereztünk iskoláitokban; ne tekintsétek a mi vagyonunkat idegen vagyonnak, a mi üzletünket idegen üzletnek, a mi tehetségünket idegen tehetségnek; magyarok vagyunk, magyarok akarunk lenni nyelvben és szellemben; a mi pénzünk magyar pénz; szívünk is magyar, nyelvünk is; nemcsak a törvényben akarunk veletek egyenlők lenni, hanem hazafiságban és fajszeretben is.

Ezt jelenti ez a felhívás.

Köszönet a zsidóságnak, hogy ezer éves ünnepünk napjait ezzel a hazafias sugárral megaranyozták.

Szabályok.

1896. március 20.

Okos ember nem köt kolompot a megtévedt birka nyakára. Józan eszű falu nem keres bírót a legostobább emberek között. A darucsapatban, a melyik elől megy, annak nincsen a szárnya eltörve. Cigánybandában, a ki nem tud muzsikálni, nem lehet prímás.

Az emberi együttélés legkisebb és legszentebb alakzata a család. E formációnak életét, nyugalmát, bensőségét háborgatni tilos. A tűzhely érinthetlenségét minden várfalnál jobban védi a törvény, minden törvénynél jobban védi az erkölcs, minden erkölcsnél jobban védi a közfelfogás.

A fészek feldúlása nagy bűn. Azt a tüzet, mely az ott-hont meleggé tette, ha egyszer kialudt, többé kipótolni nem lehet.

Fölégethatsz egy őserdőt, elfogyaszthatsz egy köszénbányát, mindegy; meleg ott még sem lesz.

Az ember életének legérzékenyebb pontja a család. Mindenki megsokszorozva érzi magát a családban. Az egyiknek bántódása a többinek is keserve.

Szerencse ha éri az egyiket, a többire is szétárad az. Az egyén feloszlik, az élet ezen boldog közösségében, miként a virágkehelyben a harmat, a napsugár csókja alatt.

De tiszta legyen a család, mint egy havasi forrás. A rothadt vízi mocsárnak nem adható meg az a kiváltság, hogy kristályvízű forrásnak tekintessék. A család otthona fészek legyen, ne pedig barlang.

Más törvény van az ártatlanságnak, és más az elfajulásnak. Tisztelni csak a tiszteletreméltót lehet. Bizonyos helyzeteken a védelmezők nyugtalansága nem segít. A mi végkép el van rontva, azt megreperálni nem lehet.

Karr Alfonz mondja, hogy a ki nőkről akar írni, mártsa pennáját szivárvány színekbe, s hintse be sorait a lepkék himporával. Az udvarias író bizonyára tisztos anyára, ártatlan leányra, becsületes feleségre gondolt.

De hátha nem tisztos, hátha nem ártatlan, hátha nem becsületes?

Akkor is van szabály.

Hallgassunk.

Én elfogadom, vallom, követem ezt a szabályt. Maradjon a család még akkor is érintetlen, ha nem tiszta. Hagyjon békét a nyilvánosság keze, ne csak a fészeknek, hanem a barlangnak is.

Ellenben megkívánom, hogy a ki közszerepet vállal, az ne barlangban lakjék, hanem fészekben. A közélet emberének nem szabad közbotrányt okozni. Aki közpályán él, annak a háza fala legyen üvegből. Titkolni valója pedig ne legyen.

A osztrák-magyar bank nem tűr meg olyan tisztviselőt, aki hazard játékot játszhat.

Tékozló, eladósodott embert egyetlen pénzintézet sem választ pénztárosnak.

Nincs olyan főszolgabíró a magyar glóbuson, a ki egy konkubinátusban élő férfit körjegyzőnek kandidálna.

Mi lenne a hadsereg fegyelméből, és hova lenne annak tisztessége, ha az őrmester felesége a hadnagynak, a hadnagy felesége a kapitánynak, a kapitány felesége az ezredesnek, az ezredes felesége a tábornoknak lenne a szeretője?

Szabály, hogy titokban üzött fajtalansághoz a sajtónak semmi köze sincs. Úgyde van köze a közdolgozokhoz. Van köze ahhoz, hogy fegyelem legyen a hadseregben. Van köze ahhoz, hogy a főlebbvaló ellenőrizze az alantosabb közeget. Ám az ellenőrzés nagyon ellágyul, ha az alárendelt közeg: férj, s ha a férj neve: szerető.

Szívének vonzalmában senkit megháborítani nem szabad. De ha valaki közbizalmi állást foglal el, akkor vagy olyan vonzalmi legyenek, melyek a nyilvánosságot is elbírják, vagy hagyja oda állását.

Egy és ugyanazon ember nem lehet követésre méltó a közpályán és megvetésre méltó a magánéletben.

Némely hivatás olyan, mint a kép: csak egy oldalról látható. Egyetlen műbíróknak sem jut eszébe a ráma háta mögött is képet keresni. S ha ott pókhálót és palackférget kapna is, azért a festmény értékét ez a rondaság nem homályosítaná el.

De vannak hivatások, mint a szobor, minden oldalról

láthatók. Ilyen – hogy példát említsek – egy püspöki állás, egy főispáni állás, a hol reprezentálni is kell. Az ilyen állás természete nem tűri meg az otthon homályát. Aki ilyen állást foglal el, annak szalonájában nem lehet pókháló. Tisztaságnak kell ott lenni, kívül-belül, hogy a legkényesebb ízlés s a legérzékenyebb lélek is beléphessen oda.

Minél magasabb a hegy, annál messzebb látszik a teje, annál jobban éri a szél, annál ragyogóbban süti a nap. Aki oda költözik, legyen elkészülve a nagyobb zivatarra. Ára van az életben mindennek. Azt a tágas kilátást, melyet a magasság nyújt, meg kell fizetni azzal a kellemetlenséggel, mit a vihar okoz. De senkinek sem muszáj ott lakni. Ha nincs jó ruhája, és edzett szervezete; költözzék vissza a völgybe.

A szégyen egy világfentartó érzület. Annak a lehetőségnek, hogy a civilizált emberiség állami és társadalmi közösségben éljen, a vallás után a legfőbb biztosítéka a szégyenérzet. A büntető kódex nem riaszt vissza oly erőteljesen a bűntől, mint a mennyire visszariaszt a szégyenérzet a becsületlenségtől.

A ki nem szégyell, emelt fővel tűri a megvetést. Aki nem szégyell, olyan állást is elfoglal, a melyet abszolúte nem tud betölteni.

Prostitúcióra is csak olyan személyek adják magukat, a kikben nincsen szégyenérzet.

Magyarázatok.

1896. március 27.

Alkotmányos érzületet báró Fejérváry miniszter úrtól immár nem vár senki, valamint fogékonytságot sem a szabadság intézményei iránt. Az ember rendre mindent megszokik. A rab beletörődik láncába. Az elaggott hozzásimul a halál gondolatához. Helyzetünk az, hogy báró Fejérváry a nyakunkra lép.

Nyakunkra nőtt; nem abban a stílusban, amiként Bonaparte a francia szabadság nyakára; vagy amiként másik gonosztevő – Julius Caesar a római szabadság nyakára: hanem nyakunkra nőtt, miként a hamuféreg az új hajtás lombjára, vagy miként a temető bogár a vonagló paripa testére.

Mert az a más két generális a megnyert csatáknak hosszú sorozatára támaszkodott s a feldúlt rend helyreállításának ügye alatt végezte ki hazája szabadságát, de báró Fejérváry, minduntalan halljuk, olvassuk, hogy jó katona s anélkül, hogy megnyert csatákról tudna beszámolni. Ügye sincs, mint amazoknak, mert a törvényes rendet hazánkban nem veszélyezteti más, mint maga a kormány, s itt-ott egy-egy nemzetiségi bujtogató.

Báró Fejérváry hivatalos parancsban stigmatizálja a parlament ellenzékét. Hivatalos beszédjében pedig megteszi a parancsban elmulasztott distinkciót, kijelentvén, hogy nem az egész ellenzék van megnótázva, hanem csak az Ugron és az Apponyi pártja. Ez a két párt mérték nélkül való, az objektivitás teljes hiányában szenved, ellensége a honvédségnek. Ez a két párt tehát – vogelfrei.

De ha szabad ma ezt a két pártot stigmatizálni, úgy holnap szabad lesz ugyanezt tenni egy másik párttal – s miután a parlament pártokból áll, tehát holnapután szabad lesz az egész országgyűléssel így bánni. Gondolom, hogy ebben a logikában nem kapható hiba. Mert vagy van arra joga egy miniszternek, hogy alárendelt közegei előtt egy parlamenti csoportot megvédelmezzon hivatalos parancsban, vagy nincs. Ha joga van ehhez: akkor ennek a jognak nincsen korlátja s kiterjeszhető az egész testületre; ha pedig nincsen joga a parlamentnek az egészet fölülbírálni: akkor ahhoz sincs joga, hogy ennek az egésznek bármely kis részletét a katonáknak kiszolgáltassa.

Az alkotmány lényege abban áll, hogy a törvényhozás és a végrehajtó hatalom erőviszonyai között egyensúly legyen. Ha a törvényhozó hatalom felülkerül: akkor bekövetkezett a konvent ideje; ha pedig a végrehajtó hatalom kerül felül: akkor a direktórium ideje következett el. E két hatalom csak úgy funkcionálhat egészségesen, ha egymást

kiegészítve, egymástól külön választva, egymással összefonódva, de egymást soha sem abszorbeálva, egyenletes erővel, viszonylagos hatással karöltve működnek a nemzeti organizmus életében.

A báró Fejérváry tiszti parancsa gyilkot emelt az alkotmány lényegének ezen fontos élettörvénye ellen. Nem a parlament méltósága, nem is tekintélye van „csupán ama rendelet által megtámadva, hanem a parlamentnek szabadsága, tehát életföltétele. Amennyi joggal a közhatóságok hivatalból elítélhetik az országgyűlés működését, ugyanannyi joggal meg is tagadhatják az országgyűlés szükségességét, tehát követelhetik annak eltörlését. Ha ezt a közigazgatási, vagy bírósági, vagy közlekedési alkalmazottak teszik: ez még csak a jogrend egyensúlyának felbillentését jelentené, de ha ugyanezt a katona teszi, akinek fegyver van az oldalán és puskája van a kezében, akkor már ez a tény nem a jogrend pillanatnyi megzavarása, hanem az alkotmány életerének fölmetszése.

Fegyvercsörgés között tanácskozni nem lehet. Az olyan szabadság, mely csak addig tart, amíg az a hadsereg magas tetszését bírja: nem szabadság, hanem szolgaság. A konzulok választásánál St. Hilaire tábornok ilyen napi parancsot adott ki: »Katonák, holnap választás lesz. Mindenki szavazhat tetszése szerint. De aki nem Bonapartét választja, azt föbelvetem.« Ilyen szabadságra nincsen szükségünk.

A magyar nemzet életföltételének elsődrendű szüksége a parlamenti intézmény. Kimetszeni ezt az intézményt az alkotmányból annyi, mint eltávolítani a lakóház födelét és lerombolni annak falazatát. A nemzeti élettevékenységnek éppen olyan pontos és nemes szerve a parlament, mint a vérkeringésnek a szív. Parlament nélkül nem vagyunk nemzet, nem vagyunk országi s magyarok csak ideig-óráig maradhatnánk. Szabadságunk, jogunk, érdekünk, múltunk, jövőnk: ez mind a parlamenti intézményben talál biztosítékra. Ezen intézmény által lélegzünk, szervezkedünk, fejlődünk; általa gondolkozunk, akarunk, cselekszünk. Ez a mi életünk.

Sok fáradságba, sok küzdelembe, sok vérbe került nekünk ez az intézmény. Ha nem lettek volna honvédek, most

nem lett volna parlament. Legendába való harcaikkal ők védelmezték meg ezt az intézményt a mi számunkra. Sokszor kellett győzniök, sokat kellett szenvedniök nekik ezért az intézményért. De tudtak győzni, tudtak túrni, tudtak szenvedni. Mi pedig hálás kegyelettel gondolunk győzelmeikre és szenvedéseikre.

Utálatos csúfsága a végzetnek, hogy ma épen a honvédelmi miniszter árulja el azt az ügyet, melyért a magyar honvédek hősieks elszántsággal küzdöttek. Vajjon mi célja van ennek a katonának. Bizonyára nem részeg fővel adta ki parancsát. Hát mit akar? Hiszen tudja, hogy fellázítani a kart az agyvelő ellen nem szabad. Azt is tudja, hogy politikai párttusákkal a katonaság kebelét megmérgezni nem szabad. Azt is tudja, hogy a fennálló törvények értelmében neki csak adminisztratív hatásköre van, de a tisztek fölött disciplinális hatásköre nincs. A legfőbb hadúr akaratát is tudja, mert hiszen az megjelent a hivatalos közlönyben a Janszky eset alkalmából.

Tehát tudnia kell, hogy amit tett, az törvénytelen. Hogy ténye ellenkezik a katonai szellem érdekével és öfelsege parancsával. Tudnia kell, hogy az országgyűlés együtt a koronával alkotja a nemzet szuverén hatalmát. Hogy tehát a rendeletével a szuverenitást sértette meg. Miért tette mégis, amit tett? Honnan vette magának a bátorságot ehhez a lépéshez?

Honnan? Hát onnan, hogy nincsen érzéke az alkotmányos élet iránt és nincsen fogékonyága a szabadság intézményei iránt. Onnan, hogy a nyakunkra nőtt. A parlamenti életnek abból a nyomorúságos elernyedéséből, mely nálunk lépten-nyomon tapasztalható. A megaláztatásoknak abból a véghetetlen sorozatából, melynek a magyar parlament a kormánynyal szemben oly sokszor kitette magát. Innen vette a bátorságot.

Igen. A hatalom mindig elvetemül, ha nincsen korlátja. Képviselőházunk többségének már rég parancsol a kormány. A többség beletörődött a szolgaságba, miként az elaggott beletörődik a halál gondolatába. Rátenni egy így nem dol-

gozó tömegre a jármot: ehhez még vitézség sem kell, miként volt Bonaparténak és Caesarnak, hanem csak pac-kázó *gőg* kell, amivel báró Fejérváry mérték nélkül rendelkezik.

Sülyedés.

1896. március 29.

Azonban nem felesleges Debrecen városát holmi apró tévedéseire figyelmeztetni.

Így pl. jó tudni, hogy a Hortobágy, meg a Nagyerdő együtt Debrecen városával nem Ausztriában fekszik, hanem Magyarországon. Debrecen város közgyűlése ezt a földirati igazságot nem látszik tudni. Ha tudná, nem szavazna bizalmat olyan miniszternek, aki osztrák érdeket képvisel Magyarországon.

Azt is jó tudni, hogy a parlamenti intézmény nem vásári sátor, melyet a gyolcsos tót lerakhat, szétszedhet, összecsomagolhat és elszállíthat. Debrecen város közgyűlése ezt a politikai igazságot nem látszik tudni. Ha tudná, nem szavazna bizalmat olyan miniszternek, aki tiszti parancsban kardot rántott a parlamenti intézmény méltósága, tekintélye, élete ellen.

Debrecen város közgyűlése épen akkor szavazta meg bizalmát, mikor ez a férfiú bevallotta, hogy németül levelez a közös hadügyminiszterrel. Pedig a törvénysértés világos. Mert meg van írva, hogy az állam nyelve nálunk a magyar; az is meg van írva, hogy a honvédség nyelve – eltekintve Horvátországtól – a magyar. Ám, sehol sincs megírva, hogy a közös kormány nyelve a német. Hiszen közös ügyeket kezel, közös pénzt költ, a magyar delegációnak épen úgy felelettel tartozik, mint az osztráknak; a két állam között paritás van. A közös kormány tehát nem hasz-

nálhat más nyelvet, mint Ausztriával szemben a német, Magyarországgal szemben a magyar nyelvet.

De báró Fejérváry maga sem tud becsületesen magyarul. Németül ír. Amit nem szabad s német iratot fogad onnan el, ami megalázó. És Debrecen közgyűlése épen akkor szavaz neki bizalmat, mikor ezt a visszaélést leleplezte Ugron Gábor.

Az pedig, hogy báró Fejérváry megrontotta törvényeinket utasítások és rendeletek által, hogy olyan hatáskört adott a közös hadügyminiszternek a hadkiegészítési ügyekben, amely az 1867. évi XII. t.-c. rendelkezéseivel egyenest ellen-tétben áll: ezt a túlkapást, a magyar nemzet jogainak e vakmerő megcsönkítátását Hódossy Imre leplezte le.

A törvénytelenéget báró Fejérváry sem eltagadni, sem megcáfolni nem tudta. Mentegetődzése abból állott, hogy a dolog nem mai keletű. Tehát, hogy a visszaélés már régóta tart. A rendelet, melynek nem szabad ellenkezni a fennálló törvénnyel a valóságban, meglopta az ország jogát. A képviselőház csak most vette észre ezt a jogkobjást.

A szorongatott miniszter csoda-e, ha azzal védekezik, hogy a visszaélés már régi? Hiszen a menekülő belekapasz-kodik a tüzes vasba is. Debrecen város pedig kiválasztja azt a pillanatot, mikor kiderül, hogy a báró Fejérváry ren-delete elsikkasztotta törvényes jogaink egy részét és bizal-mat szavaz neki. Egyéb is kiderült. Amit senki sem hitt, egy pamphletnek, maga báró Fejérváry vallotta be, hogy ő az ország pénzén az országgyűlés híre, tudta, beleegyezése nél-kül kanapét, széket, asztalt, képet, ágyat, szőnyeget, mos-dót, szekrényt, fogast, tükröt, vázát, függönyt, poharat, kan-csót, palackot, tányért, tálat, kést, villát, kanalat, sótar-tót, gyümölcskosarat, gyertyatartót, csillárt vásárolt nagy úrias mennyiségben.

Azzal védekezett, hogy ő ezt bejelentette a minisz-teri tanácsnak. Kapkodása közben tehát megint az izzó vashoz nyúlt. Hiszen világos törvényeink szerint, a közpén-zeknek úgy a felhajtására, mint az elköltésére csak az ország-gyűlés adhat felhatalmazást. A miniszteri tanácsnak ehhez ép úgy nincs joga, mint nincs annak elrendeléséhez, hogy báró Fejérváry viseljen-e szakált, avagy borotválkozzék.

Azzal is védekezett, hogy Ausztriában így van. Ott a miniszter az ország pamlagán hever, s az ország kanalával eszik. Lehet. Az osztrák alkotmányból ezt ki nem olvastam. De lehet. Ám nálunk törvény állapítja meg a miniszterek fizetését és járulékait. Törvény szerint jár a miniszternek fizetése, lakpénze vagy lakása, napidíja a diätenklasse fokozata szerint s annak idejében nyugdíja. Hogy butor és evőeszköz, hogy fűtés és világítás is járjon a miniszternek, ezt megírva sehol sem találtam. Hogy önkényileg egy tisztviselő feljavíthassa a maga törvényes illetékeit, ezt sem találtam megírva sehol.

E tekintetben a kényes tartózkodás annál inkább indokolt, minél magasabb a tisztviselő állása. Mindenki legyen nagy úr a saját zsebe rovására. Az ország pénzével krajcároskodni kell. Így kívánja ezt nemcsak a törvény, nemcsak a közérdek, de az illendőség is.

Egy miniszternek kétezer forint szálláspénz dukál. Ha természetben ötezer forintot érő lakást kap: örüljön a szerencséjének s érje be azzal. De ne vásároljon még 60,000 forint áru bútort, asztalkészletet és evőeszközt, mert ennek évi kamatja a fűtés és világítás terheivel legalább is 4000 forint. Évi fizetése, ha a miniszternek négyezer forinttal szaporodik, ez neki kellemes, de az országnak kellemetlen. Minisztereket pedig nem azért tartunk, hogy kellemetlenkedjenek az országgal. Merem állítani, hogy felfogásomat osztja minden adófizető. Csak Debrecen város nem osztja, mert épen most szavaz bizalmat a fizetésjavító miniszternek.

Gromon államtitkár urnák is bizalmat szavazott Debrecen város. Ő tudja, miért. Én nem. Én azt sem tudom, hogy Gromon miért államtitkár. Ha Debrecen város közgyűlése tudja, tegye közzé tudományát, hogy tanuljunk.

Debrecen határozatát utánozza Szabadka. Auch gut. Ragály bizony nem volna ragadós nyavalyák nélkül. De a nyavalya meg van. Magyarul tányérnyalás a neve.

Csak az lepett meg, hogy épen a báró Fejérváry tányérát választották ki.

Ez a férfiú semmibe sem veszi törvényeinket, megátadja alkotmányunkat, lenézi az országgyűlést. Fajszer-

tet benne nincs; kultúránkat nem ismeri; szent sóvárgásainkat kikacagja, magyar honvédségünk nemzeti érzelmeit megfertőzteti. Temploma a kaszárnya, vallása a szolgálati szabályzat, istensége a kétfejű sas. Egy feljáró, hatalommal bíró, testet öltött kísértete az eltemetett összmonarchia hagyományi szellemének. Okozója sok bajnak, akadály a nemzeti boldogulásnak. Szabadságunkra, nemzeti törekvéseinkre, honvédségünk magyaros fejlődésére, függetlenségünk megszerzésére egyaránt közveszélyes ember ő. Lelkének egyetlen indulata sem közös velünk. Reményeinket nem *erti, bánatunkban nem osztozik. Érzelmeivel, hűségével, meggyőződésével épen úgy lehetne galíciai vagy csehországi helytartó, mint magyar miniszter.

Ilyen ez a férfiú. Idegen.

Mélységes keserőség fog el, mikor hazánkban a tényérnyalóknak akkora sokaságát látom, hogy közülök még ennek az idegennek is jut.

A szolgaság oka.

1896. április 1.

Megütközni azon, hogy Sopront utánozta Temesvár, nem szükséges. Korszakunk nem jellemet nevel, hanem majomtermészeteket. A rosszaknak is van divatja, miként a tollas kalapnak. Ékszereket látunk béka, pók, rák, krokodil mintákra. Akárhány nő disznót visel a nyakán. Az emberben minden vonás elfajulhat.

A soproni kormánypártnak béka, egér, sertés Ízlését nem elégíti ki a magyar parlament ellenzéke. Unja a sok szóbeszédet. Szeretné látni a Bánffy alkotásait s búsul, hogy a szóáradat megakadályozza e nagy államférfit a nagy cselekvésben. Ennélfogva bujában hibáztatja a beszélő ellenzéket.

A soproni kormánypártot követi a temesvári kormánypárt. Nem követte Marosvásárhely, nem követte Kolozsvár

és nem követte Kecskemét. Ez a három magyar város nem érez együtt azzal a két német várossal. Ők nem tartják feleslegesnek az ellenőrzést és szükségesnek vélik a kritikát. Ezek tudják, hogy az alkotmányos életnek minő halhatatlan igazsága rejlik e három szóban: »Semmit rólunk, nélkülünk.« Amelyik hatalom nincsen ellenőrizve, az olyan, mint a hógörgeteg, minden mozdulatával növekszik, súlyosodik és minél tovább működik, annál félelmesebb.

A sopron-temesváriak másként gondolkoznak. Azaz, hogy voltaképpen sehogy sem gondolkoznak. Esznek-isznak, dolgoznak, lefeküsznek, felkelnek. Azt teszik, amit minden gerinces. Élnek. És pedig élnek a maguk módja szerint. Úgy érzik, hogy felülről jön minden áldás. Pörbe tehát nem szállnak az Úrral, aki fent lakozik Budapesten. Azokat pedig, akik pörbe szállnak, ők meg nem értik.

Sőt tovább mennek. Nemcsak hogy nem értik, de hibáztatják. Szemükben megfoghatatlan képtelenség nem a kormánnyal tartani s a kormányt nem dicsérni. Hiszen a kormány minden jót megtehet és minden rosszat elháríthat. A kormány bünteti a bűnöst, oszt igazságot, hátraszorítja az erőszakost, épít vasutat, ad hivatalt.

Példákat tudunk a kételkedők elrettentésére. Polgármester, tanácsos, kapitány, íme milyen barátságtalan, nehézkes, gyanakodó azok irányában, akik nem fogják be a szájukat. De ha simulékonyak, csendesek, hajlongok vagyunk, íme könnyen jutunk házépítési engedélyhez, utcánkat kikövezik, üzletünket nem bolygatják, adóbevallásunkat elhiszik, indítványainkat elfogadják. A kitüntetésekben pedig dúskálunk. Szakosztályokba, küldöttségekbe, adófizető bizottságba, központi választmányba, közigazgatási bizottságba választanak be. Mi készítjük a választók névjegyzékét, mi állítjuk össze az esküdtek névsorát, ha miniszter jön, minket mutatnak be; a regálé-bérlőket mi favorizáljuk, stipendiumhoz a mi gyermekünk jut.

Ismétlem, nincs abban semmi megütközni való, ha a soproni, temesvári kormánypártnak az ellenzék nem tetszik. Az állam-szociáлизmus nagy arányokban fejlődik nálunk. A kenyérkeresetnek annyi ágát ragadta már magához az állam, hogy a független polgári elem immár csak a múlt idők em-

lékeiben él. Posta, távirta, telefon, só, dohány, bányászat, erdőseget, mezőgazdaság, állattenyésztés, hajózás, vasút, gépműhely, házépítés – részint merőben az állam által kezelik, részint az állam konkurenciát csinál a magánosoknak.

Meglevő és keletkező vállalatok, intézetek, szövetkezetek keresik az állam segélyét, befolyását, jóindulatát.

Egész gazdasági szervezetünk a protekcióra van alapítva. Az állam támogatása nélkül senki sem mer nagyobb üzlethez fogni. Mindenkinék kedvezmény kell s a polgári függetlenség mindenkinél eladó. Egyházi, iskolai, gyári, ipari, művészeti önállóság jóformán már nem létezik. Pénzéért, támogatásáért befolyást nyer az állam mindenüvé. Épen ezért a római imperátorok sem gyakoroltak többféle nagyobb és intenzívebb hatalmat, mint manapság a magyar kormány. Csoda-e, ha sok a szolga és nagy a szolgaság. A szemétdomb megtermi a férget; a politikai rendszer megtermi a neki való embereket. A bőkezű ember körül mindig kitartottak, ólálkodnak. A tékozló mellől sohasem hiányoznak a prédalesők. A jóllakott tigris lakmározóhelyet mindig felkeresi az éhes sakály.

Inkább azt kell csodálni, hogy hazánkban még mindig van ellenzéki szellem. Sopron, Temesvár nem rendellenes irányt követ. Ellenkezőleg. Határozatuk megfelel a rendszer természetének. Majdnem azt mondom, hogy Kolozsvár, Kecskemét és Marosvásárhely kirúgtak a hámból. Az egyéni boldogulásnak első és egyedüli feltétele a kormányhoz való csatlakozás. Az ellenzéki ember számoljon le örömeivel, nyugalmával, előremenetelével. Legyen készen pervesztésre, pacakázásra, meghurcolásra s érdekeinek állandó meghátrálására. Ellenzékinek lenni annyi, mint önfeláldozónak lenni.

A személyes uralom e rendszerében nem sokat számít a jog s nem biztos a törvény. Mindig akad, aki kész parancszóra elkobozni a jogot s kitekerni a törvény nyakát. Sok a szolga. Az alkalmazottak lelkülete nem uniformist visel, hanem libériát. Aki fel nem ölti szellemére ezt a megalázó, de hasznos öltönyt, legyen elkészülve a rosszra.

Hazánkat sajnálhatjuk, hogy mindez így van, de Sopront, Temesvárt nincs miért csodálni. Ők alkalmazkodtak egy hitvány korszak hitvány szelleméhez.

Újjászületés.

1896. április 5.

A természetnek vannak forradalmai; az emberiségnek vannak viharai. A felhőben meggyül a villany, a föld gyomrában meggyül a tűz, a levegőben meggyül a szélvész.

Olykor aztán csattogni kezd az ég, látát »szór ki magából a föld, s a tenger hullámain hegyekké korbácsolja a zivatar. Ég, föld, levegő megtisztul ilyenkor.

De az újjászületés nem mindig jár viharral. Nemcsak a zápor hoz megtermékenyülést, hanem a harmat is. Ilyen harmat volt a keresztény eszme is.

1896. éve már, hogy kegyes pásztorok és napkeleti bölcsék megpillantották az emberiség újszülöttjét, aki eljött, hogy átalakítsa az ember erkölcsét, gondolatát, hitét. Az ige magvait elszórta a Getschemáné-kert lombjai alatt, a názárethi tó habjaiban. A Libanon sziklái között.

Ez a mag megfogant az olajfák árnyában, gyökeret vert a szirtek csúcsain, kikelt a vizek iszapjában. A kikelt mag virággá feslett a hegyen, mikor prédikált a menyegzőn, mikor kenyeret osztott a városban, mikor tanított.

Annak a halk nyögésnek a lehellete, mely a keresztfán szállott el s mely ma is fájdalmasan nyilalik szívünkbe, láthatatlan szárnyaira kapta a kinyílt virág porát. Elvitte délnek, elvitte nyugornak. Mindenütt várták, mert üres volt minden lélek. Mindenütt befogadták, mert a kimerült emberiséget új reményekkel töltötte el.

A szegényt megnyugtatta, a gazdagnak hitet adott, a beteget vigasztalta, a gőgöst alázatosságra tanította. A szenvedőnek türelmet, a zsarnoknak könyörületet, az üldözöttnek szabadulást, a kétkedőnek meggyőződést nyújtott.

Útjában keresztül lábolta a tengert, átröpült a pusztán, megmászta a hegyeket és átfűrt a börtönök falán.

Szokatlan világosság terjedt el a légűrben. Az emberek látni kezdettek.

Kezdték észre venni, hogy a napsugár nem tesz kivé-

telt s a természet bája mindenki előtt megnyílik. Így született meg a testvériség gondolata. Kezdték észrevenni, hogy az eredményben nincsen különbség. Akár a vadállatok falják fel az embert a cirkusz homokján, akár a legyek hordják szét hamvait a porfir szarkofágokból. Így született meg az egyenlőség gondolata.

Kezdték észrevenni, hogy talpuk alatt a hangya, fejük felett a madár jár, kél, repül, mozog, fejlődik, küzd, szaporodik; fajilag és egyénileg öncélt követ és hivatást tölt be. Így született meg a szabadság gondolata.

Amit akkor tanult az ember, azt még ma sem tudja jól. Érzésben keresztények vagyunk, értelemben szintén; a valóságban még mindig pogányok. A megfrissülés szele már itt fürdik arcainkon, de a termékenyítő eső még nem áztatta meg a talajt.

Még mindig barbárok vagyunk.

Munkánk felerésze arra gyümölcsozik, hogy mézárszék-et állítunk a hadseregek által. Nem ölelkezésre készülünk a testvériség szellemében, hanem irtó háborúra a gyűlölködés címén. A vadaknál annyival hátrább állunk, hogy mi szervezzük a rosszat, ők pedig rögtönzik.

Szabadok is csak a kérdésekben vagyunk. A valóságban roskadozunk a bilincsek súlya alatt. Az emberi együttlétnek nem hasznait érezzük, hanem nyúgeit. A vallást formulákba kényszerítette az egyház; a hazát szuronyok közé fogta az állam; a munkát leigázta a tőke; a földet hatalmába kerítette a pénz.

Oly nagy a keret, melyet a keresztény eszme alkotott, hogy az emberi művelődés azt mai napig sem tudta betölteni. De a reménységről nem mondunk le.

Harmadnapon feltámadott.

Magyarország önállóságának is meg volt a maga nagy-péntekje. Szétmarcangolt intézményeinket harminc év előtt levették a keresztfáról. A drága halottat gondosan begöngyölték a kiegyezés leplébe s eltemették alkotmányos szer-tartással a 67-iki törvények koporsójában.

De mozdulatlanak hiába hirdetik azt a koporsót. Előbb-utóbb annak is lepattan a zárja és felnyílik a fedele. Eljön

a magyar nemzet húsvétja is. És feltámad a halott. Lehet, hogy a zivatar ereje támasztja fel, lehet, hogy a csendes harmat termékenyítő hatása. De feltámad, annyi bizonyos.

Húsvéti elmélkedés.

1896. április 5.

Mindig kárhoztattam az emberi elme ama logikai rendszerét, mely a hierarchiában, a coelibátusban, a kolostori szervezetekben és a miszticizmusban keresi az egyház hatalmának megállapítását és fentartását, de mindig tiszteletteljes bámulója voltam az emberi lángész ama revelációjának, mely a hitfenntartó és hiterősítő elemek közé bevonta a művészet elemeit – az arányokat az építészettel, a színeket a festészettel, a plasztikát a szobrokkal, a zenét az orgonával és a szónoklatot a katedrálval.

De a velencei, a flórenci, a milánói és a római templomok megtekintése után ebbeli nézetem egy kis módosulást szenvedett.

Nem mintha az ideális összefüggést vallás és művészet között most már tagadni akarnám, hisz ismerem a szerepet, mely a kedélynek kijut az emberi produkció e két csúcspontja körül s látni vélem azt a hálózatot, melyben e két kimagasló pont az emberiségbe oltott költészet által összecsatoltatik. Én tehát a művészet befolyását a vallásra a látottak után nem kicsinylem.

De kifogást teszek a demokrácia túlhalmozása ellen. Nem kell elrontani a jót a jobbal: ebben áll nézetem módosulása. Adjuk meg a művészetnek, ami az övé; de az Istennek is adjuk meg, ami az Istené. A műtárlat arra való, hogy tanulmányozzák, bámulják, mintázzák. A templom arra való, hogy ott az ájtatosság buzgó és önfeledt munkája végeztessék. Ám, ki fog imádkozni a Sixtinában?

Tanúbizonyosságul hívom fel Rómának mind a három-

száz templomát aziránt, hogy a műkincsek e nagy halmaza a hitbuzgóság rovására esik. Egyelőre úgy tetszik, mintha tiltakoznék ellenem a Péter apostol híres ülő szobra a szent-Péterben. E szobor fekete ércből van és szentnek tartatik. Szokásba vették a jobb lábát csókolgatni s miután e kegyeletos szokás immár 1400 év óta tart, az ércszobor lábáról a nagyujjat a csók a szószeros értelmében leváslalta.

E csóközön mindenesetre sokat bizonyítana ellenem, ha egyéb értéke is volna a – divatnál s ha a babonának egyáltalában jogcímet adnánk a vallásos érzület pótlására. De minden tiszteletem mellett is, mellyel e tizennégy százados régiség iránt viseltetem, el kell mondanom egy történetet, mely előttem alaposan megvilágította a csókok vallásos értékét.

Ismerek egy nőt, ki sohasem alszik el, mielőtt ne imádkoznék. Teljes áhítattal bízza ilyenkor magát az Isten jószágos kegyelmére; nem betanult imát mond, hanem rögtönzi könyörgéseit lelki és testi viszonyaihoz képest s protestáns léteire készül a katolikus hitre áttérni.

Ez a nő egyebek között Büchnert is olvasta s az Urschleim és Generatis equivoca elmélete nagyon megdöbentette. Hátha csakugyan úgy volna? Ha mindaz, amit ő látott s amiben ő gyönyörködött: a virágok a kertben, a galambok a baromfiudvarban, a fecskék visszatérése, az édesanya csókja, szívének ártatlan indulatai: ha mindez együtt a hervadással és megújulással nem volna egyéb, mint az erők kölcsönhatása, az elemek v egy rokonsága, a mechanikai képletek bonyodalmas szerkezete, melyet a nehézségnek, a melegnek, a mozgásnak, a delejnek és a villamosságnak törvényeivel ki lehet magyarázni?

Lelke nyugtalan lett. Ártatlan szívében panaszos hangok keletkeztek. Hogyan, hát az a lény, kinél annyiszor keresett vigaszt és enyhülést, kiben ő bízott s akit ő szeretett, csakugyan nem volna egyéb, mint puszta árnyék – a fel nem világosított léleknek egy fantomja – üres képzelődés, melyet megalkotott a népek félelme s mely belerögződött a babonás szívekbe?

A kétkedés e pillanataiban nagyon szerencsétlennek érezte magát

Házukhoz közel egy kőkereszt áll a megfeszített Jézussal. A kereszt háttal áll a hálószoza ablakának. Egy napon a hitében megingatott nő töprengések között aludt el és azt álmolta, hogy a kőkereszt megfordult, Jézus megelevenedett, leszállott a keresztről, hozzá ment s arcát megsimogatva, e szavakkal vigasztalta meg: ne kétkedj.

Aki ilyen szép álmokat álmodik, annak vallásos hite erős, mint a köszikla.

Nos, ez a nő szintén Rómában volt s a Péter-egyházat együtt látogattuk meg.

Csendes kíváncsisággal lestem benyomásait. Múértőleg vette rendre a pápák szobrait, a fürkék festményeit; nyugodtan kérdezősködött tőlem némely történelmi adat után s valóságos angol hidegvérrel betűzgette Bedackerét. Így jutotunk az ércszoborhoz.

Az előttünk elvonuló nők és férfiak mindannyian utazók, meghajtották térdeiket, megtörülték tenyerükkel a jobb láb elvásott helyét s megcsókolták azt ugyanazon hódolattal, amellyel alávetik magukat egy szokásnak, mikor borraivalót adnak a szolgálattevőnek.

Társam megnézte a szobrot, kissé meg is kritizálta s azzal tovább ment.

– Hogyan, nem csókolja meg? – kérdem meglepetve.

– Én! Ezt a bálványt? Ugyan miért? Hát ön nem utálná megcsókolni azt a helyet, amit millió és millió ember nyála feloldott és elkoptatott és egyáltalában, folytatá némi szünet után, nem úgy érzi-e magát itt, mint valamely pogány templomban, p. o. a Saturnuséban, hol a római kincsek, vagy a delphiiben, hol a görög kincsek voltak felhalmozva? Azt hiszem, hogy én itt nem tudnék jól és igazán imádkozni.

íme történetem. Úgy iram le, ahogy volt. Sem hozzá nem tettem, sem el nem vettem belőle. A következtetés igen egyszerű és igen természetes. Ez a vallásos nő úgy érezte magát a műkincsekkel túlterhelt templomban, mintha pogány földön járna és pogányok kultuszát látná.

És valóban, ha elmerülünk e műrecek szemléletében, legyen az akár a Michel Angeló Mózese, akár a Raphael valamennyi Madonnája, akár a sixtini kápolna sybillái e csoda-

művek, melyeket a templomok sérthetlensége, az idomok arányossága s a bennök rejlő élet hűsége az örökkévalóság-
nak szánt, nem imádkozást ébresztnek bennünk a teremtő Istenhez, hanem bámulatot az alkotó ember irányában.

Úgy rémlik, mintha e templomok csak azért épültek volna, hogy legyen, mi befogadja a nagy mesterek műveit Mintha itt a vallás száműzetésben élne s a tömjénfüst felhői között a művészet tartaná székfoglalóját. Mintha az Isten a tenger zúgó habjaiba, Campánia virányára, Sabinus olajfáinak árnyai alá, vagy Tivoli vízesésének moraja köré költözött volna s mintha az elköltözött Isten helyét Palestrina mise ereje foglalná el. Mely végigzúg e boltozatok alatt, miként ha a vihar ujjai a lanttá változott ösbércek fát pengetnék.

Mindazonáltal a túlságos pompa is jobb, mint az a szegényes és ízléstelen okvetlenkedés, mely némely helyen a kálvinista templomokat kezdi elégteleníteni. Nem vagyok ikonoklaszta, de én a protestáns templomot megfelelőnek céljához és hűnek rendeltetéséhez csak úgy tartom, ha teljes szigorral megóvatik annak puritán egyszerűsége.

De tetszik a kepefizető uraknak családi címereiket oda aggatni és tetszik a lelkészeknek ezt megengedni. Tetszik az egyházfiaknak 27 kros csinált virággal felcícomázni a szószéket és tetszik a harangozónak ugyanezt tenni az orgonával. Ha így megy, maholnap látni fogjuk a híres férfiak arcképcsarnokát fotográfiákban, azután egy-egy felhőt, majd egy galambot, végre a szentháromságot, persze címfestő által pingálva.

Valóban ezek a silány díszítésű erőlködések a rongyai-
val kérkedő szegénységet juttatják eszembe. Mire való ez? Majmolás-e, hogy ne legyenek rosszabbak a katolikusoknál, vágy, hányavetiség, hogy ők is tudnának, ha akarnának? Már ezeknél csakugyan jobb egy Correggio-kép, ha mindjárt meztelen is, vagy egy antik szobor, ha mindjárt a pogányvilágból származott is.

Én a világon minden hitet jónak tartok, mert mindenik lelki szükségletet elégít ki. A legvadabb fanatizmust is többre becülöm a hitetlenségnél. Régi meggyőződéselem, hogy akinek nincsen hite, az szerencsétlen – és minél többet gon-

dolgozik saját egyénisége felett, mely támasz nélkül áll, sorsa felett, mely vigasz nélkül tévelyeg, a dolgok okai és módosulásai felett, melyek a meg nem fejthető kérdések végtelen sorozatát tolják előtérbe – annál szerencsétlenebb. Aki nem tud hinni, annak szelleme a kétely és bizonytalanság örök háborgása miatt soha megnyugodni nem képes s lelke egyensúlyt vészít abban a szörnyű űrben, mely az élet vágyai és a halál enyészete között tátong.

A hitetlennél a kötelességek elértéktelenednek s kezei közül a feladatok kisiklanak, mert úgy vélekedvén, hogy a halál – befejezés: nem bízik a jövőnek sem reményében, sem igazságában, sem megtorlásában. Életét nem tölti be a felelősség komoly érzete s állati tengődésének korlátolt határai között soha nem élvezzi a végtelenség gyönyöreit s az örökkévalóságnak büszke öntudatát.

Mivel így vagyok meggyőződve: minden vallásos érzületet a sérthetlenség kiváltságával óhajtok felruházni. Az a kutató, aki a hitet lerombolni törekszik, csak félművelt ember-számba jöhet. Aki ezen a téren teremt kételyeket, bűnt követ el.

Ám, a szertartás még nem hit. A pap még nem vallás. Valamint, hogy a különböztetés még nem ítélet. Ha tehát véleményt mondok a szertartásról, a papokról s megvonom a különbséget a kereszténység két nagy irányzata között: nem jövök ellentétbe elveimmel, nem adok jogcímet a felekezetiesség vágyára s kételyeket nem támasztok senkiben.

Én a katholicizmust a hívő kedély költészetének, a protestantizmust a vallásos bölcsészet rendszerének tekintem. Egyiket a másiknál sem jobbnak, sem rosszabbnak nem tartom. Mind a kettő a lélek szükségletét elégíti ki más-más utón. Mindkettő hatni akar. Egyiknek fegyvere az érzelem, a másiknak fegyvere az értelem. Mindkét fegyver jogosult és mind a két törekvés tiszteletre méltó.

A különbség nem annyira az alap gondolatban, mint inkább a hatás eszközeinek történelmi fejlődésében van. Épen ezért én hiszek az egy akol jóslatában. Mert a civilizáció e két nagy elemét a világrend egy újabb reformációja bizonyosan egyesíteni fogja. Mikor majd a szívnek szükségletei

ki lesznek békítve az értelemnek parancsaival: akkor meg lesz találva az ut a két nagy felekezet összhangjához.

Most azonban különbség van a kettő között s a lényegben való különbség maga után vonja a külsőségekben való különbséget.

Egy katolikus templom oltár és tömjén nélkül, a zene hangja és a fénynek és homálynak változata nélkül valóságos anakronizmus lenne.

Ha elvonjuk a misétől szép és megható szertartását, az abban foglalt poézist, unalmas felolvasássá törpítjük le. Ha teljes világossággal árasztjuk el a templomnak minden fülkét: felébresztjük a kutatás szellemét ott, hol csak engedelmességet vár a rendszer a hívőtől.

A protestáns templomhoz más igényeket kötünk. A kutató, bíráló, boncolgató értelemnek teljes világosságra van szüksége. A protestáns ember nemcsak hinni, de látni is akar. Papjától bizonyítékokat kér és magyarázatokat vár. A képzet helyett a valóságot keresi. A művészetek helyett a logikát és retorikát hívja segítségül. Imája nem egy felséges költemény, hanem egy fenséges gondolat. Ha tehát temploma összhangban van lelkével: akkor ez a templom egyszerű és tiszta, mint maga az okoskodás; rideg és világos, mint egy logikai formula.

Az emberi felvilágosodás barátai méltán sorozzák a reformációt a történelem nagy kiindulási pontjai közé. Uralomra jutván a kutatás, a tekintély bástyáján hatalmas réseket üt a század s az érdem illetékessége megállapíttatik. Megszűnik az a tévhit, mintha az isteni mindenhatóságnak akreditált nagykövete volna itt a földön s ezáltal a szabadság eszméje a gondolatokban és a cselekvésekben egyaránt kitágul.

De ha Ítéletünk mérlegében nem a felvilágosodást, hanem az emberi megnyugtatót tesszük, akkor a katolicizmus jelentősége óriási arányokat ölt.

A reformáció önérzettel mondhatja: híveimet megmentettem a tévedéstől. A katolicizmus szeretettel mondhatja: híveimet megmentettem a kétségbeeséstől.

A reformáció megtermékenyítette az elmét. A katolicizmus megnyugtatta a szívet.

A reformáció teremtett szabad embereket, a katholicizmus teremtett boldog embereket.

A reformáció meghúzza a hajnali harangot, hogy kezdjünk munkához, a katholicizmus bölcsődalt énekel, hogy csendes álmunk legyen.

Amaz megtanít elmélkedni; ez megtanít szeretni. Amaz behálózza az emberiséget az okoskodás szálaival, a másik megaranyozza az életet a költészet nemes gyönyöreivel.

Az egyik keresi a valóságot; a másik előnybe állítja az eszményt.

Mindkettő telerajzolja az emberi szellemet: egyik a mértan gyakorlati idomaival, a másik a művészet ragyogó színeivel.

E két vallás tehát nem két ellenség, mely harcban áll, hanem az emberi nem agyának és szívének természete, megnyilvánulása, mely kibékítésre vár. Az emberi nem műveltségét csak ez a kibékítés teheti harmonikussá. A képzelőd és épen olyan jogosult elidegeníthetetlen sajátsága az embernek, mint a gondolkodás. Az eszmény és a valóság állandóan átkarolva tartják az ember egyéniségét. Épen ezért minden művelt emberben egyesül a katholicizmus és a protestantizmus szelleme. Ha majd ez az egyesülés a rendszerben is létesül: egy új renaissance átalakító hatása teszi nemesebbé, boldogabbá, egészségessé az emberiséget.

Bejártam azt a templomot, hol Gallileit a bíbornoki kollégium cenzúra alá vette s az ősz tudóst tanainak visszavonására kényszerítette. A hit hadüzenete volt ez a vizsgálódás ellen; a kedély lázongása az elme ellen; a költészet győzelme a tudomány felett.

Sajátszerű véletlen folytán ugyanezen templom főoltáránál van elhelyezve Michel Angeló ismeretes Krisztus-szobra, melyen az erőt és a jóságot, a bölcsességet és a poézist, a gondolatot és az érzést, a tudományt és a hitet majdnem azt mondanám, hogy az ember mivoltában rejlő protestáns és katolikus szellemet – utánozhatatlan művészi szerencsével akként egyesítette ez a nagy szobrász, hogy az arc felső része nőt, az arc alsó része férfit ábrázol. Mintha e művész lelkét az eljövendő idők szárnya már meglegyintette volna;

mintha a renaissancenak e titáni alkotója már előre érezte volna, hogy az elkövetkező felvilágosodás útján nagy szenvedések várnak az emberiségre s mintha látnoki ereje már akkor abban kereste volna e szenvedések enyhületét, hogy harmónia jöjjön létre a valóság és az eszmény közt.

Szikra a homályban.

1896. április 15.

Abból a sűrű, nehéz, nyirkos és hideg ködből, mely hazánk közéletét körülburkolja, a tiszta látást fékezi, a haladást akadályozza, egy fényes tűszikra pattant ki Pestvármegye közgyűlési termében. Nem a villám tüze, mely vakít, rombol és elenyészik, hanem a felkelő nap sugara, mely világít, éltet és melegséget áraszt.

Sorvadjunk-e tovább is ültetvényes szolgák módjára az osztrák érdekek rabszóján, avagy rendelkezünk vagyonunkkal a saját belátásunk szerint? Hívek maradjunk-e azokhoz, kik összes intézményeinket a vélemény szabadságra fektették, avagy felnyissuk a reakció sírgödrét s a szólásszabadságnak eltemetett bilincseit rárajuk a közlelkiismeretre?

Erre a két kérdésre adott hivatalos választ Pestvármegye. E válasz méltó a vezérvármegye nagy múltjához; örömet okoz minden hazafínál; példát nyújt az országnak. Eltűnt időknél fényes emlékeit idézte meg a vármegye. Az emlékek íme megjelennek s tanúságot tesznek a vármegyék mellett.

A vármegyék földjében csírázott ki minden gondolat és nőtt nagyra minden eszme a dicső reformkorszak idejében. A vármegye szántott, vetett, gyomlált; az ország learatta a szabadság áldását. Minden homályos kérdés ott tisztult meg; minden salak e tüzkohóban vált külön a drága ércről. A gondolatok, a meggyőződések, az eszmék permentációjának a vármegye volt a műhelye. Ebben a halhatatlan munkában

Pestvármegye járt legelől. Múltjával együtt jár a dicsőség, miként a szivárvánnyal együtt jár a színpompa.

A válaszban nem kételkedtem. Mégis csak vannak erkölcsi lehetetlenségek. Mert áldozni hazánkért: kötelesség; de áldozni az osztráknak: ostobaság. Megmagyarázni azt, hogy jobb a szolgaság, mint a függetlenség, senkisé tudja. Gyámság alatt lenni annyi, mint kényszerzubbonyt viselni. Arra biztatni egy nemzetet, hogy pénzével, földjével, vizével, útjaival, munkájával, munkájának eredményével, terheivel és jövedelmével, termelésével és piacával, a termelés feltételeivel s az értékesítés módjával ne rendelkezék szabadon: annyi, mint arra kényszeríteni a természetet, hogy tagadja meg az esés törvényeit; mint biztatni a Dunát, hogy felfelé folyjon, az esőt, hogy ne hulljon a földre, a görgeteget, hogy visszaguruljon a bértetőre.

De ha nem is volt kétség a válaszban, mégis jól esik, hogy így történt. Nem a pártoskodás szempontja okoz örömet. Lefoglalni a gazdasági önállóságot s a szólásnak szabadságát valamelyik párt részére, nem volna igazságos eljárás. E két eszme hajlékában minden hazafi megjelenhetik s minden kebel együtt érezhet. A vélemények szabad formálódásának ezen a téren nincsen tilalomfája.

Mindkét eszmè a megélhetés kérdése. Egyik a test, másik a lélek táplálkozására vonatkozik. Meghalni senkisé akar pártszempontból. Az osztrák a levegőt akarja tőlünk elvonni; ez a nyomorult Sopron a világosságtól szeretne megfosztani. Egyik nélkül sem élhetünk. Természetes tehát, hogy Pestvármegye – három-négy elfogult kormányparti ember kivételével – egyhangúlag, pártkülönbőség nélkül szavazta meg a nemzeti életnek e két fontos feltételét.

Bármennyire természetes ez az eredmény, még sem titkolható miatta a közöny. Mindenki tudja, hogy az éjszakát felváltja a nappal s mégis jól esik a hajnalhasadás. A vármegyei életre éjszakát borított egy hitvány rendszer. A politikai elvetemültség következetes állandósággal tördeli ki a bástya szegletköveit. A várkatonák vérebe sohasem képzelt szervilizmust ontottak. A vármegyét saját tisztviselői évek óta rendszeres árulással igyekeznek a centralizáló ellenségnek kiszolgáltatni. Hiu törekvés, botor lázongás, ideig-óráig

elgyengíthetik. El is gyengítették. Az éjszakának leple alatt könnyen megfogamzik a bűn. De megölni a vármegyét nem lehet. íme hajnalodik.

A tapasztalásnak termékenyítő hatása van. A nemzet látja, érzi, tudja, hogy nálunk a parlamentarizmus – önmagában – ha nem támaszkodnánk a vármegyében termelt erős közszellemre, előbb-utóbb csődöt mond. Egyebüttlé másképp van. De nálunk a törvényhozásra nemcsak az a feladat vár, hogy megfeleljen a korszak szükségének, hanem az is, hogy ellenálljon Bécs kapzsiságának. Két ilyen feladat csak segítséggel oldható meg. A munka megedzi a szervezetet, a túlterhelés összezsugorítja. Vérszegénységben szenvedő parlamentünket a kimerüléstől csak a vármegyékben szervezett társadalom ereje mentheti meg. Erre a szövetségre olyan szüksége van a törvényhozásnak, mint a kiszáradt földnek az öntözésre. A vármegyei intézmény nem akadályozója a parlament-intézménynek, hanem támasza, iskolája, bölcsője, melyből erőt, értelmet, újulást meríthet.

Ítéletünkhöz a mértéket ne vegyük abból az eltorzulásból, melyet a hatalom politikája eredményezett. Hiszen ha nem az intézményt, az abban rejlő igazságot és erőt tekintjük, hanem annak mesterséges képződményeit és elfajulását: akkor a parlamentarizmusra is rá kellene sütnünk a halál bélyegét; mert nálunk a kortespolitika ezt is épen úgy elkorcsosította, miként a vármegyét a pártadminisztráció. Minden szervezetet elbetegíthet a kuruzsló és a méregkeverő. De nem nemes fát szokás kivágni, ha vadhajtást terem, hanem a vadhajtást szokás eltávolítani.

Hallgatva – feketében.

1896. április 19.

A pártok vezérei azt határozták tegnap, hogy a millenáris törvény fekete kabátban tárgyalassék – hallgatva.

Ennél jellemzőbb határozatot hozni nem lehet. Ebben a határozatban teljesen érvényre jut a Buckle elmélete.

Hiában akartak volna egyebet határozni, mert a helyzet, a viszonyok, az idő, a körülmények, a közfelfogás – szóval mindaz, ami megmozgatja az agyvelőt és cselekvésre indítja az akaratot, a logika vaskényszerével arra utalta őket, hogy fekete ruhát tanácsoljanak, hallgatással.

Nem hibáztatom a határozatot. Átlátom, hogy másként cselekedni nem lehet. Az adott helyzetben így van legjobban. A beszéd disszonanciát okozna. A legkíméletesebb és legtapintatosabb felszólalás is, ha őszinte, megzavarná az összhangot. Ha pedig nem őszinte a beszéd, akkor hamis hang vegyül a kórusba. Legjobb tehát hallgatni – feketében.

Vagyis:

Azt a törvényt, mellyel hazánk ezeréves fennállása kodifikáltatik, a magyar parlament egy gyászszertartás formalitásai mellett hozza létre.

Mintha temetkeznénk.

Mintha az ezeréves ünnep egy nagy sírgödör lenne, ahová el kell hantolni a nemzet múltjának minden dicsőségét, minden emlékét, minden tanúságát!

Avagy nem arra tanít e korszakunknak minden lépése, a kormányzatnak szelleme, a törvényalkotás iránya, a közdolgozók kezelésének módja, a magyar érzelmek következetes elfojtása, az osztrák érdekek következetes előnyomulása – nem arra tanít-e mindez, hogy felejtjük a régit s törődünk bele az újba, hogy önértékét mint luxustárgyat dobja félre a nemzet és büszke fejét hajtsa meg az osztrák érdekek zászlója előtt?!

Hogyan? Hát senkisémet látja? hogy' azon korszakok hagyományának, a melyek Magyarország legnagyobb állami érdekeit vésték a történelem táblájára – és azon férfiak emlékének, kik az alkotmány szent védelmében festették lobogójukat vérpirossá: hát senkisémet látja, hogy az ezredéves ünnepen ama korszakok hagyományának és eme férfiak emlékének semmi szerep sem jut?

Ne ámítsuk magunkat. Ennél az ünnepnél nem azt kutatják az intézők, hogy miként és mivel küzdötte le balsorsát a nemzet, hogy megtartsa a hazát, hanem azt keresik hivatalosan, hogy a bécsi hatalom felfogásának miben lehetünk örömeire és szolgálatára.

Ilyen áramlat mellett mit is tegyen egyebet a magyar parlament, mint hogy hallgasson, feketében. Hogy ne beszéljen arról, mit tartott meg ezer évig, sem arról, hogy mi tarthatna meg az új ezerben; hogy ne arról beszéljen, minő sebek válnak balzsamra a múltért s minő erőforrásokat kell megnyitni a jövőért, hanem öltözzék fekete ruhába és hallgasson. Viselje magát úgy, mintha temetkezésen volna.

Hadd merítsen a magyar nép okulást és tanúságot ebből az emlékezetes ülésből. Íme, magyar nép, ide tekint: kerek ezer esztendőtt temet el a törvényhozás – hogy soha többé fel ne támadjon. Öltsetek gyászruhát és hallgassatok, mert némaság illik az ily jelenethez.

Pedig az a törvényjavaslat jól, okosan, szépen van írva. Értelmén, logikáján, hangulatán meglátszik, hogy nem azok a hivatalos kodifikátorok csinálták, akik három évtized óta ültetgetik ide a német törvénycsemetéket. Aki írta, abból az ősforrásból merített, amelyben a magyar alkotmány szelleme nyert életet.

Vallásos buzgóság, ragaszkodás az alkotmányos szabadsághoz, hódolat a királynak: íme a magyar alkotmány három vezérelve. De van egy negyedik elv is. Csak sorrendben negyedik; fontosságánál ez is első, miként a másik három. A király bizalma a nemzet iránt.

Ez a négy vezérelv jutott az ezerévről szóló törvényjavaslatban kifejezésre. És ezzel kifejezésre jutott a magyar alkotmánynak szerződésszerű jelleme. A kölesönösség és viszonzosság a korona és a nemzet között. Egyfelől nyilatkozik a nemzet, másfelől nyilatkozik a király. Valóban szerencsés formula és teljesen megfelel alkotmányunk összellemének.

Sok tapintatra mutat az is, hogy pártszempontok szerint sincs e javaslatban kifogásolni való. Ki van kerülve az a sok szegletkő, melyekbe hatvanhét óta a magyar függetlenségi törekvés lépten-nyomon beleütkezik. Elfogadhatja minden párt és minden gondolkozást árnyalat.

Ezt a szép és okos javaslatot közelebbről felolvassák a Házban. A Ház elfogadja hallgatva, feketében. Annak idején majd felolvassák az új országház díszülésein is, mint szentesített törvényt.

De ezt nem így képzelte a nemzet.

A nemzet azt képzelte, azt hitte, azt várta, hogy azon a díszülésen ott lesz a király is és személyesen, élőlőszóval fogja elmondani a szentesítésnek ama lendületes szavait, melyek a magyar törvények záradékát alkotják.

»Mi e törvényt, s mindazt, ami abban foglaltatik, összesen és egyenként helyesnek, kedvesnek és elfogadottnak vallván, – mind magunk megtartjuk, mind más híveink által is megtartatjuk.«

Vajjon megmondták-e Ő felségének, hogy ez a kevés szó »nekünk egy világ!« Hogy a közörműnek minő lelkesedése szállotta volna meg e hű nemzetet, ha Ő személyesen megjelenik. Hogy a múltó perc miként nyert volna százados jelentőséget, ha élőlőszóval fejezi ki azt a bizalmat, melyet az írott betű tartalmaz. Vajjon megmondták-e ezt Őfelségének?

Bizonyára előtte is hallgattak, feketében, amiként a Ház is hallgatni fog, feketében, mikor ezt a törvényt meghozza.

Törvény az ezer évről.

1896. április 22.

Előre meg vala határozva, hogy a Ház mai ülése ünnepestélyes legyen. A határozat érvényesült. Fekete kabátot öltött minden képviselő s figyelmes csendben hallgatta mindenké az előadó jelentését. Arról persze senki sem tehetett, hogy a múlt ülés jegyzőkönyvét nem a múlt ülés hitelesítette s e miatt az elnök kénytelen volt ma olvastatni el a vicinális vasutakra tegnap megadott jóváhagyást. Ez a nem várt kitérés nem mondható igen hangulatosnak; de ekként legalább összevegyült a hasznos a magasztossal.

Arról sem tehet senki, hogy az előadó a mai napon nem Jókai Mór volt, hanem Szerb György. Nekem Szerb György ellen semmi kifogásom nincs. Jóraló román ajkú ember, aki őszinte híve a magyar hazának. Egy igen előkelő pénzintézet

kezelebről igazgatótanácsosnak is megválasztotta. Ez a tény a Szerb úr megbízhatóságát bizonyítja. Jó cimborái Gyurkának hívják, ami az ő szeretetreméltóságának el nem vitatható záloga. Gyakori segédkezése a kényes ügyekben, a párbajjegyzőkönyvek alapján nevének országos hírt szerzett.

Hanem hát azért mégsem Jókai Mór volt a millenáris törvény előadója.

Ebből az egyetlen tényből megítélhető, hogy a szellemi előkelőségnek minő mértékével rendelkeznek az intéző körök. Millenáris törvény, kutyabagosi vicinálisvasút, philoxerakérvény, regálébérlet iránt benyújtott panasz – ez nálunk mind egy kategóriába esik. Száraz akció és nemes hangulat között különbséget nem tesznek. Nekik mindegy. Ugyanazon szemmel nézik a csatorna- és templomépítést; mert mind a kettőhöz kő, téglá, mész szükséges.

Nem hiszem, hogy okkal-móddal a mai napon az előadói szerepet el nem vállalta volna Tisza Kálmán, aki – bármint gondolkozunk kormányzási irányáról – mégis csak valaki. De vannak mások is. Széll Kálmán, Wekerle Sándor, Csáky Albin – ezek mind valakik. A pártszempontokat amúgy is elsimította a törvényjavaslaton végighúzó tapintat. Az ellenzéken tehát senkinek sem jutott volna eszébe az a harc, mely e férfiak iránya ellen egykor ugyancsak csattogtatta fegyvereit. Jól esett volna a Háznak, hogy a közpálya ilyen megedzett alakjai közül lásson egyet a mai napon az előadói széken. Ennek a ténynek imponáló hatása lett volna. Ez a szokatlan eljárás megérezte volna a nemzettel, hogy parlamentjében rendkívüli esemény történt. Különben az esemény így is rendkívüli. A hétköznapi felfogás hiába nyomta rá bélyegét erre a napra. Az a tudat, hogy egy ezeréves nemzetnek vagyunk a tagjai; hogy alkatrészei, szervei vagyunk annak a fizikai és erkölcsi rendnek, mely fajunk és intézményeink számára ezeréves létet biztosított; hogy a szellemnek, az együttérzésnek, a közös szenvedésnek és közös dicsőségnek, a támadásnak és védelemnek, a bölcseségnek és tévedésnek az a vérkeringése, mely ezer év óta foly a nemzeti test szervezeteiben, a mi ereinkben is átömlik; ez a megismerés fokozza kötelességeinket, emeli öntudatunkat, megvilágosítja jogérzetünket és hangulatossá teszi ünnepünket.

Bánffy, Szerb Györgyöt s a vicinális vasutak engedélyéről szóló jegyzőkönyvet kiheverjük, elfeledjük; de a mai napon elfogadott törvényjavaslat megmarad a törvénykönyvben, a márványlapon és főként megmarad mint eleven ige a nemzet emlékezetében.

A fény árnya.

1896. május 5.

Kik vagyunk, mik vagyunk: nem igen tudja azt a nagy világ. Hivatásunkat félre ismerik, küzdelmünket nem méltányolják, eszményeinket nem értik. Jobban elzár minket Ausztria, mint Khinát a kőfal. Minden érintkezésünk Ausztrián szűrődik meg. Általa ismerik kultúránkat, gazdaságunkat, intézményeinket. Ausztria a tükör, mely nemzeti munkánk kisugárzását felfogja és tovább vetteti. Ennélfogva hazánk minden életjelensége osztrák világításban áll a külföld előtt.

Ez az állapot nem válik javunkra. Mert Ausztria csak a törvényben szövetséges társunk, de a valóságban osztozkodó testvérünk, testvéri szeretet nélkül. Egy szerencsétlen törvény e két államot nem arra utalja, hogy egymást gyámolítsák, hanem arra, hogy egymást kizsákmányolják. Emiatt természetes a súrlódás, a fondorkodás és az alkudozásokkal együtt járó érdekfeszültség. Bizalmatlanság, irigykedés, rossz hírbe keverés önkényt keletkezik az ilyen viszonyból.

Nem vagyunk a magunk urai sem mi, sem ők, sem a vagyonszerzésben, sem a vagyon elköltésében. A jövedelmi források megnyitásában éppen úgy akadályozzuk egymást, mint az állami kiadások szabályozásában. Lépten-nyomon osztrák érdekebe botlunk; lépten-nyomon a magyar érdekebe botlik az osztrák.

Az ilyen helyzet vagy az erősebb győzelmével végződik, vagy szakadásra vezet. A szakadást egyik állam sem akarja,

mert a kapocs, mely összetart, mindkettőnek drága. Ez a kapocs a Habsburg-ház. Csak ilyenkor, mikor közöttünk van a királyi pár, vesszük igazán észre, hogy milyen intenzív a nemzet ragaszkodása. Ez a nagyfokú ragaszkodás jellemzi az osztrák népeket. Szakadásról tehát szó sem lehet. De az erősebb győzhet; győzni is fog. Már pedig Ausztria az erősebb. Népszámban, vagyonban, kultúrában gazdagabb. A mérleg serpenyője tehát Ausztria felé billen, minden további támogatás nélkül is.

Azonban mérhetetlen súlya van annak a támogatásnak, melyben Ausztria részesül. Ez a támogatás az erőviszonyokat nemcsak megzavarja, de az egyiket megsemmisítéssel fenyegeti, a másikat mindenhatóvá teszi.

Miben áll ez a támogatás?

Nézetek körül, láttátok, mi történt tegnap és tegnapelőtt Budapesten? Láttátok, hogy mit jelent egy nemzetre nézve, ha kebelében él az udvar? Szemeitek nem fájt-e meg a ténynek ragyogásától? Agy velőtök nem kábult-e a hatalomnak szédítő sugárzásától?

Az udvarral együtt egy helyen él a diplomácia. Ahol él, onnan merít benyomásokat. E benyomások alapján alkotja meg nézeteit. Az így megalkotott nézetek alapján keletkeznek az európai hangulatok és kormányoztatik a művelt világ.

De a diplomácia Bécsben él állandóan. Ide csak úgy jött el, amiként el szokás menni az exotikus országokba. Igazi benyomásait Bécsben szerzi rólunk is. Bécs pedig az az üvegharang, mely a tőlünk kiáramló villamfolyamot fel fogja.

Jól van ez így?

Szép ünnepünkről szép ömlengéseket olvasunk. Szó, szó, szó. Az igazság az, hogy a díszörségre kirendelt magyar fiút németül vezénylik a magyar király tisztelgésére. Az igazság az, hogy a királynak nincsen udvartartása Budapesten; hogy tehát meg vagyunk fosztva az életnek attól a közösségétől, mely a koronát a nemzettel nemcsak az ünnepnapokon, de a művésznapiakon is, nemcsak a fényben, de a munkában is összeforrasztja. Az igazság az, hogy egy érdekes nép vagyunk, melyet a diplomáciának kár lett volna meg nem nézni. Úgy-e?

De nekünk fáj ez az igazság. Most, hogy felújulnak emlékezetünkben a történelmi jelenetek, ezerszeresen fáj az ilyen igazsági A Mátyás-templom boltozatai alatt kínosan dobog a magyar szív. Nagy szenvedést érzünk, hogy mindaz miért nem a miénk, ami a miénk lehetne? Megalázva érezzük magunkat, látva, hogy Európa közjogában több szerep jut a bulgárnak, oláhnak, szerbnek, dánnak, belgának, mint a magyarnak. Keserűség száll meg, ha olvassuk, hogy Belgrádban porba taposták nemzeti zászlónkat. Ezt az ezeréves jelvényt. Úgy érezzük, mintha minden egyes magyar embernek folt esett volna a becsületén. Minő szégyen! Ha egyenként bántanak, kardot, pisztolyt veszünk s megtoroljuk a bántalmat. Ha mindnyájunkat bántanak: nincs módunk a megtorlásra.

Minden lényt fegyverrel ruházott fel a teremtó. A medvét erővel, a nyulat szaporasággal, a madarakat szárnyakkal látta el a gondviselés, hogy legyen eszköze az élet harcában.

Nekünk csak díszkardunk van.

Alkudozás az osztrákkal.

1896. május 6.

Az ötvenes évekből maradt fenn a következő adoma: Egy bezirker végig hallgatta a vádlót, s így szólott: »Der Kerl hat Recht«; azután végig hallgatta a védőt és felkiáltott: »Der Kerl hat auch Recht«.

Mikor az osztrákok elolvasták az osztrák kvótabizottság jegyzékét, azt fogják mondani, hogy ez az igazság; mikor pedig a magyarok olvassák el a magyar bizottság jegyzékét, szintén azt mondják, hogy ez az igazság. Pedig ez a két igazság nem egy igazság. Ellenkezőleg. Az egyik igazság halomra dönti a másik igazságot. Holott egy és ugyanazon kérdést tárgyal mind a két bizottság. Holott numerusokkal dolgozik

mind a kettő. Holott régi tétel, hogy egy dologban csak egy igazság lehet, s az is régi tétel, hogy a matézis nem csal. Mégis két igazságot hirdet a két bizottság s a magyar ember ép úgy megesküszik a magyar küldöttek igazságára, a miként az osztrák ember megesküszik az osztrák küldöttek igazságára.

Már most melyik fél nem mond igazat? Mi ezt mondjuk: A közös költségekhez tartozunk 31 1 százalékot fizetni, a többit fizesse a német. Ők azt mondják, a közös költségekhez tartozik a magyar 42 százalékot fizetni – sa többi ötvennyolcat magukra vállalják.

De van egy harmadik nézet is. Ez a szélsőbal nézete. Ne fizessünk mi magyarok se 42, se 31 hanem fizesse azt is a német.

Gondolom, hogy a három igazság közül nem a legtetősebb a szélsőbal igazsága, hanem a legtermészetesebb. Mert mire kell fizetni a kvótát? Úgy-e a hadsereg, és a külképviseletre? Nos hát, kicsoda, micsoda az a hadsereg és az a külképviselet?

Mert ha magyar: akkor természetes, hogy mi magyarok 100 percentet fizessünk. Ha német: akkor fizessen a német 100 percentet. Ha német is, magyar is, akkor fizessen ki-ki az arány szerint.

Az intézménynek jelleget ad a címer, melyet használ a zászló, melyet lobogtat, a nyelv, melyet beszél, a szellem, mely benne él. Olyan intézményt, mely magyar címert használ, magyar zászlót lobogtat, magyar nyelven beszél, és magyar szellemben él, bizony nem tarthat fenn pénzzel sem a német, sem a török, sem a tatár. Mert számár volna úgy a német, mint a török és a tatár, ha saját munkájának a gyümölcsét nekünk adná. Viszont olyan intézményt, mely idegen címert használ, idegen zászlót lobogtat, idegen nyelvet beszél és idegen szellemben él, mi magyarok sem tarthatunk fenn. Ha pedig mégis fenntartunk, akkor bizony mi sem vagyunk okosak, hanem szamarak vagyunk egyenként és közönségesen.

Hallom, olvasom, hogy a kérdésben levő intézmények sem nem németek, sem nem magyarok, hanem közös intézmények.

Igen? Közösek? Tehát németek is, magyarok is. Jól van. Kérem a bizonyítékot, tessék kimutatni: Hány percentje a közösségnek magyar és hány percentje néniét. Mihelyt ez ki van mutatva, azonnal tudni fogjuk, hányadán vagyunk a fizetéssel. Ha a címerek, zászlók, 31%-a magyar; ha a hadsereg 31 %-a magyar nyelven beszél, magyarul vezényeltetik, magyarul levelez; ha a konzulok 31 %-a magyar ember, magyarul ír, magyar jelentést tesz, magyar címert visel; ha a diplomácia minden száz napból 31-et Budapesten tölt el s ez alatt éppen úgy alkalmazkodik a magyar viszonyokhoz, mint most a német viszonyokhoz, akkor igenis a míg fennáll a 67-iki egyesség, fizessünk a megállapított közös kiadások fedezésére 31 %ot.

De arra kötelezni a magyar nemzetet, hogy akár 31, akár 25, akár 42 százalék erejéig német intézményeket tartspn fenn a maga pénzével; azt hazudni ezekről a német intézményekről, hogy azok közös intézmények, ez olyan elvadulása a józan észnek, olyan lemondás a természetes jogokról, olyan megtévesztése a közfelfogásnak, a milyenre a szabad népek életéből senki ezen a világon egyetlen példát sem tud felhozni.

Ezennel apellálok minden nagy úrra és minden szegény emberre. Minden tudósra és minden tudatlanra, miden okos emberre és minden . . . nem, a bolondokra még sem apellálok, de a bolondok, féleszüek, hülyék és árulók kivételével apellálok minden magyar honpolgárra, nagykorúakra és kiskorúakra egyaránt és azt kérdezem:

Magyarország külügyeit jobban tudja-e vezetni egy lengyel, cseh, német, aki idegen, aki nem ismeri viszonyainkat, akit nem kötelez a hazafiság, mint egy hasonló kaliberű magyar ember?

Magyarországot az ellenség előtt jobban megvédelmezi-e a lengyel, cseh, német katona, a kinek nincsen itt se földje, se háza, se családja, a kit nem köt ide se a bölcső, se a sir, sem a múlt, sem a jövő, sem a szeretet, sem a kötelesség, – jobban megvédelmezi-e ezt az országot az idegen, mint az a magyar fia, aki itt született, itt élt, itt nőtt fel, ideszokott, itt szántott, itt vetett, itt aratott, itt kapta az első csókot édes anyjától és adja az utolsó csókot gyermekeinek?

A felelet nem kétséges.

Azonban mi nemcsak a magyar király országait tartozunk védelmezni, hanem az osztrák császár tartományait is. Így parancsolja a törvény. Ez a tartozás kölcsönös. Az osztrákok is kötelesek a magyar királyságot megvédelmezni. Helyes. Nincs ellene semmi kifogásom.

De hiszen ezért nem muszáj egymásra törnünk, egymás zsebébe kotorásznunk és aprólékosan számígtatnunk, hogy mennyi az ő postatakarékpénztári betétjük, s mennyi a mi részvénytársasági tőkénk.

Ezt a kölcsönös védelmi kötelezettséget sokkal egyszerűbben és sokkal természetesebben meg lehet oldani. Mindkét államra vesse ki az uralkodó az országgyűlések küldöttségével a maga rátáját. Állapítsák meg, hogy Ausztria tartson fenn egy ilyen és ilyen létszámú hadsereget. A többi legyen az illető állam dolga. A hadúri jogok garantírozni fogják egész mértékben a védképességet; de garantírozni fogja ezt mindkét államnak jól felfogott érdeke is. A gazdasági kérdések pedig szerződések által könnyen elintézhetőek.

Minek tehát a hazugságnak az a végnélkül való láncolata? Minek még tovább folytatni azt az öncsalást, hogy állam vagyunk, pedig nincsenek állami szerveink? Mire való olyan intézményeket fentartani, a melyek az egymásra utalt két államot állandóan egymásra uszítják. Hiszen így, ebben az óriási hazugságban meg kelle romlani minden közerkölcsnek, el kell törpülni minden jellemnek és szét kell fosztani minden hazafiságnak.

TARTALOMJEGYZÉK.

Liberális indokok	1
Megcsonkítva	4
A becsület nevében	7
Károlyi István gróf	11
Protestáns szempontok	13
A vita hangja	18
A mi pártunk	20
A gyermek vallása	24
Az állam	28
Kormány és nemzet	32
A katonai levelezések	36
A penna tisztessége	40, 44
A magyar nyelv	49
A meggyilkolt elnök	52
Kossuth szobra	55
A flegma	58
Magyar katonák	61
Az elzúllás utjain	65
Nemzeti főnemesség	67
Nemzeti ünnep és nemzeti dinasztia	69
Lajos napja	72
Európai basa-politika	74
Szélmalom harc	76
Új argumentum	79
A közös vámterület	82
A magyar gazdák	94
Miklós Ödön	89
Új irányzat	94
Összegezés	98
A király és a közjogi ellenzék	101
Igaz-e?	103
Recept	106
Rossz jelek	110
A parlament szintje	113
Játék a tűzzel	116
A militarizmus	119
Ellenzéki szellem	122
A veszprémi hang	125
Szervezkedés	127
A szervezkedés kérdése	131
Válasz	131
Megválás	135
Az utolsó próba	140
Magyarország polgáraihoz!	143
A lemondás politikája	149

Agliardi mint vádlott.....	153
Nagy a zavar	156
Mi az igazság?	159
Mi lesz Bánffyval?.....	163
Megy-e Bánffy?.....	166
A nagy nap.....	168
A magyar gazdák	171
A pucs	175
Hereélet.....	179
Pártegység.....	182
4 +4 + 4.....	185
Vivát Húszmillió.....	188
A mi gazdánk	191
Feladatunk.....	194
Nyüzsgés a szomszédban	196
Hol az elégtétel?.....	199
A bécsi támadás	202
Diagnózis.....	205
Miért utolsó?.....	208
Tisztújítás.....	210
A kiegyezés küszöbén.....	213
Olajág.....	216
Treuga dei	219
Intézmények embere	222
Teljes alkotmányosság	224
Liberalizmus	227
A kitört béke	231
Bomlott világ	234
A belügyér igazságai.....	237
Rossz idők.....	241
Védtelenek.....	244
Közigazgatásunk	247
A többség	250
Az ország pénze	252
A mi egyházpolitikánk	255
A baj gyökere.....	258
A kormány felelőssége.....	261
Visszapillantás	264
Megjéjvedve.....	268
A testvér.....	270
Nem!	273
Az erőszak joga.....	276
Non ölet	279
„Csak magyarul!”.....	282
Szabályok.....	285
Magyarázatok.....	287
Sülyedés.....	291
A szolgaság oka	294
Újjászületés.....	297
Húsvéti elmélkedés.....	299
Szikra a homályban.....	306
Hallgatva – feketében	308
Törvény az ezer évről.....	311
A fény árnya.....	313
Alkudozás az osztrákkal.....	315

